

МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

НАУКОВИЙ ВІСНИК
МІЖНАРОДНОГО
ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
ФІЛОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 23 том 2

Одеса
2016

Збірник включено до Переліку наукових фахових видань України
відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 455 від 15.04.2014 р.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)

Серію засновано у 2010 р.

Засновник – Міжнародний гуманітарний університет

Друкується за рішенням Вченої ради Міжнародного гуманітарного університету
протокол № 3 від 2 листопада 2016 р.

Видавнича рада:

С.В. Ківалов, акад. АПН і НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – голова ради; **А.Ф. Крижановський**, член-кореспондент НАПрН України, д-р юрид. наук, проф. – заступник голови ради; **М.П. Коваленко**, д-р фіз.-мат. наук, проф.; **С.А. Андронаті**, акад. НАН України; **О.М. Головченко**, д-р екон. наук, проф.; **Д.А. Зайцев**, д-р техн. наук, проф.; **В.М. Запорожан**, д-р мед. наук, проф., акад. АМН України; **М.З. Згуровський**, акад. НАН України, д-р техн. наук, проф.; **В.А. Кухаренко**, д-р філол. наук, проф.; **І.В. Ступак**, д-р філол. наук, доц.; **Г.П. Пекліна**, канд. мед. наук, проф.; **О.В. Токарев**, Засл. діяч мистецтв України.

Головний редактор серії – доктор філологічних наук, професор **І.В. Ступак**

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук, доцент **Л.І. Морошану (Дем'янова)**

Редакційна колегія серії «Філологія»:

Н.В. Бардіна, доктор філологічних наук, професор; **О.А. Жаборюк**, доктор філологічних наук, професор; **К.Б. Зайцева**, кандидат філологічних наук, доцент; **М.І. Зубов**, доктор філологічних наук, професор; **Е. Пирву**, кандидат філологічних наук, професор; **Т.М. Корольова**, доктор філологічних наук, професор; **В.А. Кухаренко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Я. Мізецька**, доктор філологічних наук, професор; **І.Б. Морозова**, доктор філологічних наук, професор; **О.М. Образцова**, доктор філологічних наук, професор; **Н.В. Петлюченко**, доктор філологічних наук, професор; **В.Г. Таранець**, доктор філологічних наук, професор.

Повне або часткове передрукування матеріалів, виданих у збірнику
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету»,
допускається лише з письмового дозволу редакції.

При передрукуванні матеріалів посилання на
«Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету» обов'язкове.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16819-5491Р від 10.06.2010

Адреса редакції:

Міжнародний гуманітарний університет, офіс 502,
вул. Фонтанська дорога, 33, м. Одеса, 65009, Україна,
тел. (+38) 099-547-85-90, www.vestnik-philology.mgu.od.ua

© Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.

Серія: «Філологія», 2016

© Міжнародний гуманітарний університет, 2016

РОМАНСЬКІ, ГЕРМАНСЬКІ
ТА СХІДНІ МОВИ

Eglė Petronienė,
 доктор філологічних наук,
 доцент кафедри англійської філології
 філологічного факультету
 Литовського педагогічного університету

Садовник-Чучвага Н. В.,
 кандидат філологічних наук,
 асистент кафедри англійської мови
 факультету іноземних мов
 Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ФУНКЦІОНУВАННЯ КАТЕГОРІЇ РОДУ В СУЧАСНИХ ТЕКСТАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ: ВИСХІДНА ТА НИЗХІДНА ЗАЙМЕННИКОВА ТРАНСПОЗИЦІЯ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню функціонування категорії роду в сучасних британських творах жанру фентезі. Проаналізовано різні погляди на займенники як засоби вираження роду, з'ясовано закономірності функціонування категорії роду в сучасних британських творах жанру фентезі за висхідною та низхідною займенниковою транспозицією.

Ключові слова: категорія роду, концептуальна картина уявного світу, концептуальний сегмент, жанр фентезі, критерій χ^2 , коефіцієнт взаємної спряженості К.

Постановка проблеми. Існує пряма залежність словникового складу мови від світу, який оточує її носіїв. Зв'язок мови з навколишньою реальністю не обмежується матеріальними об'єктами, а поширюється й на духовну сферу життя суспільства, зокрема соціально-культурні особливості світогляду народу-носія мови. Оскільки всі мовні категорії відображають особливості концептуальної картини світу носіїв цієї мови, можна простежити зміни концептуальних домінант різних історичних періодів, дослідивши діахронічний розвиток мовних категорій.

Актуальність дослідження зумовлена інтересом до проблем граматики та семантики англійської мови та їх розгляду з погляду когнітивної лінгвістики, а також необхідністю комплексного квантитативного аналізу зв'язків між міфологічним складником ККС та її відображенням у мовних категоріях, зокрема категорії роду.

Метою статті є встановлення специфіки мовного й мовленнєвого відображення категорії роду та її ролі в експлікації концептуальної картини уявного світу (далі – ККУС).

Виклад основного матеріалу. Співвідношення семантики номінацій, їхнього роду та способу його вираження розглядається за: а) гетеронімією, б) суфіксацією, в) словоскладанням, г) займенниковою референцією, г) контекстуальною референцією. У статті ми описуємо закономірності функціонування категорії роду в сучасних британських текстах жанру фентезі за таким способом вираження, як займенникова референція, та розглядаємо явища висхідної та низхідної транспозиції.

Комплексне дослідження родової концептосфери спонукало до залучення квантитативних методів. Наявність значущих відношень встановлюємо за допомогою критерію χ^2 , який визначає наявність відповідностей і розбіжностей між розподі-

лом частот аналізованих величин [1, с. 88] та дає змогу встановити наявність зв'язку та відмежувати стандартні зв'язки від нестандартних. Ступінь і характер зафіксованих зв'язків можна встановити за допомогою коефіцієнта взаємної спряженості Чупрова K [1, с. 91].

Відбір лексичних одиниць, що репрезентують родову концептосферу сучасних творів жанру фентезі, виконувався методом суцільної вибірки з текстів таких трьох авторів, як Дж. Толкін ("The Lord of the Rings", "The Hobbit", "The Silmarillion", "The Children of Hurin"), К. Льюїс (цикл "The Chronicles of Narnia" (сім романів)) та Т. Пратчетт ("The Colour of Magic", "The Light Fantastic", "Sourcery", "Eric", "Interesting Times", "The Last Continent", "The Last Hero").

У межах вибірки у 1 817 715 слововживань у проаналізованих нами сучасних текстах жанру фентезі було зафіксовано 23 506 прикладів уживання маркованих родом номінацій, з них 18 853 – чоловічого роду, 3 565 – жіночого та 1 088 – середнього. Виходячи з суперечливої природи роду у сучасній англійській мові, у сучасному фентезі-дискурсі ми аналізували не абсолютно всі іменники, а лише іменники на позначення людей / антропоморфних істот, іменники на позначення тварин та іменники на позначення неістот і абстрактних понять, які у текстах підпадали під явище висхідної займенникової транспозиції.

Деякі автори (наприклад, М. Матіот та М. Робертс [2]) поділяють способи вираження роду на *явний* (overt) і *прихований* (covert). Під першим варто розуміти лексико-морфологічну індикацію роду, другий виражається за допомогою займенникового заміщення. Вважаємо, що прихований спосіб індикації роду не тільки властивий тим іменникам, рід яких не має формальних ознак вираження, але й є характерним засобом вказівки роду для всієї системи іменників. К.М. Попкова пропонує у поняття прихованого способу родорозрізнення включити всі іменники, рід яких не знаходить формальних ознак вираження в морфеміці слова, включаючи сюди чоловічо-жіночі гетеронімічні пари. Під явним способом вираження роду, на її думку, слід розуміти в такому випадку приклади словоскладання, де роль індикатора роду виконує одна з основ, та суфіксального вираження роду [3, с. 101].

Займенники часто взагалі вважають єдиним способом родорозрізнення в сучасній англійській мові, тобто у реченнях

"The second *chelonaut* <...> looked up from the chart table and watched this in puzzlement. **His** big heroic brow wrinkled with the effort of speech" [13, с. 213] та "**Sun** won't show **her** face much today" [11, с. 78] чоловічий рід іменника *chelonaut* та жіночий рід іменника *Sun* визначається займенниками *his* та *her*. Для іменників на позначення істот займенникова референція у нейтральному контексті є регулярною (іменники на позначення осіб чоловічої статі корелюють з займенником чоловічого роду, на позначення жіночої статі – з займенником жіночого роду), іменники на позначення неістот корелюють з займенником середнього роду. Крім того, спостерігаються численні випадки нерегулярних кореляцій (традиційні та емотивні закономірності, описані вище), які можна поділити на *висхідну* та *низхідну* транспозицію (*upgrading* та *downgrading* у термінах М. Матіот і М. Робертс) [2]. Низхідна транспозиція (*downgrading*) відбувається, коли іменник на позначення живих істот корелює з *it* (емотивний зсув), а висхідна (*upgrading*) – навпаки, коли іменник на позначення неістот корелює з *he* чи *she* (традиційний зсув). Л.А. Тимпко до висхідної транспозиції також відносить випадки корелювання іменників на позначення тварин із займенниками чоловічого та жіночого родів [4, с. 43]. Хоча, на нашу думку, якщо такий іменник є елементом гетеронімічної пари або приєднує марковану родом основу, то для нього таке заміщення теж буде регулярним.

Як зазначалося вище, більшість лінгвістів погоджується з тим, що особиста зацікавленість мовця є визначним фактором родової займенникової референції, при цьому вживання займенників *he* та *she* виражає позитивне ставлення, а *it* – негативне [2; 5; 6; 7], а також *she* вживатиметься на позначення неживих об'єктів та цілих ситуацій незалежно від ставлення мовця до них, але виражаючи емоційне зацікавлення [8]. Л. Морріс підсумовує, що основною функцією займенникового роду є вираження того, яким мовець уявляє собі денотат, тобто вибір займенника залежить від прагматично-дискурсивних факторів та визначається картиною світу мовця [9, с. 288].

Отже, хоча особливості функціонування категорії роду в англійській мові залежать перш за все від граматичного устрою мови у певний період її розвитку, існують також важливі позамовні чинники, що впливають саме на цю категорію. У сукупності ці особливості виявляють специфіку мислення носіїв англійської мови. Ми вважаємо, що категорія роду в англійській мові є діахронічною константою, тобто змінюються лише шляхи її вираження у різний період, а сама концептуальна категорія в англійській мові не зникає.

Розглянемо описані способи родорозрізнення у досліджуваних текстах фантастики. Для займенникової референції було зафіксовано статистично значущу суму в десяти концептуальних сегментах: ПРИРОДНІ ЯВИЩА / ПРОЦЕСИ ($\chi^2 = 1976,85 / K = 0,29$), РІД ЗАНЯТЬ ($\chi^2 = 881,81 / K = 0,19$), МІФІЧНА ІСТОТА ($\chi^2 = 703,33 / K = 0,17$), САКРАЛЬНА СФЕРА ($\chi^2 = 247,77 / K = 0,10$), ОСУД ($\chi^2 = 67,69 / K = 0,05$), ПОДОРОЖ ($\chi^2 = 49,94 / K = 0,05$), РЕЛІГІЙНА СФЕРА ($\chi^2 = 19,16 / K = 0,03$), МІЖСОБИСТІСНІ СТОСУНКИ ($\chi^2 = 7,18 / K = 0,02$), МАГІЯ ($\chi^2 = 6,04 / K = 0,02$), ГЕРОЙ / ВОІН ($\chi^2 = 5,98 / K = 0,02$).

Сім концептуальних сегментів використовують займенникову референцію для розрізнення іменників подвійного роду, тобто не підпадають під транспозицію (окрім номінацій концептуального сегмента САКРАЛЬНА СФЕРА, які позначають персоніфіковану Смерть та її супутників (висхідна транспозиція через персоніфікацію)).

Номінації двох сегментів у контексті можуть виражати декілька родів залежно від типу транспозиції. В одних випадках іменник співвідноситься з різними родовими займенниками у текстах різних авторів, в інших – у одному й тому ж тексті або навіть у одному реченні. Розглянемо ці особливості на прикладах.

Концептуальний сегмент ПРИРОДНІ ЯВИЩА / ПРОЦЕСИ. Концепт ЗВІР.

Зазвичай номінації цього концепту середнього роду:

"I tell you what!" said the Donkey brightly, "perhaps it's an **animal** that can't talk but thinks it can" [10, с. 144];

"A great dark-grey **horse** was brought to Aragorn, and he mounted it" [11, с. 260];

"I will tell Her Majesty," said **the Wolf**. "Meanwhile, stand still on the threshold, as you value your life." Then **it** vanished into the house" [12, с. 115].

Іноді бачимо, що навіть гетеронімічні номінації тварин можуть співвідноситися із займенником середнього роду:

"Then He clapped spurs to his **steed** and **it** sprang into the air, sparks corruscating from its hooves" [13, с. 158];

"A short while later he was saddling his white **stallion**, which lived in a stable at the back of Death's cottage; though **it** was crimson-eyed and had flanks like oiled silk, **it** was nevertheless a real flesh-and-blood horse" [13, с. 210].

За умови висхідної транспозиції номінації можуть набувати чоловічого чи жіночого роду:

"A fox passing through the wood on business of **his** own stopped several minutes and sniffed" [11, с. 45];

"A **snake** without fangs may crawl where **he** will" [11, с. 576];

"But **the Elephant** walked quietly to the river, filled **her** trunk with water, and came back to attend to Uncle Andrew" [10, с. 146];

"...there was nothing at all there but this old **donkey** with a bundle of lion-skin tied on to **his** back" [14, с. 72].

Іноді за умови висхідної транспозиції згадується ім'я позначеної тварини:

"Great A'Tuin the **turtle** comes, swimming slowly through the interstellar gulf, hydrogen frost on **his** ponderous limbs, **his** huge and ancient shell pocked with meteor craters" [13, с. 2];

"A smaller and lighter **horse**, but restive and fiery, was brought to Legolas. **Arod** was **his** name" [11, с. 260];

"But **Strawberry**, the **horse**, shook **his** head, gave a cheerful whinny, and seemed to feel better. **He** became quiet for the first time since Digory had seen **him**" [10, с. 105].

Наведемо два приклади зміни займенника у межах одного речення:

"The **horse** seemed to like it too; **he** gave the sort of whiney a **horse** would give if, after years of being a cab-horse, **it** found **itself** back in the old field where **it** had played as a foal, and saw someone whom **it** remembered and loved coming across the field to bring **it** a lump of sugar" [10, с. 109] – тут така зміна відбувається без особливої мотивації;

"Of course, no other world was carried through the starry infinity on the backs of four giant elephants, who A'ere themselves perched on the shell of a giant **turtle**. **His** name – or **Her** name, according to another school of thought – was Great A'Tuin; **he** – or, as it might be, **she** – wil not take a central role in what follows but it is vital to an understanding of the Disc that **he** – or **she** – is there, down below the mines and sea ooze and fake fossil bones put there by a Creator with nothing better to do than upset archeologists and give them silly ideas" [15, с. 2] – у цьому прикладі відбувається специфіка світобудови Дискосвіту.

Концепт ПТАХ загалом повторює закономірності попереднього концепту, але виявляє більше випадків зміни роду в межах одного речення чи однієї комунікативної ситуації, наприклад:

“*Look! There’s a robin, with such a red breast. It’s the first bird I’ve seen here... It almost looks as if it wanted to say something to us.*” – “*Do you know,*” said Lucy, “*I really believe he means us to follow him.*” – “*I’ve an idea he does,*” said Susan. “*What do you think, Peter?*” [12, с. 71];

“*And there was such merriment that the Jackdaw himself plucked up courage again and perched on the cab-horse’s head, between its ears, clapping its wings, and said*” [10, с. 130].

У складі концепту НЕБО цікавість складає висхідна транспозиція номінацій *sun* та *moon*, особливо у мовленні персонажів:

“*It is all dark, but it is not all night.*” said Ghan. “*When Sun comes we feel her, even when she is hidden. Already she climbs over East-mountains. It is the opening of day in the sky-fields*” [11, с. 489];

“*He wondered at it, for he had almost forgotten about the Sun. Then for the last time he looked up and shook his fist at her*” [11, с. 34];

“*The moon was getting low and thin clouds were passing across her, but still they could see the shape of the Lion lying dead in his bonds*” [12, с. 187];

“*And the Moon’s growing. We haven’t seen him for a night or two in this cloudy weather. He’s beginning to give quite a light*” [16, с. 115].

Ми також зафіксували випадок висхідної транспозиції власної назви сузір’я:

“*... and Menelmacar with his shining belt, that forebodes the Last Battle that shall be at the end of days*” [17, с. 37].

Концепт РОСЛИНА представлений висхідною транспозицією власних назв:

“*But none were more dangerous than the Great Willow: his heart was rotten, but his strength was green; and he was cunning, and a master of winds, and his song and thought ran through the woods on both sides of the river*” [11, с. 79];

“*... until the Darkening of Valinor, Telperion ceased his time of flower; and at the twelfth hour Laurelin her blossoming*” [17, с. 26].

Концепт РІЧКА також представлений виключно висхідною транспозицією власних назв, причому назви річок вжиті у чоловічому роду, а озера – у жіночому:

“*... the Bay of Balar, into which Sirion poured his water*” [17, с. 47];

“*And the River Narog rose in the falls of Ivrin in the southern face of Dor-Lómin, and flowed some eighty leagues ere he joined Sirion in Nan-Tathren, the Land of Willows*” [17, с. 114];

“*... and all the land of Himlad southward between the River Aros that rose in Dorthonion and his tributary Celon that came from Himring*” [17, с. 119];

“*Gelion was a great river; and he rose in two sources and had at first two branches*” [17, с. 118];

“*On Ivrin’s lake is endless laughter. She is fed from crystal fountains unfailing, and guarded from defilement by Ulmo, Lord of Waters, who wrought her beauty in ancient days*” [17, с. 211].

Концепт ГОРА представлений єдиним випадком висхідної транспозиції власної назви:

“*Or Caradhras less cruel,*” said Gimli. “*There he stands smiling in the sun!*” He shook his fist at the furthest of the snow-capped peaks and turned away” [11, с. 199].

Зазначимо, що інші власні назви рослин, річок та гір не підпадають під транспозицію і традиційно співвідносяться із займенником середнього роду:

“*And Sauron urged the King to cut down the White Tree, Nimloth the Fair, that grew in his courts, for it was a memorial of the Eldar and of the light of Valinor*” [17, с. 274];

“*There Mount Rerir, and about it many lesser heights, stood out from the main range of Ered Lindon westward*” [17, с. 119];

“*Now at a point nearly midway in its course the stream of Adurant divided and then joined again*” [17, с. 118];

“*That was Lake Helevorn, deep and dark, and beside it Caranthir had his abode*” [17, с. 119].

Номінації концептуального сегмента МІФІЧНА ІСТОТА виявляють одну з особливостей номінацій концептів ЗВІР та ПТАХ, а саме мають неоднаковий рід у різних авторів та іноді змінюють його у процесі оповіді.

Приклади референції виключно чоловічого роду у того чи іншого автора:

“*Out flew a red-golden dragon – not life-size, but terribly life-like: fire came from his jaws, his eyes glared down; there was a roar, and he whizzed three times over the heads of the crowd*” [11, с. 18];

“*They were now silent, and as the last Elf passed he turned and looked towards the hobbits and laughed*” [11, с. 50];

“*What’s happened to your precious Nazgûl? Has he had another mount shot under him?*” [11, с. 268].

Приклади референції виключно середнього роду у різних авторів:

“*The Balrog made no answer. The fire in it seemed to die, but the darkness grew. <...> The Balrog fell back and its sword flew up in molten fragments*” [11, с. 197];

“*A basilisk lay panting in the baking shade of a rock, dribbling corrosive yellow slime. For the last five minutes its ears had been detecting the faint thump of hundreds of little legs*” [18, с. 154];

“*The chimera was an extremely rare species <...> It judged its moment carefully, kicked away with its talons, folded its leathery wings and plummeted down towards its victim*” [18, с. 158].

“*But perhaps if he [Eustace] had known something about dragons he would have been a little surprised at this dragon’s behaviour. It did not sit up and clap its wings, nor did it shoot out a stream of flame from its mouth*” [19, с. 72].

Приклади різного роду однакових номінацій у різних авторів або у одного й того ж автора можна пояснити загальними закономірностями використання займенникової референції. Наприклад, “*... for even as he [Sam] clasped it to his breast, an orc came clattering down. It was no more than six paces from him when, lifting its head, it saw him*” [11, с. 530] – у творі Дж. Толкіна за відсутності імені міфічної істоти вживається середній рід; але “*Thereupon Azog came forth, and he was a great Orc with a huge iron-clad head, and yet agile and strong. With him came many like him, the fighters of his guard*” [11, с. 638] – ця ж номінація міфічної істоти вже чоловічого роду під час використання імені.

У романі Т. Прагчетта у контексті “*Liessa sets off towards her own dragon, Laolith, who turns his great horsey head towards her*” [13, с. 117] дракон є власністю Лієсси, тобто вона виявляє особисту та емоційну приязнь до нього, тому іменник тут чоловічого роду; але у прикладі “*When he awoke a dragon was watching him; at least, it was staring in his general direction*” [13, с. 119] йдеться про Рінсвінда, для якого дракон виявляється лише одним із безлічі драконів.

З іншого боку, часто ці закономірності застосувати для пояснення неможливо. Скажімо, у таких прикладах Дж. Толкіна *"Next to Frodo on his right sat a dwarf of important appearance, richly dressed. His beard, very long and forked, was white, nearly as white as the snow-white cloth of his garments"* [11, с. 136] та К. Льюїса *"But what are you?" said the Queen again. "Are you a great overgrown dwarf that has cut off its beard?"* [12, с. 35] і водночас *"... the Dwarf made no answer, though he nodded and wagged his head a great deal"* [14, с. 31] немає жодної видимої причини для використання різного роду (хіба лише у другому випадку припустити, що королева ставиться до гномів з презирством, через що це є прикладом низхідної транспозиції). Так само важко пояснити такі випадки:

"He was a Faun. And when he saw Lucy he gave such a start of surprise that he dropped all his parcels" [12, с. 9]; але *"It's no good now, you know," said the Faun, laying down its flute and shaking its head at her very sorrowfully* [12, с. 16] – фіксуємо у К. Льюїса у межах одного й того ж роману.

"The imp took the pipe out of his mouth. "What did you say?" he said" [13, с. 45]; але *"The imp reappeared. "I've been thinking about what you said," it said even before Rincewind could open his mouth"* [13, с. 47] – у мовистилі Т. Пратчетта також у межах одного й того ж роману.

Приклади зміни роду в структурі одного речення характерні для творів К. Льюїса:

"But the Faun continued sobbing as if its heart would break. And even when Lucy went over and put her arms round him and lent him her handkerchief, he did not stop" [12, с. 17].

Слід наголосити на тому, що для досліджених творів фентезі не характерні сучасні поняття політкоректності та гендерної нейтральності, притаманні іншим типам сучасного дискурсу. Тому деякі номінації, які зазвичай характеризують як іменники подвійного роду, сприймаються як марковані чоловічим родом просто на підставі андроцентричності зображеного вторинного світу (скажімо, військові номінації та деякі назви професій) і не потребують додаткових способів родовираження, через що не підпадають під транспозицію.

Зауважимо, що серед досліджених текстів до використання займенникової референції тяжіє пародійний дискурс фентезі. У сучасних фентезі-текстах з трьох родів до займенникової референції загалом та транспозиції зокрема тяжіє середній рід. Опис закономірностей контекстуальної референції є перспективою подальшого дослідження.

Висновки. Описані зв'язки між родом, способом його вираження та концептуальними сегментами відображають лише особливості ККУС, тобто вони ґрунтуються на особливостях структури англійської мови загалом, але є обмеженими принципами функціонування сучасних британських творів жанру фентезі.

Література:

1. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике / В.В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
2. Mathiot M. Sex Roles as Revealed Through Referential Gender in American English / M. Mathiot, M. Roberts // Ethnolinguistics: Boas, Sapir and Whorf Revisited / ed. M. Mathiot. – The Hague : Mouton, 1979. – P. 1–47.
3. Попкова Е.М. Категория рода в современном английском языке: лингвистический и социокультурный аспекты : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.М. Попкова. – Орехово-Зуево, 2005. – 167 с.

4. Тимпко Л.А. Род как историческая и социолингвистическая категория / Л.А. Тимпко. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 46 с.
5. Vachek J. Selected Writings in English and General Linguistics / J. Vachek / eds. J. Horecky, J. Firbas. – Berlin : Walter de Gruyter, 1994. – 452 p.
6. Hornoiu D. The Category of Gender in Present-day English: Issues of Grammar and World View / D. Hornoiu [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.univ-ovidius.ro/litere/Anale/09%20volumul%20XX%202009/01.Language%20and%20Linguistics/04_diana%20hornoiu%20bun.pdf.
7. Marcoux D. Deviation in English Gender / D. Marcoux // American Speech / ed. M. Adams. – Durham : Duke University Press, 1973. – Vol. 48. – P. 98–107.
8. Svartengren T. The Feminine Gender for Inanimate Things in Anglo-American / T. Svartengren // American Speech / ed. Michael Adams. – Durham : Duke University Press, 1927. – Vol. 3. – P. 83–113.
9. Morris L. Gender in Modern English: The System and Its Uses / L. Morris. – Quebec : Universite Laval, 1991. – 294 p.
10. Lewis C.S. The Magician's Nephew / C.S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2005. – 221 p.
11. Tolkien J.R.R. The Lord of the Rings / J.R.R. Tolkien. – Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2005. – 1285 p.
12. Lewis C.S. The Lion, the Witch and the Wardrobe / C.S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2005. – 230 p.
13. Pratchett T. The Colour of Magic / T. Pratchett. – London : HarperCollins Publishers, 2005. – 240 p.
14. Lewis C.S. The Last Battle / C.S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2005. – 224 p.
15. Pratchett T. The Light Fantastic / T. Pratchett. – London : HarperTorch, 2000. – 272 p.
16. Lewis C.S. The Horse and His Boy / C.S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2005. – 226 p.
17. Tolkien J.R.R. The Silmarillion / J.R.R. Tolkien. – Boston : Houghton Mifflin Harcourt, 2004. – 386 p.
18. Pratchett T. Sourcery / T. Pratchett. – London : HarperTorch, 2001. – 260 p.
19. Lewis C.S. The Voyage of the Dawn Treader / C.S. Lewis. – London : HarperCollins, 2006. – 256 p.

Eglé Petroniené, Садовник-Чучвага Н. В. Функционирование категории рода в современных текстах жанра фэнтези: восходящая и нисходящая местоименная транспозиция

Аннотация. Статья посвящена исследованию функционирования категории рода в современных британских текстах жанра фэнтези. Проанализированы взгляды на местоимения как средства выражения рода, выяснены закономерности функционирования категории рода в современных текстах жанра фэнтези по восходящей и нисходящей местоименной транспозиции.

Ключевые слова: категория рода, концептуальная картина воображаемого мира, концептуальный сегмент, жанр фэнтези, критерий χ^2 , коэффициент взаимной сопряженности К.

Eglé Petroniené, Sadovnyk-Chuchvaha N. Functioning of the category of gender in the modern texts of fantasy genre: upgrading and downgrading pronominal transposition

Summary. The article is concerned with the studies of functioning of the category of gender in the modern British texts of fantasy genre. Different views on the pronoun as a means of expression of gender are analyzed, the regularities of functioning of the category of gender in the modern texts of fantasy genre for upgrading and downgrading pronominal transposition are found.

Key words: category of gender, conceptual worldview of the imaginary world, conceptual segment, fantasy genre, χ^2 test, cross-contingency coefficient K.

Ахмедова Э. Г.,

старший преподаватель

Азербайджанской государственной морской академии

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ И СОСТОЯНИЯ МОРСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ НА АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. В статье рассмотрены этапы формирования морской терминологии на азербайджанском языке. На материале нескольких словарей сделан анализ состояния морской терминологии, позволивший прийти к выводу о том, что ни количество и ни качество существующих в этой области словарей не удовлетворяют требованиям сегодняшнего дня.

Ключевые слова: азербайджанский язык, научная терминология, морской словарь, языковые процессы.

Постановка проблемы. На современном этапе развития человечества решение проблем терминологии является одной из самых важных задач лингвистики, потому что сегодня терминология – это источник информации, своего рода инструмент для овладения специальностью и средство ускорения научно-технического прогресса. Поэтому должны быть разработаны принципы упорядочения существующей, создания новой терминологии и определены пути развития этого процесса с учетом глобальных изменений, происходящих в мире.

В XIX – XX веках стремительное развитие науки и техники способствовало появлению многочисленных терминов. Но было бы неверным считать, что термины образуются только в наши дни. Во все времена каждая трудовая деятельность приводила к созданию терминов, выражающих понятия сферы этой деятельности.

Анализ последних исследований и публикаций. Приступая к анализу состояния морской терминологии на азербайджанском языке, необходимо констатировать, что, кроме «Словаря морских терминов» (О.Г. Гюль, 1942 год) и небольшой брошюры «Морские термины и узлы» (А.И. Исмаилов, 2000 год), в этой области нет ни толковых, ни энциклопедических, ни терминологических словарей, ни специальных исследований. По этой причине мы вынуждены обращаться к литературе по другим техническим специальностям, частично содержащей термины, используемые в морской терминосистеме.

Целью статьи является выделение этапов формирования морской терминологии на азербайджанском языке, осуществление анализа состояния морской терминологии на материале нескольких словарей.

Изложение основного материала. Анализ позволил выявить ряд семантических несоответствий между терминами на английском и русском языках и их эквивалентами на азербайджанском языке.

Условно развитие морской терминологии на азербайджанском языке можно разделить на три этапа. На первом этапе (VII – XVI века) в морской терминологии наблюдается преобладание арабо-персидских заимствований. «Около 95 процентов общего количества научных, политических, производственных и других терминов составляют арабские и персидские слова» [4, с. 195]. Например, «küreyi-ərz» (земной шар), «qitə»

(материк), «qiblənüma» (компас), «küreyi-müəssim» (глобус), «məhvəri-ərz» (ось земли), «xətti-əhtiva» (экватор), «tul dairəsi» (долгота), «ərz dairəsi» (широта), «mədd» (прилив), «səzi» (отлив).

С XVII века и до присоединения Северного Азербайджана к России в XIX веке в образовании морских терминов все большую роль играют заимствования из русского и европейских языков при посредничестве русского, что способствует обогащению морской терминологической лексики. Например, телеграф, пароход, завод, матрос, паром. Необходимо отметить, что в этот период многие арабо-персидские заимствования начального этапа развития терминологии были заменены русскими или европейскими заимствованиями, что сыграло положительную роль в области упорядочения морской терминологии на азербайджанском языке.

Третий этап развития морской терминологии начинается с XX века. Уже в этот период стремительное развитие морского флота, обусловленное возрастающими потребностями нефтедобывающей промышленности, выявило потребность в дальнейшем развитии, упорядочении и систематизации морской терминологии на азербайджанском языке, издании терминологических, толковых и других словарей по морским специальностям. Однако нужно признать, что до сих пор эти проблемы актуальны из-за нерешенности целого ряда теоретических и практических задач.

«Русско-турецкий (азербайджанский – Э. А.) словарь» (Р. Ахундов, 1928 год).

«Перегибание» – аз. «əzmə, əyilmə»: в русском языке префикс «пере-» имеет ряд значений, в частности «снова» (переделать), «с одного места в другое» (переплыть океан), «слишком много» (перелить через край, перегнуть палку), «через» (перелететь, перегнуться через что-то). Азербайджанский термин «əzmə, əyilmə», соответствующий значению терминов «гибкое, гнутье», не может быть принят в качестве эквивалента рус. «перегибать».

«Порт» – аз. «liman, bəndər, port»: аз. «liman», рус. «лиман», тур. «liman» < греч. «λίμνη» имеет значение «речной залив, соленое озеро вблизи моря» [3], то есть это чисто географическое понятие, для сравнения, рус. «бухта, гавань, залив»; аз. «bəndər» – «крепость на берегу моря», «горный проход», аз. «port», рус. «порт», аз. «port», фр. «port» < лат. «portus» – «участок берега с прилегающим водным районом, где размещен комплекс сооружений и устройств для погрузки-разгрузки судов и полного их обслуживания» [3].

Поэтому из приведенных на азербайджанском языке трех эквивалентов рус. «порт» соответствует только аз. «port». Кроме того, термин «port» принят во многих языках, поэтому с точки зрения унификации морских терминов он, конечно же, предпочтителен.

«Трехмачтовый» – аз. «üç dərli» (трехмачтовый), «üç dirəkli» (трехопорный): рус. «мачта» < гол. «mast» – «вертикальная опора

на палубе судна, предназначена для крепления парусов» [3; 5]; аз. “dirək” – рус. «столб, бревно, балка, опора, подпорка» [1].

Таким образом, аз. “dər (мачта)” по сравнению с аз. “dirək (опора, балка и т. д.)” – более узкое понятие, потому что если всякая «мачта» – это «опора, балка и т. д.», то не всякая «опора, балка и т. д.» – «мачта».

«Фальшборт» – аз. “taxta qırağ (деревянная сторона, кромка, деревянный бок)”: рус. «фальшборт» < нем. “falschbord (буквально: «фальшивый, ненастоящий борт)» – «стальной пояс, расположенный выше верхней палубы судна, выполненный как продолжение борта» [3; 5].

«Деревянный бок» или «деревянная сторона, кромка» может быть в любом строении, изделия, поэтому неточно отображает это понятие. Кроме того, на момент публикации указанного словаря, а именно в 1928 году, «фальшборт» уже вполне мог быть и металлическим. Поэтому в данном случае можно было бы предложить кальку в виде аз. “saxta bort (фальшивый борт)”.

«Плоскодонный» – аз. “düz dibli, yastı dibli”: рус. «плоскодонный» – аз. “yastı dibli (плоскодонный, без киля)”; “düz dibli (ровнодонный, с ровным дном)” искажают значение этого понятия, потому что «плоский» и «ровный» по-разному характеризуют это понятие.

«Помпа» – аз. “nasos”: рус. «помпа» < гол. “pompe” – «механизм для перекачки жидких и газообразных веществ» [6].

Оба термина для азербайджанского языка являются заимствованиями. И если учесть, что «помпа» во многих языках нашла свое место в морской терминологии, то замена одного заимствованного термина на другой представляется неоправданным. Поэтому целесообразнее термин заимствовать: рус. «помпа» > аз. “pompa”.

«Рубка» – аз. “dağma”: рус. «рубка» < “roef” (каюта) – «сооружение на верхней палубе или палубе надстройки, не достигающее до бортов судна на расстояние свыше 4% его ширины и имеющее двери, окна или другие отверстия в наружных переборках» [6]; аз. “dağma” – рус. «хибара, хижина, лачуга» [1].

Можно предположить, что рус. «рубка» появилось в результате влияния ошибочной аналогии с глаголом «рубить». Например, «топка» – «топить»; «качка» – «качать». В азербайджанском же языке на выбор этого эквивалента, по всей видимости, повлияли такие словосочетания, как «срубить избу», «срубить хижину», что, конечно же, не может быть оправдано. На наш взгляд, в данном случае можно принять простое решение. Поскольку «рубка» понятие заимствованное, необходимо заимствовать и термин, обозначающий его.

«Терминологический словарь по морскому делу» (К.К. Гюль, 1942 год).

«Портальный кран» – аз. “port kran (портовый кран)”: рус. «портальный» < нем. “portal” < фр. “portail” < лат. “portus” – «основной вход; дверь» (5); «подъемно-транспортная машина циклического действия, состоящая из передвигающегося по подкрановым путям портала (курсив наш – Э. А.), установленной на нем поворотной части со стреловой системой. Применяется для перегрузочных работ в морских и речных портах, на судостроительных и судоремонтных заводах и в плавучих доках, а также при строительстве гидротехнических сооружений (курсив наш – Э. А.) [6].

Здесь неверно понятый термин привел к подмене понятий, поэтому должно быть аз. “portallı kran (портальный кран, то есть кран с порталом)”, а не аз. “port kran (портовый кран, то есть кран, используемый в порту)”.

«Самоподъемный плавучий док» – аз. “özbaşına qalxan üzən dok”: аз. “özbaşma” – рус. «необузданный, самовольный, своевольный». Трудно допустить, что такая сложнейшая инженерная конструкция, предназначенная для ремонта судов, могла бы выполнять какие-то операции «необузданно, самовольно, своевольно». Поэтому установку, на наш взгляд, правильнее было бы назвать аз. “özü (сам) qalxan (поднимающийся) üzən (плавучий) dok (док)”. Для сравнения, англ. “self-lifting floating dock” – рус. «самоподъемный плавучий док», англ. “self-closing” – рус. «самозакрывающийся».

Четырехязычный словарь «Морские термины и узлы» (А.И. Исмаилов, 2000 год).

«Ют» – аз. “arxa” – тур. “kiç” – англ. “stern”, там же «ют» – аз. “arxa” – тур. “pupa” – англ. “poop”. Как видим, русскому термину «ют» противопоставлены два разных английских эквивалента: “stern” и “poop”. Англ. “poop” – рус. «ют» (2) < гол. “hut” – «кормовая надстройка (курсив наш – Э. А.) судна, простирающаяся до крайней точки кормовой (курсив наш – Э. А.) оконечности судна»; англ. “stern” – рус. «корма» (6) – «задняя оконечность судна, начинающаяся от переборки ахтерпика и оканчивающаяся ахтерштевнем» [2].

Можно предположить, что обозначение двух разных понятий одним русским термином «ют» повлекло за собой выбор также одного азербайджанского термина “arxa”. Но аз. “arxa” – рус. «тыл, зад, задняя часть», – будучи слишком широким, не дифференцирует эти понятия и нарушает эквивалентность их объемов. Поскольку для обозначения каждого из них в азербайджанском языке нет соответствующих терминов, так как понятия заимствованы, можно было прибегнуть к заимствованию.

Поэтому англ. “poop” – рус. «ют» – аз. “yut”, к тому же этот термин практически давно утвердился в азербайджанской морской терминологии, а англ. “stem” – рус. «корма» – аз. “arxa”, чем, на наш взгляд, можно устранить бессистемность в оперировании этими понятиями. Например, англ. “apple stem” – рус. «круглая корма» (2) – аз. “girdə (круглая) arxa”, но, как известно, нет понятия «круглый ют»; англ. “bluff stern” – рус. «тупая корма» (2) – аз. “küt (тупая) arxa” – нет понятия «тупой ют».

Приведем пример, демонстрирующий нарушение соответствия родовидовых значений. Аз. “araxsmə (переборка)” – тур. “bölme” (отсек) – англ. “bulkhead, watertight bulkhead” – рус. «переборка, водонепроницаемая переборка». В зависимости от места, назначения, материала и т. п. на судах насчитывается около ста различных переборок. Например, англ. “between-deck bulkhead” – рус. «междупалубная переборка» (2) – аз. “göyərtaarası (междупалубная) araxsmə”; англ. “sloping bulkhead” – рус. «наклонная переборка» (2) – аз. “maili (наклонная) araxsmə”.

Из этого следует, что «переборка» – это родовое понятие, включающее в себя видовые понятия. Поэтому аз. “araxsmə (переборка)” является родовым понятием, а подача в качестве его эквивалента ряда терминов, включающего и родовые, и видовые понятия, никак не может быть оправдана.

Выводы. На основании проведенного анализа, ограниченных рамками статьи, можно сделать следующие выводы:

1) существующие словари на азербайджанском языке в области морской терминологии не соответствуют в должной степени требованиям современного терминоведения;

2) нарушаются теоретические положения современного терминоведения о системности, стандартизации, унификации и пр.;

3) при обозначении одинаковых понятий терминами разных языков не соблюдаются требования к эквивалентности объемов значений понятий и терминов;

4) нет семантического соответствия между терминами, обозначающими одинаковые понятия в разных языках;

Таким образом, можно сказать, что сегодняшнее состояние азербайджанской морской терминологии ставит перед нами задачу дальнейших исследований в этой области, являющейся важной составной частью в деле повышения качества морского образования и практической деятельности инженерно-технических работников и плавсостава морского флота Азербайджанской Республики.

Литература:

1. Вагіров М.С. Гəminin quruluşu və nəzəriyyəsi / N.Q. Qaraqaşlı, M.S. Vağırov. – B., 2000. – 280s.
2. Большой англо-русский словарь. Том 1. – М., 1972. – 822 с.
3. Смирницкий А.И. Древнеанглийский язык / А.И. Смирницкий. – М., 1955. – 318 с.
4. Степанов Ю.А. Краткий политехнический словарь / Ю.А. Степанов. – М., 1995. – 1136 с.
5. Труханова Н.Л. Английский язык судовой энергетики для моряков / Н.Л. Труханова, Н.А. Кравченко. – О., 2000. – 166 с.
6. Русско-английский словарь / под ред. О.С. Ахмановой. – М., 1981. – 765 с.
7. Gül Q.G. Dənizçilik terminləri lüğəti / O.G. Gül. – B., 1942.

Ахмедова Е. Г. Деякі питання формування і стану морської термінології азербайджанською мовою

Анотація. У статті розглянуті етапи формування морської термінології азербайджанською мовою. На матеріалі декількох словників зроблено аналіз стану морської термінології, що дав змогу дійти висновку про те, що ні кількість, ні якість наявних в цій галузі словників не задовольняють сьгоднішнім вимогам.

Ключові слова: азербайджанська мова, наукова термінологія, морський словник, мовні процеси.

Ahmedova E. On some question of formation and condition of marine terms in Azerbaijan language

Summary. In the article is studied phrase of formation of marine terms in Azerbaijan language. On the base of some dictionaries was analyzed the condition of marine terms and the author came to conclusion that neither quantity nor quality of existed dictionaries on this sphere could answer urgent request of nowadays.

Key words: Azerbaijani language, scientific terminology, maritime dictionary, language processes.

*Билецкая С. Ю.,**преподаватель английского языка**Национального университета «Одесская морская академия»*

ТЕМПОРАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ БРИТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В статье исследуется роль темпоральных характеристик в речи британской молодежи двух возрастных групп (17–25 лет и 26–35 лет) с учетом гендера.

Ключевые слова: гендер, возрастной, темпоральный, молодежь, британский.

Постановка проблемы. Возраст является важной социальной характеристикой индивидуума и определяющим параметром языковой личности. Различия в произношении представителей различных возрастных категорий обусловлены не только физиологическими причинами, но и изменениями социального статуса информантов. Большинство лингвистов отмечает, что речь молодежи является индикатором уровня развития и новых фонетических изменений в языке. Еще Д. Джоунс указывал на то, что речь молодого поколения менее консервативна, зачастую «отражает преходящую моду», нестабильна, вследствие чего создает конкурирующие с нормой варианты. Именно в борьбе вариантов, по мнению Д. Кристала, чаще побеждает более молодой репрезентант.

Анализ последних исследований и публикаций. Молодые носители языка считаются лидерами языковых инноваций, а их произносительные тенденции могут рассматриваться в качестве указателей перспективного развития фонетической системы языка в целом [2]. Существующие исследования в области молодежной речи сконцентрированы в основном на изучении сегментного уровня [2; 7; 9], анализ же просодических особенностей речи молодежи исследован только с физиологической точки зрения.

Известно, что частота основного тона (ЧОТ) в речи женщин выше, чем средние показатели ЧОТ в мужской речи. По результатам исследований М.В. Чесноковой, средняя ЧОТ представительниц возрастной группы «Юность» составляет 108,5 Гц, что объясняется физиологическими причинами, так как у молодого поколения с увеличением роста увеличивается гортань, что сказывается на изменении частоты основного тона.

Целью статьи является изучение просодических (возрастных, темпоральных) характеристик речи британской молодежи в двух возрастных группах: 17–25 лет и 26–35 лет.

Поставленная цель обусловила возникновение следующих задач:

- проанализировать вариативность темпоральных характеристик речи молодежи в двух возрастных группах;
- рассмотреть влияние гендера на темпоральные особенности речи молодежи.

Изложение основного материала. В работе принята возрастная классификация Дж. Эдвардса, согласно которой возрастной период 17–25 лет – это студенческий возраст. Речь молодежи в этом возрасте характеризуется восприимчивостью к внешним влияниям, что приводит к образованию новых смысловых систем, понятий, концепций [4].

Этот возрастной период, как отмечает И.Ю. Степкина, интересен еще и тем, что молодые люди выходят из-под опеки родителей, начинают самостоятельную жизнь. На этом жизненном этапе складываются и модели речевого поведения, в частности гендерные.

Второй возрастной период, рассматриваемый в работе, – 26–35 лет – характеризуется как «устойчиво концептуальная социализация» [1]. Это отражается и на выборе тех или иных произносительных форм.

В задачи нашего исследования входят определение темпоральных особенностей речи молодежи и их влияние на речевое поведение представителей двух возрастных групп.

Темпоральные характеристики рассматривались по следующим показателям: общее звучание монологического высказывания информантов, средняя длительность слога в синтагме, коэффициент паузации, длительность пауз, среднепаузальная длительность.

Первым этапом исследования темпоральных характеристик речи британской молодежи стал анализ средней длительности слога. Как известно, чем большей является средняя длительность слога (СДС), тем более медленным становится темп.

Результаты анализа СДС показали, что речь исследуемых групп информантов отличается довольно быстрым темпом. Меньшие показатели зафиксированы в речи представителей возрастной группы 17–25 лет (СДС = 201 мс), что указывает на то, что их речь самая быстрая. Чуть больше показатели СДС в группе 26–35 лет – 206 мс, – речь этой группы информантов чуть медленней, чем речь первой группы.

Гендерные особенности СДС в женской речи показали, что в исследуемых монологических фрагментах темп артикуляции женщин более быстрый, чем темп артикуляции мужчин. Эта закономерность выявлена в двух исследуемых возрастных группах.

Быстрый темп речи исследуемых информантов подтвердили также анализ длительности ударных и безударных слогов и их соотношение, так как в результате растягивания безударных слогов темп речи замедляется (рис. 1).

Как отмечают исследователи (А.А. Антипова), в британском варианте английского языка контраст между ударными и безударными слогами проявляется в удлинении гласных в безударных слогах, за счет чего высказыванию придается большая выразительность.

Следующим этапом исследования темпоральных особенностей речи британской молодежи в двух возрастных и гендерных группах является определение коэффициента паузации и средней длительности пауз.

Как показали результаты исследования, наибольший показатель коэффициента паузации зафиксирован в возрастной группе 17–25 лет, наименьший – в группе 26–35 лет, что свидетельствует о наличии незначительного количества пауз в речи этой возрастной группы.

В женских возрастных группах наблюдается тенденция к почти равному количеству пауз в речи двух возрастных групп, однако в целом в речи представительниц женских возрастных групп коэффициент паузации ниже, чем в мужских группах; из-за того, что темп речи женщин более быстрый, пауз значительно меньше, чем в мужских группах (рис. 2).

Полученные данные позволяют заключить, что с возрастом темп речи становится менее быстрым, паузы равномерно распределяются между важными по смыслу отрезками речи.

Например, в речи представительницы возрастной группы 26–35 лет из Нортгемптона (30 лет), блогера, незначительное число пауз и быстрый темп.

*It was my 'second 'date with this guy ||
'Oh, | this is 'really cool | Like | I 'really like you. || It's 'gonna be great (Louise Penttand).*

Одним из дистинктивных признаков социофонетической вариативности просодии является характер паузации. С возрастом количество пауз в речи может изменяться, так как паузы необходимы как для дыхания, так и для обдумывания и оформления мысли.

Паузы были классифицированы по следующим показателям длительности:

- 1) сверхкраткая пауза – до 200 мс;
- 2) краткая пауза – от 201 до 500 мс;
- 3) средняя пауза – от 501 до 800 мс;
- 4) длительная пауза – от 801 до 1200 мс;
- 5) сверхдлительная пауза – более 1200 мс.

Кроме того, в неподготовленной речи часто встречаются паузы хезитации, как заполненные, так и незаполненные.

В исследуемом материале в двух возрастных группах представлены в основном краткие и сверхкраткие паузы. Данное явление можно объяснить тем фактом, что информанты, рассказывая о себе, отвечали на вопросы интервьюера, что не представляло никакой сложности и не требовало времени для обдумывания и оформления мысли. Например:

'Make 'sure you 'do your homework | It's 'very important. | I did my

147 мс

150 мс

homework || And was able to 'bring a graphic novel out of it || (Joe Sugg, блогер из Уилтшера, 24 года). Тип речи данного информанта очень быстрый, с преобладанием сверхкратких пауз.

В речи представителя возрастной группы 26–35 лет Луи Томлинсона из Донкастера, певца из популярного ансамбля

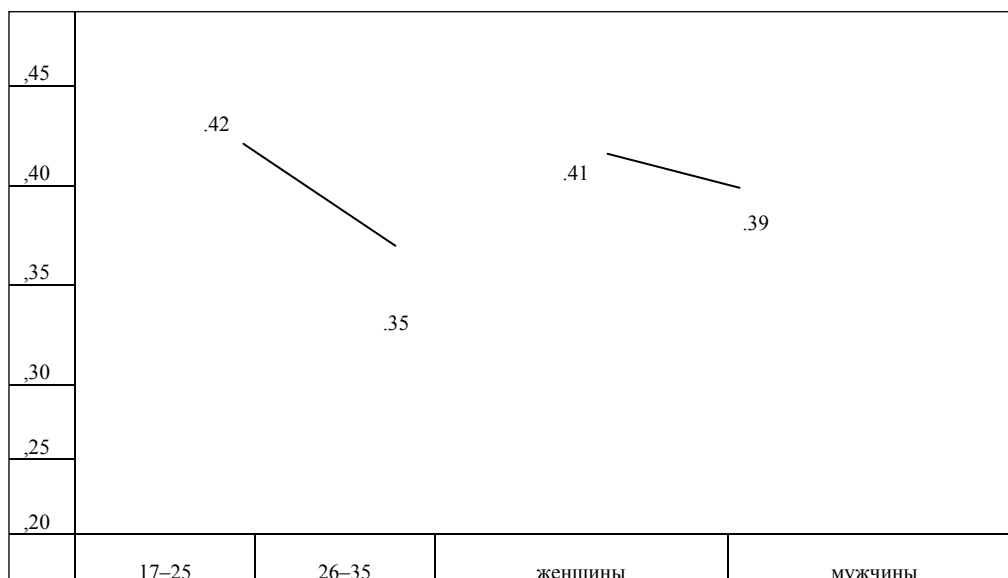

Рис. 1. Соотношение ударных и безударных слогов в возрастных и гендерных группах

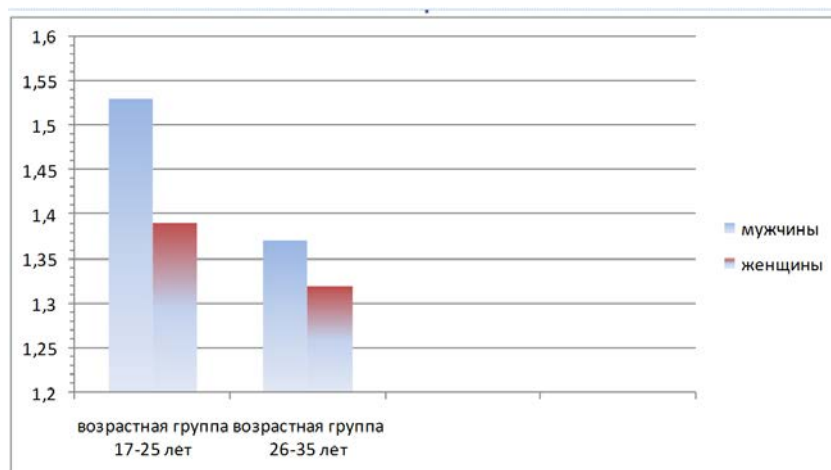

Рис. 2. Паузы в речи возрастных групп

“One Direction”, представлены длительные паузы и умеренный темп речи. Например:

905 мс 800 мс 1100 мс
Yeah | it's | its' 'always nice to 'come back to Doncaster ob-
viously | 'Like

1100 мс 800 мс 925 мс
you've said | we 'spend a 'lot of 'time on the road | and | in
'different countries ||

Полученные данные по варьированию пауз различной длительности совпадают с полученными результатами в исследованиях О.Я. Присяжнюк о том, что в неподготовленной речи могут быть представлены паузы различной длительности (как в возрастных, так и в гендерных группах) (рис. 3).

По количеству кратких пауз лидирует группа 17–25 лет (37%), а по количеству средних пауз в речи – группа 26–35 лет (41%). Кроме этого, для возрастной группы 26–35 лет характерно наличие средних пауз (33%). В этом возрасте говорящий приобретает навыки правильного оформления мысли, и преобладание пауз средней длительности свидетельствует о грамотном владении просодическими средствами речи.

По количеству пауз хезитации, заполненных и незаполненных, можно судить об умении информанта вести беседу в авторитетной и уверенной манере. Паузы хезитации в неподготовленном монологе выполняют коммуникативную функцию, помогают осуществлять контроль и коррекцию речи [4].

В нашем исследовании процент соотношения заполненных и незаполненных пауз практически одинаковый в двух возрастных группах. Лишь в женской речи процент употребления пауз хезитации несколько меньше, чем в мужской.

Примером может послужить фрагмент высказываний 19-летней актрисы из Бристоля Мейзы Уильямс, в котором представлены заполненные и незаполненные паузы хезитации.

377мс

410 мс

Erm | I think now we get the opportunity | to be able to shape the serial from |

390 мс
start to end| without having to hear any plot points | any certain moments ||

В представленном фрагменте встречаются две незаполненные паузы и одна заполненная.

Полученные в ходе исследования речи британской молодежи результаты позволили выявить вариативный характер темпоральных характеристик, что обусловлено интегративным действием таких социальных факторов, как возраст и гендер.

В юном возрасте темп речи быстрый, среднегрупповые показатели длительности слога самые минимальные, коэффициент паузации наибольший.

С возрастом, с достижением социального положения среднепаузальная длительность увеличивается, как следствие, несколько замедляется темп речи, частотность пауз несколько возрастает.

Выводы. Таким образом, проведенное исследование позволяет констатировать, что темпоральные характеристики речи могут выступать маркером возрастной и гендерной принадлежности говорящего.

Перспективным направлением дальнейшего исследования является выявление всего комплекса просодических средств, участвующих в идентификации речи молодых носителей британского варианта английского языка.

Литература:

1. Гуцо Ю.П. Введение в энциклопедию здоровья и долголетия / Ю.П. Гуцо. – М. : Международная ассоциация «Личность. Экология. Мир», 1993. – 304 с.
2. Медведева Т.В. Гендерная вариативность речи британской молодежи / Т.В. Медведева, О.В. Мурай // Фонетическая вариативность современной английской речи. Вестник Московского государственного университета. – 2007. – Вып. 523. – С. 88–97.

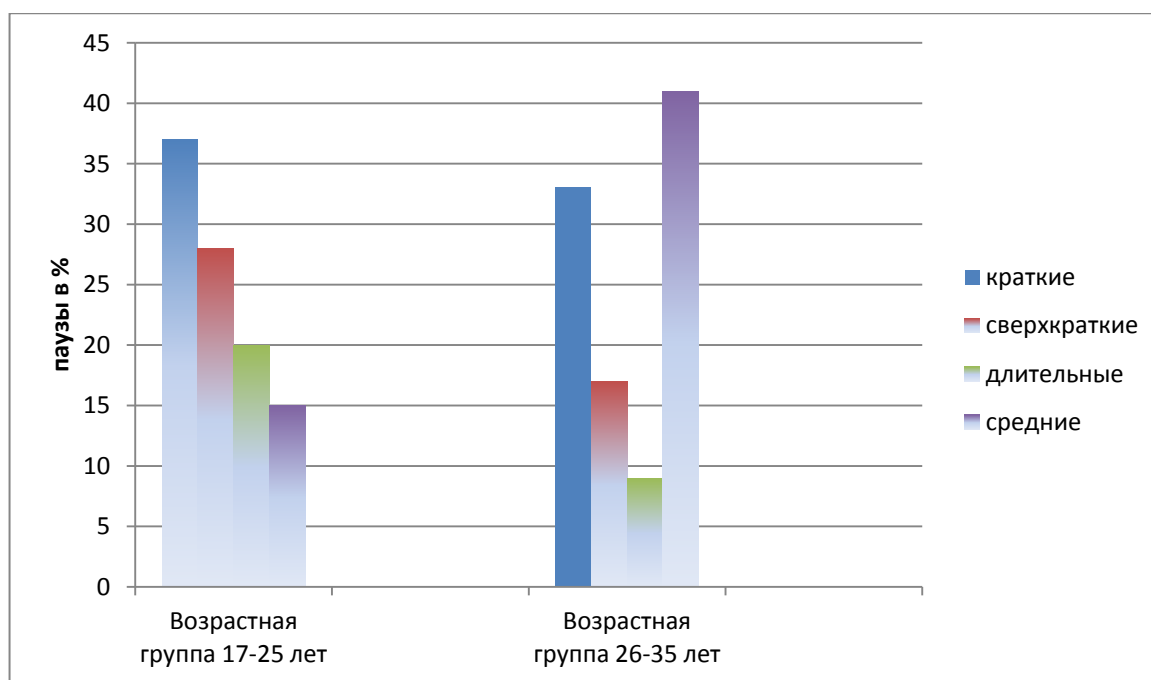

Рис. 3. Распределение пауз в речи представителей возрастных групп

3. Присяжнюк О.Я. Варьирование темпа речи в региональных диалектах Великобритании / О.Я. Присяжнюк // Записки з романо-германської філології. – 2002. – Вип. 12. – С. 154–162.
4. Чеснокова М.В. Специфика темпа в определенный период жизни человека / М.В. Чеснокова // Сучасний вимір філологічних наук : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 30–31 травня 2014 р.). – Ч. II. – Львів, 2014. – С. 104–107.
5. Crystal D. Investigating English style / D. Crystal, D. Davy. – Bloomington ; London : Indiana University Press, 1979. – 264 p.
6. Edwards J. Sociopolitical Aspects of Language Maintenance and Loss: towards a Typology of Minority Language Situations / J. Edwards // Maintenance and Loss of Minority Languages. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins, 1992. – P. 37–54.
7. Gimson A.C. An Introduction to the Pronunciation of English / A.C. Gimson. – 4 ed. – New York : Vintage, 1989. – 364 p.
8. Jones D. An Outline of English Phonetics / D. Jones. – Cambridge : W. Heffer and Sons Ltd., 1960. – 378 p.
9. Wells J.C. Accents of English / J.C. Wells – Vol. 2 : The British Isles. – Cambridge University Press, 1982. – 465 p.

Білецька С. Ю. Темпоральні особливості мовлення британської молоді

Анотація. У статті досліджується роль темпоральних характеристик у мовленні британської молоді двох вікових груп (17–25 років та 26–35 років) з урахуванням гендеру.

Ключові слова: гендер, віковий, темпоральний, молодь, британський.

Biletskaya S. Temporal peculiarities of British youths' speech

Summary. The article deals with the investigation of temporal characteristics in the speech of British youth in the two age and gender groups of 17–25 and 26–35 years old.

Key words: gender, age, temporal, youth, British.

Бобчинець Л. І.,
аспірант кафедри іспанської та французької філології
Київського національного лінгвістичного університету

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ АЗАРТНИХ ІГОР У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Анотація. У статті запропоновано методологію комплексного дослідження лексико-семантичних та функціональних особливостей лексики азартних ігор у сучасній іспанській мові, описано лінгвістичні методи дослідження лексики та дискурсу азартних ігор.

Ключові слова: компонентний аналіз, морфолого-синтаксичний аналіз, лексико-семантичний аналіз, контекстуальний аналіз, інтерпретаційний аналіз.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні розвідки проводяться у рамках функціонально-системного підходу, оскільки це пов'язано з трактуванням мови як адаптивної системи, у якій одиниці функціонують у взаємозв'язку і підпорядковані цілям комунікації. Лексика азартних ігор є невід'ємною частиною професійного спілкування, тому потребує вивчення в дискурсі азартних ігор. Лексико-семантичні й функціональні властивості лексики азартних ігор в іспанській мові XVI–XVII ст. вивчала М.І. Чаморро. Функціональні характеристики лексики азартних ігор, уживаній у переносному значенні, поза межами спеціалізованого контексту в сучасній іспанській мові не були предметом лінгвістичного дослідження. Експресивна функція лексики азартних ігор вивчалась у російській мові (Л.М. Клоченко), в українській мові (О.Т. Горбач).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з І.В. Арнольд, провести межу між семантикою, прагматикою та комунікацією дуже важко, оскільки усі вони відображають антропоцентризм, тому необхідно враховувати контекст ситуації або екстралінгвальні дані [1, с. 11]. Актуальність дослідження полягає у посиленому інтересі мовознавців до проблем функціонування термінологічних систем, професійної лексики, фахових мов (Е. Алькарас, Н.П. Дарчук, М.Т. Кабре, Т.Р. Кияк, С.Д. Шелов) та спеціального дискурсу (Х.М. Бесерра Іральдо, В.І. Карасик, І.А. Колеснікова, Є.І. Шейгал).

Об'єктом дослідження є лексика азартних ігор у сучасній іспанській мові. Предмет наукової розвідки становлять методи дослідження зазначеної вище лексики.

Метою статті є розробка методології дослідження лексико-семантичних та функціональних особливостей лексики азартних ігор у сучасній іспанській мові.

Виклад основного матеріалу. Лінгвістичне дослідження лексичних одиниць не є всебічним без застосування різних підходів, методів, як загальнонаукових (індукція, дедукція, гіпотеза, аналіз, синтез), так і лінгвістичних (лексико-семантичний аналіз, семний аналіз, метод словникових дефініцій, морфолого-синтаксичний аналіз), статистичних – для виявлення кількісних показників, наприклад, кількості запозичень у термінології азартних ігор у сучасній іспанській мові. Враховуючи динамічність як основну характеристику лексики, термінології, вважаємо, що синхронічне її вивчення неможливе без діахронічного, парадигматичне неможливо без синтагматичного, оскільки

«синтагматичні й парадигматичні відношення характеризують мовну систему одночасно й спільно» [2, с. 58]. Синтагматика сприяє розкриттю прихованих властивостей мовної одиниці, які під час застосування парадигматичного (опозиційного) підходу можуть бути непоміченими. Поєднання різноманітних підходів та методів наукового дослідження створює більш детальну картину стану лексичних і термінологічних систем. Таким чином, до вивчення лексики азартних ігор у сучасній іспанській мові підходимо з точки зору двох основних наукових парадигм лінгвістики: структуралістської (таксономічної) та комунікативно-функціональної (прагматичної).

Беручи до уваги два аспекти вивчення лексики азартних ігор, а саме лексико-семантичний та функціональний, для кожного з них використовуємо відповідні лінгвістичні методи. Вивчення функціональних характеристик лексики азартних ігор у сучасній іспанській мові дає змогу виявити її експресивний потенціал поза межами термінологічного контексту.

Лексико-семантичні властивості лексичних одиниць знаходять вияв у явищах полісемії, омонімії, синонімії, антонімії. Під лексичним значенням слова слід розуміти його предметно-речовий зміст, який оформлено за законами граматики певної мови і який є елементом загальної семантичної системи цієї мови [3, с. 169]. Лексичне значення складається з денотативного, сигніфікативного, конотативного та прагматичного компонентів, перші два з яких є обов'язковими, а конотативний та прагматичний – периферійними [4, с. 121]. Саме за умови комплексного врахування лексико-семантичних і функціональних характеристик термінів азартних ігор можна визначити їх експресивний потенціал і простежити розвиток лексичного значення. Функціональний підхід дає змогу вивчити прагматику й контекстуальні особливості лексики, адже контекст виявляє багатозначність і синонімічність термінів азартних ігор. Терміни вживаються в оточенні загальноживованої лексики, яка допомагає актуалізувати термінологічні значення. У контексті можна визначити пряме, термінологічне, та непряме, метафоричне, значення фразеологізму сфери азартних ігор. Наприклад, словосполучення “*abrir las cartas*” може вживатися у прямому значенні «*відкрити карти*» під час азартної гри, а також як фразеологізм у значенні «*відкрити свої плани*» в іншому, не пов'язаному з азартною грою, контексті. Лексико-семантичний і функціональний підходи доповнюють один одного, забезпечуючи більш повне й детальне дослідження лексики азартних ігор у сучасній іспанській мові.

Досліджуючи спеціалізовану лексику, застосовуємо *метод суцільної вибірки*, який полягає у зборі фактологічного матеріалу дослідження, у виділенні корпусу термінів азартних ігор у сучасній іспанській мові з опрацьованих друкованих та електронних джерел, що слугують ілюстративним матеріалом. Це

спеціалізовані видання, наприклад, журнал "Azar", сайти ігрового спрямування (www.apuestas.es, www.888.es).

Описовий метод застосовуємо для обґрунтування результатів лінгвістичного аналізу, пояснення мовних явищ, у викладенні теоретичних та методологічних положень, на які спираємося у науковій роботі, для формування висновків дослідження.

Вивчаючи лексико-семантичний аспект термінології азартних ігор у сучасній іспанській мові, використовуємо такі методи лінгвістичного дослідження.

Компонентний, або семний, аналіз значення слова дає змогу розкласти його на складові, які мовознавці називають по-різному: диференційна ознака (І.В. Арнольд), семантичний множник (Ю.Д. Апресян), сема (А.Ж. Греймас), аloseма (У. Гудинаф), семантична ознака (Ф. Лаусбері), семантичний маркер (Дж. Кац, Дж. Фодор), семантичний компонент (Дж. Лайонз), фігура плану змісту (Л. Єльмслев). Віддаємо перевагу назві *сема* як найбільш поширеному та вмотивованому терміну. Семний аналіз дає змогу заглибитися у змістову структуру лексем *juego* (гра) та *juego de azar / suerte* (азартна гра).

За допомогою *методу словникових дефініцій* фіксуємо термінологічне значення серед усіх значень лексичної одиниці. Наприклад, слово *carta* є багатозначним, і нас цікавить насамперед значення *гральна карта*. Відповідно, кожне значення має вираження й у фразеологічних сполученнях (*abrir las cartas, no saber a que carta quedarse*).

Етимологічний аналіз допоміг установити точне значення слова "azar" (випадок), простежити історію виникнення цього терміна, пояснити причину наявності в іспанській мові численних термінів-синонімів на позначення поняття «азартна гра» (*juego de azar, juego de suerte, juego de fortuna, juego de envite*).

Лексико-семантичний аналіз дає можливість установити явища синонімії, антонімії, омонімії, полісемії, а також гіперо-гіпонімічні, або родо-видові, відношення у термінології азартних ігор. Досліджувані лексичні одиниці, маючи ієрархічний характер, утворюють певну систему, ядром якої є терміни, а на периферії знаходяться жаргонізми, професіоналізми, номенклатурні одиниці.

Дистрибутивний аналіз спрямований на встановлення характеристик і функціональних властивостей мовної одиниці на підставі її оточення (дистрибуції), представлені одиницями того самого рівня [5, с. 55]. Дистрибуція вказує на спеціалізацію значення певних лексичних одиниць, особливо в стійких словосполученнях (*estar como el naipe, echar las cartas*).

Морфолого-синтаксичний (структурний) аналіз є розповсюдженим під час синхронного вивчення мовних явищ. Цей вид аналізу розкриває структурні особливості лексики азартних ігор, даючи можливість зафіксувати прості, похідні, складні терміни або терміни-словосполучення, аббревіатури. Завдяки морфолого-синтаксичному аналізу виявляємо найпродуктивніший засіб термінотворення – синтаксичний, оскільки найбільшу кількість термінів складають бінарні іменні (*apuesta ciega, as de copas*) та дієслівні словосполучення (*repartir las cartas, cortar la baraja*).

Контекстуальний аналіз забезпечує оцінку функціонування термінів у спеціальному оточенні, уможлиблює виявлення контекстуальних синонімів, антонімів. Як справедливо стверджує сучасний іспанський лінгвіст П.М. Пайан Сотомайор, будь-яке слово може мати емотивне навантаження у певних контекстах, тому під час аналізу значення лексичної одиниці слід враховувати контекст [6, с. 211]. Саме у контексті актуалізуються значення й відтінки значень терміна.

Статистичний аналіз використовуємо для встановлення кількісних показників, таких як відсоткові дані структурних особливостей термінів азартних ігор, відсоток запозичень з різних мов.

Досліджуючи функціональний аспект лексики азартних ігор, застосовуємо такі методи: контекстуальний аналіз, інтерпретаційний аналіз, текстовий аналіз, синтаксичний аналіз. Функціональний метод, який було розроблено у межах прагматичної парадигми, «передбачає дослідження мови в дії, у процесі функціонування з огляду на цілеспрямовану природу мовних явищ» [5, с. 59]. Терміни азартних ігор існують не окремо, а в спеціальному оточенні у межах дискурсу азартних ігор. Термін є нерозривним з дискурсом, у якому існує [7, с. 139].

Функціональний підхід дає змогу вивчити функції мовних одиниць у контексті, у ситуаціях усного й письмового спілкування. Як слушно зауважує М.В. Володіна, термін є перш за все функціональною одиницею [8, с. 41]. Терміни азартних ігор використовуються у певному професійному середовищі, у спеціальних текстах, сукупність яких належить до дискурсу азартних ігор. Значення, яке лексична одиниця отримує у певному контексті, у конкретній ситуації дискурсу, становить її зміст [9, с. 65]. У рамках дискурсивного аналізу застосовуємо текстовий та інтерпретаційний аналіз.

Текстовий аналіз дає змогу визначити прагматику, закладену автором (реклама, вплив на читача, спонування до гри, навчання грати). Важливим є розподіл текстів на певні жанри (навчальні, ознайомчі, енциклопедичні, рекламні, тексти спілкування спеціалістів ігрового бізнесу, тексти спілкування гравців у вигляді діалогу під час гри, форуми поза грою). Кожний текстовий жанр, розрахований на певного адресата, має свої лексичні, граматичні, синтаксичні, графічні особливості впливу на читача. Сміслові текстові характеристики, такі як зв'язність, послідовність викладення матеріалу, модальність, насиченість термінологічними одиницями, дійктичні маркери, сприяють цілісності й комунікативній спрямованості тексту.

За допомогою *інтерпретаційного аналізу* виявляємо імплікаційні смисли, визначаємо роль метафоричного вживання лексики азартних ігор у контекстах поза азартною грою (поезія, пісні, публіцистичні тексти). Важливе значення має також розгляд стилістичних засобів впливу на адресата, наприклад, порівняння, епітети, повтори, метонімія, метафора, іронія у спеціальних рекламних і навчальних текстах. Численні випадки вживання фразеології азартних ігор у заголовках новин є доказом їх експресивного потенціалу у приверненні уваги читача.

Висновки. Дослідження лексико-семантичних та функціональних особливостей лексики азартних ігор у сучасній іспанській мові передбачає застосування різноманітних методів, як загальнонаукових (індукція, дедукція, аналіз, синтез), так і лінгвістичних (компонентний аналіз, етимологічний аналіз, контекстуальний аналіз, інтерпретаційний аналіз, морфолого-синтаксичний аналіз). Комплексний підхід у вивченні лексики азартних ігор, що полягає в урахуванні парадигматичних і синтагматичних відносин, у застосуванні різних методів дослідження, забезпечує об'єктивність отриманих результатів. Перспективним вважаємо порівняльний аналіз варіантів іспанської та латиноамериканської термінології азартних ігор, а також порівняльне вивчення термінології азартних ігор у інших мовах, наприклад, англійській, французькій, італійській, португальській.

Література:

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике : [учеб. пособие] / И.В. Арнольд. – М. : Высш. шк., 1991. – 140 с.
2. Семчинський С.В. Загальне мовознавство / С.В. Семчинський. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : АТ «ОКО», 1996. – 416 с.
3. Виноградов В.В. Лексикология и лексикография / В.В. Виноградов // Избранные труды. – М. : Наука, 1977. – 312 с.
4. Гируцкий А.А. Введение в языкознание : [учеб. пособие] / А.А. Гируцкий. – 2-е изд., стереотип. – Минск : Тетра Системс, 2003. – 288 с.
5. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
6. Payán Sotomayor P.M. El habla de Cádiz / P.M. Payán Sotomayor. – Cádiz : QUORUM EDITORES, 2013. – 255 p.
7. Шелов С.Д. IV Международный симпозиум «Терминология и знание» / С.Д. Шелов, А.Э. Цумарев // Вопросы языкознания. – 2015. – № 3. – С. 138–144.
8. Володина М.В. Психолінгвістический аспект термінологічної номінації / М.В. Володина // Вестник Московского университета. Серия 9 : Филология. – 1996. – № 4. – С. 55–62.
9. Calero Heras J. Entre palabras. Para aprender a manejar el diccionario / J. Calero Heras. – Barcelona : Ediciones OCTAEDRO, 1994. – 124 p.

Бобчинец Л. И. Методы исследования лексики азартных игр в современном испанском языке

Аннотация. В статье предложена методология комплексного исследования лексико-семантических и функциональных особенностей лексики азартных игр в современном испанском языке, описаны лингвистические методы исследования лексики и дискурса азартных игр.

Ключевые слова: компонентный анализ, морфолого-синтаксический анализ, лексико-семантический анализ, контекстуальный анализ, интерпретационный анализ.

Bobchynets L. Methods of investigation of lexical, semantic and functional peculiarities of gambling lexicon in Modern Spanish

Summary. Methodology of investigation of lexical, semantic and functional peculiarities of gambling lexicon in Modern Spanish is offered, linguistic methods of investigation of lexicon and discourse of gambling are described.

Key words: component analysis, morphological and syntactic analysis, contextual analysis, interpretation analysis.

Григорян Н. Р.,
кандидат філологічних наук, доцент,
заведуючий кафедрою теоретическої і прикладної фонетики англійського мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Демина Н. Е.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теоретическої і прикладної фонетики англійського мови
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОКАЗАТЕЛЬ КАК ДИФФЕРЕНТОР ЭРИСТИЧЕСКИХ АРГУМЕНТАТИВНЫХ ДИАЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНСТВ

Аннотация. В статье подтверждается, что характер общения (эристическое, координирующее и кооперативное) существенно влияет на энергетическую структуру, то есть громкость (на максимальные значения интенсивности структурных элементов фразы, максимальную интенсивность фразы в целом, а также диапазон интенсивности) начальных, убеждающих и конечных фраз стимулирующих и реагирующих реплик, которые образуют единое целое – аргументативное диалогическое единство.

Ключевые слова: аргументация, диалогическое единство, интенсивность, убеждение, просодия, реплика-реакция, реплика-стимул.

Постановка проблемы. Убеждение – одна из центральных категорий жизни и деятельности человека. Одновременно это одна из сложных, противоречивых, с трудом поддающихся анализу социально-психологических категорий [1, с. 12].

Убеждение является составляющей частью коммуникативной деятельности, которая носит ярко выраженный интенциональный характер, направленный на то, чтобы повлиять на изменение взглядов, мнений и поведения людей. Но это изменение взглядов и действий людей достигается не принуждением, а именно их убеждением. Последнее предполагает такое воздействие, при котором люди имеют возможность поступать по своему усмотрению, обладают свободой воли, могут сознательно и практически оценивать предлагаемые решения и доводы в их защиту [2, с. 15].

Таким образом, убеждение – это используемый в коммуникации метод воздействия на сознание личности через обращение к ее собственному критическому суждению. Убеждение является формой вербального воздействия, которая использует формы мышления с помощью аргументирования.

Анализ последних исследований и публикаций. Вслед за Г.И. Рузавиным следует отметить, что аргументация – это вербальный способ достижения убеждения [2, с. 27].

Для последних десятилетий характерно возрождение интереса ко многим проблемам аргументации. Это вызвано прежде всего поворотом гуманитарных наук к исследованию человеческого фактора в лингвистике, в частности к анализу языка не только как формальной системы, но и как средства коммуникативного воздействия, осуществляемого в социальном контексте [3, с. 100].

Интеграция наук и их взаимодействие привели к тому, что на авансцену в теории аргументации вышли факторы социального характера – фактор доверия при аргументации, дистанция между исходной и получаемой информацией, эмоциональное воздей-

ствие на реципиента, формирование его позиции. Широкий круг дисциплин, связанных с аргументацией, указывает на то, что она является многогранным явлением. Она всегда предполагает диалогическое единство двух процессов – внутреннего (принятие решений) и внешнего (процесс социального взаимодействия с целью убеждения реципиента [4, с. 21].

В лингвистике теория аргументации получила разноплановое освещение, что обусловлено ее междисциплинарным характером. Наиболее интересным в теории аргументации для лингвистических исследований представляется диалогическое направление, поскольку диалог расширяет функциональный спектр убеждающей речи от воздействия до взаимодействия [5, с. 7].

Специфика связности реплик внутри диалога (дискурса) наиболее полно раскрывается при учете интеракционального плана высказывания. Именно учет связей реплик на интеракциональном уровне позволяет рассматривать диалогический дискурс как взаимодействие коммуникативно-равноправных реплик. Оппозиция «говорящий – собеседник» выдвинула в центр внимания общение двух равноправных субъектов и поставила перед лингвистами задачу исследования участия этих субъектов в коммуникативном процессе [6, с. 46].

Необходимо отметить, что успешное исследование просодической реализации убеждения в диалогической речи может осуществляться в рамках двучленного диалогического единства, представленного следующими компонентами: репликой-стимулом и репликой-реакцией. При этом стоит признать, что рамки такого фрагмента могут не исчерпывать процесса убеждения. Оптимальный отрезок в виде двучленного диалогического единства рассматривается как достаточная модель исследования, позволяющая в наиболее полной форме изучить средства просодической реализации убеждения, приводящие к повышению аргументативной значимости взаимодействующих реплик [7, с. 58].

Согласно положенному в основу классификации функционально-коммуникативному критерию для достижения цели нашей работы были выделены следующие типы диалогических единств:

1) *эристические ДЕ* – это диалоги, где в основе речевого взаимодействия лежит противодействие собеседников, а успешность общения имеет значимость для одной из сторон и может рассматриваться как победа одного и поражение другого коммуниканта;

2) *координирующие ДЕ* – это диалоги, цель которых заключается в том, чтобы изменить мнение партнера по коммуникации, скоординировать различные, как представляется одному из коммуникантов, точки зрения;

3) *кооперативные ДЕ* – это диалоги, где в основе речевого взаимодействия лежит совместное действие, а успешность общения определяется степенью реализованности общей коммуникативной задачи и имеет одинаковую значимость для обеих сторон.

Актуальность работы обусловлена общей направленностью современной фонологии на изучение просодии (в данном случае – исследование энергетической структуры) целостного речевого произведения с установкой способов взаимосвязи реплик в анализируемых диалогических единствах.

Целью статьи является определение энергетической структуры эристических аргументативных диалогических единств (ДЕ), реализующих функцию убеждения, и их сопоставление с кооперативными и координирующими ДЕ.

Цель исследования определила его задачи: 1) рассмотреть общие теоретические вопросы, связанные с природой убеждения, являющегося неотъемлемой составляющей процесса аргументации; 2) исходя из положений теории аргументации, определить рамки оптимального отрезка диалогической речи для исследования энергетической структуры аргументативных ДЕ.

С целью определения энергетической структуры исследуемых ДЕ проводился комплексный электроакустический анализ в ЛЭФ ОНУ им. И.И. Мечникова. Для обработки речевых сигналов по определению энергетических характеристик использовалась программа WINCECILV 2.2., разработанная в Великобритании.

Материалом исследования послужили аргументативные ДЕ, отобранные из произведений английских писателей конца XIX – XX веков. Методом сплошной выборки из 5 романов было отобрано 180 двучленных ДЕ, реализующих функцию убеждения, представленных следующими компонентами: реплика-стимул и реплика-реакция (суммарно содержащих 1 245 фраз, из которых 433 фразы являются убеждающими). Отобранный материал был начитан англичанами – носителями языка, общий объем звучания составил 60 минут.

В процессе экспериментального компьютерного анализа рассматривались следующие энергетические характеристики трех типов ДЕ: 1) максимальные значения интенсивности структурных элементов фраз – первых ударных и ядерных слогов (дБ); 2) максимальная интенсивность фразы в целом (дБ); 3) диапазон интенсивности исследуемых фраз (отн. ед.) [8, с. 17]. В результате анализа вышеуказанных параметров интенсивности были установлены определенные различия между исследованными типами ДЕ, реализующими функцию убеждения.

Изложение основного материала. Во всех исследуемых типах ДЕ закономерности в показателях пиковой интенсивности были однотипны в материале, начитанном как дикторами-мужчинами, так и дикторами-женщинами.

В эристическом ДЕ убеждающие фразы реплики-стимула и реплики-реакции отличаются максимальными значениями пиковой интенсивности первых ударных и ядерных слогов, пиковой интенсивности фразы в целом, а также диапазона интенсивности по сравнению с начальными и конечными фразами.

Рассмотрим пример эристического ДЕ.

Реплика-стимул: *Donotworry, Mr. Collins. I shall speak to her at once. She's a very obstinate, foolish girl, but I'll make her accept you.*

Реплика-реакция: *Pardon me, madam, but if she's really obstinate and foolish, I do not think she would be a suitable wife for a man in my situation* [9, с. 39].

В данном ДЕ в убеждающей фразе стимулирующей реплики, начитанной АДЖ₄, значение пиковой интенсивности первого ударного слога равнялось 66 дБ, а значение ядра – 60 дБ.

В убеждающей фразе реплики-реакции, начитанной АДЖ₃, пиковая интенсивность первого ударного слога составляла 71 дБ, а показание ядра – 65 дБ, что превышает аналогичные показатели убеждающей фразы реплики-стимула. Приведенные данные являются максимальными показателями исследуемых параметров по сравнению с координирующим и кооперативным ДЕ.

В координирующем ДЕ в рамках стимулирующих и реагирующих реплик убеждающие фразы отличаются высокими показателями пиковой интенсивности первых ударных и ядерных слогов, пиковой интенсивности фразы в целом, а также диапазона интенсивности от начальных и конечных фраз данного типа общения.

Сопоставляя значения убеждающих фраз исследуемых реплик, можно отметить, что убеждающая фраза реплики-реакции характеризуется высокими значениями исследуемых параметров интенсивности по сравнению с показателями убеждающей фразы реплики-стимула, что говорит о более высокой громкости и о большей убеждающей силе реплики-реакции.

Рассмотрим пример координирующего ДЕ.

Реплика-стимул: *You women live by your emotions and for them. You have no philosophy of life.*

Реплика-реакция: *You are right. We women live by our emotions and for them. By our passions, and for them, if you will* [13, с. 166].

В исследуемом ДЕ в убеждающей фразе реплики-стимула, начитанной АДМ₁, значение пиковой интенсивности первого ударного слога составило 58 дБ, а показание ядра – 53 дБ. В убеждающей фразе реагирующей реплики, начитанной АДЖ₃, значение пиковой интенсивности первого ударного слога равнялось 68 дБ, а показание ядра – 63 дБ, что превышает аналогичные показатели убеждающей фразы реплики-стимула.

В кооперативном ДЕ в стимулирующих и реагирующих репликах убеждающие фразы отличаются более высокими показателями пиковой интенсивности первых ударных и ядерных слогов, пиковой интенсивности фразы в целом, а также диапазона интенсивности от начальных и конечных фраз данного типа общения. Сопоставляя значения убеждающих фраз исследуемых реплик, можно отметить, что убеждающая фраза реплики-реакции характеризуется более низкими значениями исследуемых параметров интенсивности по сравнению с показателями убеждающей фразы реплики-стимула, что свидетельствует о более высокой громкости и о большей убеждающей силе реплики-стимула.

Рассмотрим пример кооперативного ДЕ.

Реплика-стимул: *What about the tunnel workers? Someone has to help them, save them.*

Реплика-реакция: *Yes. Of course it's important to save the tunnel workers. It's not your job; you've written about dolphin music for so long, now you must rescue the dolphins* [10, с. 49].

В рассматриваемом ДЕ в убеждающей фразе стимулирующей реплики, начитанной АДЖ₃, пиковая интенсивность первого ударного слога равнялась 55 дБ, а значение ядра – 49 дБ. В убеждающей фразе реплики-реакции, начитанной АДЖ₃, пиковая интенсивность первого ударного слога составила 50 дБ, а значение ядра – 43 дБ, в которой исследуемые параметры являются более низкими по сравнению с убеждающей фразой реплики-стимула.

Результаты компьютерного анализа выявили, что для координирующего ДЕ свойственны высокие показатели пиковой

интенсивности первых ударных и ядерных слогов, пиковой интенсивности фразы в целом, а также диапазона интенсивности исследуемых фраз по сравнению с пиковыми показателями кооперативного ДЕ, но они уступают аналогичным показателям эристического ДЕ. Последние обладают максимальными показателями пиковой интенсивности структурных элементов фраз, пиковой интенсивности фраз в целом, а также диапазона интенсивности исследуемых фраз по сравнению с координирующим и кооперативным ДЕ.

При анализе энергетических характеристик стимулирующих и реагирующих реплик эристического ДЕ было обнаружено увеличение аргументативной значимости реплики-реакции по сравнению с репликой-стимулом. Это достигается благодаря увеличению энергетических параметров, обеспечивающих выделенность реплики-реакции по сравнению с репликой-стимулом. Представляется необходимым отметить увеличение энергетического показателя (показателя громкости произнесения), что является характерной особенностью данного типа ДЕ. Аргумент, приведенный в реплике-реакции, выражает несогласие с информацией, представленной в реплике-стимуле, и звучит убедительнее. Просодия при этом является важным средством реализации функции убеждения, участвуя в формировании аргументативной значимости за счет определенных изменений просодических компонентов в реплике-реакции.

Так, в кооперативном ДЕ наблюдается уменьшение аргументативной значимости реплики-реакции по отношению к реплике-стимулу. Это происходит за счет снижения показателей энергетической выделенности реплики-реакции по сравнению с репликой-стимулом.

Иную картину представляет собой энергетический показатель стимулирующих и реагирующих реплик в координирующем ДЕ. Анализ просодического оформления реплик выявил увеличение аргументативной весомости реплики-реакции по сравнению с репликой-стимулом, что обеспечивается преобладанием энергетического дифференциатора реплики-реакции по сравнению с репликой-стимулом (что значительно уступало показателям эристического ДЕ).

Анализ просодической организации аргументативных ДЕ свидетельствует о том, что особенности характера общения (эристическое, кооперативное или координирующее) оказывают существенное влияние на энергетическое оформление убеждающих фраз, а также на способы интеграции реплик в единое целое – аргументативное диалогическое единство, реализующее функцию убеждения. Если для реплик кооперативного ДЕ характерно просодическое уподобление, проявляющееся в использовании малоcontrastных энергетических характеристик, то для реплик координирующего и эристического ДЕ характерна контрастность, проявляющаяся в увеличении вышеуказанных просодических параметров в убеждающих фразах.

Выводы. Исследование энергетической структуры англоязычных аргументативных ДЕ, а также особенностей реализации функции убеждения в эристическом, кооперативном и координирующем ДЕ подтвердило тот факт, что убеждающие фразы обладают различной степенью аргументативной значимости. Последняя зависит от аргументативной нагруженности содержащейся в ней информации, что реализуется на уровне энергетического оформления реплик. В зависимости от степени аргументативной значимости убеждающая фраза выполняет различную роль в процессе интеграции реплик в рамках исследуемого отрезка диалогической речи. Обработка данных, полу-

ченных в результате проведенного экспериментально-фонетического исследования, позволяет подтвердить мысль о том, что аргументативность оказывается интегрированной в структуру рассматриваемых типов диалогических единств.

Литература:

1. Чалдини Р. Психология влияния / Р. Чалдини. – СПб. : Питер, 1999. – 270 с.
2. Рузвин Г.И. Логика и аргументация / Г.И. Рузвин. – М. : Культура и спорт, 1997. – 349 с.
3. Ковтун К.В. Проблемы диалогической и монологической речи в трудах филологов XX века / К.В. Ковтун // Функциональная лингвистика. – Ялта : ТНУ им В. И. Вернадского, 2002. – С. 100–102.
4. Дорда С. . Комуникативно-прагматичні особливості висловлювань, що передають каяття (на матеріалі англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С. Дорда. – К., 1996. – 167 с.
5. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А.Д. Белова. – К., 1998. – 443 с.
6. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н.Ю. Шведова. – М. : Наука, 1988. – 337 с.
7. Сосновцева Т.И. Роль просодии в реализации семантической категории убеждения в аргументативных ДЕ : дисс. ... канд. филол. наук / Т.И. Сосновцева. – М., 1992. – 223 с.
8. Бровченко Т.А. Методические указания по математической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента / Т.А. Бровченко, В.Г. Волошин. – О. : ОГУ, 1986. – 49 с.
9. Austen J. Pride and Prejudice / J. Austen. – London : Penguin Books, 1994. – 300 p.
10. Moses A. Dolphin Music / A. Moses. – Cambridge : Cambridge University Press, 1999. – 96 p.
11. Wilde O. An Ideal Husband / O. Wilde // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – 352 p.
12. Wilde O. Lady Windermere's Fan / O. Wilde // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – 352 p.
13. Wilde O. A Woman of No Importance / O. Wilde // Plays. – М. : Foreign Languages Publishing House, 1961. – 352 p.

Григорян Н. Р., Дьоміна Н. Ю. Энергетичний показник як диферентор еристичних аргументативних діалогічних єдностей

Анотація. У статті підтверджується, що характер спілкування (еристичне, координуюче та кооперативне) суттєво впливає на енергетичну структуру, тобто гучність (на максимальні значення інтенсивності структурних елементів фрази, максимальну інтенсивність фрази загалом, а також діапазон інтенсивності) початкових, переконуючих та кінцевих фраз стимулюючих та реагуючих реплік, які створюють єдине ціле – аргументативну діалогічну єдність.

Ключові слова: аргументація, діалогічна єдність, інтенсивність, переконання, просодія, репліка-реакція, репліка-стимул.

Grigoryan N., Dyomina N. Peculiarities of intensity as a differentor of eristic argumentative dialogic units

Summary. The analysis of the intonation organization (peculiarities and variations of intensity – loudness) of argumentative dialogical units confirms that the type of communication (eristic, coordinative and cooperative) influences on the intonation organization of the initial phrases, the phrases of persuasion and the final phrases of the stimulating and the reactive utterances which organize a unique unit – the argumentative dialogical unit.

Key words: argumentation, dialogic unit, intensity, persuasion, prosody, reactive phrase, stimulating phrase.

Качур І. В.,
аспірант кафедри англійської філології і перекладу
факультету перекладачів
Київського національного лінгвістичного університету

СУЧАСНА ЛІНГВІСТИЧНА ТЕОРІЯ МЕТОНІМІЇ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ І ДИСКУРСИВНИЙ ПІДХОДИ

Анотація. У статті розглянуто теорію метонімії в межах сучасних напрямів мовознавчих розвідок. Надано тлумачення метонімії у когнітивній лінгвістиці, представлено теоретичні напрацювання розгляду метонімії за допомогою фреймів, ІКМ та концептосфер, зокрема, описано класифікації метонімії, її когнітивні операції, моделі концептуальної інтеграції з метафорою. Розглянуто поняття дискурсивної метонімії та її видів, систематизовано функції метонімії у персональних та інституціональних типах дискурсу.

Ключові слова: метонімія, фрейм, ІКМ, концептосфера, когнітивні операції, дискурсивна метонімія, функції метонімії.

Постановка проблеми. Однією з пріоритетних парадигм у сучасній лінгвістиці є когнітивно-дискурсивна парадигма, що спрямована на вивчення процесу комунікації із врахуванням не лише соціопрагматичних параметрів спілкування, але й когнітивних процесів сприйняття і породження дискурсу. Метонімія теж займає важливу нішу в інтегративних дослідженнях, цьому посприяли становлення когнітивної риторики, передусім сфокусованої на концептуальній метафорі, а також загальна орієнтація лінгвістичної науки на функціональний аспект мови, що зумовлює необхідність аналізу мовних одиниць у дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, питання дискурсивної ролі метонімії цікавить як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У такому ключі метонімія вивчається на матеріалі фінансового дискурсу [1], кримінального дискурсу [2], дискурсу новин [3], дискурсу преси [4], художнього [5–7] і поетичного дискурсу [8], а також у дискурсивних спільнотах [9]. Лінгвокогнітивна теорія метонімії представлена працями, в яких явище метонімії пояснюється за допомогою таких структур знання, як фрейми [11–14], ІКМ [15; 16] та концептосфери [17–20]. Важливо систематизувати напрацьовані здобутки в межах кожного напрямку, щоб мати системне уявлення про сучасну лінгвістичну теорію метонімії для її подальшого комплексного вивчення у різних дискурсивних жанрах.

Метою статті є надання систематизованого огляду головних здобутків у теорії метонімії в межах лінгвокогнітивного і дискурсивного підходів.

Виклад основного матеріалу. Так, сьогодні традиційне розуміння метонімії у когнітивній лінгвістиці таке: «Метонімія – це когнітивний процес, під час якого одна концептуальна одиниця (річ, подія, властивість) – корелят – забезпечує ментальний доступ до іншої концептуальної одиниці – референта – в межах одного й того ж фрейму, концептосфери або ідеалізованої когнітивної моделі (ІКМ)» [10, с. 99]. Як бачимо, лінгвісти-когнітивісти розглядають такий зв'язок у фреймах, ІКМ або концептосферах, що відкриває можливості для аналізу різних аспектів цього когнітивного явища.

Ключовим поняттям першого підходу є термін *фрейм*, що у 70-х рр. XX століття запропонував М. Мінський, виконуючи дослідження у галузі штучного інтелекту, і визначив його як структуру даних для репрезентації стереотипної ситуації, схожої на бланк з порожніми клітинками, які необхідно заповнити; ці клітинки є компонентами фрейму – слоти, що використовуються для наповнення відповідною інформацією [21, с. 245]. Потім, у 80-х рр. XX століття, Ч. Філмор запозичив термін для опису семантики слова і потрактував його як систему концептів, пов'язаних таким чином, що для розуміння одного з них необхідно розуміти цілу структуру, до якої він входить [22, с. 111]. Метонімічна суміжність виникає на основі відношень між концептами / слотами в межах фрейму, концептами / слотами і фреймом, а також між пов'язаними фреймами [13, с. 174]. Відповідно, з позицій фреймової семантики метонімічне значення утворюється внаслідок згортання фрейму до слоту, а багатозначність, спричинена метонімією, пояснюється перенесенням назви з одного слоту фрейму на інший [11; 12].

Вивчаючи метонімічний зв'язок у фреймах, А. Бленк проводить чітку межу між метоніміями, що виникають в межах фреймів, які характеризуються статичністю, і тими, що утворюються зі сценаріїв динамічного різновиду фреймів [13]. Наприклад, у метонімії *I like Mozart* ми вживаємо ім'я відомого композитора замість його творчості, тут концепти ВИКОНАВЕЦЬ і ПРОДУКТ функціонують у фреймі і часова складова неістотна. Натомість метонімія на кшталт *put the kettle on*, де використано модель ОКРЕМА ДІЯ замість ЦІЛОЇ ПОСЛІДОВНОСТІ ДІЙ, активує сценарій процесу чаювання згадуванням лише початкової дії «поставити чайник».

Інша когнітивна структура, за допомогою якої вивчають метонімію, – це ідеалізована когнітивна модель (ІКМ), яку визначають як ідеалізовану модель досвіду [15], що зображується у вигляді мережі; ІКМ характеризується енциклопедичністю, абстрактністю, формується у процесі взаємодії із навколишнім світом, враховуючи також культурний і тілесний досвід людини, тому відзначається певною ідіосинкретичністю, тобто має індивідуальні суб'єктивні варіації [15; 16].

Дж. Лакофф розглядає метонімічні перенесення як один із чотирьох структурних принципів побудови ІКМ поряд із пропозиційними моделями, образами-схемами (англ. *image-schemas*) і метафоричними перенесеннями. Проте Ж. Літлмор усвідомив за Р. Мендосою відходить від позиції виокремлення метонімічних ІКМ як статичних когнітивних моделей і розуміє метонімію більше як «динамічний» когнітивний механізм, що активується завдяки асоціаціям, які виникають із мережових зв'язків у пропозиційних ІКМ [9, с. 10].

Ґрунтуючись на такому підході, З. Кьовечеш і Г. Радден розробили детальну класифікацію метонімічних перенесень

за ієрархічним принципом. Так, вчені виділяють дві головні категорії метонімії, такі як ЧАСТИНА і ЦІЛЕ та ЧАСТИНА і ЧАСТИНА; 21 тип перенесень ЧАСТИНА і ЦІЛЕ реалізуються в ІКМ «фізичні об'єкти», «шкали», «структури», «події», «категорія і її члени», «категорія і її властивості»; 43 типи перенесень ЧАСТИНА і ЧАСТИНА виникають в ІКМ «дії», «сприйняття», «причинності», «виробництва», «контролю», «володіння», «включення», «місцезнаходження», «знаковості» та «модифікації словесної форми». Наведена типологія показує, що метонімічні перенесення виникають не у всіх ІКМ, наприклад, компоненти ІКМ «обличчя» ніс чи брови не можна вжити замість інших компонентів цієї ІКМ, скажімо, очей або цілого обличчя, незважаючи на наявність між ними суміжного зв'язку у просторі. Проте в ІКМ «сприйняття» виникає концептуальна метонімія ЕМОЦІЯ замість ПРИЧИНИ ЕМОЦІЇ, як у реченні *She is my joy* замість *She makes me be happy* [16].

Беручи за основу ІКМ як систему, в якій реалізуються метонімічні зв'язки, З. Кьовечеш і Г. Радден також визначають когнітивні принципи, що пояснюють конвенціональність певних корелятивів на позначення відповідних референтів (англ. vehicle-to-target-routes) [16, с. 43–51]. Наприклад, антропоцентричний погляд на світ і наша взаємодія з ним впливають на те, що, вибираючи корелят, ми віддаємо перевагу людському фактору над нелюдським (як у метонімії ВИРОБНИК замість ПРОДУКТУ), суб'єктивному над об'єктивним (наприклад, СПРИЙНЯТТЯ замість РЕЧІ / ПОДІЇ, ЩО СПРИЙМАЄТЬСЯ), конкретному над абстрактним (наприклад, ФІЗИЧНИЙ ПРОЯВ ЕМОЦІЇ замість ЕМОЦІЇ) тощо. Усі закономірності систематизовано у три групи: а) принципи, що виходять із досвіду людини; б) принципи, що базуються на вибірковості сприйняття; в) принципи, зумовлені культурними вподобаннями. Важливо, що порушення зазначених когнітивних і комунікативних принципів приводить до створення «живих» метонімії (англ. vivid), що може пояснюватися прагненням автора досягти певного риторичного ефекту або зумовлено ситуативним контекстом [16, с. 43–51].

Досить продуктивним є розгляд метонімічних перенесень в термінах концептосфер. При цьому концептосфера (англ. domain) розуміється як структура фонових знань, в контексті якої осмислюється концепт; компонентами концептосфери є підсфери, а концептосфери, що корелюють із певним концептом, утворюють матрицю концептосфер [18; 23]. Як уже зазначалося, метонімічний зв'язок виникає між двома (під)сферами в межах спільної концептосфери / матриці концептосфер [18, с. 178]. За такого підходу виявлено когнітивні операції, що складають основу метонімії, та систематизовано типи взаємодії метафори й метонімії.

Так, ключовою для метонімії визначають операцію *висвітлення* (англ. highlighting), що полягає у ментальній активації (під)сфери у матриці концептосфер [17, с. 224; 18]. Наприклад, у реченні *Proust is tough to read* метонімічно вжито фамілію Пруст на позначення творчості цього модерніста; літературний доробок Марселя Пруста є важливою підсферою знань про письменника, але не важливішою від того, що Пруст перш за все є особистістю, людиною. Таким чином, у вищенаведених метонімії висвітлюється другорядна підсфера ЛІТЕРАТУРНІ РОБОТИ в межах матриці концептосфер, що корелює із концептом ПРУСТ [17, с. 224].

А. Барселона наполягає на тому, що метонімії притаманна когнітивна операція *мапування*, суть якої полягає у проектуванні однієї структури на іншу таким чином, що деякі компо-

ненти, риси і властивості проєктованої структури накладаються на їх аналоги в іншій структурі; зазначена операція визначальна для метафори і має симетричний характер, оскільки корелят і референт мають базовий рівень структурної відповідності. У метонімії ж мапування асиметричне, оскільки під час розуміння ЧАСТИНИ замість ЦІЛОГО структура ЧАСТИНИ не відповідає структурі ЦІЛОГО, а мапування відбувається, коли встановлюється відповідність між (під)сферами в межах матриці загалом за умови ментальної активації певної (під)сфери [17, с. 225].

Виходячи із відношень включення між концептосферами корелята і референта, Р. Мендоса і В. Дієс визначають дві інші когнітивні операції, а саме *звуження* та *розширення* концептуального матеріалу [20, с. 496–499]. Так, під час визначення референта метонімії у реченні *Nixon bombed Hanoi* думка рухається від концептуально багатшої концептосфери корелята ГОЛОВНОКОМАНДУВАЧ США до її підсфери ВІЙСЬКОВА АВІАЦІЯ США, отже, виконується когнітивна операція звуження. Операцію розширення можна проілюструвати таким прикладом: *The pork chop left without paying*, де концептуально бідніший корелят *pork chop*, що репрезентує підсферу ЗАМОВЛЕННЯ, активує ментальний доступ до концептуально багатшого референта ПОКУПЕЦЬ [20, с. 497–498].

Вивчення метонімії в термінах концептосфер дає змогу також описати випадки її взаємодії з метафорою; існує думка про те, що таких прикладів навіть більше, ніж прикладів метонімії у чистому вигляді [24]. Метафора й метонімія – окремі когнітивні механізми, проте не взаємовиключні, оскільки концептуальні метафора й метонімія можуть стосуватися одних і тих самих концептосфер і, відповідно, взаємодіяти в їх межах. Така інтеграція метафори і метонімії отримала назву «метафтонімія», термін запропоновано Л. Гуссенсом [24, с. 50], проте його дослідження обмежується ідіоматичною лексикою, що містить слова на позначення частин тіла. Р. Мендоса і В. Дієс надають більш детальний та універсальний опис моделей такої взаємодії, виходячи з того, що метонімічні когнітивні операції звуження та розширення відбуваються у кореляті або референті метафори і відіграють другорядну роль у метафоричному мапуванні [20, с. 518–528]. Відповідно, вчені пропонують чотири типи взаємодії метафори й метонімії: метонімічне розширення корелята метафори, метонімічне звуження корелята метафори, метонімічне розширення референта метафори, метонімічне звуження референта метафори. Автори класифікації зауважують, що існують підтипи вказаних моделей, оскільки метонімічні операції звуження / розширення можуть охоплювати корелят або референт метафори як повністю, так і частково [20].

Загалом лінгвокогнітивна теорія метонімії пропонує достатньо дослідницьких інструментів для аналізу концептуальних особливостей метонімії у різних типах дискурсу.

Метонімія становить інтерес для дослідників не лише як механізм мислення й категоризації людського досвіду, але й як дискурсивне явище, що зумовлено загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення дискурсивних особливостей тропеїки. Дискурсивний підхід у дослідженні метонімії включає розробку типології метонімічних позначень, що є релевантними елементами відповідного типу дискурсу [6], окреслення їх функцій [1–5; 7–9] та власне формулювання визначення дискурсивної метонімії [5; 6; 8].

Так, насамперед *дискурсивну метонімію* характеризують як спосіб номінації, що демонструє ту властивість мови,

яку О.С. Кубрякова описує в «теорії айсберга» як можливість залишати за межами тексту невербалізовану інформацію [25, с. 211; 8, с. 3; 5, с. 92–102]. Доступ до цієї інформації стає можливим за умови застосування когнітивного механізму інференції, або логічного умовиводу [25, с. 211]. Правильне застосування цього механізму, тобто адекватне сприйняття тексту, зумовлене відображеною у мові універсальністю людського досвіду, знань людини про світ та про себе. Якщо в адресата недостатньо цих знань, тоді метонімічний зсув як дискурсивний прийом може призвести до нерозуміння; навпаки, якщо загадка розгадана, читач отримує особливе задоволення від процесу читання, що за силою впливу перевершує багато інших стилістичних прийомів [6, с. 542]. Відповідно, дискурсивна метонімія виникає в межах тексту і поза ним не існує [5; 8]. При цьому текст тлумачать як абстрактний теоретичний конструкт, що реалізується у дискурсі [26, с. 104].

Грунтуючи своє дослідження на матеріалі художнього дискурсу, О.В. Раєвська виокремлює такі типи дискурсивної метонімії: а) метонімія частини і цілого; б) гіперо-гіпонімічна; в) еліптична, коли словосполучення або речення скорочується до іменника, який представляє рему висловлювання; г) ад'єктивна, або зміщене означення; д) метонімічне позначення ситуації через один із її компонентів; е) метонімічне речення; є) непрямі мовленнєві акти [6]. Запропонована класифікація відображає лише найбільш істотні типи дискурсивної метонімії і базується на структурних особливостях тропу.

Лінгвісти, що вивчають метонімію у дискурсі масової комунікації, підкреслюють її маніпулятивний потенціал, оскільки метонімія часто вживається та сприймається неусвідомлено завдяки меншій експресивності порівняно із метафорою та завдяки своїм когнітивним властивостям [1; 2; 9, с. 103]. Отже, метонімія може впливати на думку реципієнта стосовно тих чи інших соціальних явищ.

Зокрема, метонімія використовується для *позитивної та негативної репрезентації* завдяки своїй когнітивній операції висвітлення, адже коли активується лише один аспект, як правило, складного багатогранного поняття, то можна нейтралізувати негативний заряд повідомлення та висвітлити позитивні сторони описуваних явищ [2, с. 418], і навпаки. Наприклад, коли замість конкретної назви скоєного злочину вживаються слова *situation* (ситуація), *the issue* (проблема) або *unfortunate event* (нещастя), активується метонімічна модель СПРОЩЕНА ПОДІЯ замість КОНКРЕТНОЇ ПОДІЇ, відбувається розширення концептосфери референта так, що лексика з негативною конотацією заміщується загальними нейтральними виразами [2, с. 412].

Окрім того, метонімія – це основа *формування стереотипів* [27; 15, с. 79; 9] знову ж таки завдяки операції висвітлення. Використання метонімічних перенесень ХАРАКТЕРНА РИСА замість ЛЮДИНИ, ПІДКАТЕГОРІЯ замість КАТЕГОРІЇ обов'язково приводить до того, що цілком неоднорідні групи людей класифікують спрощено, а це створює підґрунтя для появи стереотипів. Зокрема, у консервативних релігійних спільнотах оперують такою лексикою, як *sinner* (грішники), *adulterers* (перелюбники), *non-believers* (невіруючі), у такому разі референція до певних категорій людей відбувається шляхом висвітлення лише одного аспекту їхньої поведінки чи статусу [9, с. 90].

Дослідники виокремлюють таку функцію метонімії, як *забезпечення нечіткості повідомлення* [3; 9, с. 96–99]. Відомо,

що журналісти нерідко уникають конкретики і з цією метою здебільшого використовують метонімію власних назв, яка відзначається властивістю мати неоднозначну або подвійну референцію. Поширеними є такі метонімічні перенесення, як УСТАНОВА замість ВІДПОВІДАЛЬНОЇ ОСОБИ / РІШЕННЯ, прийнятого у ній, МІСЦЕ замість ОСОБИ / УСТАНОВИ / ПОДІЇ, КРАЇНА замість МЕШКАНЦІВ / КЕРІВНИЦТВА [3]. Окрім того, така нечіткість може слугувати зміщенню фокусу уваги від відповідальної чи винної особи [3], що є одним із прийомів позитивної репрезентації.

Фактично метонімія – це засіб сказати про щось непрямо, тому метонімія є ідеальною основою для *створення евфемізмів*, коли необхідно уникнути прямої денотації негативних явищ, які можуть збентежити співрозмовника чи створити незручну в етикетному сенсі ситуацію [9, с. 93]. Таке функціонування метонімії характерне як інституціональним, так і особистісно-орієнтованим типам дискурсу. Наприклад, під час евфемізації у політичному та діловому дискурсах часто використовується метонімічна модель ЧАСТИНА СЦЕНАРІЮ замість ЦІЛОГО СЦЕНАРІЮ, як у *air support* (допомога з повітря), що вживається на позначення бомбардувань та вбивств людей [9, с. 93].

Простежено, що метонімія може слугувати основою створення професійного сленгу і жаргону. Наприклад, лікарі й медсестри часто метонімічно вживають слово *bed* на позначення медперсоналу й обладнання необхідного для облаштування лікарняного ліжка, тому коли вони кажуть *there are not enough beds* (недостатньо ліжок), то мають на увазі, що у них недостатньо ресурсів для облаштування лікарняних місць [9, с. 85–90]. Люди, котрі не належать до цієї сфери діяльності чи дискурсивної спільноти, не знають цього специфічно дискурсивного значення.

Неодноразово наголошується на властивості метонімії *забезпечувати когезію та когерентність тексту*, утвореного у певному дискурсі [3; 9]. Помічено, що, зокрема, гіперо-гіпонімічна, топонімічна, каузальна метонімія, синекдоха використовуються в анафоричній референції [28; 6; 3, с. 96–98; 29; 9, с. 75]. Зв'язність тексту забезпечується тому, що антецедент анафори активує не тільки своє безпосереднє означуване, але й цілу мережу пов'язаних з ним концептів та / або референтів, а надалі мовець може згадувати їх з більшою легкістю, ніж аналогічні, але не активовані концепти й референти [28; 6, с. 5]. Більш того, метонімія бере участь в екзофоричній референції, тобто кореляє метонімії активує цілий комплекс інформації, який знаходиться за межами тексту [9, с. 82], тому метонімія також виконує функцію *забезпечення когезії та когерентності дискурсу* [3, с. 108]. Аналізуючи метонімію у художньому дискурсі, І.А. Трубенко вважає за доцільне розмежувати функції «художньої метонімії» на текстові і дискурсивні. До текстових функцій дослідник зараховує *метафору твірну, експресивну і текстоорганізуючу*. Перша функція зумовлена тим, що метонімія може слугувати когнітивною основою для створення метафори [30, с. 407–434]. Експресивна функція представлена інтенсифікательною, що полягає в акцентуації якостей описуваного об'єкта релевантних у зображуваній ситуації твору, та ідентифікательною, що ґрунтується на виокремленні предмета мовлення зі сфери спостереження [7, с. 13]. Текстоорганізуюча функція метонімії полягає у тому, що композиційна структура художнього твору вибудовується за метонімічною моделлю, наприклад, ЧАСТИНА замість ЦІЛОГО, коли в оповіданні може

зображуватися день із життя героя на позначення усього його життя [7, с. 11].

Власне дискурсивними функціями художньої метонімії визначено *тематизуючу і символотвірну функції*. Дослідник трактує їх як дискурсивні, оскільки вони корелюють з вертикальним контекстом і когнітивними особливостями ідиостиля письменника [7, с. 13]. У такому випадку тематизуюча функція художньої метонімії полягає в акцентуації ключових концептів, які складають індивідуально-авторську картину світу. Символотвірна функція реалізується, якщо метонімія чи метонімічна деталь неодноразово вживається в одному або декількох творах, її використання зумовлене додатковим вертикальним контекстом, а також якщо метонімія взаємодіє з іншими тропами у мікро- та макроконтрактах [7, с. 13] і навіть утворює політроп [5, с. 119–131].

Висновки. Таким чином, в межах лінгвокогнітивного підходу витлумачення метонімії ґрунтується на наявності зв'язку між двома елементами, один із цих елементів репрезентується у мовленні (корелят), інший мається на увазі (референт). Цей зв'язок називають концептуальною суміжністю, і виникає він між компонентами певної системи знання, що формується у людини з набутого нею досвіду та енциклопедичних знань про світ. Ключовими для метонімії когнітивними операціями є висвітлення, мапування, звуження та розширення. Завдяки зазначеним операціям метонімія функціонує у дискурсі для позитивної / негативної репрезентації, підсилення стереотипів, утворення евфемізмів, створення нечіткості повідомлення; більш того, метонімія здатна забезпечувати когезію та когерентність тексту і дискурсу, виконувати експресивну, метафоротвірну, тематизуючу, символотвірну функції.

Перспективними є дослідження ролі метонімії у комунікативних стратегіях різних жанрів і типів дискурсу та опис зумовленості дискурсивної значущості метонімії її лінгвокогнітивними властивостями.

Література:

- Catalano T. The language of money: How verbal and visual metonymy shapes public opinion about financial events / T. Catalano, L.R. Waugh // *International Journal of Language Studies*. – 2013. – Vol. 7, № 2. – P. 31–60.
- Catalano T. The ideologies behind newspaper crime reports of Latinos and Wall Street/CEOs: A critical analysis of metonymy in text and image / T. Catalano, L.R. Waugh // *Faculty Publications: Department of Teaching, Learning and Teacher Education*. – 2013. – Vol. 10, № 4. – P. 406–426.
- Cislaru G. Metonymic Modeling of Discourse, Discourse Modeling of Metonymy. The Case of the Place-Name Based Metonymies / G. Cislaru // *Culture, Language and Representation*. – 2007. – Vol. 5. – P. 93–110.
- Голуб І.О. Метафора та метонімія як засоби вираження стратегії дискримінації у німецькомовній пресі / І.О. Голуб // *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. – 2011. – Вип. 65, № 953. – С. 35–42.
- Анашкина Е.В. Дискурсивный аспект функционирования стилистического приема метонимии (на материале англоязычной художественной прозы) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.В. Анашкина. – М., 2003. – 220 с.
- Раевская О.В. О некоторых типах дискурсивной метонимии / О.В. Раевская // *Известия АН СЛЯ*. – 1999. – Т. 58. – С. 19–24.
- Трубенко І.А. Художня метонімія та її дискурсивний потенціал у прозі англійського модернізму : (на матеріалі творів Вірджинії Вулф і Девіда Герберта Лоуренса) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.А. Трубенко. – К., 2010. – 22 с.
- Акішина М.О. Дискурсивна метонімія / М.О. Акішина. – 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/1464.
- Littlemore J. *Metonymy: Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication* / J. Littlemore. – Cambridge University Press, 2015. – 227 p.
- Kövecses Z. *Language, Mind and Culture: A Practical Introduction* / Z. Kövecses. – Oxford : Oxford University Press, 2006. – 416 p.
- Кобозева И.М. *Лингвистическая семантика : [уч. пособие]* / И.М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
- Меликян А.А. Концептуальные модели семантики фразеологических единиц в свете идей когнитивизма (на материале фразеологических единиц библейского происхождения) / А.А. Меликян // *Некоторые проблемы синхронного и диахронного описания языков : межвуз. сб. науч. трудов*. – Пятигорск, 1998. – С. 151–157.
- Blank A. Co-presence and succession: a cognitive typology of metonymy / A. Blank // *Metonymy in Language and Thought* / ed. by K.-U. Panther, G. Radden. – Amsterdam : Benjamins, 1999. – P. 169–193.
- Koch P. Metonymy: unity in diversity / P. Koch // *The Journal of Historical Pragmatics* 2/2. – 2001. – 32 p.
- Lakoff G. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind* / G. Lakoff. – Chicago : Chicago University Press, 1987. – 614 p.
- Radden G. Towards a theory of metonymy / G. Radden, Z. Kövecses // *Metonymy in Language and Thought* / ed. by K. Panther, G. Radden. – Amsterdam : Benjamins, 1999. – P. 17–59.
- Barcelona A. Clarifying and applying the notions of metaphor and metonymy within cognitive linguistics: An update / A. Barcelona // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast* / ed. by R. Dirven, R. Pörings. – N.Y. : Mouton de Gruyter, 2003. – P. 207–274.
- Croft W. The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies / W. Croft // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast* / ed. by R. Dirven, R. Pörings. – N.Y. : Mouton de Gruyter, 2003. – P. 161–207.
- Mendoza R. The Role of Mappings and Domains in Understanding Metonymy / de Ruiz Ibáñez F.J. Mendoza // *Metaphor and Metonymy at the Crossroads* / ed. by A. Barcelona. – N.Y. : Mouton de Gruyter, 2000. – P. 109–132.
- Mendoza de R. Patterns of Conceptual Interaction / de Ruiz Ibáñez F.J. Mendoza, O.I. Díez Velasco // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast* / ed. by R. Dirven, R. Pörings. – N.Y. : Mouton de Gruyter, 2003. – P. 489–532.
- Minsky M. *The society of mind* / M. Minsky. – N.Y. : Simon & Schuster, 1988. – 339 p.
- Fillmore Ch. *Frame semantics* / Ch. Fillmore // *Linguistics in the Morning Calm*. – Seoul : Hanshin Publishing Co., 1982. – P. 111–137.
- Жаботинская С.А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С.А. Жаботинская // *Когнитивные исследования языка. Типы знаний и проблемы их классификации : сб. науч. трудов / ред.: Е.С. Кубрякова, Н.Н. Болдырев*. – М. ; Тамбов : Издательский дом ТГУ им. Г.П. Державина, 2008. – Вып. III. – С. 61–74.
- Goossens L. *Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action* / L. Goossens // *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast* / ed. by R. Dirven, R. Pörings. – N.Y. : Mouton de Gruyter, 2003. – P. 435–469.
- Кубрякова Е.С. Понимание текста: инференция и области ее действия / Е.С. Кубрякова // *Семантика языковых единиц*. – Доклады V Международной конференции. – М., 1996. – С. 20–23.
- Дейк ван Т.А. *Язык. Познание. Коммуникация* / Т.А. ван Дейк ; под ред. В.И. Герасимова ; вступ. ст. Ю.Н. Караулова, В.В. Петрова. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
- Chilton P.A. *Politics and Language* / P.A. Chilton // *The Encyclopedia of Language and Linguistics* / ed. R.E. Asher. – N. Y. : Pergamon Press, 1994. – P. 3214–3221.

28. Кибрик А.А. Анафора /А.А. Кибрик // Энциклопедия Кругосвет, Универсальная научно-популярная онлайн-энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/ANAFORA.html.
29. Al-Sharafi A. Textual Metonymy: A Semiotic Approach / A. Al-Sharafi. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2004. – 240 p.
30. Radden G. How metonymic are metaphors? / G. Radden // Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast / ed. by R. Dirven, R. Pörrings. – N.Y. : Mouton de Gruyter, 2003. – P. 407–475.

Качур И. В. Современная лингвистическая теория метонимии: лингвокогнитивный и дискурсивный подходы

Аннотация. В статье рассмотрена теория метонимии в границах современных направлений языковедческих исследований. Предоставлено толкование метонимии в когнитивной лингвистике, представлены теоретические наработки рассмотрения метонимии с помощью фреймов, ИКМ и концептосфер, в частности, описаны классификации метонимии, её когнитивные операции и модели концептуальной интеграции с метафорой. Рассмотрено

понятие дискурсивной метонимии и её видов, систематизированы функции метонимии в институциональных и персональных типах дискурса.

Ключевые слова: метонимия, фрейм, ИКМ, концептосфера, когнитивные операции, дискурсивная метонимия, функции метонимии.

Kachur I. Current linguistic conception of metonymy: cognitive and discourse approaches

Summary. The article provides an overview of the conception of metonymy within current cognitive and discourse approaches. It contains the definition of metonymy in cognitive linguistics, theoretical results of metonymy research in terms of frames, ICMs and domains, namely it outlines classifications of conceptual metonymy, cognitive operations and models of conceptual integration with metaphor. The article focuses on the notion of discourse metonymy and its varieties, summarizes the findings of metonymy functions in both personal and institutional discourses.

Key words: metonymy, frame, ICM, domain, cognitive operations, discourse metonymy, functions of metonymy.

*Колесникова О. В.,
аспірант кафедри східної філології
Київського національного лінгвістичного університету*

ЯПОНСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ТРАДИЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Анотація. У статті здійснено короткий історичний огляд становлення японського словникарства, запропоновано авторську періодизацію лексикографії Японії, виокремлено характерні особливості наявних словників японської мови.

Ключові слова: японська лексикографічна традиція, двомовні словники, періодизація японських лексикографічних джерел.

Постановка проблеми. Сьогодні прийнято вважати, що існує два основні засоби опису мови – граматики та словники. Довгий час тільки граматики вважалися науковим «зряд-дям», тоді як словнику не було приділено достатньої уваги. «По мірі розвитку наукових основ лексикографічного моделювання мови все більше пробиває собі дорогу точка зору, згідно з якою словник може в перспективі стати головним видом лінгвістичного опису, а граматики буде додатком до словника, куди будуть виноситися регулярні закономірності функціонування мовних одиниць. Такий підхід до методології мови особливо доречний для китайської та інших мов ізольованого характеру» [1, с. 363].

Протягом довгого часу японська лексикографічна традиція розвивалася під впливом інших мовознавчих традицій, зокрема китайської та англійської, тому можна припустити, що японська словникова справа не має ніякої особливості та цінності для мовознавців і лінгвістики загалом. Таке поверхнєве уявлення про японську лексикографічну традицію може скластися, оскільки більшість матеріалів наукового характеру саме так її змальовує [2; 3; 4; 5; 6; 7].

Проте ми вважаємо цілком доречним наголосити на тому факті, що японська лексикографія в результаті розвитку все ж таки змогла здобути автентичність та набути свої питомі особливості.

Лексикографічна праця є результатом певного рівня розвитку нації, фіксує динаміку суспільних відношень, політичної, філософської, науково-технічної, релігійної думки носіїв мови, описаній у словнику [4, с. 180].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Японська лексикографія вважається однією з найважливіших сфер, що безпосередньо впливають на мову, тому дослідженням у цій галузі приділено багато уваги. Серед японських лінгвістів варто виділити таких, як, зокрема, К. Накао [6], К. Йошіда [7], Д. Нагашіма [8], які приділяють багато уваги історичному контексту японської лексикографії, а також її нинішньому стану. На основі їх наукових здобутків ми мали змогу виокремити певні історичні періоди японської ЛГ (лексикографічної) праці, простежити формування та розвиток автентичних особливостей словникової справи в Японії та дійти відповідних висновків. Із вітчизняних японістів проблемами японської лексикографії займалися В.М. Алпатов [9; 10], В.Н. Горегляд

[11], К.І. Головкин [12], С.А. Козуб [13], М.К. Колодько [2], Н.І. Конрад [3].

Лексикографічні джерела мають велику лінгвістичну цінність для ретроспективної характеристики мови, є важливою складовою дослідження лексичної бази мови певного історичного періоду.

Наведемо декілька прикладів.

Радянський японіст М.О. Сиромятніков, який активно досліджував різні аспекти японської мови, на матеріалі словників доби Хейан робить такі висновки: ієрогліфічні словники кінця IX – початку X ст. містять багато канго (китайців), зокрема буддійської термінології, а також індійські та тибетські географічні назви, що підтверджує факт тісного контакту японської з цими мовами [14, с. 47]. Завдяки першим спробам укладання японсько-російських та російсько-японських словників була створена також система транскрипції російської лексики знаками катакани, на яку свого часу звернули увагу І.П. Бондаренко [15; 16], В.Н. Горегляд [11], О.П. Петрова [17]. Рукописні словники першого японця, що потрапив до Росії, Гондзи (XVIII ст.), вплинули на розвиток російської японістики, а також зіграли важливу роль у встановленні перших міжмовних взаємин між двома народами. В університеті Кагошіма (Кагошіма-кен, о. Кюсю) японські вчені ретельно досліджують рукописну спадщину Гондзи для виявлення та аналізу особливостей місцевого діалекту першої половини XVIII ст. [15, с. 185].

Зважаючи на те, що рівень розвитку лексикографічної справи в певній країні свідчить про «ступінь розвитку мовознавства та про увагу, яку приділяють мовному і культурному будівництву народу» [18, с. 6], ми вважаємо за необхідне зосередитися на дослідженні японського словникарства.

Метою статті є комплексний розгляд історії японської лексикографічної традиції, виокремлення особливостей словникової справи японської мови та окреслення можливих схем розвитку лексикографії в Японії.

Для досягнення мети ми поставили такі завдання: стисло описати етапи зародження, формування та розвитку теоретичних і практичних засад японського словникарства, зосередитися на розгляді особливостей лексикографування мови.

Виклад основного матеріалу. У другій половині XX ст. японський дослідник К. Йошіда презентує власну схему періодів японської ЛГ, поділяючи 14 століть існування японської мови на 5 етапів словникової справи [6, с. 36; 7]:

1) етап зародження (з доби Нара до доби раннього Хейану, 620–900 рр.);

2) етап становлення (середина доби Хейану до пізнього Хейану, 901–1183 рр.);

3) етап розвитку (доба Камакура до доби Муромачі, 1184–1603 рр.);

4) етап популяризації (доба Едо, 1604–1867 рр.);

5) етап розквіту (доба Мейджі, пізніше 1868 р.).

Перший етап лексикографічної традиції Японії ми пропонуємо назвати періодом китайського впливу, коли словникова справа у країні почала розвиватися як наслідок встановлення контактів з Китаєм та Кореєю. З V – VI ст. разом із запозиченням писемності були перейняті методи, концепти та принципи китайської ЛГ, де існування ієрогліфічного письма вимагає укладання саме ієрогліфічних словників. Найперші лексикографічні праці представлені у вигляді ієрогліфічних китайсько-японських словників, укладених китайською мовою.

Китайсько-японські словники укладалися за однією із значених нижче типологій [5, с. 4; 9, с. 61]:

字形引[джікейбікі] «графічні» – ієрогліфи в словнику розташовані залежно від їх форми;

音引[онбікі] «фонетичні» – залежно від промови, звучання ієрогліфів;

分類体[бунруйтай] «семантичні» – залежно від значення.

Найдавніший словник за типологією «джікейбікі» – «Тенрейбаншьомейджі» (835 р.), укладачем якого був монах та вчений Кукай. Його словникова база нараховує більше тисячі китайських ієрогліфів, відокремлених у 534 заголовки.

Словники типу «джікейбікі» пізніше були спрощені у результаті упорядкування ключів і у зв'язку з легкістю користування та запам'ятовування ключів за типом «бунруйтай» [13, с. 61]. Перший словник «бунруйтай» – 和名抄 [Вамьоруджішьо] (931–938 р.) – був укладений у період правління імператора Шюдзяку (931–938), його автором був Мінамотоно Шітаго.

Словники типу «онбукі» почали з'являтися за доби пізнього Хейану (кінець XII ст.). Яскравим прикладом стає «Ірохаджіруішьо» Т. Тачібани – двомовний японсько-китайський словник, яким користувалися для знаходження певного ієрогліфа. Це лексикографічне джерело є прототипом японського словника для загального користування і побудоване таким чином, що заголовні лексичні одиниці розташовані тематично за складовим алфавітом «ірода» з неповним тлумаченням слів [6, с. 37].

Поява японського письма «кани» піднімає ЛГ традицію на новий рівень, оскільки відтепер японці мають дві системи транскрибування слів: фонографічне (хірагана, катакана) та схематичне (ієрогліфи-фонетики), що допомагає у тлумаченні слів іншим способом, ніж виключно як із застосуванням китайських ієрогліфів. У XII ст. поступово починають з'являтися словники, де тлумачення слова вже подається за допомогою «онного» та «кунного» читання, а також «манйогани» і «катакани».

Етап розвитку (доба Камакура до Муромачі) характеризується становленням довідкової інформації. Якщо раніше словники ЯМ укладалися монахами, вченими, літераторами і мали обмежене коло користувачів, то відтепер лексикографічна справа отримує масовість. Це має своє пояснення: по-перше, надбання нової функції словника, а саме як практичного посібника для формування навичок читання та письма, а по-друге, як результат розвитку друкарської справи, що давало змогу поширювати словники як відносно дешевий товар.

Доба Едо (Епоха популяризації) є важливим етапом у становленні японської лексикографії та пов'язана з розвитком двомовної словникової традиції. Характерними ознаками цього періоду є знайомство із західною ЛГ традицією, поширення словників серед населення, укладання тлумачних японських та поява перших японсько-європейських двомовних словни-

ків. Поштовхом стає значний за обсягом двомовний (японсько-португальський) словник “Vocabularioda Lingoade Iapam” (1603–1604 pp.), укладений невідомими єзуїтськими місіонерами. З японських лексикографічних джерел цього періоду варто виокремити працю К. Танігави «Ваку-но-шіорі» (1777–1887) – дев'ятитомний словник, який вважають першим орієнтиром у становленні та розвитку сучасної японської ЛГ традиції [6, с. 38]. Знайомство японців із західною ЛГ традицією дає поштовх для бурного спалаху укладання словників. Порівняно з першими періодами становлення японської лексикографії, коли були відомі лише китайські словники, а акцент ставився на поширення таких ієрогліфічних лексикографічних джерел, цей період визначається впливом західних мов, європейських лексикографічних шкіл тощо. Визначними двомовними словниками стають словники таких західних мов, як англійська, іспанська, португальська, датська, російська.

Заключний 5-й етап становлення японської ЛГ характеризується розквітом словникової справи та появою широкого спектру словників різної спрямованості. За модель береться двомовний японсько-англійський “A Japanese and English Dictionary with an English and Japanese Index” Дж.С. Хепберна (1867 р.), який, згідно з визначеннями багатьох мовознавців, мав величезний вплив на подальший розвиток японської двомовної ЛГ [6, с. 37].

Кінець XIX – початок XX ст. – період активного розвитку лексикографії на теренах Японії. Особлива увага приділяється словотворенню та ЛГ опрацюванню нових слів, що пов'язано з науковою полемікою серед лінгвістів стосовно сучасної літературної японської мови [13, с. 65].

Не обійшлося без труднощів. Так, лексичні реєстри словників “A Pocket Dictionary of the English and Japanese Language” Хорі Тацуносукі (1862 р.), «Генкай» Оцукі Фуміхіко (1889–1891 pp.), “Mohan [Model] English-Japanese Dictionary” Канді Найбу (1911 р.), «Канвадайджітен» Шімонакі Ясабуро (1903 р.), “Saito’s Idiomatic [sic] English-Japanese Dictionary” Сайто Хідесабуро (1915 р.), «Дайджітен» Ейди Такея (1917 р.), “Inouye’s English-Japanese Dictionary” Іноуе Джюкіті (1921 р.), “Kenkyusha’s New English-Japanese Dictionary on Bilingual Principles” Окакура Йошісабуро (1927 р.) містили велику кількість неологізмів, утворених безпосередньо авторами словників, що приводило до палких суперечок у колах лінгвістів-лексикографів [13, с. 65]. Багато нових японських слів записувалося катаканою, оскільки «японська мова мала статус меншовартості, неповноцінності у порівнянні з англійською» [13, с. 67]. Наприклад, суто японське слово 力オケ [караоке] записується катаканою, що може бути пояснено лише впливом американізації та демонстрацією більшої експресії новизни [13, с. 67]. Це ще раз підтверджує факт значного впливу інших мов (в цьому випадку – англійської) на формування мовної структури японської мови.

Отже, у японському мовознавстві лексикографічну традицію прийнято поділяти на 5 періодів, що нині вже є загальноприйнятим фактом, який об'єктивно віддзеркалює найсуттєвіші зміни у становленні японської ЛГ традиції як такої. Проте у навчальних цілях ми запропонуємо робити поділ на 3 періоди:

- 1) період китайського впливу (VII – XVII ст.);
- 2) період європейського впливу (XVII – XIX ст.);
- 3) сучасний етап становлення японської словникової справи.

Період китайського впливу можна охарактеризувати запозиченням теоретичних основ китайського словникарства,

а також укладанням словників за такими типологіями: 字形引[джікейбікі] «графічні», 音引[онбікі] «фонетичні», 分類体[бунруйтай] «семантичні».

Особливостями другого періоду японської ЛГ ми вважаємо започаткування та розвиток двомовної лексикографії. Оскільки найвпливовішою країною у той історичний період для Японії стає Америка, цілком зрозумілим є факт поширення двомовних словників саме англійської та японської мов. Спостерігається також тенденція розвитку теоретичних засад японської лексикографії.

Слід зауважити, що англо-японська ЛГ традиція укладання словників вважається інтернаціональним продуктом з добору заголовного слова, де гармонійно поєднується британська та американська традиції. Під час перекладу укладачі намагаються поєднати частоту використання слова з його комунікативною цінністю у словнику. Одна з особливостей англо-японських словників, розроблена саме японськими лексикографами, – це подання певної етимологічної інформації щодо заголовного слова. Така політика була запозичена з монологістичних англійських словників, націлених на дорослих носіїв мови (наприклад, “CO Dand Webster’s Collegiate”), тому включення етимології в базу словника є цілком виправданою ідеєю, особливо з урахуванням того, що при цьому задовольнялась зацікавленість багатьох людей у природі слова та його походженні [6, с. 43].

Сучасний етап становлення японської словникової справи представлений чотирма головними типами словників:

- 1) японський тлумачний словник;
- 2) китайський ієрогліфічний – японський словник;
- 3) англо-японський (ей-ваджітен);
- 4) японсько-англійський (ва-ейджітен).

У разі необхідності вивчення іншої іноземної мови (німецької, французької, іспанської, російської тощо) японці мають у своєму розпорядженні відповідні двомовні словники. Сучасні двомовні ЛГ праці в Японії можуть бути поділені на словники репродуктивного спрямування, представлені японсько-Х мовою, де Х мова – мова вивчення, та словники рецептивного спрямування (Х-японська) [6, с. 35–36].

У науковій літературі виділяють низку головних тенденцій розвитку сучасної японської лексикографії [2, с. 54]:

- 1) тенденція широкого залучення власних імен: наявність у словнику географічних назв, назв організацій, органів друку, ПІБ відомих людей;
- 2) тенденція активного включення архаїзмів;
- 3) тенденція поєднання старого (ономастичної лексики, архаїзмів, історизмів) із новим;
- 4) тенденція чіткого поділу словників на лінгвістичні та енциклопедичні;
- 5) тенденція залучення великої кількості фразеологізмів.

Висновки. Отже, зазначене вище дає змогу зрозуміти, наскільки суттєвим був і залишається вплив китайської та європейської лінгвістичної традиції на японську. Проте, наслідуючи зарубіжні принципи лексикографії, японському словникарству вдалося розробити, а, найголовніше, зберегти свої автентичні особливості, зокрема включення до реєстру сучасного словника архаїзмів, фразеологізмів та власних імен.

Загалом ставлення японців до словників є дуже шанобливим, оскільки історично склалося так, що навчання іноземної мови зазвичай реалізовувалося лише рецептивними навиками, тобто читанням та перекладом іноземної літератури зі словником. У науковій літературі японці представлені як «нація,

що шанує словники» [6, с. 35], «нація-словникарів» [12, с. 18]. Тобто, беручи до уваги цей факт, а також те, що японці – дуже працьовита нація, що намагається активно розвивати сучасні технології та приділяти велику увагу освіті, ми впевнено можемо передбачати, що лексикографічна праця в цій країні буде інтенсивно розвиватися і в майбутньому, що зайвий раз підтверджує важливість її детального та фундаментального подальшого дослідження.

Література:

1. Городецкий Б.Ю. Пути совершенствования Большого китайско-русского словаря (из опыта работы русского редактора) / Б.Ю. Городецкий // Китайское языкознание: изолирующие языки : мат. XI междунар. конф. – М., 2002. – С. 363–371.
2. Колодько М.К. Головні тенденції розвитку японської лексикографії / М.К. Колодько // Мовні і концептуальні картини світу. – 2010. – Вип. 28. – С. 49–55.
3. Конрад Н.И. Синтаксис японского национального литературного языка / Н.И. Конрад. – М. : Издат. товарищество иностранных рабочих в СССР, 1937. – 375 с.
4. Мартынюк А.Я. Русская лексикография: Традиции и перспективы / А.Я. Мартынюк // мат. III междунар. науч. конф. по вопросам языкознания, этноистории, журналистики «Межкультурные коммуникации: пространство и время». – Алушта, 2004. – С. 180–182.
5. Bailey D.C. Early Japanese Lexicography / D.C. Bailey // Monumenta Nipponica. – Vol. 16, No. ½. – P. 1–52.
6. Nakao K. The state of bilingual lexicography in Japan: Learners “English-Japanese / Japanese-English Dictionaries” / K. Nakao // International Journal of Lexicography, Oxford University Press. – 1998. – Vol. 11, № 1. – P. 35–50.
7. Yoshida K. Jisho no rekishi (History of dictionaries in Japan) / K. Yoshida. – Tokyo : Taishukan, 1971. – P. 413–537.
8. Nagashima D. Ran-wa/ei-wajishohattatsushi (A History of Dutch-Japanese and English-Japanese Dictionaries) / D. Nagashima. – Tokyo : Kodansha, 1970. – 268 p.
9. Алпатов В.М. О специфике японских словарей / В.М. Алпатов // Язык и культура. Новое в японской филологии. – М. : МГУ, 1987. – С. 40–49.
10. Алпатов В.М. Об особенностях японской лексикографии / В.М. Алпатов // Лексика и лексикография : сборник научных трудов. – Вып. 18. – М., 2007. – С. 8–17.
11. Горегляд В.Н. Японоведение / В. Н. Горегляд // Азиатский музей – Ленинградское отделение института востоковедения АН СССР. – М. : Наука, 1972. – С. 186–201.
12. Головка К.І. Перекладна лексикографія у Японії: історія та сучасність / К.І. Головка // Мовні і концептуальні картини світу. – 2012. – Вип. 40. – С. 17–21.
13. Козуб С.А. Історія вивчення нових слів та їх лексикографічне опрацювання у японській мові / С.А. Козуб // Східний світ. – 2007. – Вип. 37. – С. 60–70.
14. Сыромятников Н.А. Классический японский язык / Н.А. Сыромятников // РАН Институт востоковедения. – 2е-изд. – М. : Издательская фирма «Восточная литература», 2002. – 151 с.
15. Бондаренко И.П. Русский язык японских мореплавателей (XVIII век) : [научная монография] / И.П. Бондаренко. – Нара (Япония) : Университет Тэнри, 1996. – 233 с.
16. Бондаренко И.П. Русско-японские языковые взаимосвязи XVIII века / И.П. Бондаренко // Историко-лингвистическое исследование : [монография]. – О. : Астропринт, 2000. – 400с.
17. Петрова О.П. Лексикон российско-японский / О.П. Петрова. – М. : Изд-во вост. лит., 1960. – 9 с. (XXV Международный конгресс востоковедов. Доклады делегации СССР.)
18. Головашук С.І. Перекладні словники і принципи їх укладання / С.І. Головашук // на лекс. мат. рос. і укр. мов. – К. : Наукова думка, 1976. – 245 с.

Колесникова О. В. Японская лексикографическая традиция: история и современность

Аннотация. В статье осуществлен краткий исторический обзор становления японского словарного дела, предложена авторская периодизация лексикографии Японии, выделены характерные особенности существующих словарей японского языка.

Ключевые слова: японская лексикографическая традиция, двуязычные словари, периодизация японских лексикографических источников.

Kolesnykova O. Japanese lexicographical tradition: historical aspect and current situation

Summary. The article is mainly focused on historical information about Japanese lexicography, the principals of the Japanese language dictionaries are highlighted.

Key words: Japanese lexicographical tradition, bilingual dictionaries, periodization of the Japanese dictionaries.

*Меликов Т. П.,
диссертант кафедри арабської філології
Бакинського державного університету*

ОСОБЕННОСТИ НЕОЛОГИЗМОВ В СОВРЕМЕННОМ АРАБСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация. Анализ источников, посвященных актуальным проблемам арабского языка, показал, что необходима более объективная оценка влияния других языков на процессы, протекающие внутри арабского языка. В целом ясно, что обогащение словарного запаса арабского языка за счет новых слов из других языков происходит особенно интенсивно в последние 70–100 лет. Большинство слов, заимствованных из других языков, приспосабливаются к правилам и законам арабского языка. Они воспринимают префиксы, суффиксы, инфиксы арабского языка и выступают при этом в различной форме и различном содержании. Иногда эти слова воспринимаются как неологизмы новой формы, которые обозначают термины в различных моделях и стилях. Это означает, что вновь воспринятые слова в арабском языке не мешают его развитию и употребляются не во вред внутренним ресурсам словаря. Напротив, появление неологизмов ускоряет процесс развития всех языковых процессов.

Ключевые слова: неологизм, современный арабский язык, грамматика арабского языка, воздействие других языковых структур.

Постановка проблемы. Современный арабский язык прошел сложный путь исторического развития, подвергаясь ряду экономических, политических, социальных и других влияний. По этой причине словарный состав современного арабского языка может помочь исследовать его нынешние языковые процессы. Словарный состав каждого языка составляют еще и неологизмы как новейшая лексика. Неологизмы, возникая как способ приобретения новых смыслов и форм уже существующих слов, могут проявлять себя под влиянием других языков и как новые, заимствованные слова. Естественно, что в это время в языке соблюдаются определенные закономерности. Именно поэтому актуальность проблемы неологизмов определяется и правильным ориентированием новизны, исходящей из ряда внутриязыковых и внеязыковых факторов. Таким образом, рассмотрение новейших процессов, происходящих в арабском языке как за счет внутреннего запаса слова, то есть образования нового значения уже существующего слова на основе совершенно новой формы, так и за счет появления из других языков терминов, заимствований, интернациональных слов, показывает, что есть необходимость упорядочения знаний, определения их соответствия определенным грамматическим правилам.

За последние годы глобальные процессы, происходящие в массовых коммуникационных сетях, в печати, на основе такого права человека, как свобода слова, оказывают определенное влияние и на арабский язык. С другой стороны, развитие технологий, научных сфер также способствует возникновению новых слов и словосочетаний. Формируются новые слова и выражения, существующие слова подвергаются изменениям в рамках новых словосочетаний, слова могут также вернуть свое прежнее значение. В особенности этот процесс ускорился в XXI веке. Растут

единство и взаимозависимость мировых структур, усложняются международные отношения. К примеру, известно влияние социальных структур на процесс реализации «арабской весны», что привело к изменению геополитической картины мира. Все это способствовало существенным изменениям в жизни арабов, прежде всего в общественно-политической жизни. Эти изменения оказали влияние на языковые процессы, причем как прямо, так и косвенно. Естественно, что это проявляется в разных сферах жизни языка по-разному. При этом словарный запас языка постоянно обновляется, обогащается и изменяется. Те слова, которые считаются неологизмами, через некоторое время могут перейти в активный словарный запас, часть же из них остается в языке существовать в пассивной форме. Тем самым они теряют свою новизну, то есть неологичность.

Анализ последних исследований и публикаций. Прежде всего отметим, что в азербайджанском арабоведении вопросы развития арабского языка рассматривали В.М. Мамедалиев, М.А. Панахи, Х.Н. Алаббаси. В русском арабоведении вопросы неологизмов в арабском языке рассматривали Б.М. Гранде, В.М. Белкин и ряд других исследователей. Они касались данной проблемы лишь косвенно. В арабоязычном мире проблему неологизмов в арабском языке рассматривали во многих ведущих лингвистических и литературоведческих журналах. Выдвигались многие концепции о самом процессе внедрения неологизмов в арабский язык, однако в теоретическом отношении есть несколько разнородных подходов, проблема еще является объектом активного обсуждения.

В современном арабском языкознании XX – XXI веков отношение к неологизмам двоякое. Одна группа специалистов считает, что все грамматические правила арабского языка утвердились еще в Средневековье, потому следует во всем придерживаться этих правил. При таком консервативном подходе они категорически против арабизации иностранных слов. Вторая группа ученых исследует процессы взаимодействия слов из арабского языка и других языков, подчеркивая при этом, что некоторые заимствованные слова надо принимать в той форме, в какой они приняты для использования в родном языке.

Известно, что в арабском языке, наряду с литературным языком, есть многочисленные диалекты живого повседневного языка. В разговорной речи, наряду с новыми словами, используются и заимствованные слова, причем порой без необходимой грамматической опоры. Степень использования неологизмов, попадающих в язык, их правильное применение зависят от того, какую языковую политику ведут пресса, телевидение и радио, система образования, ученые-языковеды для того, чтобы не терять аналогов этих слов из арабского языка, формировать стремление носителей языка правильно и обширно говорить на своем родном языке. Во имя защиты современного арабского языка при поддержке Лиги арабских государств в Маракеше стал пу-

бликоваться периодический журнал «Лисануль-Араб». В самом деле, в этом журнале сформировался ряд подходов по использованию и изучению неологизмов, места и роли новых слов в арабском языке.

Объектом исследования являются пути формирования неологизмов в арабском языке, причины их появления в языке, словарная судьба их в последующем. В качестве предмета исследования мы взяли образцы неологизмов, приведенные в статьях вышеуказанного журнала. В нашей статье большинство приведенных неологизмов взято как раз из этого источника. Помимо этого, проводится сравнительный анализ взглядов на проблему некоторых арабистов-лингвистов, а также приведены наиболее «успешные» неологизмы в современном арабском языке.

В работе рассматриваются пути становления неологизмов в арабском языке, что приводит к расширению словарного запаса современного арабского языка.

Целью статьи является анализ языковых процессов в арабском языке на основе экономических, политических, научно-технических, социальных изменений в общественном развитии в XX – XXI веках. Мы постарались выявить возможности использования новых слов, подчиненных правилам грамматики арабского языка и формирующихся за счет внутренних резервов самого языка. Помимо этого, мы постарались определить особенности расширения семантического пространства слов языка, выявить сущность процесса заимствования новых слов из других языков. Для достижения этой цели мы поставили перед собой такие задачи: определение процесса формирования неологизмов, их типов, видов и характера применения в языке; выявление лексико-семантических и грамматических характеристик неологизмов; определение путей обновления словарного состава языка за счет внутриязыковых и внеязыковых факторов; выявление внешних факторов воздействия на арабский язык в условиях глобализации.

Изложение основного материала. Изобретение новых технологий в условиях Нового времени, развитие науки, расширение информационного пространства в дальнейшем привели к привлечению неологизмов в каждый из существующих в мире языков. Естественные языковые процессы анализируются специалистами, которые выявляют здесь определенные закономерности, ошибки и влияние собственного и чужого языков. Как уже отмечалось, имеются консервативный и более современный подходы к оценке языковых влияний и взаимодействий. Естественна потребность каждого государства в правильной языковой политике, которая предполагает сохранение и обогащение своего родного языка. Здесь предполагается решение многих проблем при помощи обучения языку, использования в средствах массовой информации, в науке и искусстве, во всех стилях и диалектах. Ясно, что у заимствованных слов есть свои перспективы и закономерности развития. Имеются факты того, что порой в неологизмы превращаются слова, которые когда-то стали архаичными, но сейчас приобрели новый смысл и новую жизнь. Есть потребность в урегулировании этого процесса. Проводится большая работа по определению закономерностей использования неологизмов в арабском языке, которые, естественно, применяются и в ряде других языков мира.

С начала XXI века в мире усилились процессы глобализации, страны перешли с уровня промышленного развития на уровень информационного общества. Появились новые технологии, происходили другие события, которые частично были обрисованы выше, в результате чего в словарном составе арабского

языка произошли существенные изменения. В азербайджанском арабоведении данный подход, то есть исследование неологизмов в современном арабском языке, применен впервые. Системно и достаточно подробно нами были рассмотрены лексические, семантические и грамматические особенности неологизмов в арабском языке, внутриязыковые и внеязыковые факторы их применения. Нас также интересовал процесс их применения во многих стилях арабского языка, поскольку это достаточно сложный и интересный с научной точки зрения процесс. Отдельно было уделено внимание способам формирования неологизмов, количественным и качественным изменениям, происходящим при этом в лексике языка, процессу вхождения слов-неологизмов в язык, анализу новых положений лексикографии в связи с неологизмами, определению места и уровня арабского языка как системы в обществе.

Если обратить внимание на историю изучения неологизмов в общем языкознании, то станет ясно, что она охватывает XIX – XX века. Однако с последней четверти прошлого столетия отношение к неологизмам стало подвергаться сильному влиянию европейских лингвистических школ. В арабском языкознании больше внимания уделяется практическому аспекту использования неологизмов в языке. Арабские филологи, хотя и выделяют отдельные неологизмы в словарях, теоретическую концепцию неологизмов относительно их использования в арабских языках еще не создали. В концептуальном подходе к неологизмам в арабском языке следует прежде всего уделить внимание положению данной сферы языкознания в общем языкознании. Было выявлено, что в арабском языке неологизмы формируются двумя путями – за счет внутреннего развития языковой естественной системы и за счет привлечения в языковой оборот слов из других языков. При рассмотрении изменений, происходящих при этом в фонетическом составе слов, было выявлено, что следует учитывать слова, входящие в литературный язык из различных диалектов, возможности транслитерации новых слов, их последующей арабизации. Было выявлено, что есть производительные грамматические способы привлечения новых слов в оборот языка.

Если обобщить взгляды современных представителей языкознания в арабском мире, то можно указать на таких ее представителей, как др. Махмуд Фахми, исследовавший аббревиатуры в арабском языке и их транслитерацию, др. Мухаммед Решад Гамзеви, писавший об арабизации терминов печати, Мухаммед Гасан Абдулазиз (проблема терминов), Мухаммед Юнис Абдул Сами (компьютерные термины), др. Асиф Насар (термины, употребляемые в нефтегазовой промышленности), а также исследователей Ибн Дюрейди, Ибрагима ас-Самараи, Аль-Джавхари, Амир Мустафа Шехаби. Основная идея, которая объединяет исследователей арабского языка, заключается в том, что неологизмы формируются двумя способами: лексическим и грамматическим. Ими выдвинут ряд гипотез о словах, появившихся через фонетические, семантические и диалектные трансформации.

Ряд неологизмов в арабском языке объединен в группу «Ад-дахил» и «Муарраб». Есть еще ряд слов, образовавшихся морфологическим и синтаксическим путями. Многочисленные неологизмы в современном арабском языке со временем вживаются в язык и составляют уже неотъемлемую часть словарного запаса его носителей.

Нами были рассмотрены те грамматические события, которые легли в основу формирования неологизмов. Активность применения слов в языке, их грамматические и семантические особенности рассматриваются многими специалистами в об-

ласти арабського мови. Особливий інтерес представляє діалог між дослідниками Халілом і Суюті. Суюті задає питання Халілу про те, як можна пояснити причини граматических змін, що відбуваються в мові: «Ты это перенял у арабов или сам изобрел?». Халіл відповів так: «Арабы говорили в соответствии со своими природными склонностями и особенностями характера, они знали, как располагать слова в речи, хотя и прямо не могли объяснить языковые явления, но подсознательно они это чувствовали и понимали. Я показал те причины языковых изменений, которые сам понимал. Если я правильно объяснил, то все причины здесь указаны, кроме тех, о которых я и не подозревал <...> Если кто-то другой сможет это объяснить лучше, то пусть это сделает» [12].

Из изложенного видно, что приведенные примеры неологизмов, мнения многих исследователей показывают, что под неологизмами понимают те слова, которые стали лишь недавно применяться, то есть использоваться в мові. Это и заимствованные, и вновь образованные слова. Слова, вновь образованные или вновь поступившие в мову, также могут стать основой для неологизмов. Именно поэтому неологизмы могут быть относительными или условными, характеризовать эпоху, в которую они образовались. Так, некоторые слова, считавшиеся в арабском языке XX века неологизмами, в XXI веке были заменены другими словами и потеряли свое значение как неологизмы. Эти слова должны быть отделены от прочего активного запаса и уже не считаются неологизмами для того, чтобы сохранить характерные черты новизны.

Как уже говорилось, ряд достижений науки и техники на стыке двух веков оказал существенное влияние на сознание людей, их социальную жизнь, в частности на мову. Потребность в создании новых понятий и категорий привела к формированию многочисленных неологизмов. В итоге словарный состав пополнился многими новыми словами и терминами. Большинство из них пришло на гребне научной терминологии, при открытиях, разработке новых технологий и др. Этот процесс характерен для всех современных языков, поскольку процесс развития науки и новых технологий носит интернациональный характер. В особенности стоит выделить нефтегазовый сектор промышленности, строительство, информатику.

В арабском языке основными источниками неологизмов являются европейские языки. Это прежде всего английский и французский языки. Помимо этого, сыграла свою роль колониальная политика западных стран, когда в употреблении был или французский (Марокко, Тунис, Египет, Алжир, Ливия), или английский (Королевство Саудовская Аравия, Кувейт, Катар, ОАЭ, Оман, Йемен и др.). В некоторых странах эти языки имеют статус государственного языка. Повлияло на распространение неологизмов и обучение молодых арабов в европейских странах. Их билингвизм впоследствии отразился на словарном составе родного языка. Помимо этого, те языки, которые имеют статус международного, также имеют определенное влияние на процесс формирования неологизмов. В некоторых семьях вторым родным языком можно назвать французский или английский язык, на котором разговаривают между собой члены семьи.

В результате всех указанных процессов арабский язык получил значительное развитие и внутренне обогатился. Также усилился процесс формирования неологизмов за счет внутренних ресурсов. Они впоследствии становятся общеупотребительными. В этих словах происходят такие изменения, которые могут способствовать формированию других новых слов.

Обновление семантического значения ряда слов в арабском языке или его расширение приводит к образованию неологизмов. Помимо этого, приходят в движение слова, которые прежде находились в пассивном запасе. Формирование новых слов лексико-семантическим способом приводит к расширению и обновлению фонда арабского языка.

В качестве неологизмов могут восприниматься и слова, поступившие в литературный язык из диалектов и наречий. Этому в немалой степени способствует деятельность писателей, журналистов, ученых, когда употребление ими тех или иных наречных слов и оборотов приводит к восприятию их всеми носителями языка как общеупотребительных. Помимо этого, есть стилистические пласты, связанные с такими сферами производства, как сельское хозяйство, промышленность, из которых тоже поступают слова в общелитературный словарь. Таким образом, диалекты и специфические лексические пласты способствуют обновлению языка. Есть еще один канал влияния на процесс формирования неологизмов. Это социальные сети, виртуальное пространство. Имеют определенное влияние и СМИ, их языковые возможности. Именно их обязанностью является обновление и очищение языка, его дальнейшее развитие.

Выводы. Проведенные наблюдения и исследование многочисленных источников воздействия на арабский язык показывают, что с начала XXI века идет ускоренный процесс перехода людей из промышленного в информационное общество. Все это оказало существенное влияние и на языковые процессы в арабском языке. Прежде всего следует назвать процесс формирования неологизмов как за счет внешнего влияния, так и за счет внутренних ресурсов. Все это является отражением глобальных процессов в мире, его взаимовлияния и взаимозависимости.

Литература:

1. Абыева С.Р. О политико-экономических терминах типа кальки в современном азербайджанском языке / С.Р. Абыева // Известия АН Азерб. ССР, серия «Общественные науки». – 1961. – № 8.
2. Джафаров С. Словотворчество в азербайджанском языке / С. Джафаров. – Баку : Азернешр, 1960. – 204 с.
3. Джафаров С. Современный азербайджанский язык. Часть 2 : Лексика / С. Джафаров. – Баку, 2007. – 192 с.
4. Алиев Р. Арабско-азербайджанский словарь. Том 1 / Р. Алиев. – Баку, 2007. – 440 с.
5. Алиев Р. Арабско-азербайджанский словарь. Том 2 / Р. Алиев. – Баку, 2008. – 816 с.
6. Азербайджанско-арабский словарь / [В.М. Мамедалиев, В.А. Карадаглы, Т.П. Меликов]. – Баку, 2012. – 536 с.
7. Мамедов А.Дж. Арабский язык : [учебник] / А.Дж. Мамедов. – Баку, 1998.
8. Мутчалы С. Арабско-русский словарь / С. Мутчалы. – Стамбул, 2012.
9. Баранов Х.К. Большой арабско-русский словарь. Том 1 / Х.К. Баранов. – 10-е изд-е. – М., 2002.
10. Борисов В.М. Русско-арабский словарь / В.М. Борисов. – М., 2004.
11. Оруджева Л.М. Словарь арабских лингвистических терминов / Л.М. Оруджева. – Баку, 2005. – 130 с.
 بهرغل ناسل ڳچم، 306ص 2001، ناريزج - طابربلا، (51) نوسمخلاو دحاولا :ددغلا نوسمخلاو ینانشلا :ددغلا ،بهرغلا ناسل ڳچم 208ص 2001، لؤال نونك - طابربلا (52)، نوسمخلاو نشلانشلا :ددغلا ،بهرغلا ناسل ڳچم 242ص 2002، ناريزج - طابربلا (53)، نوسمخلاو عبارلا :ددغلا ،بهرغلا ناسل ڳچم 286ص 2002، لؤال نونك - طابربلا 56، و 55 :بصاخلا ددغلا ،بهرغلا ناسل ڳچم 460ص 2003، لؤال نونك - طابربلا

Меліков Т. П. Особливості неологізмів у сучасній арабській мові

Анотація. Аналіз джерел, присвячених актуальним проблемам арабської мови, показав, що необхідна більш об'єктивна оцінка впливу інших мов на процеси, які відбуваються всередині арабської мови. Загалом зрозуміло, що збагачення словникового запасу арабської мови за рахунок нових слів з інших мов відбувається особливо інтенсивно в останні 70–100 років. Більшість слів, запозичених з інших мов, пристосовується до правил і законів арабської мови. Вони сприймають префікси, суфікси, інфікси арабської мови і виступають при цьому в різній формі і різному змісті. Іноді ці слова сприймаються як неологізми нової форми, які позначають терміни в різних моделях і стилях. Це означає, що знову сприйняті слова в арабській мові не заважають її розвитку і вживаються не на шкоду внутрішнім ресурсам словника. Навпаки, поява неологізмів прискорює процес розвитку всіх мовних процесів.

Ключові слова: неологізм, сучасна арабська мова, граматики арабської мови, вплив інших мовних структур.

Melikov T. Peculiarities of neologisms in contemporary Arabic language

Summary. Analysis of sources on topical issues of the Arabic language has shown a necessity for a more objective assessment of the influence of other languages on the processes taking place within the Arabic language. As a whole, it is clear that the enrichment of the vocabulary of the Arabic language with new words from other languages has been particularly intense in recent 70–100 years. Most words, which were borrowed from other languages, adapted to the rules and laws of the Arabic language. They perceive the prefixes, suffixes, infixes of the Arabic language and, at the same time, act in different forms and contents. Sometimes these words are perceived as a new form of neologisms, which denote terms in different models and styles. This means that the newly perceived speech in Arabic did not hinder the development of the Arabic language and were not used to the detriment of the internal resources of the dictionary. On the contrary, the emergence of neologisms accelerates the development of all linguistic processes.

Key words: neologism, contemporary Arabic language, Arabic grammar, influence of other language structures.

Мельник І. М.,
асистент кафедри французької філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

СТРАТЕГІЇ ВВІЧЛИВОСТІ У НАКАЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)

Анотація. У статті розглядається наказ як імперитивний акт мовлення, аналізуються функціонування та лінгвістичне вираження наказу як ілокутивного акту мовлення, описуються стратегії негативної ввічливості у сучасній іспанській мові.

Ключові слова: наказ, стратегія ввічливості, негативна ввічливість, імперитивний акт.

Постановка проблеми. Сучасна соціопрагматика та лінгвістика вивчають ввічливість як стратегію спілкування, яка спрямована на пом'якшення конфліктів; ввічливість – це пошук лінгвістичних форм, які найкраще підтримують встановлені стосунки. Стратегії ввічливості впливають переважно на вживання певних мовних форм, серед яких слід назвати форми звертання (tú / usted). З іншого боку, ввічливість є стратегією спілкування, яка спрямована на зменшення чи пом'якшення конфліктів, а також є причиною зацікавлення співрозмовників в пошуку та виборі тих мовних форм, які найкраще підтримують встановлені стосунки. Існує два види стратегій: ті, які використовуються майже автоматично (наприклад, в ритуальних актах мовлення, таких як привітання); ті, які вимагають планування з боку мовця (наприклад, коли йдеться про делікатне прохання чи наказ). Стратегії ввічливості є механізмами підтримання ввічливості, можна стверджувати, що мовлення завжди є стратегічним, адже в результаті розмови ми прагнемо отримати певну інформацію чи дію або донести якісь знання до співрозмовника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Праці П. Браун та С. Левінсона є найбільш поширеними протягом останніх років, тому ми взяли за основу їхню теорію функціонування стратегій негативної ввічливості для англосаксонського суспільства і проаналізували їх прояви та функціонування в іспаномовному суспільстві, а саме в іспанській мові півострова.

Метою статті є дослідження наказів як імперитивних актів мовлення, вивчення основних механізмів, які служать для формування наказу в сучасній іспанській мові та виділення тих стратегій негативної ввічливості, які використовуються для пом'якшення чи підсилення ілокутивної сили цього акту мовлення. Дослідження здійснювалось шляхом аналізу корпусу, представленого Іспанською Королівською Академією Мови, описовим методом.

Виклад основного матеріалу. Наказ – це один з різновидів прямих імперитивних актів мовлення, в якому адресант намагається досягти того, щоб адресат виконав конкретну дію на користь адресанта. З точки зору теорії актів мовлення наказ – це екзортативний імперитивний акт мовлення. Існує три види основних стратегій, за допомогою яких мовець може передавати акт наказу: за допомогою прямих структур, за допомогою прямих етикетних та непрямих етикетних форм. Пряма передача наказу відбувається тоді, коли ілокутивна сила акту є очевидною. Непряма етикетна передача – це та, яка базується

на двох типах конвенцій: конвенція значення, яка зумовлює те, що якась з наявних форм речення вживається як стандартна для вираження наказу, та конвенція форми, яка зумовлює, які саме слова повинні вживатись у цій комунікативній ситуації.

Прямі стратегії вираження наказу можна об'єднати у п'ять видів.

Грамматичний спосіб речення. За допомогою наказового способу (*El Modo Imperativo*) можна виражати прямі екзортативні акти мовлення. Функціонально еквівалентними формами, які виражають таку ж ясність, можна вважати вживання безособових та неповних речень (*¡Déjame en paz!* / *¡La cuenta por favor!* / *Oye, bajar a abrirme el portal!* / *Mi café siete veces más fuerte*).

Перформативне експліцитне дієслово. Намір мовця експліцитно виражається за допомогою перформативного дієслова (*Le estoy pidiendo que mueva su coche* / *Por favor, te pido*).

Перформативне модифіковане дієслово. Перформативне дієслово, яке виражає екзортативний намір мовця, пом'якшене за допомогою таких модифікаторів, як модальні дієслова або дієслова, що виражають намір (*Tengo que pedirte que no vengas más* / *Así que me veo obligado a pedirle que retire el coche para que se puedan iniciar las obras*).

Оголошення про обов'язок. Відкрито виражається обов'язок адресата, який він має здійснити (*Tienen que desalojar la sala* / *Además tienes que vocalizar más*).

Оголошення бажання. Твердження, в яких виражається бажання мовця, щоб його співрозмовник виконав зміст сказаного (*¡Desearía que me escuches un segundo!* / *La casa es mía, preferiría que os marcharais vosotros*).

Натяк. У це родові поняття включають всі способи вираження, в яких ілокутивний намір речення не є очевидним відразу, проте з'являються релевантні елементи до бажаної ілокутивної сили. На відміну від попередньої стратегії, натяки вимагають складніших висновків з боку слухача. Існують випадки, коли слухач для того, щоб правильно інтерпретувати ілокутивний намір мовця, повинен активувати свої знання щодо попередніх подій або навіть світоглядні знання загалом (*¿Te vas a casa ya? No pensé que esta reunión iba a terminar tan tarde. Ya no hay autobuses, ¿verdad?* / *Oye, que no tengo llave del portal y me parece que por aquí no hay sereno*).

Слід зазначити, що найпродуктивнішою прямою стратегією вираження наказу є граматичний спосіб дієслова, тобто наказовий спосіб (*Oye, abre un poco una ventana por ahí, porque huele toda la casa a repollo*). Іспанська мова поряд з вживанням наказового способу використовує Субхунтив (*El Modo Subjuntivo*), щоб відкрито виразити ілокутивну силу.

Непрямі етикетні передачі наказу виражаються у сучасній іспанській мові за допомогою:

1) *формули натяку чи підказки*, тобто акт виражається через формули натяку чи підказки, які обрамлені в буденні форми (*¿Por qué no te metes en tus asuntos?*);

2) згадки про підготовчі умови, тобто мовець посилається на підготовчі умови для обґрунтування або здатності виконання спонукання (*¿Puedo usar tus pantalones? / ¿ Te pregunto que vas a hacer esta tarde? / Hombre, si me podría usted evadir de ese tema.*)

Конвенції значення зумовлюють тип семантичного значення, які повинні виражати структури, які вживаються стандартизовано як пом'якшення або непрямі накази. Конвенції форми вказують на конкретні слова, які повинні вживатися. На основі конвенцій значення виділимо чотири типи: одиниці, в яких вказується на здатність слухача здійснити акт (*¿Puede/Podría? / ¿Podrías apagar el cigarro, por favor?);* одиниці, які стосуються його бажання і можливості (*¿Les importa/impotraría? / Piensas ¿Quieres/Querrias? / ¿Harías? /¿Haces? /¿Harás? / ¿Les importaría llevarme con ustedes, por favor?, ¿Les importaría poder llevarme a casa? / ¿Piensas limpiar la cocina? / ¿Juanito hijo, necesito urgentemente unos condimentos para la comida. ¿Quieres ir tú a por ellos?);* одиниці, в яких виражається прогноз, щодо акту (*¿Haces? / ¿Harás? / ¿Serian tan amables? / ¿Lo haces para mí, verdad?);* одиниці, в яких натякаємо за допомогою ритуалізованих формул (*¿Por qué no...? /A ver si... / ¿Por qué no bajas un momento al mercado a por sal? / ¡A ver si nos concentramos!*). Варто підкреслити, що на відміну від інших європейських мов, зокрема англійської, іспанська мова налічує більшу кількість одиниць у зв'язку з існуванням двох займенникових форм звертання *tú / usted*, де форма *usted* виражає більшу ввічливість.

Виражаючи наказ, іспаномовні адресанти частіше виражають прямо і відкрито свої імпульсивні наміри. Мовець може мати різноманітні причини, щоб здійснити загрожуючий акт наказу без відшкодування збитків, які міг зазнати образ співрозмовника. Виділимо такі засоби вираження:

1) випадки з високим ступенем ургентності чи відчаю, в яких акт відшкодування обмежений комунікативною продуктивністю (*¡Ayudeme!*);

2) метафоричне підсилення ургентності для отримання більшої емоції у взаємодії (*¡Que laves los platos!- ¡Lávalos!*);

3) коли мета взаємодії спрямована на негайне отримання результату (*Acércame esa silla*);

4) в інструкціях та рецептах (*Presione el botón para encender el aparato*);

5) коли мовець наділений більшою владою і не боїться реваншу чи відмови від співпраці з боку слухача (*Traeme las zapatillas*);

6) коли ступінь довіри або близькості між мовцями є високим (*Ana, saca la camisa que tengo que ponrme*);

7) коли йдеться про непряме спілкування та існують певні проблеми зі зв'язком (*Oiga, esto se corta. Llámame a las seis*);

8) коли об'єкт наказу є незначним (*¡Pásame el lápiz!*).

Мовне вираження стратегій негативної ввічливості, які були сформовані П. Браун та С. Левінсоном, було знайдено і в іспаномовному середовищі. Наведені десять стратегій негативної ввічливості мають таке словесне вираження.

Будь непрямим у висловлюванні. Стратегія полягає у використанні непрямих висловлень, які втрачають контекстуальну двозначність. Словесне вираження відрізняється від того, що непрямозавульовується, тому слухач може вибирати чи правильно інтерпретувати акт і уникати його виконання на власний розсуд (*¿Podría apagar el cigarillo?*).

Використовуй видозмінені форми, оспорюй все. Ця стратегія базується на вживанні модифікаторів, які допомагають зробити відносним семантичне і прагматичне значення. Існують

лексичні модифікатори, модифікатори ілокутивної сили акту мовлення (*¿Podrías apagar el cigarro, si no te importa?*).

Будь песимістом. Ця стратегія полягає у тому, що мовцю необхідно висловлювати сумнів щодо можливості реалізації прохання чи наказу. Ця стратегія знаходить своє мовне вираження у вживанні Субхунтиву, дубітативних форм, заперечних питальних структур і вказівників сумнівної можливості (*¿ No tendrá un libro que dejarnos?*).

Мінімізуй ступінь наказу. Це інший спосіб зменшення тиску, який існує через присутність акту; він полягає у виразній вказівці на те, що серйозність того, про що просять, не є великою, отже, відповідальність за виконання або невиконання наказу переноситься на слухача з урахуванням соціальної дистанції та відносної влади (*Bueno, pues, que se vaya una y que se quede la otra un poquito mas tarde*).

Покажи поблажливості. Цього можливо досягти за допомогою пониження мовця або вихвалювання слухача. Найпродуктивнішою системою для конотації поблажливості є почесність (*¿ Puede apagar el cigarillo, por favor?*).

Прочи вибачення. Мовець виражає свої сумніви і замовчування через те, що втручається в сферу дії свого співрозмовника, водночас повідомляє про безпекаційні причини, які змушують його зробити це, чи просить про вибачення або скасування імпліцитного боргу (*Pues, yo me tengo que ir, lo siento mucho. Oiga, que es que a las siete ¡no!, ¡a las seis!, y ¡son las cinco y cuarto!*).

Зроби наказ безособовим. Це основний ресурс для звільнення від відповідальності мовця як суб'єкта, який здійснює загрожуючий акт, щоб приховати те, що від слухача очікується здійснення наказу. Найбільш вживаними мовними ресурсами є безособові форми, пасивний стан, неозначені займенники (*Aquí no se puede aparcar*).

Представлення наказу як загального правила. Мовець уникає будь-якої відповідальності за незручності, які може спричинити слухачу, оскільки просто обмежується тим, що вказує на існування загальних правил, обов'язкових до виконання (*Tienen que venir sus padres*).

Номіналізуй вираження акту. Стратегія полягає у тому, що найбільш формальним варіантом вираження є той, у якому субстантивується зміст. Проаналізувавши приклади, можемо стверджувати, що ця стратегія негативної ввічливості є непродуктивною для іспанської мови, оскільки не було знайдено жодного прикладу її вираження.

Відкрито покажи, що будеш в боргу в знак подяки слухачу (*¿ Le importaría llevarme a casa? Sé que es un abuso, pero se lo agradecería muchísimo*).

На вибір іспаномовним адресантом тієї чи іншої форми вираження наказу впливає і тип ситуаційного фактору. Коли йдеться про соціальну дистанцію, мовець є соціально нижчим від слухача, то відкидаються прямі граматичні форми вираження наказу. В іспанській мові тип соціальної ситуації, в якій має відбутись екзортативний взаємобмін, найбільше впливає на вибір стандартної стратегії чи обумовленої.

Висновки. Здійснений аналіз підтверджує, що носії іспанської мови змінюють форму вираження наказу залежно від соціальної ситуації, в якій знаходяться. Але і національна ідентичність, і контекстуальні фактори впливають на вибір тієї чи іншої стратегії. Іспанське суспільство характеризується прямим вираженням наказів і вибором на користь стратегій позитивної ввічливості. Слід зазначити, що, навіть вибираючи пряме вираження наказу, носій іспанської мови може вибирати з трьох

ступенів підсилення наказового способу (*¡Calla! ¡Cállate! ¡Tú te callas!*), отже, пряий наказ може виглядати більшою чи меншою мірою ввічливим. Підсумувавши, робимо висновок, що іспанська культура є культурою позитивної ввічливості.

Література:

1. Álvarez A. Hablar en español: La cortesía verbal. La pronunciación estándar. Las formas de expresión oral / A. Álvarez. – Oviedo : Pujol & Amado S.L.L., 2005. – 205 p.
2. Ballesteros M. La cortesía española frente a la cortesía inglesa. Estudio pragmalingüístico de las exhortaciones impositivas / M. Ballesteros // Estudios Ingleses de la Universidad Complutense IX. – Madrid : Universidad de Complutense, 2001. – P. 171–208.
3. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge University Press, 1978 – 258 p.
4. Dominguez Calvo F.J. La cortesía verbal en la expresión de discrepancias en español / F.J. Dominguez Calvo. – Málaga : Colección de Monografías 3, ASELE, 2002. – 96 p.
5. Haverkate H. Cortesía Verbal: estudio pragmalingüístico / H. Haverkate. – Madrid : Gredos, 1994. – 245 p.

Мельник И. М. Стратегии вежливости в приказе (на материале испанского языка)

Аннотация. В статье рассматривается приказ как импозитивный акт речи, анализируются функционирование и лингвистическое выражение приказа как илокутивного акта речи, описываются стратегии негативной вежливости в современном испанском языке.

Ключевые слова: приказ, стратегия вежливости, негативная вежливость, импозитивный акт.

Melnyk I. Strategies of courtesy in the orders (based on Spanish language)

Summary. The article considers the command as impositive act of language, analyzes the operation and linguistic expression of the order as illocutive act of language and therefore describes strategies of the negative courtesy in modern Spanish language.

Key words: command, strategy of politeness, negative politeness, impositive act.

Mykhaylenko V. V.,

D.S., professor,

Dept. of Translation and Philology

Ivano-Frankivsk King Danylo Galatsky University of Law

INTERPROFESSIONAL DISCOURSE IN CROSS-CULTURAL COMMUNICATION

Summary. The status of the interprofessional discourse, its differentiative features and functions are in the focus of the present investigation. The significance of the cross-cultural communication is stressed in the interdiscursive collaboration. The research is based upon the corpus analysis of linguistic units selected from the novel “Angels and Demons” by Den Brown, wherein characters employ a intraprofessional discourse in the professional community, an interprofessional discourse (in the framework of one professional discourse) in the cross-cultural community and various discourse registers to collaborate outside of the professional discourse.

Key words: discourse, discourse register, interprofessional, cross-cultural communication, institutional context, situationalizing, collaboration.

INTRODUCTION. Interprofessional discourse has become a dominant idea in any professional collaboration [9, p. 1509–1515]. Interprofessional discourse, or discourse between individuals or representatives of different professions, such as communication between members of working personnel [6, p. 131]. The Scollons [19] originally had in mind to write a book about interdiscursive communication. The term discourse implies a relational, decentered, multiperspectival, variable approach to culture that offers less certainties to businessmen, politicians and language teachers, who prefer to see in culture something stable, predictable and controllable. Discourse, as verbal communicative practices and habits of thought, embodies a community’s identity and moral values, its understanding of history and its aspirations for the future [13, p. 308, 314].

Professional discourse, in its turn, is the language used by professionals, it’s a part of a phenomenon that James P. Gee et al. [6, p. 46f, p. 149f] call the ‘new work order’ [3; 11]. His theory based on sociolinguistic theory, cognitive science and philosophy provides a tool for investigating discourse and social practice that describes the interrelationships between language, language learning, social identity, and social context [12]; Britt-Louise Gunnarsson describes professional discourse as the language used by a diverse range of ‘professional areas’ or ‘domains’ marked by ‘a unique set of cognitive needs, social conditions and relationships with society at large’ [7, p. 5].

Interprofessional discourse together with intraprofessional discourse, or discourse within a specific profession and professional-lay discourse, communication, for instance, between lawyers and their clients, or between advertisers and their potential customers, constitute the paradigm of professional discourse [15, p. 143–158; see also: 17, p. 55–59].

In this paper we focus on the interprofessional discourse, wherein the participants from different cultural communities with different background knowledge, negotiate shared meanings in interaction. Cultural variance can be salient in that it can create differing expectations and interpretations of interactions between people [See Scollon & Scollon] [2, p. 204–216; 19, p. 13], for instance:

1. Langdon (American professor): *I’m embarrassed to admit, hat I’ve never heard of CERN* [p. 7].

2. Kohler (director general of CERN): *Not surprising, most Americans do not see Europe as the world leader in scientific research. They see us as nothing but a quaint shopping district* [p. 7].

3. Kohler: *Free Fall Tube* (understood by the members of CERN but outsiders) [p. 3].

4. Langdon: *What’s LHC stand for? asked, trying not to sound nervous.*

5. Kohler: *Large Hadron Collider. A particle accelerator* [p. 11].

6. Langdon: *Particle accelerator? [He] was vaguely familiar with the term* [p. 11].

7. Langdon: *But, I thought... Wasn’t the Big Bang proposed by Harvard astronomer Edwin Hubble?* [p. 14].

8. Kohler: *Again, American scientific arrogance. Hubble published in 1929, two years after Lemaotre* [p. 14].

According to Kohler, a European scientist, Americans are arrogant and have a misconception that any discovery in science can be made in America only.

The fact is that language and culture have not been treated as inseparable by scholars and the study of language has been since its inception the domain of linguists, not anthropologists. But culture is another name for context, i.e. the constraints imposed on individual language users by the forces of tradition, convention, fashion, and ideology [13, p. 305].

STATE OF THE ART. Applied Linguistics and Professional Discourse Studies – have been developing in parallel. The term ‘applied linguistics’ appears to be of relatively recent usage. It was in need in the late 1940s and 1950s in both Britain and the USA to refer to a new academic discipline of the study of the teaching and learning second or foreign languages. Due to a considerable growth in the last six decades of English as a world language, and the consequent growth in worldwide demand for academically qualified professionals – ‘applied linguistics’ has been principally identified with the teaching of English as a foreign or second language [16, p. 44–45]. And Srikant Sarangi considers that an applied linguist can be a mediator, a problem solver, an educator, a joint collaborator and a co-researcher [18, p. 374]. Scholars of language and social life have investigated discourse within a variety of institutional contexts, most notably within schools, courtrooms, corporations, clinics and hospitals. Scollon and Scollon [19] in their “Intercultural Communication” focus on the professional discourse between Americans and East Asians, especially Chinese. Francheska Bargiela and Catherine Nickerson underline that one of the defining characteristics of interprofessional discourse is status dimension in which members have equal professional role [compare Bargiela-Chippini’s definition of professional discourse: 1, p. 1–32]. We should take into consideration that that even among professionals of

international community there can be misunderstanding due to their cultural contexts they come from and their field of specialization, for instance, physicists, specializing in different areas, like theoretical physics, analytical physics, biophysics, nuclear physics, particle physics solid states physics, thermoelectricity, physics of semiconductors, for instance, Langdon thought that every member of CERN was a physicist, but they had different specialization and spoke specific registers within the discourse of physics, for instance:

9. Kohler: *Leonardo worked in the field of particle physics* [p. 9].

10. Vittoria [was]: *a Bio Entanglement Physicist. She studies the interconnectivity of life systems. Her work ties closely with her father's work in particle physics. Recently she disproved one of Einstein's fundamental theories by using atomically synchronized cameras to observe a school of tuna fish* [p. 10].

INVESTIGATION. At present the interprofessional discourse must be in focus of representatives of different schools, areas of the same speciality, for instance, linguistics, communication, psychology and a great variety of disciplines having human and language as an object of their research, because this type of discourse is the basis of exchange of ideas and information; to secure a further progress of the human kind [17, p. 55–59].

Here we are concerned with three issues of an integral description of interprofessional discourse (of physics): first, as a worldwide language formation for a specific discipline. We came across the corresponding text fragments in “Angels and Demons” by Dan Brown which stimulated the interprofessional discourse analysis.

James Paul Gee holds that you cannot engage in a Discourse in a less than fully fluent manner: you are either in or you are not. If you don't fully display an identity associated with a discourse, then you are saying that you do not have that identity: you are then either a pretender or an initiate. Note though, that, “the various discourses which constitute each of us as persons are changing and often are not fully consistent with each other; there is often conflict and tension between the values, beliefs, attitudes, interactional styles, uses of language, and ways of being in the world which two or more discourses represent” [5, p. 7].

Langdon's description of the campus does not differ from the scene in his home university, he tries to find common features in a new environment:

11. *When Kohler and Langdon emerged from the rear of CERN's main complex into the stark Swiss sunlight, Langdon felt as if he'd been transported home. The scene before him looked like an Ivy League campus: Scholarly looking individuals with stacks of books hustled in and out of buildings. As if to accentuate the collegiate atmosphere, two longhaired hippies hurled a Frisbee back and forth while enjoying Mahler's Fourth Symphony blaring from a dorm window* [p. 5].

But Kohler underlines specific features of his Centre:

12. Kohler: *These are our residential dorms, Kohler explained as he accelerated his wheelchair down the path toward the buildings. We have over three thousand physicists here. CERN (Conseil Européen pour la Recherche Nucléaire) single-handedly employs more than half of the world's particle physicists - the brightest minds on earth – Germans, Japanese, Italians, Dutch, you name it. Our physicists represent over five hundred universities and sixty nationalities. Langdon was amazed* [p. 5].

The problem of interprofessional collaboration becomes more and more urgent at the time of continental, intercontinental and global cooperation [21], English was the language of communication at CERN and, evidently, their own culture could influence their interdiscursive practice [see: 20], for instance:

13. Langdon: *How do they all communicate?* [p. 4].

14. Kohler: *English, of course. The universal language of science. Langdon had always heard math was the universal language of science, but he was too tired to argue* [p. 4].

The discourse roles change in the speech continuum: professional → layman → professional → depending on the situation, the following text fragment illustrate the talk between the professional physicist Kohler and Langdon who came as a professional expert in symbology, but a layman in physics, for instance:

15. Kohler: *Are you familiar with particle physics, Mr. Langdon?* [p. 4].

16. Langdon: *I'm familiar with general physics – falling bodies, that sort of thing. His years of high-diving experience had given him a profound respect for the awesome power of gravitational acceleration. “Particle physics is the study of atoms, isn't it?”* [p. 4].

Given the nature of discourses, social languages connect specific social activities and specific socially situated identities associated with a discourse (Gee, 1996, 1999). Accordingly, we must admit that discourse of a human can include various types of discourse registers depending on the communicative situation.

This suggests that knowing a specific social language means knowing how to use its specific grammatical and lexical features in a manner that is characteristic of the discourse. Thus, Gee's theory holds that meaning in language is “situationalised”, i.e. meaning is linked to people's experiences and perceptions relative to the discourse they are presently using language within, for instance:

17. Langdon: *I'm relieved to see that even brilliant physicists make mistakes. Whoever wrote that note made a mistake. That column isn't Ionic. Ionic columns are uniform in width. That one's tapered. It's Doric - the Greek counterpart. A common mistake* [p. 6].

Langdon tries to interpret the objects he sees through his professional discourse and its culture, what makes him sound as an outsider of the community.

18. Kohler: *The author meant it as a joke, ... Ionic means containing ions – electrically charged particles. Most objects contain them* [p. 6].

In text fragments (18–19) an illustration of the role change, Langdon conversing with Vittoria becomes a layman:

19. Kohler: *Tell us about your father's experiment* [p. 14].

20. Vittoria: *Rectifying science with religion has been my father's life dream... The exact moment of creation. Time zero. Even today, science cannot grasp the initial moment of creation. Our equations explain the early universe quite effectively, but as we move back in time, approaching time zero, suddenly our mathematics disintegrates, and everything becomes meaningless* [p. 14].

21. Vittoria: *My father created a universe... from nothing at all. It was done on a much smaller scale, of course. The process was remarkably simple. He accelerated two ultrathin particle beams in opposite directions around the accelerator tube. The two beams collided head-on at enormous speeds, driving into one another and compressing all their energy into a single pinpoint. He achieved extreme energy densities* [p. 15].

Kohler regained his professional role in conversation with Vittoria (20–21) and further in (22–23):

22. Kohler: *But there are enormous technological barriers to actually storing antimatter. What about neutralization?* [p. 16].

23. Vittoria: *The batteries activate automatically,” Vittoria said”, when the trap is moved from the recharger. They work for twenty-four hours. Like a reserve tank of gas, ... Antimatter has some astonishing characteristics, ... which make it quite dangerous.*

A ten milligram sample – the volume of a grain of sand – is hypothesized to hold as much energy as about two hundred metric tons of conventional rocket fuel [p. 16].

First, the formation of one world-wide discourse of a certain discipline is a necessity for a global collaboration, otherwise groups of professionals either from one school, or from one country will not understand each other especially, it concerns the terms. The success or failure of the CERN project or any international project may depend on the participants' level of their interprofessional discourse and, consequently, there comes an assignment for linguists and subject matter experts to initiate an elaboration of a worldwide language of a discipline.

The conceptual system of physics in the text is represented by the following semantic domain: *antimatter technology, back-up battery, electromagnetic field, nematocystic charge, liquid plasma, antimatter trap, accelerator tube* which constitute the basis of the professionals' communication within the given community. Compare Langdon's semantic domain: *religious iconology, symbology, cruciform, anthropology, religious artifact, cycladic idol, boccus, illuminati, ancient document, paleontologist* representing the concept of symbology. Thus, the people employing this or that discourses can be considered interprofessional discourse users. Dell H. Hymes admits that the universal functions of speech are 'the same in every group and for every personality' [9, p. 55–83; see the language functions: 10, p. 373] and our aim is to reveal their characteristics. Let's take commander Olivetti's discourse represented by the semantic field "security" (*advanced sensing equipment, incendiary device, radioactive isotope scanner, olfactory filter, advanced metal detector, X-ray scanners*), see the text:

24. Comandante Principale Olivetti: *There is something you need to know. Despite the archaic appearance of Vatican City, every single entrance, both public and private, is equipped with the most advanced sensing equipment known to man. If someone tried to enter with any sort of incendiary device it would be detected instantly. We have radioactive isotope scanners, olfactory filters designed by the American DEA to detect the faintest chemical signatures of combustibles and toxins. We also use the most advanced metal detectors and X-ray scanners available* [p. 27].

Vittorio knew much about security and could argue with the comandante, i.e. she could converse making use of several discourse registers – physics, biology, art, religion, history, etc., for example, there is her conversation with Olivetti:

25. Vittorio: *Unfortunately, antimatter is nonradioactive, its chemical signature is that of pure hydrogen, and the canister is plastic. None of those devices would have detected it* [p. 27].

Evidently, we can point out that a person within his/her lifespan develops a discourse consisting of n-number of discourses. This hypothesis finds its proof in the process of semantic mapping of the leading characters' discourse in the novel.

The conceptual system of religion is actualized in the novel by a semantic field including the following lexemes: *church, pope, priest, cardinal, divinity, saint, sacrifice, sanctuary, basilica, chapel, dogma, commandment, altar, faith, congregation, sermon, pagan, conversion, lithurgy, camerlegno, hell, paradise*, etc, for instance:

26. Chamberlain: (...) *a Pope is a man torn between two worlds... the real world and the divine. He warned that any church that ignored reality would not survive to enjoy the divine. The real world is upon us tonight. We would be vain to ignore it. Pride and precedent cannot overshadow reason* [p. 34].

27. Langdon: *Christianity did not borrow only from sun worship. The ritual of Christian canonization is taken from the ancient*

'god-making' rite of Euhemerus. The practice of 'god-eating' – that is, Holy Communion – was borrowed from the Aztecs. Even the concept of Christ dying for our sins is arguably not exclusively Christian; the self-sacrifice of a young man to absolve the sins of his people appears in the earliest tradition of the Quetzalcoatl [p. 51].

We can see that the conceptual system of the novel seems to be a mosaic – the correlating concepts of science, symbology, security, religion, arts and others advance the plot.

When investigating the language vocabulary in diachrony we will be able to pinpoint the contribution of every group or a personality into the word stock enrichment in its development.

As for the ethnic-cultural features in the characters' discourse we come to the conclusion that a new worldview the character perceives through his/her native (or first) language, for example:

28. Docent (at the Pantheon): *"Ah, your wife!" the docent exclaimed, clearly thrilled to have another guest. He motioned to her short pants and hiking boots. Now you I can tell are American!* [p. 52]. See: a docent is a guide, typically on a voluntary basis in a museum, art gallery, or zoo.

Vittoria's manners, speech, clothes and boots pointed to her and Langdon's American style. But Vittoria always underlined her Italian descent.

29. Vittoria: *I'm Italian. [...] Vittoria whispered, trying to turn her back the guide. Galileo's Diagramma. I need to see it* [p. 52].

30. Docent: *Diagramma? My! You two certainly know your history! Unfortunately that document is not viewable. It is under secret preservation in the Vatican Arc* – [p. 52].

Likewise Langdon perceived everything new (or foreign) through his "American eye", for instance:

31. Langdon: [...] *studied CERN's director, still trying to process the bizarre surroundings. "Spirituality and physics?" Langdon had spent his career studying religious history, and if there was one recurring theme, it was that science and religion had been oil and water since day one... archenemies... unmixable* [p. 9].

32. *When Kohler and Langdon emerged from the rear of CERN's main complex into the stark Swiss sunlight, Langdon felt as if he'd been transported home. The scene before him looked like an Ivy League campus* [p. 5].

33. Langdon [gathered his thoughts and continued]: *The Illuminati grew more powerful in Europe and set their sights on America, a fledgling government many of whose leaders were Masons – George Washington, Ben Franklin – honest, God-fearing men who were unaware of the Illuminati stronghold on the Masons. The Illuminati took advantage of the infiltration and helped found banks, universities, and industry to finance their ultimate quest. Langdon paused. The creation of a single unified world state – a kind of secular New World Order* [p. 8].

Langdon's cognition is based on his world view rooted in American values.

34. Kohler: *A petty misconception over a petty technology. CERN is far greater than a global connection of computers. Our scientists produce miracles almost daily. [...] Perhaps miracle is the wrong word. I was simply trying to speak your language* [= the discourse of the religious symbologist] [p. 4].

35. Langdon: *My language? Not to disappoint you, sir, but I study religious symbology - I'm an academic, not a priest* [p. 4].

Langdon meant that experts in religion and symbology speak different discourses or rather discourse registers [4, p. 21–37].

The investigation of the characters' interprofessional discourse in the novel and their constant role change in various communicative

situations we understand that culture plays a decisive role in the mutual understanding of the speakers [cf.; 14, p. 201–207]. And teaching English as other language methodology must be based on multi-culturalism for the learners to enjoy equality in the modern world.

CONCLUSION AND PERSPECTIVES. This article addresses some of the most salient issues raised in recent transnational education scholarship, with a particular focus on cross-cultural and various types of professional discourse. We must admit that poor interprofessional collaboration can negatively affect the common cooperation.

At present, due to the global spread of English ethnic-cultural component conspicuous in the speakers' of other languages is being lost in the process of learning English, though it plays the main role in their acquisition of English. Therefore, culture and language must be inseparable in this field as well as social contexts into which the speakers' of other languages are integrated.

The suggested tendencies of the interprofessional discourse investigation requires collaboration of linguists and subject matter specialists to help people understand each other on the way to Global Home.

Further on the investigation of interprofessional discourse must evolve various approaches from multiple levels, providing a deep analysis of the dynamics of creating and maintaining professional relationships at work.

References:

1. Bargiela-Chippini Francheska, Nickerson Catherine. Business Writing as Social Action // Francheska Bargiela-Chippini, Catherine Nickerson (eds.). Writing Business: Genre, Media and Discourses. – Harlow : Longman, 1999. – Pp. 1–32.
2. Djerasimovic Sanja. Examining the discourses of cross-cultural communication in transnational higher education: from imposition to transformation / Sanja Djerasimovic // Journal of Education for Teaching: International Research and Pedagogy. – 2004. – Vol. 40. – Issue 3. – Pp. 204–216.
3. Edwards Anne et al. Improving Inter-professional Collaborations: Multi-Agency Working for Children's Wellbeing / Anne Edwards, Harry Daniels, Tony Gallagher, Jane Leadbetter, Paul Warmington. – Routledge, 2009. – 240 p.
4. Fitzgerald Helen. Misunderstanding in Cross-cultural Communication: The Influence of Different Value Systems as Reflected in Spoken Discourse. Based on the Discourse of Immigrant Professionals Problem Solving in Small Groups / Helen Fitzgerald // Australian Review of Applied Linguistics. – 1996. – Volume 19. – Issue 1. – Pp. 21–37.
5. Gee James Paul. Literacy, Discourse, and Linguistics: Introduction / James Paul Gee // Journal of Education. – 1989. – Vol. 171. – Pp. 5–17.
6. Gee James Paul. Social Linguistics and Literacies: Ideology in Discourses (2nd ed.) / James Paul Gee. – London : Taylor & Francis, 1996. – 224 p.
7. Gunnarsson Britt-Louise, Linell Per, Nordberg Bengt. Introduction. Introduction / Britt-Louise Gunnarsson et al. // B.-L. Gunnarsson, P. Lindell, B. Nordberg (eds.). The Construction of Professional Discourse. – London and New York : Longman, 1997. – Pp. 1–12.
8. Haddara W., Lingard L. Are We All on the Same Page? A Discourse Analysis of Interprofessional Collaboration / W. Haddara, L. Lingard // Acad Med. – 2013. – Vol. 88. – Vol. 10. – Pp. 1509–1515.
9. Hymes Dell H. Functions of Speech. The Evolutionary Approach / Dell H. Hymes // F.C. Gruber (ed.). Anthropology and Function. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1961. – Pp. 55–83.
10. Jakobson Roman. Concluding Statement: Linguistics and Poetics / R. Jakobson // T.A. Sebeok (ed.). Style in Language. – Cambridge : The Technology Press ; New York : Wiley, 1960. – Pp. 350–373.
11. Kong Kenneth. Professional Discourse / Kenneth Kong. – Cambridge : Cambridge University Press, 2014. – 304 p.
12. Knobel Michelle. Everyday Literacies: Students, Discourse and Social Practice / Michelle Knobel. – New York : Peter Lang, 1999. – x + 278 pp.
13. Kramsch Claire. Intercultural Communication / Claire Kramsch // Ronald Carter and David Nunan (eds.) The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of Other Languages. – Cambridge : Cambridge UP, 2001. – Pp. 201–206.
14. Lahdenperä P. From Monocultural to Intercultural Educational Research / P. Lahdenperä // Intercultural Education. – 2000. – Vol. 11. – Pp. 201–207.
15. Lindell Per. Discourse Across Boundaries: On Recontextualizations and the Blending of Voices in Professional Discourse / Per Lindell // Text – Interdisciplinary Journal for the Study of Discourse. – 1998. – Volume 18. – Issue 2. – Pp. 143–158.
16. Mykhaylenko Valery V. A Glossary of Linguistics and Translation Studies: English-Ukrainian / Valery V. Mykhaylenko. – Ivano-Frankivsk : King Danylo Galtsky University of Law, 2015. – 528 p.
17. Mykhaylenko Valery V. On the Way to Professional Discourse // Valery V. Mykhaylenko // Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Когнітивно-прагматическіе ісследованія професіональній дискурсов». – X. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. – Pp. 55–59.
18. Sarangi Srikant. Conditions and Consequences of Professional Discourse Studies / Srikant Sarangi // Journal of Applied Linguistics. – 2005. – Vol. 2. – Issue 3. – Pp. 371–394.
19. Scollon Ron, Scollon Suzzane Wong, Jones Rodney H. Intercultural Communication: A Discourse Approach / Ron Scollon, Suzzane Wong Scollon, Rodney H. Jones. – London : John Wiley & Sons, 2012. – 336 p.
20. Stanca Mada, Saftoiu Razvan (eds.). Professional Communication across Languages and Cultures / Mada Stanca, Răzvan Săftoiu. – Amsterdam. New York : John Benjamins Publishing Company, 2012. – vi + 284 pp.
21. Zwarenstein M., Goldman J., Reeves S. Interprofessional Collaboration: Effects of Practice-based Interventions on Professional Practice and Healthcare Outcomes / M. Zwarenstein, J. Goldman, S. Reeves // Cochrane Database Syst. Rev. – 2009. – Vol. 8. – Issue 3: CD000072.

Михайленко В. В. Інтерпрофесійний дискурс у міжкультурній комунікації

Анотація. У фокусі дослідження – статус міжпрофесійного дискурсу, його характеристики й функції. Наголошено на значущості міжкультурної комунікації в міждискурсивному співробітництві. Дослідження базується на корпусному аналізі мовленнєвих одиниць, дібраних із роману «Ангели і демони» Дена Брауна, в якому персонажі мають можливість використовувати професійний дискурс у професійному співтоваристві, міжпрофесійний дискурс у рамках одного міжкультурного співтовариства й різні регістри дискурсу для спільної роботи за межами професійного дискурсу.

Ключові слова: дискурс, дискурс-регістр, інтерпрофесійний дискурс, міжкультурна комунікація, інституційний контекст, ситуація, співпраця.

Михайленко В. В. Интерпрофессиональный дискурс в межкультурной коммуникации

Аннотация. В фокусе исследования – статус интерпрофессионального дискурса, его характеристики и функции. Отмечена значимость межкультурной коммуникации для междискурсивного сотрудничества. Исследование базируется на корпусном анализе речевых единиц, отобранных из романа «Ангелы и демоны» Дена Брауна, где персонажи имеют возможность использовать профессиональный дискурс в профессиональном сообществе и межпрофессиональный дискурс в рамках одного межкультурного сообщества, а также различные регистры дискурса для совместной работы за пределами определённого профессионального дискурса.

Ключевые слова: дискурс, дискурс-регістр, інтерпрофесійний дискурс, міжкультурна комунікація, інституційний контекст, ситуація, співпраця.

*М'ясоїд Г. І.,**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного туризму та мовної підготовки
Університету імені Альфреда Нобеля**Беспалова Н. В.,**старший викладач
кафедри міжнародного туризму та мовної підготовки
Університету імені Альфреда Нобеля*

ДОБІР ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ДЛЯ НАВЧАННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ З ІНДУСТРІЇ ГОСТИННОСТІ Й ТУРИЗМУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІЛЕЙ

Анотація. Стаття спрямована на вирішення проблеми добору лексичного компонента змісту навчання англійської мови для спеціальних цілей спеціалістів галузі туризму. За результатами контент-аналізу автентичних професійних текстів здійснено добір найбільш уживаних лексичних одиниць, які описують основи бізнесу в галузі туризму.

Ключові слова: туризм, індустрія гостинності, англійська мова для спеціальних цілей, лексична одиниця, контент-аналіз.

Постановка проблеми. У зв'язку зі сподіваннями українських громадян на отримання безвізового режиму для подорожування Євросоюзом, входження в Європейський Союз і розвиток економічних зв'язків і культурного взаємообміну, виникла соціально та економічно обґрунтована потреба розвитку в Україні галузі індустрії гостинності й туризму.

Сьогодні вивчено широке коло проблем розвитку галузі туризму в Україні, зокрема досліджено стан готельного господарства, виявлено невідповідність більшості українських готелів сучасному світовому рівню комфорту та сервісу, застарілу матеріально-технічну базу в галузі, яка стримує розвиток в'їзного туризму, а також нестабільність політичної ситуації в країні, недоліки законодавства у сфері інвестування й підприємництва, невідповідність податкової та бухгалтерської систем міжнародним стандартам, відсутність страхової компанії, яка б покривала комерційні ризики інвестиційних проектів; відсутність швидкісного транспортного сполучення, проблеми логістики, розробки й організації туристичних подорожей, добору професійно-важливих навичок спеціалістів у галузі туризму та готельного обслуговування тощо [1–3]. Низка досліджень присвячена виявленню спеціальних лексичних одиниць у межах англійської й української туристичної термінології, якими опікувалися як філологи, так і фахівці з підготовки спеціалістів у галузі туризм, такі як Е.Т. Белан, М.Б. Біржакова, В.В. Ліпінська, С.В. Мельниченко, В.К. Сеніна, Т. Г. Сокол, Т.І. Ткаченко, Г.І. Шипулина. Цікавим є доробок В.В. Ліпінської [4], яка зауважує, що англійська терміносистема з туризму, по-перше, є більш розвинутою, ніж українська, і тому слугує джерелом запозичень, по-друге, дієвим інструментом у галузі інвентаризації та упорядкування лексики є тлумачні термінологічні словники в галузі. Однак зазначені дослідження не мали на меті віднайти той пласт лексичних одиниць, які є базисом для

надбудування іноземної мови професійного спілкування спеціалістів у галузі індустрії гостинності й туризму, зокрема таких, що описують основи бізнесу в галузі туризму.

Метою статті є добір лексичних англійських одиниць, які будуть використані як змістова складова навчання англійської мови майбутніх спеціалістів індустрії гостинності й туризму, знання та володіння якими на продуктивному рівні дасть їм змогу розпочати будувати власний бізнес у зазначеній галузі та досягти своїх професійних цілей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нами проаналізовано одинадцять автентичних англійських текстів фахового спрямування в галузі туризму, які присвячені основам туристичного бізнесу та були спеціально розроблені як довідкова або навчальна література чи рекламний матеріал для тих, хто хоче розпочати свій туристичний бізнес [5–15]. Як видно зі списку проаналізованих джерел, до цих текстів належать енциклопедичні статті, поради й відповіді на актуальні питання, методичні матеріали та матеріали для професійної підготовки, з яких переважно аналізувався вступ, оскільки в ньому розкриваються основи й передумови успіху стартапу в галузі.

У сукупності представлені тексти складаються із 11 426 слів. Ми здійснили контент-аналіз добраних джерел шляхом кількісного підрахунку використання окремих лексичних одиниць за допомогою інструмента «Статистика» програми Microsoft Word. До цього переліку не було включено лексичні одиниці (далі – ЛО), які вживалися менше ніж п'ять разів.

Разом було виокремлено 65 ЛО, які ми поділили за смисловими групами, або категоріями: ті, якими характеризується галузь економіки, що є полем професійної діяльності спеціалістів із туризму та обслуговування, форми бізнесу в індустрії гостинності й туризму, відносини з партнерами та клієнтами, продукт, що пропонується, окремі види професійної діяльності, пов'язані з його реалізацією. Окремо винесено ЛО, які належать до ділової англійської мови й можуть бути використані спеціалістами будь-якої галузі. У кожній категорії зазначено кількість уживань кожної ЛО. Результати контент-аналізу узагальнено нижче.

У категорії «Галузь» найбільш уживаними є вісім ЛО: «travel» зустрічається 240 разів, «tourism» – 58, «sector (of economy)» – 33, «hospitality» – 20, «tourism industry» – 11, «economy» – 9, «tertiary sector» – 6, «service sector» – 5 разів.

У другій проаналізованій категорії – «Форма бізнесу» – найбільш уживаними є дванадцять ЛО: «agent» – 103 ужи-

вання, “business” – 57, “travel agent” – 51, “tour operator” – 20, “site” – 20, “online” – 18, “travel agency” – 15, “hotel” – 12, “tour wholesaler” – 7, “website” – 7, “vendor” – 5, “retail travel agents” – 4.

У категорії «Бізнес-відносини» найбільш уживаними є десять ЛО: “client” – ужито 27 разів, “traveller” (“traveler”) – 27, “customer” – 25, “tourist” – 23, “passenger” – 15, “supplier” – 14, “travel partner” – 10, “group leader” – 7, “restaurant” – 7, “network” – 5.

У четвертій проаналізованій категорії – «Продукт» – виявлено десять ЛО: “tour” ужито 138 разів, “service(s)” – 94, “travel brand” – 3, “commission” – 25, “destination” – 22, “package” – 17, “advertised tours” – 9, “travel product” – 4, “travel service” вжито 8 разів.

У категорії «Специфічна професійна діяльність» також дев’ять часто вживаних ЛО: “booking” – 19, “excursion” – 16, “accommodation” – 14, “activities” (about those potential customers can be involved in) – 12, “attract” – 9, “tour operation” – 7, “research” – 7, “entertainment” – 6, “safety” – 5.

В останній серед виділених нами категорії – «Загально-економічна лексика» – виявлено сімнадцять найбільш вживаних ЛО, до яких зараховуємо “offer” – 25 уживань, “tax” – 18, “experience” – 17, “price” – 17, “certificate” – 15, “contract” – 14, “fee” – 13, “trade” – 13, “marketing” – 13, “payment” – 12, “insurance” – 11, “purchase” – 10, “goods” – 8, “management” – 8, “overseas” – 8, “commission rate” – 7, “profit” – 5.

Отже, дамо характеристику дібраним ЛО. Як бачимо з поданих вище даних, у проаналізованих автентичних текстах нами виявлено шість основних категорій лексичних одиниць, які несуть інформацію про різні аспекти діяльності в галузі. Цікаво, що розподіл кількості виявлених ЛО між групами приблизно однаковий, проте до останньої групи – загально-економічної лексики – належить найбільший пласт ЛО. Однак ми визнаємо, що такий розподіл був дещо умовний, оскільки критерієм зарахування певної ЛО до окремої групи був контекст, який надавав ЛО певного контекстуального значення.

Наведемо приклад таких ЛО, які були зараховані до специфічної групи, виходячи з контексту. Так, ЛО “site” та “website”

використовувались саме для розкриття особливостей початку бізнес-відносин через сайт оператора, проходження відповідних процедур реєстрації тощо, а також роботи через сайт. У спорідненому контексті використовувалась і ЛО “online”. ЛО “research”, “entertainment”, “activities” теж використовувались у конкретних контекстах, які характеризують певні види професійної діяльності туристичних агентів. Отже, кількісно остання група ЛО могла бути більшою, але ми зарахували інші загально-економічні ЛО до окремих специфічних груп за їх контекстуальним, уточненим значенням.

Дамо більш детальну характеристику виявленим ЛО за групами. Так, ЛО, які характеризують індустрію гостинності й туризму як галузь економіки, вживає вісім ЛО, які в сукупності вжито 382 рази. Розкриваючи особливості організації бізнесу та здійснення бізнес-діяльності, автори текстів використали дванадцять ЛО, які в сукупності вжито 319 разів, тобто хоча кількість ЛО цієї групи переважає над кількістю ЛО категорії «галузь», однак загальна інформація про цю галузь економіки досить вагома й розгорнута, тобто її вивчення потребує значної уваги. У категорії «Бізнес-відносини» виділено десять ЛО, що в сукупності вжито 160 разів. Дев’ять ЛО називають туристичний продукт, загальна сукупність їх ужитку в текстах становила 320 разів. Отже, тексти, які підлягали аналізу, роблять значний акцент на вивченні туристичного продукту, що повинен гарантувати ефективність майбутнього бізнесу. Аналогічною до зазначеної групи є кількість ЛО в категорії «Специфічна професійна діяльність», дев’ять ЛО якої вжито 95 разів. Як бачимо, хоча кількість ЛО цієї групи – дев’ять, порівняно з іншими групами немає великої кількісної різниці, але спостерігається значна статистично доведена різниця в кількості уживань, що дає змогу зробити висновок про те, що автори дібраних текстів мали на меті не пояснити специфіку роботи в певних формах туристичного бізнесу, а, скоріше, дати певне уявлення про туристичну галузь загалом, акцентувати увагу на продукті, який принесе прибуток шляхом виконання бізнес-діяльності. Припускаємо також те, що в наступних розділах методичних матеріалів і, відповідно, статтях і сторінках сайтів, які присвячені глибокому аналізу професійної діяльності й реалізації туристичного продукту на

Рис. 1. Розподіл частотності вживання лексичних одиниць за категоріями

різних етапах такої діяльності, автори використовують більше специфічної термінологічної лексики.

Варто знову зазначити низку ЛО, які належать до пласту ділової англійської мови та дають назву явищам, що належать до економіки загалом. Так, 17 ЛО цієї категорії було вжито 208 разів у різних контекстах.

Відповідно, можемо зробити висновок про необхідність навчання лексики в курсі іноземної мови для спеціальних цілей у галузі обслуговування.

На рис. 1 узагальнено, як часто вживаються виявлені нами ЛО відповідно до категорій, до яких вони належать. Оскільки питома вага ЛО використана для зазначення явищ у категоріях «Галузь», «Продукт» і «Форми бізнесу», що вжито, відповідно, 382, 320 і 319 разів, за кількістю уживань добраних ЛО ми робимо висновок про необхідність приділення особливої уваги інформації з відповідних тем. На окрему увагу заслуговує вивчення загальноекономічної лексики, що вжито 207 разів. Меншу увагу в проаналізованих текстах приділено формам специфічної професійної діяльності й розвиткові бізнес-відносин у площинах партнерства та обслуговування клієнтів. Ми вважаємо, що це є не свідчення нехтування такими важливими складовими бізнесу, а, скоріше, підготовка до більш глибокого ознайомлення із цими темами в подальшому навчання, яке пропонують отримати автори методичних посібників і рекламодавці, заохочуючи розпочинати свій туристичний бізнес і будувати відносини з великими наявними формами бізнесу в галузі.

Висновки. За результатами проведеного аналізу автентичної англомовної літератури видно, що на етапі вивчення особливостей індустрії гостинності й туризму на заняттях із англійської мови (ділової англійської мови, англійської за професійним спрямуванням, англійської для спеціальних цілей тощо), а також у курсі вступу до спеціальності за умови, що курс є англомовним, під час добору змісту навчання варто приділити особливу увагу спеціальній термінологічній лексиці, яка характеризує саму галузь, туристичний продукт, що планується розвивати й просувати, форми туристичного бізнесу, особливості їх організації та бізнес-діяльності. Поряд із цим під час вивчення предметних тем, які розкриватимуть сутність такої діяльності, потрібно вивчати й відповідну загальноекономічну лексику. Надалі плануємо дослідити лексичний склад автентичних англомовних текстів, що розкривають окремі сфери професійної діяльності спеціалістів галузі туризму та обслуговування.

Література:

1. Гужвинський В.В. Підготовка спеціалістів сфери туризму до здійснення комунікаційної діяльності на туристській фірмі / В.В. Гужвинський // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія «Педагогічні науки». – 2009. – № 10 (173). – С. 61–66.
2. Косій Т.М. Сучасний стан розвитку готельного господарства України / Т.М. Косій // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Індустрія гостинності в країнах Європи». 4–6 грудня 2009 р. – Сімферополь : ВіТроПринт, 2009. – 176 с. – С. 152–154.
3. Михайличенко Г.І. Інноваційний розвиток туризму : [монографія] / Г.І. Михайличенко ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К. : КНТЕУ, 2012. – 607 с.
4. Ліпінська В.В. Особливості англійської та української терміносистем у галузі міжнародного туризму / В.В. Ліпінська // Вісник НТУУ «КПІ». Серія «Філологія. Педагогіка». – 2014. – Вип. 3. – С. 143–148.

Ресурси:

5. Travel Agent and Tour Operator. Frequently Asked Questions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agritourscanada.com/faqs-agent-operator.shtml>.
6. Tertiary sector of the economy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Tertiary_sector_of_the_economy.
7. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://en.wikipedia.org/wiki/Hospitality_industry; <https://en.wikipedia.org/wiki/Tourism>.
8. Tracy B. Introduction to the Travel Industry / B. Tracy // Independent Travel Agent Training Manual. Sixth Edition. Developed Exclusively For IntelTravel.com by The International Travel Academy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inteltravel.com/agentonly/trainingmanual1.pdf>.
9. Tour operator and travel agency services. Tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eugo.gov.hu/a-z-index/tour-operator-and-travel-agency-services>.
10. Types of Tourism Businesses. Tour Operator. Small Business Development Corporation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.smallbusiness.wa.gov.au/TourismBoost/types-of-tourism-businesses/tour-operator/>.
11. Darkin I. How to start a ... tour operator business / I. Darkin [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/small-business-network/2015/jun/25/how-to-start-tour-operator-business>.
12. Types of Business Partnerships All Tour Operators Need [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rezdy.com/blog/3-types-of-business-partnerships-all-tour-operators-need/>.
13. How Much Commission Should Tour Operators Give Tour Agents for Bookings? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.rezdy.com/blog/how-much-commission-should-tour-operators-give-agents-for-bookings/>.
14. Travel & Tourism Training Manual. Introduction. A guide for U.S. Commercial Service (CS) personnel on strategies for working with the U.S. tourism industry and providing quality assistance to U.S. tourism companies seeking to increase international tourism to the USA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.fs.fed.us/recreation/.../tourism/T&T_manual.doc.
15. How To Become a Home Based Travel Agent. Step Three – Evaluating A Good Host Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ithomebasedtravel.com/StepThree.html>.

Мясоед Г. И., Беспалова Н. В. Отбор лексических единиц для обучения специалистов индустрии гостеприимства и туризма иностранному языку для профессиональных целей

Аннотация. Целью статьи является проблема отбора лексической составляющей содержания обучения английскому языку для специальных целей специалистов сферы туризма. Проведенный контент-анализ оригинальных профессиональных текстов позволил совершить отбор наиболее употребительных лексических единиц, которые описывают основы бизнеса в сфере туризма.

Ключевые слова: туризм, индустрия гостеприимства, английский язык для специальных целей, лексическая единица, контент-анализ.

Miasoid G., Bepalova N. Selecting lexical items to teach specialists in hospitality and tourism a foreign language for professional purposes

Summary. The article addresses the problem of selecting the word bank as a component of the syllabus aimed at training specialists in tourism industry. As a result of the completion of the content analysis of the authentic job-related texts, a set of most common lexical items to denote the basics of tourism is selected.

Key words: tourism, hospitality industry, English for specific purposes, lexical item, content analysis.

*Пуленко І. А.,
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов
Військової академії*

*Сазикіна Т. П.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри професійної англійської мови
Одеського національного морського університету*

РІЗНІ ГРАНІ ІНТЕНСИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглядаються різні лінгвістичні та методичні особливості методу інтенсивного навчання англійської мови. Порівнюються традиційні й новітні методи викладання; особлива увага приділяється інтерактивним методам навчання.

Ключові слова: англійська мова, інтенсивний метод, інтерактивні методи, рольові ігри, комунікативний підхід.

Постановка проблеми. Для успішного спілкування сучасному спеціалісту, окрім фонових історичних і культурних знань, уміння активно вживати потрібні лексичні та граматичні структури, необхідно досягти такого рівня володіння іноземною мовою, який дає змогу гнучко реагувати на непередбачувані зміни під час бесіди, швидко визначати адекватну лінію мовної поведінки, без помилок обирати конкретні мовні засоби [2, с. 15]. Педагогічна мета навчання будь-якої дисципліни безпосередньо впливає із соціальної мети й соціальної сутності навчання. Нові вимоги суспільства до освіти, точніше, до рівня освіченості та розвитку особистості, нові умови життя диктують потребу щодо змін методів викладання.

Методика викладання іноземної мови пройшла довгий шлях розвитку від реформи початку минулого століття до реформи сьогодення. Актуальність інтенсивного навчання іноземних мов доведена вже протягом довгого часу, але це питання не втрачає важливості. Поняття «інтенсивне навчання» взагалі означає те, що студент приділяє навчанню багато годин на день протягом короткого періоду часу. Однак у цьому розумінні інтенсивного навчання криється багато невизначеного, наприклад, яким сферам іноземної мови треба приділяти увагу, а якими нехтувати; скільки часу краще вивчати певні аспекти, як саме вивчати ці аспекти тощо.

Метод інтенсивного навчання за допомогою занурення було розроблено наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років минулого століття на основі концепції Г. Лозанова та Г. Китайгородської. Цей метод передбачав активізацію особистого й колективного запровадження навчального матеріалу та практики оволодіння ним у різних комунікативних ситуаціях, мобілізацію прихованих психологічних резервів. Однак і цей метод мав невирішені й дискусійні аспекти, оскільки він не передбачав самостійну домашню роботу, систему тренувальних вправ, що виробляють мовний автоматизм. Частково ідеї Г. Лозанова та Г. Китайгородської були використані під час розробки інших методів інтенсивного навчання мов. Зазвичай такий метод означає, що традиційна програма курсу скорочена, у ній залишено тільки найважливіші (на думку розробників) базові чи деякі найчастотніші теми. Щодо англійської мови, то розробники мо-

жуть назвати курс інтенсивним, якщо, наприклад, він включає граматику в скороченому стислому вигляді. Інший курс можна назвати інтенсивним, якщо його метою є підготовка студента за якоюсь невеликою темою, наприклад, проведення бізнес-презентації та спілкування на цю тему [1]. Значний внесок у розвиток інтенсивного методу навчання було зроблено О. Вербицьким, О. Леонтьєвим, О. Матюшкіним, Т. Кудрявцевим.

Предметом дослідження є інтенсивне навчання іноземних мов. Об'єктом вивчення слугують дистанційні курси навчання декількох вишів м. Одеси та британські підручники англійської мови (Cambridge, Oxford, видавництва Longman, Pearson). Мета статті – вивчення різних сторін інтенсивного методу навчання англійській мові з погляду методики й аспектів мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Докорінні зрушення в підході до навчання іноземної мови пов'язані з виникненням соціальної потреби в практичному, часом утилітарному володінні іноземною мовою. Першочерговим завданням для фахівців усіх напрямів діяльності (зазвичай за винятком саме філологів) стало формування мовленнєвих дій, мовленнєвих умінь, мовленнєвої поведінки, а не вивчення системи мови. Поява методів викладання, що орієнтовані на досягнення практичних результатів, було детерміновано новими психологічними й лінгвістичними теоріями (Дж. Вотсон, Л. Блумфілд, Е. Торндайк, К. Коффка). Однак поряд із виникненням нових методів граматики-перекладний метод, який часто називають «традиційним», продовжував домінувати у наших вищих навчальних закладах. Його «кроки» можна знайти й сьогодні в програмах із викладання нерідних мов і підручниках, що видаються, хоча, вочевидь, уже доведено, що навіть багаторічне навчання в межах цього методу не формує комунікативної компетентності.

Завдання навчити студентів швидко оволодіти вміннями та навичками для отримання достатньої комунікативної компетентності намагалися вирішити представники суто аудіолінгвального й аудіовізуального інтенсивних методів навчання. Проте психологами, лінгвістами та викладачами іноземних мов були виявлені недоліки цих методів. Вони зводяться до такого: для аудіолінгвального напрямку характерне надмірне захоплення суто механічними вправами; мала кількість мовленнєвих вправ; недооцінка ролі рідної мови й індивідуальних особливостей тих, хто навчається; не виправданий розрив у навчанні усного й письмового володіння іноземною мовою. Для прибічників аудіовізуального методу притаманне знову-таки виключення рідної мови, семантизація мовленнєвого матеріалу тільки за допомогою зорового уявлення, відрив навчання усного мовлення від навчання читання й письма. Незважаючи на це,

такі принципові положення обох напрямів, як пріоритет усного мовлення та відбір базисних моделей і мовленнєвих зразків, а також принципи ситуативності й глобальності навчання в аудіовізуальному методі, безсумнівно, позитивно вплинули на подальший розвиток методики викладання іноземних мов.

Визначальним в інтенсивному методі стає не заучування лексики та граматичних правил, а реалізація мовних потреб тих, хто навчається, здійснення ними власних комунікативних намірів. При такому підході особливої гостроти набувають проблеми мотивації навчання. Мотивація – це те, що виділяється сьогодні методистами й лінгвістами всього світу як необхідна передумова та умова успішного оволодіння мовою.

Низка напрямів сучасної психологічної й педагогічної теорії визначає процес навчання як взаємно опосередковану активність викладача і того, хто навчається. Соціальною проблемою сучасної педагогічної психології стає проблема діалогу в навчанні чи проблема педагогічного спілкування (О. Бодалев, В. Ляудис, Л. Петровська та ін.). Зростає інтерес до групових і колективних форм пізнавальної діяльності. Визначилась також тенденція переходу від інформативних до так званих активних форм і методів навчання з включенням елементів проблемності, дослідницького пошуку, на відміну від жорстких засобів управління навчально-виховним процесом, на користь розвивальних, активізувальних, інтенсивних, ігрових (О. Вербицький, О. Леонтєв, О. Матюшкін, Т. Кудрявцев).

З метою інтенсивного вивчення іноземної мови студенти повинні оволодіти певними групами комунікативних стратегій. Стратегії діляться на групи й мають певні правила. Перше правило базується на дотриманні загальних вимог на організаційно-комунікативному рівні та передбачає знання структури процесу спілкування й допустимої тематики. Друге правило передбачає знання стратегій, які дають змогу вживати різні мовні засоби (у тому числі формули спілкування) та відповідають поставленим комунікативним завданням. Кожна з комунікативних стратегій має відповідне лінгвістичне оформлення, яке викладач іноземної мови повинен практично закріплювати на заняттях [2, с. 16].

Якість освіти визначається станом і результативністю процесу викладання, його відповідністю вимогам і очікуванням суспільства. Воно обов'язково включає соціальний складник, який передбачає інтелектуальний розвиток того, хто навчається, і його мотивацію до постійного самостійного вдосконалення. Значну роль у підвищенні якості освіти у вищих навчальних закладах відіграє використання комп'ютерних технологій [3, с. 8]. Інтенсивне використання інтерактивних методів навчання вже показало свій позитивний вплив на спрямованість цілей і змісту вищої освіти у сфері вивчення іноземних мов. Використання мультимедійних технологій дає викладачам можливість позбутися традиційних рутинних методів діяльності, креативно пояснювати навчальний матеріал і відпрацьовувати вміння та навички. Методично правильне використання інформаційно-комунікаційних технологій дає змогу змінити сам процес навчання, перенести акцент із простого заучування на пізнання в процесі реалізації власних умінь і навичок [3, с. 9].

Можливе створення віртуального мультимедійного середовища навчання інтенсивної іншомовної комунікації за допомогою таких засобів:

- віртуальна медіатека з мультимедійними курсами навчання;
- віртуальна фонотека з аутентичними аудіоматеріалами іноземною мовою;

- віртуальна відеотека іноземною мовою;
- віртуальна довідкова система, що може включати багатомовні словники, лексико-граматичні довідники, мультимедійні енциклопедії;
- віртуальна бібліотека електронних посібників, методичних розробок тощо;
- мережа супутникового та локального телебачення [4].

Велику роль в інтенсифікації навчання англійської мови відіграє презентація. Поняття «презентація» стало об'єктом наукового дослідження у сфері педагогіки відносно недавно. У соціальних науках це поняття вже давно відомо, ним користуються в такий спосіб надання інформації, який не тільки дає нові знання, а й має на меті викликати довіру до них, утиліти у власні переконання та вплинути на подальшу поведінку індивіда. Відомо, що презентація має на меті надання певної інформації [5, с. 20–21].

Інформація обов'язково повинна мати певний смисл. Як відомо, смисл оформлюється у свідомості людини у вигляді слів, образів і відчуттів. Людина здатна створювати новий смисл за допомогою семантики, тому Р. Мартинова пропонує називати смисловою інформацією семантичною. Як указує фахівець, під час передачі семантичної інформації повинно існувати так зване «узгодження» між джерелом і приймачем сигналів смислового змісту у вигляді слів, фраз, граматичних і фразеологічних зворотів, які загальнозрозумілі, у достатніх для всіх сторін якості й обсязі [3, с. 12–13]. Це означає, що передача та прийом інформації можливі тільки за умови її лінгвістичної доступності. Інформація в різних обставинах (професійних, побутових, різних видах спілкування) доступна по-різному.

Згідно з дослідженнями науковців, в основі процесу засвоєння знань лежить повторення певного обсягу нової інформації. Саме повторення за правильної організації зумовлює поглиблене засвоєння матеріалу. Чим робота стосовно повторення активніша та осмислена, тим міцніше засвоюється матеріал. Отже, багаторазове повторення навчального матеріалу перетворює поверхові знання в міцні. Але набуття міцних знань ще не достатнє для утворення практичних знань і навичок. «Подлинное усвоение – это и овладение, и умение оперировать изученным материалом в соответствии с различными задачами, которые смогу выполнить при использовании приобретенных знаний в теоретических и практических целях» [5, с. 507].

Засвоєння презентаційного іншомовного матеріалу відбувається на основі системно-комунікативного методу та відбувається в три етапи. На першому етапі окремий лексичний або граматичний матеріал повторюється в різних режимах в усній і письмовій формах доти, доки в студентів установляться відповідні знання. Фахівці наводять розрахунки середньої необхідної кількості повторень. Показником засвоєння окремих мовних одиниць є здатність студента відтворити матеріал у тому вигляді, в якому його презентували, рідною мовою під час його сприйняття іноземною (рецептивні знання) та іноземною мовою в разі його сприйняття рідною (репродуктивні знання). Якщо наступний етап активізації матеріалу не почнеться через кілька годин, почнеться його забуття [3, с. 40]. Через дві доби первинний матеріал зберігається лише на чверть [5, с. 283].

На другому етапі той же матеріал презентується у вигляді словосполучень та окремих речень для його багаторазового повторення в різних режимах у різному мовному оточенні й у різних формах. Показником сформованості навичок є здатність кожного студента вимовити лексеми або граматичні структури

в комбінації з тими, що вивчалися раніше, на рівні словосполучень і речень у темпі звичайної мови та без помилок рідною й іноземною мовами (рецептивні та репродуктивні навички). Однак швидка й безпомилкова репродукція словосполучень і речень у межах вивченого іншомовного матеріалу ще тільки слугує міцною базою для розвитку мовленнєвої діяльності [6, с. 53]. На третьому етапі розвиваються вміння використовувати іншомовний матеріал, що вивчається, комплексно в усіх видах мовленнєвої діяльності. Отже, на цьому етапі іншомовний матеріал використовується не в заучених текстах, а у вільному смисловому викладі [5, с. 507].

У більшості провідних англомовних шкіл світу, у тому числі Оксфордської, Кембриджської та Лондонської шкіл, використовується комунікативний підхід. Такий підхід має на меті інтегрований розвиток усіх видів мовленнєвої діяльності (читання, письма, аудіювання, мовлення) для досягнення комунікативних цілей, іншими словами, оволодіння засобами спілкування спрямоване на практичне застосування їх у процесі спілкування. Із власного досвіду можемо сказати, що в методиці таких шкіл, хоча вони працюють по всьому світу й видають загальнорозповсюджені підручники, також є недоліки. У них часто комунікативність підміняється наданням інформації, тобто фактичним матеріалом. Наприклад, яке з наукових досягнень ви б узяли в давні часи; розкажіть про відомого актора/спортсмена; які видатні місця у Великій Британії ви б порадили відвідати (розповідь на 3–5 хвилин); або назвіть вимоги до працівників вашої майбутньої фірми; сформулюйте девіз майбутнього підприємства (протягом декількох хвилин). Це орієнтація, по-перше, на пам'ять, по-друге, на вміння красномовно подати вивчений матеріал, але це не спілкування. Це заучений монолог, дуже часто складений учителем, який ніяк не стосується думок чи поглядів того, хто навчається, а результат репетирування певних тем. Дуже часто такі теми навіть викликають власне роздратування, наприклад: що ви будете робити в останній день світу? тощо.

Основними прийомами інтенсивного навчання іноземної мови є рольові/ділові ігри, ситуаційні завдання, які є засобами спілкування (фонетичним, лексичним, граматичним). Особливу увагу методисти приділяють рольовим іграм. «Рольова гра – це умовне відтворення її учасниками справжньої практичної діяльності людей, створення умов реального спілкування» [6, с. 52]. Рольова/ділова гра мотивує розумову діяльність, навчає формулювати мету й кінцевий результат діяльності, що корисно для професійної діяльності загалом. Тут дуже важливим є принцип інтерактивності, оскільки в умовах групової взаємодії відбувається створення спільного мовного фонду в межах цієї сфери спілкування, тому підвищується не тільки мотивація, а й успішність оволодіння інформацією та закріплення мовних навичок.

Уже давно обмежено використання рідної мови під час навчання іноземної, що визнано корисним. Але багато викладачів відзначають, що вивчити іноземну мову чи навчити цієї мови інших без використання рідної мови неможливо, оскільки не всі лексичні одиниці можна зобразити на малюнках, під час пояснення значення слів іноземною мовою можуть виникати нові незнайомі слова, а в процесі викладання іноземної мови в немовному вищому навчальному закладі від студентів вимагається чітке знання термінів як іноземною мовою, так і рідною (більшість яких вони на перших курсах не знають) [7; 8]. Також корисним є використання рідної мови під час вивчення грама-

тики, оскільки тільки вивчення кліше речень у різних іншомовних граматичних часах не гарантує розуміння особливостей граматичних часів іноземної в порівнянні з рідною мовою (граматичні часи української та російської мов дуже відрізняються від часів германських і романських мов), не говорячи про модальні дієслова, інфінітив, прикметник і герундій та їх звороти.

Говорячи про інтенсивну комунікативну спрямованість навчання, не треба забувати прості граматичні й лексичні тренувальні вправи, переклад окремих фраз чи речень, оскільки такі завдання допомагають автоматизувати використання певних шаблонів, конструкцій. Треба також відпрацьовувати окремі речення, ситуації, уривки інформації (заучування зразків діалогів і монологічних висловлювань) тощо. Як уже давно відомо, відпрацьовувати та повторювати вже вивчений матеріал після його засвоєння дуже зручно за допомогою різноманітних вправ і міні-тестів.

Висновки. Бурхливий розвиток науково-технічного прогресу, надмірність інформації та різного роду перевантаження, прискорення ритму життя в суспільстві, гострий дефіцит часу – така специфіка останніх десятиліть. При цьому потреба у вивченні іноземних мов, насамперед англійської, неймовірно зростає. Зараз неможливо уявити практичне оволодіння англійською без інтенсивного методу навчання. Інтенсивне навчання осмислюється багатьма спеціалістами як оптимальний засіб реалізації тенденції науково-технічного прогресу. Відображуючи основні соціальні вимоги, він пропонує реалістичний і послідовний шлях до оволодіння іншомовним спілкуванням. Результат навчання – комунікативна компетентність студентів, здатність активно і творчо брати участь у спілкуванні іноземною мовою [3].

Особливого значення та поширеності у світі вже набув метод дистанційного навчання, який також можна зарахувати до інтенсивного. Цей інноваційний напрям зумовлений високим рівнем розвитку сучасних інформаційних технологій. Водночас, говорячи про інтенсивну комунікативну спрямованість навчання, не треба забувати прості граматичні та лексичні тренувальні вправи, переклад окремих фраз чи речень, оскільки такі завдання допомагають автоматизувати використання певних шаблонів, конструкцій. Треба також відпрацьовувати окремі речення, ситуації, уривки інформації (заучування зразків діалогів і монологічних висловлювань) тощо. Як уже давно відомо, відпрацьовувати й повторювати вже вивчений матеріал після його засвоєння дуже зручно за допомогою різноманітних вправ і міні-тестів.

Наукове обґрунтування інноваційних методів виходить далеко за методичні межі, широко послуговуючись дослідженнями психології, а саме різних її галузей. Особливе місце посідає вирішення соціально-психологічних проблем: оволодіння навичками іншомовного спілкування, дослідження впливу групових процесів на успішність навчання, розвиток особистості в колективній навчальній взаємодії. Усі ці проблеми, а також роль викладача як особистості, розуміння самими студентами необхідності володіння іноземними мовами потребують подальшого вивчення та впровадження нових методів навчання як з боку педагогів-теоретиків, так і з боку викладачів-практиків, а також психологів.

Література:

1. Иванова О.В. Коммуникативные стратегии и их роль в подготовке специалистов в языковом вузе / О.В. Иванова, Н.Н. Черник //

Межкультурная коммуникация и профессионально ориентированное обучение иностранным языкам : материалы IV Междунар. науч. конф., посвящ. 89-летию образования Белорус. гос. ун-та, Минск, 29 окт. 2010 г. / редкол.: В.Г. Шадурский и др. – Минск : Изд. центр БГУ, 2010. – С. 15–16.

2. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://shkolazhizni.ru/school/articles/30412/>.
3. Мартынова Р.Ю. Методологические основы презентации как вида речевой деятельности / Р.Ю. Мартынова. – Одесса : Издательство ООО «Лерадрук», 2012. – 99 с.
4. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pandia.ru/text/77/277/66376.php>.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2009. – 713 с.
6. Мартынова Р.Ю. Пути преодоления противоречий в процессе формирования навыков и умений при обучении иностранным языкам / Р.Ю. Мартынова // *Наук. вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського*. – Одесса, 2000. – Вип. 5–6. – С. 50–56.
7. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Philologia/7063.doc.htm.
8. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.nbuu.gov.ua/e-journals/>.

Пуленко И. А., Сазыкина Т. П. Разные грани интенсивного метода обучения английскому языку

Аннотация. В статье рассматриваются лингвистические и методические особенности метода интенсивного обучения английскому языку. Сравниваются традиционные и новейшие методы преподавания; особое внимание уделяется интерактивным методам обучения.

Ключевые слова: английский язык, интенсивный метод, интерактивные методы, ролевые игры, коммуникативный подход.

Pulenko I., Sazikina T. Various aspects of the intensive method of teaching English

Summary. The article is dedicated to the linguistic and methodological peculiarities of the intensive teaching of the English language. There are compared traditional and up-to-date methods of teaching; special attention is paid to the interactive teaching methods.

Key words: English language, intensive method, interactive methods, role plays, communicative approach.

Пуш О. М.,

асистент кафедри перекладу та філології

Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ РОДУ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ КОНЦЕПТОСФЕРИ РОДУ

Анотація. У статті розглянуто проблеми категорії роду в англійській картині світу. Значну увагу приділено проблемі класифікації засобів вираження категорії роду в англійській мові та моделюванню функціонально-семантичного поля роду як репрезентанта концептосфери роду в англійській картині світу. Обґрунтовано тезу про те, що функціонально-семантичне поле роду можна вважати концептуальним полем, яке репрезентує концепт роду в англійській картині світу.

Ключові слова: категорія роду, концептосфера роду, функціонально-семантичне поле, ядерно-периферійний принцип, засоби вираження, концептуальне поле.

Постановка проблеми. У сучасних умовах виникає необхідність нових підходів до аналізу мовних одиниць, зокрема більш об'єктивне розуміння, наприклад, природи займенникового класу слів дало змогу переосмислити підхід до трактування категорії роду сучасної англійської мови. Одним із таких підходів є функціональний, започаткований представниками Празького лінгвістичного гуртка. Важливим положенням у концепції Празького лінгвістичного гуртка є поняття *мовної функції*, що базується на вченні К. Бюлера про мовні функції (експресивній, апелятивній, репрезентативній), розробленому в його праці «Теорія мови. Структурна модель мови» [1, с. 65].

Функціоналізм передбачає дослідження динамічного аспекту мови, вимагає нової інтерпретації мовних явищ, тому що дає можливість інтегрувати одиниці різних рівнів мови й сприяє найбільш адекватному та повному опису матеріалу, передбачає аналіз функціональної природи мовних одиниць і мови загалом. Особливість функціональної граматики полягає в тому, що в ній застосовується комплексний підхід, при якому за основу беруться семантичні функції формальних одиниць і спільні семантичні ознаки мовних елементів різних рівнів. Об'єднуючи окремі елементи мовних рівнів, мовні засоби формують функціонально-семантичні поля (далі – ФСП) [2, с. 211]:

- граматичні (В.Г. Адмоні «Основи теорії граматики», 1964);
- лексичні (Й. Тріп “Das sprachliche Feld”, 1973);
- лексико-семантичні (В. Порціг “Das Wunder der Sprache”, 1967);
- функціонально-семантичні (А.В. Бондарко «Принципи функціональної граматики», 1983).

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю класифікації засобів вираження категорії роду в англійській мові, що являє собою приховану категорію, оскільки родові маркери були нейтралізовані в процесі розвитку мови, для об'єктивної інтерпретації родових опозицій у дискурсі мови.

Мета статті – змоделювати функціонально-семантичне поле роду як репрезентанта концептосфери роду в англійській картині світу.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- 1) визначити принципи класифікації засобів вираження роду,
- 2) виокремити ФСП роду та його диференційні риси,
- 3) з'ясувати структуру ФСП роду,
- 4) описати складові роду ядерної підсистеми,
- 5) проаналізувати складові периферійної підсистеми.

Об'єктом дослідження є родові номінації англійської мови в структурі сучасного англійського та американського газетного дискурсу.

Предметом дослідження є лексико-семантичні й функціонально-семантичні зв'язки родових номінацій у структурі дискурсу.

Матеріалом дослідження слугує сучасний газетний дискурс, зареєстрований у Британському Національному Корпусі (BNC).

Основними методами дослідження є описативний, структурний і функціональний.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукова думка ХХ – початку ХХІ ст. значною мірою зосереджена на антропоцентричних дослідженнях. Поведінка, мовні, мотиваційні, психічні, психологічні та інші особливості людини нині є основними предметами вивчення гуманітарних наук. У ХХ ст. здійснено фундаментальні дослідження фізіології й функцій мозку, психіки та психології людини. Цим значною мірою зумовлені поява й розвиток таких наукових галузей, як комунікативна та когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика, психолінгвістика, когнітивна психологія, етнопсихолінгвістика, а також дослідження мовних картин світу, мовної свідомості й концептосфер [3, с. 8].

У теорії та методології мовознавства ХХ–ХХІ ст. функціональний підхід до дослідження мовних фактів набуває особливої актуальності у зв'язку зі зверненням лінгвістики до вивчення мови в її реальному функціонуванні.

У 70-ті рр. ХХ ст. А. Мартіне, М. Мамудян, Ж. Мунен, Е. Бюйсанс, Дж. Харві заклали підвалини функціональної граматики, яка залишається у фокусі сучасного мовознавства. Так, функціоналізм представлений у дослідженнях американських і європейських науковців: Р.Д. Ван-Валіна, Дж. Ніколс, Дж. Байбі, І. Мана, С. Томпсона, Т. Гівона, У. Чейфа, Р. Томліна, Б. Фокс, С. Форд, М. Драера, Е. Мартіне, С. Діка, А. Мустайо-кі, Г. Золотової, М. Всеволодової, Н. Слюсарєвої, О. Бондарко, І. Вихованця, А. Загнітка, Ф. Вацевича й Т. Космеда [4, с. 107].

За останні три десятиріччя з'явилося чимало функціональних описів багатьох мов на всіх рівнях: О. Бондарко «Функціональна граматика» (1984); Н. Слюсарєва «Проблеми функціонального синтаксису сучасної англійської мови» (1981); А. Загнітко «Основи функціональної морфології» (1991); І. Вихованець «Нариси з функціонального синтаксису» (1992); Ф. Вацевич, Т. Космеда «Нариси з функціональної лексикології» (1997) [5, с. 50] тощо.

У функціональній граматиці об'єктом дослідження є функції морфологічних, синтаксичних і лексичних одиниць. Таке дослідження може проводитися у двох напрямках – від функцій до засобів їх реалізації і від засобів до їх функцій. Перший

підхід є основним, бо практично людина під час комунікації підбирає мовні засоби для вираження певної думки. Проте й другий підхід має вагомe значення, особливо коли застосовується сукупно з першим [6, с. 8–26].

Поняття «функція» мовної одиниці або форми пов'язане з питанням «для чого слугує ця одиниця, яке її призначення». Двобічний підхід у функціональній лінгвістиці виправданий тим, що певна функція може реалізуватися різними мовними засобами, а один і той самий засіб може виконувати різні функції [6, с. 343].

Ми поділяємо думку О. Бондарка про те, що ФСП – це «система різнорівневих засобів певної мови (морфологічних, синтаксичних, словотвірних, лексичних, а також комбінованих – лексико-синтаксичних тощо), які взаємодіють на основі спільності їх функцій, що базуються на тій чи іншій семантичній категорії». Отже, ФСП – це семантична категорія в поєднанні із системою засобів її вираження в окремій мові [7, с. 381].

У праці «Принципи функціональної граматики та питання аспектології» О. Бондарко визначає ФСП як двобічну «змістово-формальну» єдність, що створюється граматичними одиницями та категоріями разом із різнорівневими засобами, взаємопов'язаними з ними й поєднаними на семантико-функціональній основі [8, с. 40], вирізняє два типи ФСП: моноцентричні із центром – граматичною категорією, і поліцентричні, що ґрунтуються на сукупності мовних засобів і не утворюють єдиної гомогенної системи форм [8, с. 61–62]. За О. Селівановою, ФСП – це «певним чином організована сукупність різнорівневих мовних одиниць і явищ мовлення, об'єднаних спільністю елементарного змісту як бази функціонально-семантичної категорії» [9, с. 652]. У сучасному мовознавстві ФСП – це сукупність мовних (в основному лексичних) одиниць, об'єднаних спільністю змісту (іноді також спільністю формальних показників), що відображають поняттєву, предметну та функціональну подібність позначуваних явищ» [12, с. 84].

Особливостями ФСП є такі:

1) ФСП інтуїтивно зрозуміле носію мови, є для нього психологічною реальністю,

2) ФСП автономне й може бути виділене як самостійна підсистема мови,

3) ФСП має власну структуру: у межах поля виокремлюються мікрополя як різновиди інваріантного змісту, вони складаються із центру й периферії,

4) одиниці ФСП пов'язані різними системними семантичними відношеннями,

5) кожне ФСП пов'язане з іншим ФСП мови та разом із ним утворює мовленнєву систему [10, с. 131].

ФСП притаманні специфічні риси, на які в різний час указували О. Беляєва (1985), О. Бондарко (1987), З. Попова (1984), Н. Слюсарєва (1981), А. Хадєєва-Бикова (1965) та ін. Мовні угруповання, які конституують ФСП, володіють такими рисами:

1) наявність у мовних засобів, які входять до певного угруповання, спільних інваріантних семантичних функцій;

2) взаємодія не тільки однорядних, а й нерівнорядних елементів (граматичних, лексичних синтаксичних, фонетичних),

3) структура, в якій визначальну функцію мають такі ознаки:

а) членування «центр (ядро) – периферія»,

б) поступові переходи між компонентами відповідної групи та іншими угрупованнями,

в) часткові перетини і спільні сегменти [11, с. 50].

Функціонально-семантична категорія (далі – ФСК) – концептуальна ознака сукупності мовних одиниць різних рівнів

і мовленнєвих реалізацій, яка інтегрує їх на підставі спільного призначення (функції). Аналіз ФСК у функціональній концепції О. Бондарка здійснювався шляхом переходу від категоризації мовних одиниць на основі функцій, ототожнених із граматичними категоріями, до нових принципів категоризації – концептуально-комунікативних. ФСК є підґрунтям моделювання функціонально-семантичного поля [12, с. 450].

ФСП – організована за ядерно-периферійним принципом сукупність різнорівневих мовних одиниць і явищ мовлення, об'єднаних спільністю концептуального змісту (функції) як бази функціонально-семантичної категорії. Оскільки моделювання ФСП є не лише результатом простого перерозподілу засобів мовної системи на підставі їх статичних функцій, а й орієнтоване на сферу мовлення, то до ФСП залучаються контекстуальні та ситуативні функції мовних одиниць, імпліцитні смисли тощо. Пор.: «ФСП – це угруповання граматичних і лексичних одиниць, а також різних комбінованих (лексико-синтаксичних) засобів мови, що ґрунтуються на певній семантичній категорії та взаємодіють на основі спільності їх семантичних функцій» [див. Бондарко О. Теорія функціональної граматики, 1987, с. 11]; «ФСП – це поняття, що відображає мовний зміст і мовне вираження в єдності відносно структури певної мови» [див. Бондарко О. Теорія функціональної граматики, 1990, 487 с.].

Можна сказати, що ФСП – це семантична категорія в поєднанні із системою засобів її вираження в окремій мові. А поле – це білатеральна єдність, яка містить план вираження і план змісту. План змісту ФСП роду вербалізується семантичною категорією роду та її складовими, а план вираження представлений різнорівневими морфологічними, словотвірними, синтаксичними й лексичними засобами. Граматика, яка ґрунтується на принципі поля, має можливість інтегрувати в єдину систему ті мовні засоби, що в традиційній граматиці розділені відповідно до рівнів мовної системи [6, с. 348].

Ми використаємо модель ФСП, запропонованого О. Бондарком, під час опису засобів репрезентації статі й гендера. *Стать* – біологічно (генетично) зумовлений поділ біологічних організмів на самців і самиць (для людей – на чоловіків і жінок) [14], тоді як *гендер* – поняття, що ввійшло вжиток із соціології й визначає соціальну стать людини, на відміну від біологічної статі, соціально-рольовий статус, що визначає соціальні можливості кожної статі в освіті, професійній діяльності, доступ до влади, сімейній ролі та репродуктивній поведінці, є одним із базових вимірів соціальної структури суспільства [14]. ФСП роду ґрунтується на сукупності різних мовних засобів, які не створюють єдиної гомогенної системи форм, відповідно, воно поліцентричне. Оскільки в основі ФСП роду лежить поділ на істоти й неістоти в англійській мові, то можна виділити такі мікрополя роду, як *masculine* (man, husband, brother) і *feminine* (woman, wife, sister), *neuter* (book, house, forest) і *common* (friend, parent, doctor, teacher).

Спираючись на теоретичні напрацювання В. Адмоні, О. Бондарка, О. Селіванової, З. Попової, Н. Слюсарєвої, А. Уфімцевої, визначимо ФСП роду в сучасній англійській мові.

Категорія роду чітко опозиційна й формується двома опозиціями, які пов'язані між собою ієрархічно. Вища опозиція, характерна для всієї множини іменників, ділить їх на назви осіб (*person nouns*: boy, girl, lady) та неосіб (*non-person nouns*: sun, sky, moon). Нижнє протиставлення відбувається в множині іменників – назв істот, ділячи їх на іменники чоловічого (*masculine*: hero, king, nephew) і жіночого (*feminine*: heroine, madam, queen) роду [15, с. 272].

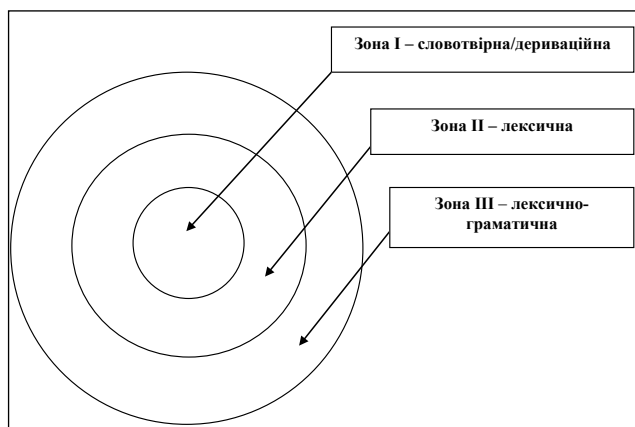

Рис. 1. Функціонально-семантичне поле роду

ФСР роду англійської мови конституюється підсистемами, що об'єднують елементи зі спільністю змісту, іноді також спільністю формальних показників і відображають поняттєву, предметну й функціональну подібність позначуваних явищ.

Лексичні засоби вираження роду сучасної англійської мови діляться на приховані (гетеронімія) і відкриті (словоскладання, суфіксація):

1. Центр ФСР роду становлять номінації з відкритими засобами вираження роду за допомогою деривації:

1.1. Суфіксація. Іменники жіночого роду утворюються за допомогою суфіксів:

- *-ess*: *host–hostess; poet – poetess, actor – actress, waiter – waitress*;

- *-ette*: *conductorette, farmerette, usherette* тощо;

- *-ix* оформляє головним чином терміни жіночого роду: *administratrix, aviatrix, directrix, executrix, progenetrix* тощо;

- *-a* оформляє головним чином запозичені іменники жіночого роду: *ballerina, diva, geisha, sultana* тощо [16, с. 85].

Передусім варто відзначити, що суфікси жіночого роду *-ess, -ette* (*conduct-or-ette, farm-er-ette*) у більшості випадків оформляють основи із суфіксами *-er, -or*. Отже, у свідомості мовців ці номінації асоціюються з чоловічою статтю, внаслідок чого виникає необхідність додаткової специфікації протилежної статі. Проте можемо сказати, що суфікси *-er, -or* надають іменникам лише значення агентивності, з огляду на те що його похідні оформляють величезну кількість іменників подвійного роду: *doctor, driver, helper, liar, teacher, worker* тощо [16, с. 83].

Експліцитно-марковані елементи ФСР роду переважно наповнюють такі лексико-семантичні групи: назви осіб за професійною діяльністю, родом діяльності, назви осіб за етнічною, національною ознаками, за шлюбною ознакою, релігійною належністю й віросповіданням, територією проживання, посадою, рангом, належністю до політичних груп, партій, характером стосунків з особами протилежної статі [15, с. 273].

1.2. Словоскладання:

– займенник + іменник: *dog – he-dog, bitch – she-dog*. Живі істоти, стать яких зазвичай не становить інтересу для мовця, позначаються словоформами, яка не вказує на стать: *fly* 'муха', 'worm' черв'як [16, с. 83].

Словоскладання у формі поєднання основ, одна з яких має виражене значення чоловічого (*businessman, gentleman*) або жіночого початку (*chairwoman, businesswoman*). Подібний спосіб позначення статі більш характерний для маркування жіночого роду іменників і особливо часто зустрічається в разі необхідності визначення професій;

– іменник + іменник: основи, що вказують на жіночий рід:

1) *lady*, що займає в більшості випадків положення ад'юнкта в складному слові, також зустрічається і як окреме слово: *lady-driver, lady-judge, ladylove, lady-lawyer* тощо;

2) *girl, maid/maiden, mistress, woman: salesgirl, schoolgirl, showgirl* (на позначення особи жіночої статі за місцем роботи або навчання), *barmaid, bridesmaid, chambermaid, maid of honour; nursemaid* тощо, *headmistress, postmistress, schoolmistress* тощо, *chairwoman, policewoman, saleswoman, sportswoman*.

Властивості жіночого роду в цих номінаціях виражені лексично за допомогою додавання лексем *woman, girl, maid/maiden, mistress*, що можуть бути як першим, так і останнім елементом у слові: *sportswoman* і *womanworker*; словосполучення: іменник + іменник: основи, що вказують на чоловічий рід: конститuent у функції ад'юнкта *billy, tom*, наприклад: *billy goat, tomcat, tom-swan*.

2. Зона II ФСР роду становить закриті засоби вираження роду.

Гетеронімія (*номінативний суплетивізм*) характерна для іменників, рід яких визначається біологічно, розглядається як уроджена характеристика й не має явних експліцитних засобів вираження, тому це дає нам підстави вважати, що категорія роду є семантичною категорією: *boar – sow, boy – girl, brother – sister, buck – doe, bull, steer – cow, cock – hen, drake – duck, gander – goose, husband – wife, ram – ewe, son – daughter, stallion – mare, uncle – aunt* тощо [16, с. 83].

До структури поля входить значна кількість імпліцитно-маркованих лексем типу *mother, son, king, queen* тощо. Семантична структура кожного елемента поля в сукупності з частотою вживання в мовленні, належністю до літературної мови/діалекту, до загальноновживаної лексики/сленгу (жаргону, архаїзмів, неологізмів) тощо визначає віддаленість елементів від ядра поля, а також входження його до численних лексико-семантичних груп у складі поля.

Отже, в сучасній англійській мові рід виражається в основному лексично, хоча є іменники, в яких він виражений морфологічно (наприклад, суфікс *-ess*: *gianttess, enchantress*) або лексико-синтаксично (наприклад, *She-Beaver, Elf-lady, Hobbit-lass*). Функцію вирізнення роду іменника в реченні в англійській мові виконує особовий і присвійний займенники 3-ї особи однини, виступаючи субститутами іменника в реченні, оскільки іменники не належать до певного визначеного роду й вибір займенника *he, she* чи *it* цілком залежить від авторської інтенції [17, с. 55], наприклад:

1. "Oh, that's quite obvious", said the wise owl and away it flew ... [18].

2. The old owl looked wise, then he said [19].

3. Зона III ФСР роду представлена на синтаксичному рівні.

GENDER M. = HE/HIS/HIM → NOUN/NOUN → HE/HIS/HIM, наприклад:

3. Then he struck up an acquaintance with Cassowary, and began to puff out his chest and give a beak-full of cheek to everyone he met; even to wise old Owl himself! [20].

GENDER F. = SHE/HER/HERS → NOUN/NOUN → SHE/HER/HERS, наприклад:

4. Attempts throughout the day to coax an escaped owl down from the roof of a house have so far failed. The European eagle owl known as Thumper, broke away as her owner took her out of an aviary to weigh her. Apparently, Thumper thinks she's too FAT! [20].

GENDER N. = IT/ITS → NOUN/NOUN → IT/ITS, наприклад:

5. I grabbed *the dog* by the collar and dragged it out of the room [21].

В англійській мові вибір займенників, із якими корелюють іменники, залежить від дискурсу, в якому вони вживаються. Загалом реалізація концептосфери роду має яскраво виражений індивідуальний характер і визначається стилевими завданнями автора.

Деякі іменники англійської мови можуть виражати й жіночий, і чоловічий рід за допомогою займенникової кореляції. Такі іменники належать до «загального роду» (*person, parent, friend, cousin, doctor, president*), наприклад:

6. *The President of our Medical Society isn't going to be happy about the suggested way of cure. In general she insists on quite another kind of treatment in cases like that* [17, с. 55].

7. *Once Dr. Ferkel came out and said, "He should be just fine, then you cross your fingers and say, Ferkel is a good doctor so let's hope he's right", Riley said* [20].

У випадках, коли мовцю не потрібно підкреслювати стать особи, іменники загального роду співвідносяться із займенником чоловічого роду третьої особи однини. Проте коли безособова жива істота співвідноситься із займенником *he* та *she*, можна говорити про граматичну персоніфіковану транспозицію, що типово для англійської мови, наприклад:

8. *He also found that within the zone of proximal development, "what the child was able to do in collaboration today he will be able to do independently tomorrow"* [20].

Цей вид транспозиції охоплює не лише неживі предмети, а й низку неживих об'єктів і понять, які пов'язані з культурно-історичними традиціями, а саме: назви країн, засобів пересування (екіпажів), слабких тварин співвідносяться із займенником *she*; референт не вживається для позначення назв сильних, могутніх тварин і явищ [22, с. 302], наприклад:

9. *"The Sareh-Jame" was a new ship. She was light and swift* [23, с. 57].

Висновки. Отже, ФСП роду – це система мовних засобів морфологічного, синтаксичного, словотворчого, лексичного рівнів, які об'єднані спільністю та взаємодією їх семантичних функцій і репрезентують у мові концептуальну категорію роду.

У сучасній англійській мові категорія роду виражається на синтаксичному рівні, тобто заміщенням іменника займенниками 3-ї особи однини "he", "she", "it". Найбільша кількість прикладів вираження роду була зафіксована саме на синтаксичному рівні, тобто за допомогою займенників 3-ї особи однини, а морфологічне вираження роду (за допомогою суфіксів і складання основ) було зафіксоване в меншості випадків.

ФСП роду можна вважати концептуальним полем, яке репрезентує концепт роду в англомовній картині світу.

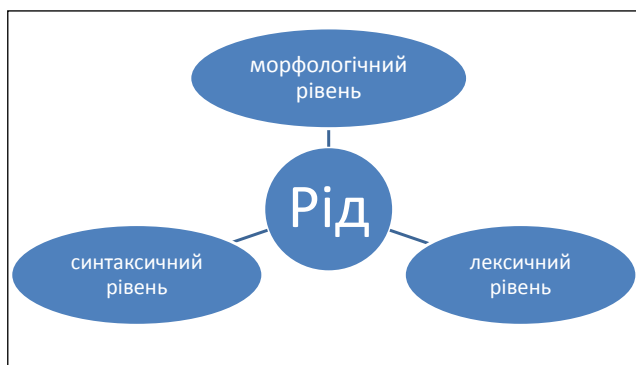

Рис. 2. Схема концепту роду в англомовній картині світу

Перспективою подальшого дослідження є аналіз концептосфери середнього роду в дискурсі різних жанрів/регістрів для подальшої розбудови типології ФСП як засобу її вираження.

Література:

1. Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису / А. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 294 с.
2. Онищенко І.В. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 9 «Сучасні тенденції розвитку мов»: зб. наук. пр. / за ред. В.І. Гончарова. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 5. – С. 211–219.
3. Куранова С.І. Основи психолінгвістики / С.І. Куранова. – К. : ВЦ Академія, 2012. – 208 с.
4. Темник Г.Д. Функціональна граматики української мови: завдання та наукові теорії створення / Г.Д. Темник // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – Острог, 2013. – Вип. 39. – С. 107–109. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_39_33.
5. Сальникова О. Функціонально-семантичне поле як спосіб дескрипції мови / О. Сальникова // Лінгвістичні студії. – Донецьк : ДонНУ, 2006. – Вип. 14. – С. 49–53.
6. Бондарко А.В. Теория значения в системе функциональной грамматики (на материале русского языка) / А.В. Бондарко. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 736 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В.Н. Ярцева. – 2-е изд., доп. – М. : Большая рос. энцикл., 2002. – 709 с.
8. Бондарко А.В. Функциональная грамматика : [монография] / А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1984. – 133 с.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : [термінологічна енциклопедія] / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
10. Ключка Н.Я. Лексико-семантичне поле як системно-структурне утворення / Н.Я. Ключка // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2012. – Вип. 24. – С. 129–131.
11. Сальникова О. Функціонально-семантичне поле як спосіб дескрипції мови / О. Сальникова // Лінгвістичні студії. – Донецьк ДонНУ, 2006. – Вип. 14. – С. 49–53.
12. Уфимцева А.А. Лексическое значение. Принцип семиологического описания лексики / А.А. Уфимцева. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 240 с.
13. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 450 с.
14. Wikipedia [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%>.
15. Федорова О.В. Гендерно-нейтральні експліцитно марковані назви осіб у структурі функціонально-семантичного поля статі сучасної англійської мови / О.В. Федорова // Сучасні тенденції розвитку мов. – К. : Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – № 5. – С. 270–274.
16. Демідов Д.В. Лексичні засоби вираження категорії роду у сучасній англійській мові / Д.В. Демідов // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – Луганськ : Вид-во ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2011. – № 9 (220). – С. 82–90.
17. Blokh M.Y. A Course in Theoretical English Grammar / M.Y. Blokh. – М. : Высшая школа, 1983. – 383 р.
18. Jacobs J. Fairy Tales. The Magpie's Nest / J. Jacobs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sacred-texts.com>.
19. Folk Tales. Rufty Tufty [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.4to40.com/folktales/index.asp?id=1293>.
20. British National Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://corpus.byu.edu/bnc>.
21. Cambridge Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dog>.
22. Григорів Н.М. Функціонування гендерно маркованих мовних одиниць як носіїв граматичної категорії роду / Н.М. Григорів // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі

Українки. Серія «Соціолінгвістика. Гендерна лінгвістика». – Луцьк : Вид-во ВНУ, 2009. – Вип. 6. – С. 301–304.

23. Богаева В.К. О категории рода существительного в современном английском языке / В.К. Богаева. – М. : Вестник, 1968. – № 6. – С. 56–62.

Пуш А. М. Функционально-семантическое поле рода как репрезентант концептосферы рода

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы категории рода в англоязычной картине мира. Значительное внимание уделено проблеме классификации средств выражения категории рода в английском языке и моделированию функционально-семантического поля рода как репрезентанта концептосферы рода в англоязычной картине мира. Обоснованно тезис о том, что функционально-семантическое поле рода можно считать концептуальным полем, которое представляет концепт рода в англоязычной картине мира.

Ключевые слова: категория рода, концептосфера рода, функционально-семантическое поле, ядерно-периферийный принцип, средства выражения, концептуальное поле.

Push O. Functional-semantic field of gender as a representant of a conceptual sphere of gender

Summary. The issues of gender in the English language worldview are in the focus of linguists. Special attention is paid to the classification of means of gender expression in English and modeling of functional-semantic field as a gender representant of conceptual sphere in the English language worldview. It is proved that the functional-semantic field of gender concept can be considered to be a conceptual field which represents the gender concept in the English language worldview.

Key words: category of gender, conceptual sphere, functional-semantic field, nuclear peripheral principle, means of expression, conceptual field.

Савчук Г. О.,

аспірант кафедри класичної філології
факультету іноземних мов

Львівського національного університету імені Івана Франка

КОНТЕКСТУАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ЗНАЧЕННЯ ОКАЗІОНАЛЬНИХ СУБСТАНТИВАТИВ (НА МАТЕРІАЛІ РІЗНОЖАНРОВИХ ТЕКСТІВ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. Статтю присвячено розгляду контекстуальної зумовленості виникнення okazіональних субстантиватів і формування їх значення в різножанрових текстах давньогрецької літератури.

Ключові слова: контекст, okazіональні субстантивовані прикметники й дієприкметники, семантична структура, архісема, сема.

Постановка проблеми. Попри значну кількість праць, присвячених питанню okazіональної субстантивації, більшість дослідників не розглядають детально механізми впливу контекстуальних умов на формування значення okazіональних одиниць, зокрема, при субстантивації прикметників і дієприкметників. Особливо це стосується античних мов. З огляду на недостатнє вивчення okazіональних субстантиватів на матеріалі давньогрецької мови метою статті є з'ясування особливостей впливу контексту на виникнення okazіональних субстантиватів і формування їх значення в різножанрових текстах давньогрецької літератури. Об'єктом дослідження є okazіонально субстантивовані прикметники та дієприкметники (далі – ОСП та ОСД, відповідно) у текстах «Історії» Геродота, трагедії Софокла «Антигона», діалогів Платона, поем Гомера та давньогрецької поезії, а предметом – семантична структура okazіональних субстантиватів на позначення істот, неістот, речовин, збірних та абстрактних понять і контекстуальні чинники її формування.

Актуальність дослідження полягає в тому, що однією з важливих проблем лінгвістики є проблема взаємодії мови й мовлення як у всій мовній системі загалом, так і на її лексичному і словотвірному рівнях зокрема. Найважливішим аспектом цієї проблеми є розгляд співвідношення та взаємодії між канонічним словом як лексичною одиницею мови й okazіональним словом як лексичною одиницею мовлення [1, с. 4].

Поняття okazіональності вперше обґрунтував у 1880 р. німецький філолог Г. Пауль, який пише: «Можливість чи, краще сказати, необхідність змін значень випливає з того факту, що значення, якого набуває слово в кожному окремому акті вживання, не обов'язково має збігатися зі значенням, яке характерне для слова як такого відповідно до узусу. Оскільки для позначення цієї відмінності необхідні певні терміни, то ми будемо користуватись словами «узуальне» й «okazіональне» значення» [2, с. 94]. Учений зазначає, що в узуальному плані слово може бути багатозначним, тоді як okazіонально воно завжди однозначне, okazіональне значення містить у собі не лише узуальне значення, а навіть дещо більше.

Поняття «okazіоналізм» уперше засвідчено в статті Н.І. Фельдман (1957 рік). Автор уживає його паралельно з терміном «слова-саморобки». «Тісний зв'язок «слів-саморобок» із контекстом, із якого вони нібито виростають, робить їх дореч-

ними та особливо виразними на своєму місці, водночас, як правило, це перешкоджає їм відірватись від контексту й отримати життя за його межами. Ось ця їх основна властивість дає змогу назвати їх, на відміну від неологізмів, тобто новоутворень, які увійшли в мову, okazіональними словами» [3]. Отже, головною особливістю okazіоналізмів, на думку Н.І. Фельдман, є залежність їх існування від контексту.

А.Г. Ликов зазначає, що залежність okazіонального слова від контексту в більшості випадків абсолютна, тобто в мовленні okazіоналізми ізольовані, поза контекстом вони не живуть. В okazіональному слові за межами контексту лексичне значення має можливий характер і конкретизується контекстом. Okazіональне слово завдяки своїм властивостям одноразовості й невідтворюваності не має соціально закріпленого та усталеного мовного значення, здатного бути стабільним елементом різноманітних контекстів [4, с. 19–20]. Науковець абсолютизує залежність okazіоналізмів від контексту і звертає увагу на конкретний характер значення okazіоналізмів і нерегулярність їх уживання.

Т.Г. Юрченко визначає okazіоналізм як нове на певний час функціонування слова або стійке сполучення слів (нове за значенням і за формою, або тільки за значенням, або тільки за формою), створене за словотвірними законами цієї мови чи з порушенням законів емпіричної продуктивності, яке відповідає потребам спілкування й ускладнене експресивно-оцінним значенням [5, с. 4]. Цим визначенням звертається увага на семантичну та формально-граматичну новизну цих слів, на контекстуальну зумовленість і стилістичне забарвлення.

О.В. Косович пропонує своє визначення цього поняття: «Okazіоналізми – це мовленнєві конкретно-ситуативні утворення, які реалізують експресивно-образну функцію, створені ad hoc за традиційними й нетрадиційними (новими) словотвірними моделями» [6, с. 5–6]. Отже, О.В. Косович звертає увагу на конкретність значення та словотвірний аспект okazіоналізмів, на їх стилістичну функцію й ситуативну зумовленість.

Контекстом називають фрагмент тексту, що включає обрану для аналізу одиницю, необхідний і достатній для визначення значення цієї одиниці, який не суперечить загальному смислу цього тексту. Контекст буває експліцитний, тобто виражений як вербальними, так і невербальними засобами. Імпліцитний контекст явно не виражений, такий контекст є одним із видів пресупозиції [7, с. 238], яку Ф.С. Бацевич визначає як спільний фонд знань, спільний досвід, спільні попередні відомості про явище, подію, стан речей тощо, якими володіють комуніканти, іншими словами, знання комуніканти про попередню ситуацію чи знання попередніх текстів, до яких ми зараховуємо і їх фрагменти, тобто контекст. Виділяють три типи пресупози-

ції: макропресупозиція, що має стосунок до когнітивної бази учасників комунікації; соціумна пресупозиція, яка стосується колективного когнітивного простору; мікропресупозиція (ситуативна), пов'язана зі спільним фондом знань комунікантів про конкретну ситуацію [8, с. 181–182].

Виклад основного матеріалу дослідження. Під час вивчення впливу контексту на формування значення оказіональних субстантиватів уважаємо за доцільне досліджувати семантичну структуру ОСП та ОСД шляхом компонентного аналізу, виокремлюючи архісему (далі – АС), диференційні (далі – ДС) та оказіональні (далі – ОС) або контекстуальні семи (далі – КС) з урахуванням належності кожного субстантивата до лексико-граматичних категорій, зокрема істот (переважно людини), неістот, речовинності, збірності й абстрактності. При цьому під АС ми розуміємо родову інтегративну сему, характерну для всіх одиниць певного класу, вона відображає їх загальні категоріальні властивості й ознаки. За допомогою ДС описуються відмінності одиниць семантичного поля. Крім сем, що забезпечують стійкість смислової структури слова, в його значенні виділяють також КС, які відображають різноманітні асоціації, пов'язані з предметом, що описується, чи явищем. КС виникають у певних ситуаціях уживання слова [7, с. 437]. Серед ДС та ОС ми виділяємо також семи різних рівнів.

Відповідно до цього, розглянемо спочатку вплив контексту на оказіональну субстантивацию прикметників і дієприкметників на позначення істот.

У тексті трагедії Софокла «Антигона» тричі засвідчено ОСД \acute{o} θανών (померлий): $\acute{\epsilon}\chi\theta\rho\acute{\alpha}$ δὲ τῷ θανόντι προσκείσει δίκη (Soph. Ant. 93-94) – *ти справедливо будеш лежати ворожою біля померлого* (див. також pp. 1029; 1030). Поза контекстом цей ОСД позначає будь-яку померлу людину. У наведеному прикладі він уживається на позначення померлого брата Антигони Полініка, маючи таку семантичну структуру: АС «істота», ДС I рівня «чоловіча стать», II – «стан», III – «припинення буття», ОС I рівня «людина», II – «відношення спорідненості» (рідний брат героїні Полінік), ОС зумовлені знаннями учасників діалогу (Антигони та Ісмени), глядачі ж могли знати про це завдяки фоновим знанням грецької міфології.

Але сама АС фігурує й у наступних прикладах, зокрема в одному з діалогів Платона знаходимо однокореневий ОСД $\acute{\alpha}\lambda\theta\theta\alpha\nu\acute{o}\nu$: $\acute{\alpha}\nu\delta\rho\phi\acute{o}\nu\upsilon$ γὲ ὄντος τοῦ $\acute{\alpha}\lambda\theta\theta\alpha\nu\acute{o}\nu\tau\omicron\varsigma$, οὐ δὲν φροντίζειν ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου (Plat. Eut. 4. e) – *Оскільки померлий був убицею, про нього не варто турбуватись*. У цьому випадку йдеться не про будь-якого померлого, а про найманого поденного працівника господаря Евтифрона, який сам зарізав одного з рабів. Про це ми дізнаємося з попереднього контексту, який містить інформацію, що називає особистість померлого: $\acute{\epsilon}\lambda\epsilon\acute{\iota}$ ὃ γὲ $\acute{\alpha}\lambda\theta\theta\alpha\nu\acute{o}\nu$ πελάτης τις ἦν ἐμός (Plat. Eut. 4. d) – *померлий був моїм поденним працівником*. Наведений ОСД відрізняється від попереднього лише ОС II рівня «вид діяльності» (поденний працівник).

У тексті «Історії» Геродота знаходимо цей ОСД у формі жіночого роду: τὰς δὲ $\acute{\alpha}\lambda\theta\theta\eta\sigma\kappa\omicron\upsilon\sigma\alpha\varsigma$ τῶν παρθένων ἐκ τῶν τρομάτων ψευδοπαρθένους καλέουσι (Her. Ist. IV, 180) – *тих із дівчат, які помирають від ран, вони називають псевдодівчатами*. При ОСД має місце еліipsis іменника τὰς παρθένας, який у цьому реченні вжито у формі родового часткового відмінка. Для ОСД характерна та сама АС, ДС I рівня «жіноча стать», II – «стан», III – «припинення буття», ОС I рівня «людина», II – «вік», III – «молодість» (дівчата).

Оказіональна субстантивация загалом не є характерною для мови Гомера, однак серед поодиноких прикладів знаходимо й такі, де без контексту значення ОСД є неповним: $\Theta\acute{\epsilon}\tau\iota\varsigma$ ὑπεδέξατο κόλφῳ $\delta\epsilon\iota\delta\iota\acute{o}\tau\alpha$ (Hom. Il. 6, 135–137) – *Фетіда прийняла наляканого у свої обійми*. ОСД $\delta\epsilon\iota\delta\iota\acute{o}\tau\alpha$ має подібну семантичну структуру: названа АС, ДС I рівня «чоловіча стать», II – «стан», III – «перебування в емоційному стані», ОС «ірреальна істота» – бог виноробства Діоніс, про якого йдеться в першій частині речення: $\Delta\iota\acute{o}\nu\upsilon\sigma\omicron\varsigma$ δὲ φοβηθεὶς δίσσεθ' ἄλῳς κατὰ κῆμα – *А Діоніс, злякавшись, занурився в морську хвилю...*

У Геродота знаходимо речення з ОСД τούτῳ ἀποπεμφθέντας (послани): $\acute{\epsilon}\tau\epsilon\acute{\iota}$ δὲ τοῖσι Ὑπερβορέοισι τοὺς $\acute{\alpha}\lambda\theta\theta\eta\mu\phi\theta\acute{\epsilon}\nu\tau\alpha\varsigma$ ὅπισω οὐκ ἀπονοστήειν (Her. Ist. IV, 33) – *оскільки послані гіпербореями не повернулись назад*. Завдяки фоновим знанням ми знаємо, що мова йде про двох дівчат і п'ятьох мужів, оскільки ОСД є субститутом фрази, яка трапляється вище в тому самому розділі: $\tau\acute{\epsilon}\mu\upsilon\alpha\iota$ δὲ κόρας... $\tau\acute{\epsilon}\mu\upsilon\alpha\iota$ ἄνδρας $\tau\acute{\epsilon}\nu\tau\epsilon$ – *послали двох дівчат ... послали п'ятьох мужів*. Для ОСД характерною є АС «істота», ДС I рівня «чоловіча стать», II – «дія», III – «переміщення», ОС I рівня «людина», II – «жіноча і чоловіча статі» (йдеться про дівчат і мужів, але, за правилом переваги чоловічої статі над жіночою, ОСД вжито у формі чоловічого роду), III – «кількість» (сім).

Проаналізуємо ще один приклад цього автора з ОСД οἰκέοντες (ті, що живуть): $\Sigma\kappa\acute{\iota}\theta\alpha\iota$ μὲν ὄδε ὑπερ σφῶν τε αὐτῶν καὶ τῆς χώρας τῆς κατύπερθε λέγουσι, Ἑλλήνων δὲ οἱ τὸν Πόντον οἰκέοντες ὄδε (Her. Ist. IV, 8) – *Таке розповідають скіфи про свій народ і свою країну, а ті з греків, що живуть на узбережжі Понту, таке*. ОСД утворився в результаті еліipsis іменника Ἑλλήνες, який залишився, однак, при ОСД у формі часткового родового відмінка. Для ОСД характерна АС «істота», ДС I рівня «чоловіча стать», II – «дія» і III – «поміщення об'єкта з метою заповнення ним якогось простору», ОС I рівня «людина», II – «належність до певної історичної спільноти людей» (греки), III – «належність до певної території» (узбережжя Понту).

У байці Валерія Бабрія подибуємо речення з ОСП οἰκόσιτος (домашній): ὁ δ' οἰκόσιτος πρότερος ἦλθε δεῖπνήσων (Babr. 3, 4) – *домашня першою прийшла пообідати*. Лише з контексту стає зрозумілим, що мова йде не про людину, а про домашню мишу, про що ми дізнаємось із самої назви байки «Μυς αρουραῖος καὶ ἀστῆκος» («Польова і домашня миша»). Звичай прикметник οἰκόσιτος уживається з іменниками νυμφίος (наречений) і πεζός (піхотинець) у значенні *той, що харчується за власні кошти*. Однак у Валерія Бабрія цей прикметник унаслідок оказіональної субстантивации вжито на позначення миші. ОСП має АС «істота», ДС I рівня «чоловіча стать» (чоловічий рід зумовлений пропуском іменника μῆς), II – «місце проживання», III – «належність до дому», ОС I рівня «тварина», II – «належність до роду гризунів» (миша).

Отже, як бачимо, у семантичній структурі прикметників і дієприкметників на позначення істот унаслідок оказіональної субстантивации відбуваються певні зміни, наприклад, прикметник οἰκόσιτος (домашній) має АС «місце проживання», ДС «належність до дому» та граматичну сему (далі – ГС) «чоловічий рід», у відповідного ж ОСП з'являється нова АС («істота»), ГС стає ДС I рівня («чоловіча стать»), АС і ДС прикметника переходять, відповідно, у ДС II і III рівнів, однак найважливішою відмінністю семантичної структури ОСП є поява конкретизувальних ОС I та II рівнів.

Такі самі зміни відбуваються й у семантичній структурі ОСД порівняно з відповідними дієприкметниками, зокрема

якщо для дієприкметника ἀποτεμφθέντας є характерною АС «дія», ДС «переміщення» й ГС «чоловічий рід», то у відповідного ОСД відбулась зміна АС («дія» → «істота»), ГС стала ДС I рівня («чоловіча стать»), АС і ДС дієприкметника перейшли, відповідно, у розряд ДС II і III рівнів, з'явилися ОС I, II і III рівнів, які максимально конкретизують значення ОСД.

Простежимо роль контексту при оказіональній субстантизації прикметників і дієприкметників на позначення речовини. Зокрема, у Геродота знаходимо чотири випадки вживання оказіоналізмів із таким значенням: τὸ μὲν αὐτοῦ ἐπιστάμενον ἀπαρῦσαντες ἠγεῦνται εἶναι τιμιώτερον τὸ δ' ὑπιστάμενον τοῦ ἐτέρου (Her. Ist. IV, 2) – *уважають, що те, що осіло зверху від нього (від молока), є ціннішим, ніж те, що осіло внизу*. Із попереднього й наступного контекстів стає очевидним, що ці два ОСД позначають дві складові частини збитого молока, одна з яких є ціннішою, а інша – менш цінною: ἐπεὶν δὲ ἀμελέξωσι τὸ γάλα, ἐσχέαντες ἐς ξύλινα ἀγγηία κοῦλα καὶ περιστίζαντες κατὰ τὰ ἀγγηία τοὺς τυφλοὺς δονέουσι τὸ γάλα (Her. Ist. IV, 2) – *Коли вони закінчують доїти молоко, вони його наливають у глибокі дерев'яні посудини й саджають навколо посудин незрячих, і вони збивають молоко*. Наведені ОСД мають АС «речовина», ДС I рівня «рідина», II – «переміщення», III – «вертикальне переміщення ввверх/униз», ОС I рівня «продукт переробки молока», II – «менша/більша цінність».

Проаналізуємо ще один приклад: ἀπορρέει δὲ ἀπ' αὐτοῦ παχὺ καὶ μέλαν ... τοῦτο καὶ λείχουσι καὶ γάλακτι συμμίχοντες πίνουσι (Her. Ist. IV, 23) – *стікає із цього щось густе і чорне ... це вони злизують і, змішавши з молоком, п'ють*. У наведеному реченні мова йде про сік плоду дерева понтик, який скіфи називають «асхі» й отримують шляхом витискання плоду через тканину: τοῦτο ἐπεὶν γένηται πέλον, σακκέουσι ἱματίοισι (Her. Ist. IV, 23) – *коли плід досягає, його вичавлюють через тканину*. В ОСП παχὺ на основі попереднього та наступного контекстів ми виявляємо ту саму АС, ДС I рівня «рідина», II – «внутрішня будова речовини», III – «щільність», ОС I рівня «сировина», II – «зрілість», III – «спосіб виготовлення». ОСП μέλαν щодо семантичної структури відрізняється від ОСП παχὺ лише ДС I рівня «наявність кольору» та II – «колір».

У наступному реченні Ταύτης ὧν οἱ Σκύθαι τῆς καννάβιος τὸ σπέρμα ἐπεὶν λάβωσι ... τὸ δὲ θυμᾶται ἐπιβάλλομενον (Her. Ist. IV, 75) – *отже, коли скіфи візьмуть насіння цих конопель ... кинуть (на каміння) димить – середній рід ОСД зумовлено пропуском іменника на позначення твердої речовини σπέρμα (насіння), вказівку на що знаходимо на початку цього речення. Це насіння вони кидають на розпечене каміння й у такий спосіб влаштовують парову лазню: ἐπιβάλλουσι τὸ σπέρμα ἐπὶ τοὺς διαφανέας λίθους τῶ πυρί (Her. Ist. IV, 75). Для ОСД τὸ ἐπιβάλλομενον характерна АС «речовина», ДС I рівня «тверда речовина», II – «переміщення», III – «вертикальне переміщення вниз», ОС I рівня «дрібні плоди рослини» (насіння коноплі), II – «диміння», III – «причина диміння».*

Як бачимо, семантична структура ОСД та ОСП на позначення речовини також зазнала певних змін. Якщо прикметник μέλαν – *чорне* має у своїй семантичній структурі АС «наявність кольору» та ДС «колір», то у відповідного ОСП ми простежимо АС «речовина», ДС I рівня «рідина», II – «наявність кольору», III – «колір», ОС I рівня «сировина», II – «зрілість», III – «спосіб виготовлення». Отже, відбувається зміна АС («наявність кольору» → «речовина»), в ОСП з'являється нова ДС I рівня «рідина», натомість ДС прикметника переходить у розряд

ДС II рівня в ОСП, окрім цього, в ОСП з'являються тривірневі ОС.

Не менш важливу роль відіграє контекст для розкриття значення ОСП та ОСД на позначення неістот, наприклад, у Геродота: ἡ δὲ λαμβάνουσα τὸ διδόμενον καλὸν μὲν ἔρη καὶ τοῦτο εἶναι (Her. Ist. IV, 162 (двічі) – *Вона ж, приймаючи дароване, казала, що й це є гарним*. Як свідчить попередній контекст, ОСД позначає конкретні неживі предмети, а саме золоте веретено (ὁ ἄτρακτος) і прядку (ἡ ἡλάκατα), які Евельтон (цар Саламіна) послав Феретімі (дружині лівійського царя Багта) замість війська, яке вона в нього просила. Середній рід пояснює співвіднесеність з іменником δῶρον, який фігурує нижче й синонімічним субститутом якого він виступає. ОСД τὸ διδόμενον має АС «неживий предмет», ДС «об'єкт передач» ОС I рівня «конкретний предмет – знаряддя праці (веретено і прядка)», II – «якість, вища від норми».

Проаналізуємо вплив контексту на ОСД та ОСП-номінантів збірних понять, які, як правило, виступають у множині, що зумовлено їх багатооб'єктністю. Доволі частими є випадки вживання оказіоналізмів із таким значенням у Геродота: ἡμέρης καὶ τοῦτους ὁδῶ προέχοντας τῶν Περσέων ὑπεξάγειν ... καὶ ποιεῦντας τὰ βεβουλευμένα (Her. Ist. IV, 120) – *Вони йтимуть попереду персів на відстані одного дня дороги, виконуючи те, що було вирішено*. ОСД стоїть у препозиції як відправна точка викладу інформації, адже з наступного контексту стає зрозумілим, про які рішення йдеться (скіфи мають зайти в країни, народи яких не вступили в союз із ними, щоб утягнути їх у війну проти персів, потім повернутись у свою країну й напасти на персів). ОСД має АС «множинність», ДС I рівня «сукупність певних дій, що здійснюються з певною метою», II – «продуманість» і КС «конкретні наміри».

У Софокла знаходимо ОСП μῶρα, яким Антігона характеризує свої вчинки: Σοὶ δ' εἰ δοκῶ νῦν μῶρα δρώσα τυγχάνειν σχεδὸν τι μῶρῳ μωρίαν ὀφλισκάνῳ (Soph. Ant., 469) – *Якщо тобі здається, що я роблю нерозумні вчинки випадково, то я зобов'язана цим безглуздям нерозумному*. Завдяки фоновим знанням, які забезпечує текст трагедії, ми розуміємо, що йдеться не про будь-які нерозумні вчинки, а про поховання Полініка та обряд потрійного узливання, пов'язаний із цим: χοῆσι τρισπῶδοισι τὸν νέκυν στέφει (Soph. Ant., 431) – *трикратним узливанням ушановує небіжчика*. Отже, для ОСП характерна АС «сукупність дій, що здійснюються певним чином», ДС I рівня «те, що здійснюється з огляду на інтелектуальну сутність людини», II – «невідповідність розумності, логічності» й ОС «конкретні дії, пов'язані з обрядом поховання» (саме поховання й узливання).

У словах Ісмени подибуємо ОСП ἐπὶ ψυχοῖσι: θερμὴν ἐπὶ ψυχοῖσι καρδίαν ἔχεις (Soph. Ant., 88) – *ти маєш гаряче серце в холодних справах (страшних, від яких холодне серце)*. Фонові дають змогу зрозуміти, що під холодними справами потрібно розуміти зухвалу й небезпечну справу, якою є поховання Полініка, тобто порушення наказу Креонта, розплатою за яке є покарання смертю: καὶ δεῖρο νεῖσθαι ταῦτα τοῖσι μὴ εἰδόσιν σαφῆ προκηρύξοντα ἀλλ' ὅς ἂν τούτων τι δρῆ, φόνον προκεῖσθαι δημόλευστον ἐν πόλει (Soph. Ant., 33–36) – *(Креонт) іде сюди, щоб це чітко повідомити тим, хто не знає, а той, хто зробить щось із цього, загине в місті від всенародного побиття камінням*. Цей ОСП має АС «множинність», ДС I рівня «сукупність вчинків, які викликають певні емоції», II – «страх» та ОС «конкретні дії» (поховання Полініка, порушення наказу та покарання за це).

Семантична структура ОСД та ОСП на позначення збірних понять також зазнала деяких змін завдяки окказіональній субстантивізації. Так, прикметник ψυχρὸς (*холодний*) має АС «власна ознака» і ДС «температура», а у відповідного ОСП з'являється АС «множинність», під впливом контексту виникає нова дворівнева ДС та ОС. Поява такої АС в ОСП спричинена ОС «конкретні вчинки, пов'язані з похованням Полініка, порушенням наказу й покаранням за це».

У Софокла у словах охоронця знаходимо абстрактне поняття – ОСП τό μόρσιον, яке визначає наступний перебіг подій як неминучий, визначений наперед: τό μὴ παθεῖν ἄν ἄλλο πλὴν τό μόρσιον (Soph. Ant., 236) – *я не можу зазнати нічого іншого, крім призначеного долею*. Прикметник μόρσιος (*визначений долею*) може мати як позитивне, так і негативне забарвлення, в цьому контексті – негативне, оскільки наступні рядки розкривають значення цього абстрактного поняття: οὐδ' ἄν δικάϊως ἐς κακὸν πέσοιμί τι (Soph. Ant., 240) – *я несправедливо можу потрапити в якусь біду (тобто зазнати покарання)*. Наведений ОСП має АС «ідеальний об'єкт», ДС «невідворотність долі» ОС I рівня «нешастя», II – «страх».

Висновки. Отже, проведений аналіз показує, що семантична структура ОСП та ОСД відрізняється від семантичної структури відповідних прикметників і дієприкметників. У ОСД та ОСП з'являється нова АС, досить часто ДС I рівня прикметника чи дієприкметника переходить у розряд ДС II чи III рівнів. Однак головною відмінністю ОСД та ОСП від звичайних прикметників і дієприкметників є поява однієї або декількох ОС різних рівнів.

У семантичній структурі ОСП та ОСД відбуваються семантичні зсуви. Зокрема, АС-ознака насамперед змінюється на АС «істота», «неістота», «речовина» тощо. ОС мають яскраво виражений когнітивний характер, і їх кількість коливається від однієї до трьох, що дає можливість якомога повніше скласти уявлення про те чи інше поняття. Семи, у свою чергу, зумовлені фоновими знаннями слухачів, глядачів, читачів, учасників комунікації переважно у формі мікропресупозиції. Це дає змогу констатувати, що ОС відіграють визначальну роль у формуванні значень ОСП та ОСД, сприяючи їх однозначності.

Контекст максимально конкретизує значення окказіоналізмів завдяки набуттю комплексної ОС і ДС різних рівнів, специфічних для кожного випадку, які мають видовий характер, позначаючи людину, тварину (мишу), речовину (молоко, сік, насіння конопель), неживий предмет (подарунок), збірні поняття (рішення, вчинки, справи), абстрактні поняття.

Література:

1. Лопатин В.В. Рождение слова. Неологизмы и окказиональные образования / В.В. Лопатин. – М. : Наука, 1973. – 150 с.
2. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль ; пер. с немецкого под ред. А.А. Холодовича. – М. : Издательство иностранной литературы, 1960. – 499 с.
3. Фельдман Н.И. Окказиональные слова и лексикография / Н.И. Фельдман // Вопросы языкознания. – 1957. – № 4. – С. 64–74.
4. Лыков А.Г. Современная лексикология (русское окказиональное слово) / А.Г. Лыкова. – М. : Высшая школа, 1989. – 120 с.
5. Юрченко Т.Г. Окказионалізми у творчості Павла Загребельного: структурно-семантичний і стилістичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.Г. Юрченко. – К., 2003. – 11 с.
6. Косович О.В. Окказіональне словотворення в сучасній французькій мові (на матеріалі мови мас-медіа, Інтернет-видань і художніх творів) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / О.В. Косович. – К., 2008. – 20 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 682 с.
8. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
9. Вейсман А.Д. Греческо-русский словарь (препринт V-го издания 1899 г.) / А.Д. Вейсман. – М. : Греко-латинский кабинет Ю.А. Шичалина, 2006. – 1370 с.

Савчук Г. А. Контекстуальна обусловленность значения окказиональных субстантиватов (на материале текстов разных жанров древнегреческой литературы)

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению контекстуальной обусловленности возникновения окказиональных субстантиватов и формирования их значения в текстах разных жанров древнегреческой литературы.

Ключевые слова: контекст, окказионально субстантивированные прилагательные и причастия, семантическая структура, архисема, сема.

Savchuk H. Contextual conditionality of meaning of occasionally substantivized adjectives and participles (on material of texts of different genre of ancient Greek literature)

Summary. The article is dedicated to consideration of contextual conditionality of origin of occasionally substantivized adjectives and participles and forming of their meaning in texts of different genre of ancient Greek literature.

Key words: context, occasionally substantivized adjectives and participles, semantic structure, archiseme, seme.

Суворова Т. М.,
кандидат філологічних наук,
викладач кафедри англійської мови та методики її викладання
факультету іноземних мов
Херсонського державного університету

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАМОРФОЗА В АМЕРИКАНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ БАЛАДАХ

Анотація. У статті досліджуються основи художнього мислення та образотворення в американських фольклорних баладах. У процесі реконструкції концептуальних моделей словесних образів виявлено особливий спосіб концептуалізації баладного світу – концептуальну метаморфозу.

Ключові слова: образність, метаморфоза, концептуальна метаморфоза.

Постановка проблеми. Образність будь-якого художнього тексту є домінуючою емоційною властивістю, яка виявляється через низку ознак на вербальному рівні й засвідчує складний процес свого формування на концептуальному рівні твору. Комплексне бачення образності як процесу та результату творчих зусиль автора тексту є продуктивним, даючи змогу виявити не лише стилістичні тропи й фігури мовлення в тексті, а й реконструювати концептуальні моделі в основі образотворення. Особливо цікавим є аналіз американської фольклорної балади, оскільки, по-перше, тексти є результатом роботи колективної свідомості певної нації, по-друге, самі тексти є свідченням консервативних і типових форм осмислення дійсності та способів її вербалізації через усталені мовленнєві утворення.

Проблема художнього осмислення дійсності людиною має довгу традицію, яка увібрала в себе погляди як античних мислителів (Аристотеля й Платона), так і сучасних лінгвістів із позицій когнітивної поетології. Свідченням зацікавленості образною проблематикою є плеяда наукових і науково-методологічних розвідок на теренах вітчизняної й світової науки. Образність баладного твору сягає глибин тих часів архаїчного етапу розвитку художньої свідомості (X ст. до н. е. – III ст. до н. е.), коли панувало синкретичне мислення. Стійке *уподібнення* дій і речей, а також протилежностей лежить в основі архаїчної свідомості й визначає можливості міфотворчості як важливого етапу розвитку креативного мислення. Тому зрозумілим є використання архетипу як Єдиного Об'єкта, який несе *гомеоморфну функцію* [4, с. 174], тобто уподібнює різні явища реального світу, усі різноманітні об'єкти одного класу чи вказує на функції, пов'язані з цими об'єктами.

Метою статті є реконструкція моделі раннього концептуального тропу – метаморфози, яка є одним зі способів образотворення в американських фольклорних баладах. Вирішення поставленої мети забезпечується розв'язанням низки завдань: з'ясування підґрунтя первісної творчості, виявлення способів осмислення баладного світу, визначення ролі концептуальних тропів у формуванні образності американських фольклорних балад.

Зважаючи на поступальний розвиток творчого мислення від міфу до міфопоетики й далі до фольклору, можемо констатувати, що структура словесних образів (далі – СО) містить інформа-

цію про етапи становлення творчої думки, відтак у структурі СО архетип є «первообразом» (за О.М. Веселовським), який диктує розвиток СО. Оскільки фольклор містить надбання попередніх форм художнього мислення поряд із більш розвиненими, СО такого твору можуть відображати те, що на міфологічному ґрунті було змістом, а на поетичному стало внутрішньою формою [5, с. 18; 9, с. 142], або структурою СО, у світлі нашого дослідження – образ-схемою СО, яка активується архетипом. Такі образи є архетипними, бо зберігають глибокий зв'язок із протопоетичними формами мислення. Особливо такий зв'язок помітно в структурі тих СО, які збереглися у своєму архаїчному стані, будучи непідвласними суттєвим трансформаціям. Таким є СО на позначення героя чи героїні баладних творів. СО, що позначає героя в баладах, не вирізняється індивідуальністю, він є типовим і виражається номінативними одиницями *king i knight*. Тобто головний герой зображується людиною вищого соціального статусу, проте без особливостей, які б вирізняли його серед інших. Архетипом, що лежить в основі СО, є САМІСТЬ із концептуальними імплікаціями: *гармонія, цілісність, збалансованість*. Цей архетип є породженням певних соціально-економічних умов, характерних для общинно-родової організації, коли особистість повністю відсутня, як і розуміння людини окремо від природи [5, с. 9–10]. Індивід зливається з общиною і природою. Персоніфікацією подібної спільноти й недискретності є міфічний тотемний предок-родоначальник, який утілює зоо-, фіто- й антропоморфні ознаки [5, с. 9]. Тотемізм є втіленням давнього способу типізації, на який були здатні люди того періоду своєї історії. Значений персонаж, що сформувався в надрах родової міфології, продовжує жити в СО фольклорних балад, слугуючи основою для утворення численних СО на позначення персонажів балад у процесі свого «розгалуження» в традиціоналістський та індивідуально-творчий етапи розвитку художньої свідомості.

Архетип як вияв реальності в поетичному слові реалізується в архетипному образі, структуру якого можна розкрити, опираючись на когнітивне підґрунтя механізмів пізнання світу людьми в архаїчний період. Аналогове осмислення світу разом із людиною в ньому перебуває в цей період ще на ембріональному етапі свого розвитку. Міфологічний опис світу не є вимислом, це форма узагальнення – найбільш адекватна та єдино можлива й розумна, ізоморфна певному ступеню розвитку людського мислення [7, с. 216]. Міфологія, за Ф.В.І. Шеллінгом [1, с. 27], починається не з факту відображення реальних об'єктів і не із сублимації їх у поетичні образи, а з акту прориву свідомості людини до об'єктивності. У колективних уявленнях асоціаціями керує закон *партципації* (співпричетності), за Л. Леві-Брюлем [6, с. 56–57]. Е. Кассієр вважає, що міф – символічна система, що відображає якнайскраше інтуїтивне начало свідомості [1, с. 44]. Співпричетність через міф є реаль-

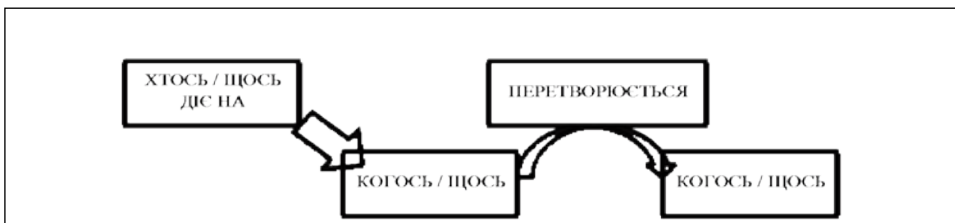

Рис. 1 Когнітивна модель концептуальної метаморфози

ністю за законами **метаморфози** [1, с. 44]. Відповідність між предметами розглядається як тотожність, а частина є тотожною цілому. На цей факт указує Дж. Фрезер у концепції симпатичної магії у фольклорі, коли завдання шкоди ляльці дорівнює заповідянню шкоди дитині, волосся чи ніготь є те саме, що й людина загалом [1, с. 36–38]. В.В. Пропп у роботі «Морфологія казки», досліджуючи перетворення героя, намагався віднайти протогогеря за аналогією до проторослини (Urpflanze) І.В. Гете в праці «Морфологія рослин». Проводячи паралелі художнього світу казки й рослинного світу, В.В. Пропп виділив головний структуроформувальний принцип в оповіді – перетворення героя, що підкреслив епіграфом у роботі «Морфологія рослин»: «Учення про форми є вченням про перетворення». Термін «метаморфоз» означає перехід, стрибок, переміщення. Мета-морфоз у міфі є перетворенням людини на рослину й навпаки чарівним чином, без зовнішнього впливу та факторів. Таке перетворення уможливується особливим синкретичним стилем мислення, притаманним людині того часу.

Теоретичний огляд досліджень міфотворчості [1; 2; 7; 9; 10] дає змогу зробити висновок, що способом осягнення навколишнього світу людиною в архаїчний період було встановлення відношення еквівалентності між предметами, а його механізмом – метаморфоза. Так людина ставала співпричетною до всього, що її оточувало. Така думка підтверджується роздумами В.В. Виноградова про метаморфозу як семантичний додаток до предиката й потрактування самого тропу відлунням «міфологічного мислення», коли «перетворення» вбачаються ліричними героями реальністю, а тому «справа не в мовних метаморфозах, а у способі світосприйняття» [3, с. 411]. Таке сприйняття дійсності полягає, на думку О.О. Потебні, у «приватному збігу субстанцій» [7, с. 485], у баладах це виявляється у відношеннях еквівалентності між доменами людини і природи в структурі образності. Зрозумілим є той факт, що дологічне мислення в баладних творах, що дійшли до нашого часу, лише проглядає кризь більш сучасні засоби вербального оформлення СО: епітеги, порівняння, асонанс, алітерація тощо є основою для виявлення метаморфози, що є способом образотворення в американських баладних творах, є основою для встановлення зв'язків між концептуальними царинами, які структурують СО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Семантика перетворень бере початок від міфу про те, що душа залишається незмінною, навіть якщо тіло стає неживим, а тому може перевтілитись в іншу форму [13, с. 60–61]. Згідно з анімістичним уявленням, переродження можливе лише через смерть, оскільки смерть у первісній свідомості є породжувальним началом [Ibid. S. 158]. Образ породжувальної смерті викликає образ коловороту, у якому щось гине та знову народжується, «народження, як і смерть, слугує формами вічного життя, безсмертя, повернення з нового стану в старий і зі старого в новий» [10, с. 67].

Відтак вважаємо, що на етапі формування художньої свідомості в архаїчний час люди послуговувались аналоговим осмисленням дійсності й синкретичним мисленням через метаморфозну концептуалізацію (з грец. *μεταμόρφωσις* – перетворення; *μετα* – між, через, після; *μόρφωσις* – форма).

В основі такого потрактування лежить базовий принцип зв'язку між концептуальними царинами знання, що людиною зараховуються до дійсності. У когнітивній лінгвістиці це принцип ідентичності (identity) [12, с. 111]. *Метаморфозна концептуалізація фрагменту дійсності означає його ментальну репрезентацію у вигляді проекції сумісних концептуальних доменів один на одного*, зумовлених значенням **перенесення концептів із одного домену до іншого**. Тобто це когнітивний процес, коли одна сутність (царина джерела) урівнюється з іншою (цариною мети) і привласнює всі її властивості, формуючи єдиний обсяг знань як для першої, так і для другої царини. Тобто обсяги концептуальних доменів збігаються, а, об'єднуючись, стають єдиним обсягом для обох царин, джерела й мети. Базова концептуальна модель фольклорних баладних творів може заповнюватися такими концептами: **ЛЮДИНА ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА ЯВИЩА ПРИРОДИ, ЯК І ПРИРОДА ПЕРЕТВОРЮЄТЬСЯ НА ЛЮДИНУ, ЩО** уможливується відношенням *еквівалентності* між ними.

Концептуальний аналіз системи СО баладного фольклорного тексту виявив, що концептуальна метаморфоза – це спосіб синкретичного осмислення дійсності, в основі якого лежить ідея перетворення, перевтілення, зміни [7; 8; 10]. Наприклад, у баладі “Sweet William and Lady Margaret” («Любий Вільям і Леді Маргарет») концептуальна метаморфоза лежить в основі СО, який шляхом лінгвокогнітивної операції транзитивності об'єднує в концептуальному просторі баладного твору природне й людське:

*Lady Marg' ret was buried under a rose
Sweet William in under a willow;
And they both grew tall, and they both grew together,
And they tied in a true lover's knot.*

На базі відношення перетворення одна царина деформується під дією причини та набуває якостей іншої царини. СО наведеної вище балади формуються шляхом еквівалентного мапування, концептуальні ознаки однієї царини (джерела) повністю привласнюються іншою цариною (мети), викликаючи асоціації однієї царини про іншу. Це пояснюється тим, що *архаїчний світогляд* базується на *тотожності природного й людського*, макрокосму та мікркосму [3; 4; 10], що дає змогу вважати концептуальну метаморфозу раннім тропом. Саме цей факт відкриває можливість перенесення якостей і функцій людини на природні об'єкти і явища. В аналізованій баладі зображено переродження чоловіка та жінки після смерті в рослини (троянду й вербу), які возз'єднуються у своєму коханні в рослинному світі. Це є не просто переродження, коли одна сутність перестає існувати й оформлюється іншою сутністю, а розширення обох концептуальних просторів природного та людського в результаті неможливості возз'єднатись у коханні у світі ЛЮДИНИ. Референтами займенника “they” є одночасно образи Леді Маргарет (*Lady Marg' ret*) (*Ledi Marzapet*) і любого Вільяма (*Sweet*

William), троянди (*a rose*) і верби (*a willow*), що свідчить про те, що в основі структури цих СО лежить концептуальна метаморфоза ЛЮДИ ПЕРЕТВОРЮЮТЬСЯ НА ПРИРОДНІ ЯВИЩА, А ПРИРОДНІ ЯВИЩА НАБУВАЮТЬ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЛЮДИНИ. Саме тому троянда та верба спроможні кохати одне одного, як люди (*“And they tied in a true lover’s knot”*). Потенція реінкарнації людей у рослини виходить із властивості міфічно-го предка мати нетлінну сутність [5, с. 171].

Когнітивною моделлю концептуальної метаморфози слугує така схема (рис. 1):

У вищезазначеній баладі “Sweet William and Lady Margaret” («Любий Вільям і Леді Маргарет») люди під впливом емоцій (відчаю) й почуттів (кохання) перетворюються на рослини.

Основна відмінність концептуальної метаморфози від концептуальних тропів, що розвинулись у процесі становлення художньої свідомості, полягає у відсутності різниці між концептуальними царинами, що взаємодіють. В архаїчному осмисленні світу людське дорівнює природному й навпаки. Із розвитком здатності людини вирізняти себе з-поміж природних явищ та інших індивідів з’являється бачення дискретності світу, значить, і відмінності між сутностями, що співіснують [11, с. 102–123].

Отже, архаїчний образ – не вигадка, не позасвідомо комбінація даних, що є у свідомості, а таке поєднання інформації, яке здавалось людям найбільш відповідним дійсності [2, с. 216]. Такий спосіб осягнення дійсності є синкретичним у розумінні не лише недискретності космосу, а й недискретності засобів мислення. Концептуальна метаморфоза містить у собі зачатки концептуальної метафори, метонімії та оксиморону, оскільки, незважаючи на той факт, що чуттєвий рівень міфологічного мислення не розрізняє людину окремо від природи, на думку К. Леві-Строса, воно демонструє здатність до узагальнення, класифікації і логічного аналізу [1, с. 56]. Концептуальні ознаки міфу формують ланцюжки бінарних опозицій: високий-низький, теплий-холодний, лівий-правий, життя-смерть [1, с. 57–58]. В основі формування таких ланцюжків лежать відносини подібності й аналогії, які є базовими для концептуальних тропів метафори, метонімії та оксиморону [11, с. 119–120]. Концептуальна метаморфоза структурує міф, виступаючи інструментом вирішення фундаментальних суперечностей ЖИТТЯ vs. СМЕРТЬ і слугуючи медіатором у поєднанні різних, часом суперечних, антогонічних ознак для створення цілісної картини світу. Концептуальна метаморфоза розвивається в інші тропи з тим, щоб фундаментальні суперечності типу ЖИТТЯ :: СМЕРТЬ підмінялись пом’якшеними – РОСЛИННЕ ЦАРСТВО :: ТВАРИННЕ ЦАРСТВО, а останні, у свою чергу, більш вузькими на прикладі конкретних рослин і тварин.

Висновки. Концептуальна метаморфоза є важливим когнітивним засобом структуризації образності фольклорного баладного тексту, оскільки дає змогу спрацювати архетипним СО, які в традиціоналістський та індивідуально-творчий етапи розвитку художньої свідомості наповнюються реалістичним змістом і трансформуються відповідно до ролі примату змісту, що зростає, в стереотипні й ідіотипні СО. Отже, баладна образність про реальні факти з історії Америки лягає на «канву» архетипного мотиву. Основою для реалізації архетипного розуміння світу є концептуальна метаморфоза ЛЮДИНА ПЕРЕТВОРЮЮТЬСЯ НА ПРИРОДНІ ЯВИЩА, А ПРИРОДНІ ЯВИЩА ПЕРЕТВОРЮЮТЬСЯ НА ЛЮДИНУ, яка системно

поєднує всі знання про світоустрій і людину в ньому. Концептуальною схемою є концепт НЕПОДІЛЬНИЙ КОСМОС, який виростає з внутрішнього смислу СО, що системно розкривають різні аспекти, визначаючи основну ідею і зміст багатозначної категорії «космос» (із грец. κόσμος – порядок, устрій, міра). Космос в архаїчну епоху – це єдність і тотожність макрокосму та мікрокосму, зовнішнього світу й людини, відповідно, з розвитком художньої свідомості відбувається зсув у концептуалізації світу, взаємозаміщення СВІТУ ЛЮДИНИ на СВІТ ПРИРОДИ.

Література:

1. Апинян Т.А. Мифология: теория и событие : [учебник] / Т.А. Апинян. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2005. – 281 с.
2. Веселовский А.Н. Народные представления славян / А.Н. Веселовский. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2006. – 667 с.
3. Виноградов В.В. Поэтика русской литературы / В.В. Виноградов. – М., 1976. – С. 411.
4. Киченко О.С. Фольклор як художня система (проблеми теорії) / О.С. Киченко. – Дрогобич : НВЦ «Каменярь», 2002. – 216 с.
5. Криничная Н.А. Персонажи преданий: становление и эволюция образа / Н.А. Криничная. – Л. : Наука, 1988. – 192 с.
6. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении / Л. Леви-Брюль. – М., 1937. – С. 56–57.
7. Потебня А.А. Эстетика и поэтика / А.А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 616 с.
8. Суворова Т.М. Синергия образной системы американских фольклорных баллад XVIII–XX столетий : [монография] / Т.М. Суворова. – Днепропетровськ : Середняк Т.К., 2015. – 456 с.
9. Франк-Каменецкий И.Г. К вопросу о развитии поэтической метафоры / И.Г. Франк-Каменецкий // Сов. языковедение. – Л., 1935. – Т. 1. – 1935. – С. 142.
10. Фрейденберг О.М. Миф и литература древности / О.М. Фрейденберг. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1998. – 800 с. – С. 223–622.
11. Grady J. Foundation of Meaning: Primary Metaphors and Primary Scenes / J. Grady : Ph. D. dissertation. – Berkeley : University of California, 1997. – 180 p.
12. Hand W.D. American Folk Legend: A Symposium / W.D. Hand. – Berkeley : University of California Press, 1971. – P. 88–95.
13. Wirz P. Die Marind-anim von Hollandisch-Sud-Neu-Guinea / P. Wirtz. – Bd. I. – Т. II. – P. 60–61.

Суворова Т. Н. Концептуальная метаморфоза в американских фольклорных балладах

Аннотация. Статья направлена на исследование основ художественного мышления и образотворчества в американских фольклорных балладах. В процессе реконструкции концептуальных моделей словесных образов выявлен особый способ концептуализации баладного мира – концептуальная метаморфоза.

Ключевые слова: образность, метаморфоза, концептуальная метаморфоза.

Suvorova T. The Conceptual Metamorphosis in American Folklore Ballads

Summary. The article is aimed at investigation of the bases for creative thinking and imagery formation in American folklore ballads. In the process of the reconstruction of the verbal images conceptual models it appeared that the conceptual metamorphosis is a specific way to reconstruct the world characteristic of American folklore balladry.

Key words: imagery, metamorphosis, conceptual metamorphosis.

Томнюк Л. М.,

аспірант кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

ЛЕКСИЧНІ КОЛОКАЦІЇ ЛЕКСЕМИ-ДОМІНАНТИ GEFÄNGNIS (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО Й ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСІВ)

Анотація. Стаття присвячена аналізу лексичних колокацій лексики Gefängnis як домінанти концепту GEFÄNGNIS. З метою вдосконалення реконструкції його зовнішньої форми через формування номінативного поля встановлюються та класифікуються його колокації, визначаються граматичні моделі в рамках лексико-семантичного підходу. Здійснюється поділ лексичних колокацій за морфологічним вираженням головного слова й ранжування їх за частотою вживання лексики Gefängnis.

Ключові слова: валентність, колокат, колокація, підрядний зв'язок, словосполучення.

Постановка проблеми. Невід'ємним етапом опису поняттєвого сегмента концепту GEFÄNGNIS вважаємо аналіз колокацій домінанти Gefängnis, тобто контексту, в якому вона найчастіше вживається, оскільки саме контекст є «індикатором її значення та функціональної ваги» [2, с. 517].

Актуальність дослідження визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на комплексне вивчення концептів як етнокультурних явищ з метою розкриття їх поняттєвого, образного й ціннісного сегментів.

Метою статті є аналіз лексичних колокацій лексики Gefängnis як імені концепту GEFÄNGNIS у межах лексико-семантичного підходу, для досягнення якої в розвідці маємо розв'язати такі завдання: здійснити класифікацію всіх лексичних колокацій за морфологічним вираженням головного компонента; виокремити і проаналізувати граматичні моделі, за якими лексема Gefängnis вступає в контекстуальний зв'язок з іншими лексемами; проаналізувати лексичну й граматичну валентність досліджуваної лексики.

Матеріалом дослідження є 15 228 випадків уживання лексики Gefängnis у сучасному німецькомовному дискурсі.

У зарубіжних лінгвістичних студіях існують різні підходи до тлумачення колокацій як синтагматичних словосполучень, але лише останніми роками науковці інтенсивно намагаються «подолати багатозначність цього поняття» [6, с. 170]. Так, Г. Бусманн вважає колокацію «певним типом сполучення лексем, зв'язність якого зумовлена семантичними відношеннями» [7, с. 345]; Г. Бургер використовує цей термін для позначення «стійких словосполучень, які можуть бути частково ідіоматичними або вільними» [3, с. 38]. Як неідіоматичні стійкі словосполучення колокації розглядають також Г. Гаррас і К. Прост [4, с. 167].

У дослідженні дотримуємося лексико-семантичного підходу, представники якого (Ш. Баллі, Е.Г. Борисова, В.В. Виноградов, В.В. Левицький, В.М. Телія, М.В. Хохлова, М.М. Шанський, Д.М. Шмельов) розглядають колокацію як «сполучення слів, у складі якого один компонент визначається змістом, темою повідомлення й фразеологізує сполучення, а інший компонент (вільний) характеризує базове слово і є се-

мантично ключовим» [1, с. 77; 5, с. 313]. У словосполученнях такого типу «семантично автономна лексема називається базовим компонентом, а інший – колокатом» [9, с. 73].

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактичний матеріал, який налічує 15 228 лексичних колокацій із компонентом Gefängnis, є свідченням того, що досліджувана лексема має високу лексичну й граматичну валентність, між якими існує певний зв'язок, оскільки «лексичну валентність розглядають як зміст, а граматичну – як форму вираження лексичної валентності» [8, с. 175].

Усю кількість лексичних колокацій (450 одиниць) ділимо за морфологічним вираженням головного слова на препозиційні словосполучення (präpositionale Wortgruppen) (243 одиниці), номінальні словосполучення (nominale Wortgruppen) (164 одиниці), вербальні словосполучення (verbale Wortgruppen) (37 одиниць) та ад'єктивні словосполучення (adjektive Wortgruppen) (6 одиниць).

Найчастіше лексема Gefängnis є компонентом препозиційних словосполучень (**Präposition + Substantiv (Gefängnis) + Verb**), у яких вона є другим компонентом (непрямим додатком у давальному або знахідному відмінках): **Dativobjekt (im Gefängnis sitzen (частотність – 1 477), machen (6), sicherstellen (2), verdienen (2), landen (253), abbrummen (2), fristen (3), verbringen (192), (ver)sterben/ums Leben kommen (147), besuchen (138), kosten (2), (zu Tode) foltern/quälen (101), enthaupten (2), bleiben (97), sein (430), einsitzen (78), lassen (2), festhalten (66), lernen (1), genießen (1), überleben (2), (ver)enden (28), brauchen (1), absitzen (62), arbeiten (83), verwickeln (1), behandeln (30), sich anstrengen (1), darben (1), misshandeln (33), niederkommen (1), schleichen (1), hinrichten (30), unterbringen (35), verschwinden (34), stehen (48), vergewaltigen (13), passieren/geschehen/losgehen/sich abspielen (13), erleben (13), erscheinen (1), dahinsiechen (1), zusammenpferchen (1), sich das Leben nehmen (12), (er)leiden (12), ein-/ab-/verbüßen (51), sich befinden (43), töten (37), leben (20), treffen (16), halten (22), brummen (1), verwahren (1), gefährden (1), trainieren (1), vergeuden (1), umbringen (11), ermorden (9), bummeln (1), durchmachen (1), verlieren (1), abwenden (1), sprechen (1), sich tummeln (1), ertragen (7), gefangen bleiben (7), erschließen (12), begehen (8), sich wiederfinden (7), sehen (19), verrichten (6), missbrauchen (6), sich erhängen (5), überstehen (5), verhungern (5), unkommen (4), erzählen (3), warten (3), haben (5), sich aufhalten (3), ausharren (3), schmachten (3), eintreffen (3), ziehen (1), sich verschulden (1), kaltstellen (1), sich bewegen (1), dealen (1), verstecken (1), beschließen (1), entwickeln (1), verbluten (1), diskreditieren (1), foltern (1), morden (1), quälen (1), schützen (1), verkloppen (1), betreuen (1), schlagen/prügeln (12), verkommen (1), verharren (1), meditieren (1), einschließen (2), henken (3), exekutieren (3),**

inhaftieren (32), stationieren (1), einkerkern (1), isolieren (1), mobben (1), erdrosseln (1), einpferschen (1), erwischen (2), наприклад: Fühlte sich so ein Sträfling, der **im Gefängnis saß?** [10, c. 47], Was wird sie von mir denken, wenn ich **im Gefängnis bin?** [16, c. 66]; **aus dem Gefängnis** kennen (1), faxen (1), befehligen (1), sich lassen (1), gelangen (1), heimkommen (1), spazieren (1), gehen (2), befreien (78), freikommen (67), (heraus)kommen (64), (ent)fliehen (62), ausbrechen (58), draußen sein (2), schreiben (27), tätig sein (1), frisch sein (1), freilassen (36), (heraus/ab)holen (34), abhauen (1), entkommen (30), bringen (1), wegschaffen (1), er-/freipressen (9), freischießen (1), heraus beteuern (1), kriegen (11), retten (10), heraushauen (1), wieder sein (1), loswerden (1), laufen (1), auslösen (8), lassen (15), zurückkommen/-kehren (6), heimkehren (5), heimbringen (4), (heraus)schicken (4), flüchten (4), entlassen (330), antworten (2), heraus wollen (89), verlegen (13), überführen (4), (heraus)schmuggeln (18), наприклад: Kurz darauf war die "Gräfin" auf geheimnisvolle Weise **aus dem Gefängnis** nach England **geflohen** [27, c. 293], Die Sprache, die Dan sprach, roh und verletzend, **kannte er aus dem Gefängnis** [18, c. 526]; **mit Gefängnis** strafbar sein (1), bestrafen (95), verfolgen (1), belegen (3), rechnen (28), ahnden (22), büßen (8), наприклад: Wer den Lichtern noch etwas hinstellt oder über sie spricht, kann schwer **bestraft werden**, sogar **mit Gefängnis** [22, c. 164], Danach können hartnäckige Schulverweigerer-Eltern **mit Gefängnis** oder mit hoher Geldstrafe **belegt werden** (Die Zeit, 11.07.2014); **vor dem Gefängnis** bewahren (22), наприклад: Obwohl sie genau wusste, dass nicht einmal Jennas Einfluss ausreichen würde, um sie **vor dem Gefängnis** zu **bewahren**, wenn herauskam, dass sie Leuten mit zeitlich begrenzten Visa beim Untertauchen half ... [21, c. 368]; **zum Gefängnis** verdonnern (2), verurteilen (884), наприклад: Der damals 21-Jährige wurde dafür **zu zwei Jahren Jugendgefängnis verurteilt** [13, c. 53]; **Akkusativobjekt (ins/in ein Gefängnis** verlegen (100), werfen (111), bringen (336), schmuggeln (2), begleiten (2), kommen (327), gehen (189), stecken (163), zurückführen/-bringen (2), müssen/sollen (988), nehmen (3), fliegen (1), schicken (86), wandern (84), (ein-/weg)sperren (76), verrotten (1), gehören (37), verüben (1), zitieren (1), zurückfahren/-kehren/-gehen (30), wollen (29), abschieben (1), schmeißen (1), einziehen (1), befördern (1), herbei-/verschleppen (16), führen (14), reisen (1), abwandern (1), schreiben (13), gefangen setzen (12), einliefern (9), sich begeben (8), setzen (7), dürfen (7), schleppen (5), schaffen (1), lassen (1), gelangen (1), schleusen (1), treiben (4), möchten (1), bannen (1), verfrachten (3), abstürzen (3), bestellen (2), spülen (1), transportieren (7), anweisen (4), наприклад: **Stecken** Sie den Fahrer sofort **ins Gefängnis** [14, c. 176], Ich glaube nicht, dass er möchte, dass seine Berater mitbekommen, was dort oben passiert, sonst hätte er Jolissa schon längst **ins Gefängnis bringen** lassen [22, c. 440]).

Групу номінальних словосполучень (**Substantiv + Substantiv**) утворюють словосполучення, в яких лексема *Gefängnis* виступає як головним, так і залежним компонентом: **Substantiv + Substantiv (Gefängnis) als Genetivattribut** (das Behandlungszimmer_ (2), Minuten/Stunden/Tage/Wochen/Monate/Jahre_ (323), nach (Wochen/Monaten/Jahren)_ (90), Überfüllung_ (96), Verlassen_ (2), Insassen_ (46), die Größe_ (1), der Strafgefängene_ (32), eine Verurteilung zu (6) Jahren_ (auf Bewahrung) (25), (Aus)bau_ (18), Dauer_ (1), Zellen_ (15), der Besucherraum_ (16), Schließung_ (14), der (Mit)häftling_ (9), Sanierung_ (1), Feuerhölle_ (1), die Mauer_ (9), die (Er)stürmung_ (9), Wände_ (3), der (Mit)gefängene_ (731), наприклад: Etwas darin bewegte sich und stieß gegen die seidenen

Mauern der winzigen Gefängnisse [25, c. 103], Mit den **Insassen des Frauengefängnisses** Salpêtrièrè machte man kurzen Prozess [27, c. 950]; **Substantiv (Gefängnis) + Genetivattribut** (der Geister (2), наприклад: Die kleine Insel, 400 Meter im Durchmesser, war das Sidschinn, **das Gefängnis der Geister** [23, c. 800]); **Substantiv + Substantiv (Gefängnis) als adverbiale Lokalbestimmung im Dativ** (Folter(ung) und Prügelattacken/Vergewaltigung im _ (119), Bedingungen/Zustände/Umstände im _ (84), Häftlinge im _ (70), Entlassung aus dem _ (67), die Zeit im _ (65), die Freilassung aus dem _ (57), der Kriegsgefängene im _ (50), Geiselnahme im _ (46), Flucht aus dem _ (46), Misshandlung im _ (41), Hungerstreik im _ (39), Besuch im _ (38), Verhaftung im _ (33), (Folter)skandal im _ (32), Gewalt im _ (30), Ausbruch aus dem _ (26), Furcht/Angst vor dem _ (20), der Tod im _ (18), Großbrand/-feuer im _ (17), Ausbildung im _ (17), ein Zeugenbericht aus dem _ (16), Gefangenen-/Häftlingsaufstand im _ (15), Gefängene im _ (14), die Lage im _ (14), Entlassung aus dem _ (13), die Erfahrung im _ (12), der Selbstmord im _ (12), Bilder/Szene aus dem _ (12), Meuterei im _ (10), Inhaftierung im _ (10), Treffen im _ (9), der Aufenthalt im _ (9), das Leben im _ (9), Missstände im _ (8), die Isolation im _ (8), die Situation im _ (7), Rückkehr aus dem _ (7), Brutalität/Barbarei im _ (7), die Behandlung im _ (6), der Besucher im _ (2), der Umgang im _ (2), die Tätigkeit im _ (2), Geiselnahme im _ (2), Kontakte im _ (2), Männer im _ (2), Mobbing und psychische Unterdrückung im _ (2), Ereignisse im _ (2), Alkohol im _ (1), Arbeitspflicht im _ (1), Ausführungen aus dem _ (1), Beförderungen im _ (1), Berufsgruppen im _ (1), die Typen im _ (1), die Hölle im _ (1), die Repression im _ (1), Bewohner im _ (1), das Denken im _ (1), das Ereignis im _ (1), das Essen im _ (1), die Menschen im _ (1), die Gewinnspannen im _ (1), der Bausch im _ (1), der Druck im _ (1), der Langzeitbesuch im _ (1), der Rechtsbrecher im _ (1), Drogen im _ (1), Drogenbanden im _ (1), die Stimmung im _ (1), Gefangenschaft im _ (1), die Rolle im _ (1), Durchsetzungsvermögen im _ (1), Entlassene aus dem _ (1), Eintönigkeit im _ (1), die Spannung im _ (1), Kinderschänder im _ (1), die Untersuchungen im _ (1), Lebensbedingungen im _ (1), Gefangenenliste im _ (1), Engagement und Interesse im _ (1), Foltermord im _ (1), Gefangenenbriefe im _ (1), Gefangenenewölbe im _ (1), Gefangenenkammer im _ (1), Gefangenenrechte im _ (1), Gefangenenstatus im _ (1), Gefangenenuniform im _ (1), Verhältnisse im _ (6), Unruhen im _ (6), Missbrauch im _ (6), Übergriffe im _ (5), Tätowieren im _ (5), Erlebnisse im _ (5), Militärstrafgefängene im _ (4), Hinrichtung im _ (4), die Befreiung von Häftlingen im _ (4), Haft im _ (4), Exekution im _ (4), Hinrichtung im _ (4), die Besuchszeit im _ (4), Bedienstete im _ (3), Gerüchte im _ (1), Gewalttaten im _ (1), Kettengefängene im _ (1), Kriminalisierung im _ (1), Kultur des Misstrauens im _ (1), Lebensumstände im _ (1), Möglichkeit im _ (1), Mörder im _ (1), Opfer im _ (1), Platz im _ (1), Politik im _ (1), der Zeitgeber im _ (1), die Aufgabe im _ (1), Realität im _ (1), der Inhaftierte im _ (3), die Arbeit im _ (3), Rechtsradikale im _ (1), Sexualität im _ (1), Sicherheit im _ (1), Stasi im _ (1), Sterbebegleitung im _ (1), Straffällige im _ (1), Überbelegung im _ (1), Übergriffe und Schläge im _ (1), Verbrecher im _ (1), Verurteilung zu 15 Jahren _ (1), Werkräume im _ (1), Würde der Gefangenen im _ (1), Zwischenstationen im _ (1), Alltag im _ (3), Untaten im _ (3), Ausländer im _ (2), Befreiung aus dem _ (2), die Unterbringung im _ (2), Flucht aus dem _ (2), Gefangenenfürsorge im _ (2), наприклад: Ich muß umkommen, daran ist kein Zweifel; es gibt keinen Weg zur **Befreiung aus diesem engen Gefängnis** [12, c. 524], Daraus folgt weiter, dass ihre Verhaftung im Februar und **der Aufenthalt im Gefängnis** Unrecht waren [19, c. 358]; **Substantiv + Substantiv**

(Gefängnis) als adverbiale Lokalbestimmung im Akkusativ (*Weg ins* (21), *Rücküberführung ins* (1), *Einlieferung ins* (3), наприклад: Uli Hoeneß ist auf dem *Weg ins Gefängnis* (Die Zeit, 14.03.2014), Mubarak war Anfang Juni zu lebenslanger Haft verurteilt worden, seit der *Einlieferung ins Gefängnis* verschlechterte sich sein Gesundheitszustand rapide (Die Zeit, 20.06.2012)).

Лексема *Gefängnis* у вербальному словосполученні ***(Substantiv (Gefängnis) + Verb)***, між членами якого існує підрядний зв'язок, є другим компонентом як додаток у знахідному та давальному відмінках: ***Substantiv (Gefängnis) als Akkusativobjekt + Verb*** (*_ verlassen* (254), *_ (er)stürmen* (54), *_ garantieren* (1), *_ wählen* (1), *_ füllen* (1), *_ teilen* (3), *_ betreten* (3), *_ angreifen* (24), *_ schließen/absperren* (21), *_ riskieren* (17), *_ warten* (17), *_ überfallen* (2), *_ leeren* (4), *_ fordern* (68), *_ einbringen* (7), *_ verlangen* (6), *_ erhalten* (33), *_ bekommen* (25), *_ kriegen* (1), *_ kassieren* (1), *_ überschreiten* (1), *_ verhängen* (10), *_ aufbrummen* (3), наприклад: Sehr bald würden sich die Handschellen um seine Handgelenke schließen, und Lloyd Connors war fest entschlossen dafür zu sorgen, dass er *das Gefängnis* niemals wieder *verlassen* würde [20, c. 964], Al-Kaida-Kämpfer nutzten das Chaos in dem Land, um *ein Gefängnis* zu *stürmen* und 300 Häftlinge zu befreien (Die Zeit, 02.04.2015); ***Substantiv (Gefängnis) als Dativobjekt + Verb*** (*_ entfliegen* (1), *_ entzwischen* (1), *_ entgegen* (8), *_ entkommen* (6), наприклад: Musste Kriege führen, weil man im Frieden seine Rechnungen geprüft hätte, hatte sich zum Kaiser gekrönt, um *dem Schuldgefängnis* zu *entgehen* [26, c. 144], Zeitweise hatte Vivian vorher ziemlich laut getönt, Ryan werde sich als undankbarer Kerl erweisen, der keinen Blick mehr für Nora übrig haben würde, wenn er *dem Gefängnis* erst *entkommen* wäre [18, c. 331]).

Найменшу кількість становлять колокації типу ***Adjektiv-Substantiv-Kollokation***: *geschlossen* (14), *offen* (3), *geheim* (44), *voll* (4), *schwarz* (7), *illegal* (7), *politisch* (3), наприклад: Er soll ein sadistischer Folterer sein, der in seinem Heimatdorf *illegale Gefängnisse* einrichten ließ (Die Zeit, 27.05.2004, Nr. 23), Seinen Recherchen zufolge missbraucht China seit Jahrzehnten psychiatrische Anstalten als *politische Gefängnisse* wie einst die Sowjetunion (Die Zeit, 03.11.2005 Nr. 45).

Окрему групу становлять колокації, в яких лексема *Gefängnis* є підметом або входить до складу порівняльних конструкцій. Варто зазначити, що кожна з таких колокацій має метафоричне забарвлення: ***Substantiv (Gefängnis) als Subjekt + Verb*** (*_ bleibt erspart* (10), *_ steht in Flammen* (5), *darauf steht lebenslang* (114), *_ platzt aus allen Nähten* (3), *_ ist hoffnungslos überbelegt/überlastet* (29), *_ droht* (300), *_ rehabilitiert*, *_ will bestrafen*, *_ hat die Möglichkeit*, *_ hilft* (2), *_ macht* (4), *_ muss weh tun* (1), *_ ist in der Lage* (1), *_ füllt sich* (1), *_ bietet an* (2), *_ schüchtert ein* (1), *_ wird einimpfen* (1), *_ schreckt nicht ab* (2), *_ muss menschlicher werden* (1), *_ stimmt ein* (1), *_ marschiert auf* (1), *_ verändert* (1), *_ ist aufgefordert* (1), *_ ist gefährlich* (2), *_ schießt aus dem Boden* (1), *_ beherbergt* (1), *_ erfüllt* (1), наприклад: Du bist noch genau derselbe Feigling wie damals, dachte er, das beste Beispiel dafür, dass *das Gefängnis* keine besseren Menschen aus seinen Insassen *macht* [18, c. 895], Am nächsten Morgen holten sie alle Gefangenen aus den Baracken, um ihnen zu zeigen, dass ihnen *das Gefängnis* nach einem Fluchtversuch *drohte* [17, c. 579]); ***vergleichende Wortgruppen mit Konjunktionen als/wie***: ***Substantiv (Gefängnis) + Konjunktion als/wie + Substantiv*** (*_ als Ort* (3), *_ als Hölle* (1), *_ als Festung* (2), *_ wie Ritterschlag* (2), *_ wie Fluss* (1), *_ als Bestandteil* (1), *_ wie Schule* (3), наприклад: *Der Knast* ist *wie ein Fluss*. Wird man als Nichtschwimmer,

als Neuling, da hineingeworfen, egal ob als Häftling oder Angestellter, muss man ganz schnell schwimmen lernen – oder man wird todsicher ertrinken [11, c. 25], *Das Gefängnis* entpuppte sich für ihn genau *als die Hölle*, die er sich vorgestellt hatte, wobei er wusste, dass er vorläufig nur den Vorgeschmack bekam [18, c. 198]); ***Substantiv + Konjunktion als/wie + Substantiv (Gefängnis)*** (*Kloster als* (1), *Haus wie* (6), *Zimmer wie* (3), *Laken wie* (1), *Raum wie* (2), *Tod als* (1), *Welt als* (1), *Porträt als* (1), *Jugendjahren wie* (1), *Wissen als* (1), *Leben als* (5), *Kirche als* (1), *Psychiatrie wie* (1), *Land wie* (7), *Hotel als* (2), *Schweigen wie* (1), *Betrieb wie* (2), *Stadion als* (2), *Internet als* (1), *Zoo als* (1), *Gehege als* (1), *Büro wie* (2), *Wohnung wie* (1), *Schrift als* (1), *Zelle wie* (1), *Job wie* (1), наприклад: *Die Laken* waren *wie* heiße tote *Gefängnisse* [15, c. 38], *Das Haus* kam mir *wie ein Gefängnis* vor, eine stickige Zelle, in der ich eingesperrt war, während draußen das Leben tobte, während ganz München sich vergnügte, meine Konkurrenten, meine Gläubiger, sogar die Arbeiter von meiner Baustelle [24, c. 269]).

Висновки. Аналіз лексичних колокацій лексеми-домінанти *Gefängnis* доповнює дослідження концепту *GEFÄNGNIS* на понятійно-ціннісному рівні й удосконалює реконструкцію його зовнішньої форми через формування номінативного поля. Підсумовуючи викладене вище, варто зазначити, що досліджувана лексема демонструє не лише об'ємний словотвірний потенціал, а й високу лексичну і граматичну валентність. У досліджених колокаціях лексема *Gefängnis*, з огляду на функції в'язниці як соціального інституту, може бути підметом, додатком у давальному та знахідному відмінках, обставиною місця, означенням у родовому відмінку й компонентом порівняльних конструкцій. Найчастіше ця лексема є компонентом препозиціональних і номінальних словосполучень, що свідчить про важливість в'язниці як суспільного феномена.

Результати наукової розвідки дають змогу стверджувати, що в сучасному німецькомовному публіцистичному та художньому дискурсах фіксується значна кількість «живих» колокацій із компонентом *Gefängnis*, які не лише свідчать про високу лексичну валентність цієї лексеми, а й уходять до активного шару німецькомовної свідомості. Отже, у німецькомовній етнокультурі концепт *GEFÄNGNIS* належить до загальнонаціональних концептів, оскільки він не лише є компонентом національної концептосфери, а й ним оперують носії мови в повсякденній свідомості, тобто у своїй практичній поведінці, де він реально функціонує. З огляду на постійне збільшення частотності лексичних одиниць, які репрезентують концепт *GEFÄNGNIS*, що свідчить про безперервне збагачення його змісту й появу нових концептуальних характеристик, робимо висновок, що концепт *GEFÄNGNIS* актуалізується в концептосфері німецького народу, тобто набуває комунікативної релевантності.

Перспективами подальшого дослідження вважаємо формування номінативного поля концепту *GEFÄNGNIS* у сучасному німецькомовному дискурсі з метою реконструкції його зовнішньої форми.

Література:

1. Борисова Е.Г. Фразеологическое значение в устойчивых словосочетаниях / Е.Г. Борисова, О.В. Захарова // Филологические науки. – 1994. – № 4. – С. 77–84.
2. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
3. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. / H. Burger. – 4., neu bearb. Aufl. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2010. – 240 S.

4. Harras G. Strategien der Lemmatisierung von Idiomen / G. Harras, K. Proost // Deutsche Sprache. Zeitschrift für Theorie, Praxis, Dokumentation / L.M. Eichinger, A. Linke. – Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2002. – S. 167–183.
5. Hausmann F. Was sind eigentlich Kollokationen? / F. Hausmann, J. Franz // Jahrbuch des Instituts für Deutsche Sprache. Folge: Wortverbindungen – mehr oder weniger fest. – Berlin : Walter De Gruyter, 2004. – S. 309–334.
6. Helbig G. Funktionsverbgefüge – Kollokationen – Phraseologismen. Anmerkungen zu ihrer Abgrenzung im Lichte der gegenwärtigen Forschung / G. Helbig // Wörter – Verbindungen. Festschrift für Jarmo Korhonen zum 60. Geburtstag / U. Breuer, I. Hyvärinen. – Frankfurt am Main : Peter Lang Verlag, 2006. – S. 165–174.
7. LSW: Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft / H. Bußmann. [4. durchgesehene und bibliographisch ergänzte Aufl.: Hartmut Lauffer]. – 4., neu bearb. Aufl. – Stuttgart : Kröner Verlag, 2008. – 860 S.
8. Matveeva G.G. Valency and expectation / G.G. Matveeva, E.V. Firsova // Journal of International Scientific Publications: Language, Individual and Society, Volume 5, Part 2 / [edited by : Sofia Agapova, Alexandr Gorbunov]. – Bulgaria : Info Invest, 2011. – P. 172–179.
9. Model B. Syntagmatik im zweisprachigen Wörterbuch / B. Model. – Berlin : Walter de Gruyter, 2010. – 287 S.
21. Neumayer G. Als die Welt zum Stillstand kam / G. Neumayer. – Weinheim : Beltz & Gelberg Verlag, 2012. – 397 S.
22. Rauchhaus S. Messertänzerin / S. Rauchhaus. – Wien : Verlag Carl Ueberreuter, 2011. – 623 S.
23. Shepherd M. Schneerose / M. Shepherd. – Rheinland : Kindle Edition Verlag, 2012. – 1040 S.
24. Stamm P. Sieben Jahre / P. Stamm. – Frankfurt am Main : S. Fischer Verlag, 2009. – 299 S.
25. Steinhöfel A. Der mechanische Prinz / A. Steinhöfel. – Hamburg : Carlsen Verlag, 2003. – 235 S.
26. Twardowski D. Tod auf der Northumberland: Der erste Fall für John Gowers / D. Twardowski. – München : dotbooks Verlag, 2015. – 149 S.
27. Weigand K. Die Kammerzofe / K. Weigand. – München : Wilhelm Heyne Verlag, 2006. – 1067 S.

Томнюк Л. Н. Лексические коллокации лексемы-доминанты Gefängnis (на материале современного немецкого публицистического и художественного дискурсов)

Аннотация. Статья посвящена анализу лексических коллокаций лексемы Gefängnis как доминанты концепта GEFÄNGNIS. С целью усовершенствования реконструкции его внешней формы путём формирования номинативного поля устанавливаются и классифицируются его коллокации, определяются грамматические модели в рамках лексико-семантического подхода. Осуществляется распределение лексических коллокаций по способу морфологического выражения главного слова и ранжирование их по частоте употребления лексемы Gefängnis.

Ключевые слова: валентность, коллокат, коллокация, подчинительная связь, словосочетание.

Tomniuk L. Lexical collocations of the lexeme-dominant Gefängnis (based on modern German publicistic and belles-lettres discourse)

Summary. The article is specifically concerned with the analysis of the lexical collocations of the lexical item Gefängnis as a dominant idea of concept GEFÄNGNIS. In order to improve the reconstruction of its exterior form through the nominative field formation, the notion of collocations, lexical and grammatical valency within the scope of lexical-semantic approach is explained. The article focuses on the division of lexical collocations according to the main word morphological expression and its arranging in accordance with the usage frequency of the lexical item Gefängnis.

Key words: valency, collocat, collocation, subordination, word combination.

Список джерел ілюстративного матеріалу:

10. Adlon A. Ausradiert – Nicht ohne meinen Dad / A. Adlon. – Köln : Kindle Edition, 2015. – 132 S.
11. Bausch J. Knast / J. Bausch. – Berlin : Ullstein Buchverlag, 2012. – 285 S.
12. Funke C. Tintenherz / C. Funke. – Hamburg : Cecilie Dressler Verlag, 2003. – 576 S.
13. Gensing P. Terror von rechts / P. Gensing. – Berlin : Rotbuch Verlag, 2012. – 117 S.
14. Hesse C. Was Einstein seinem Papagei erzählte / C. Hesse. – München : Verlag C.H.Beck oHG, 2013. – 458 S.
15. Kaminer W. Coole Eltern leben länger / W. Kaminer. – München : Wilhelm Goldmann Verlag, 2014. – 123 S.
16. Kehlmann D. F / D. Kehlmann. – Reinbek bei Hamburg : Rowohlt Verlag, 2013. – 153 S.
17. Lang M. Masken / M. Lang. – München : Knauer Taschenbuch, 2012. – 1191 S.
18. Link C. Im Tal des Fuchses / C. Link. – München : Blanvalet Verlag, 2012. – 2937 S.
19. Milstein I. Julia Timoschenko: Die autorisierte Biografie / I. Milstein. – München : Redline Verlag, 2012. – 560 S.
20. Neuhaus N. Unter Haien / N. Neuhaus. – Münster : Prospero Verlag, 2009. – 1011 S.

Фоменко Е. Г.,
доктор філологічних наук, доцент,
професор кафедри теорії і практики перекладу,
заведуючий кафедрою теорії і практики перекладу
Класического приватного університету

ИНТЕРМЕДИАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ-ТЕКСТ-ПОДТЕКСТ

Аннотация. Статья исследует турбулентную вербализацию синтеза искусств в фазовом переходе Стерна-Джойса на материале «Альберта» Л.Н. Толстого и «Мертвых» Дж. Джойса. Выявляется самоорганизация интермедийного контекста-текста-подтекста: вербальный лейтмотив в ассоциативной сети музыкального впечатления, приращение смысла в интермедийной непрерывности и цикличности, вербализация музыкальных констант эпохи для рассеяния вербального откровения.

Ключевые слова: контекст-текст-подтекст, интермедийность, художественный дискурс, синергия писателя, турбулентность, индивидуально-авторская концепция.

Постановка проблемы. Мы исходим из того, что контекст-текст-подтекст [3] является предметом синергии художественного текста. Однако, в отличие от композиционной поэтики, утверждающей, что «лингвистический подтекст <...> оказывается естественной формой проявления или усиления позиции автора» [2, с. 9], мы исследуем подтекст во фрактальном целом самоорганизующейся системы «контекст-текст-подтекст». В фазовом переходе Стерна-Джойса, который нами так назван по крупным писателям, инициировавшим и доведшим до радикализма свертку повествования в турбулентных вариациях потока сознания, участвовали многие писатели, размышлявшие о природе творческого вдохновения. Интермедийные исследования художественного текста, посвященные живописи в литературе [4] или музыке в литературе [1; 2; 5], являются актуальными, поскольку по-новому раскрывают индивидуально-авторскую концепцию писателя.

Цель статьи – исследовать интермедийный контекст-текст-подтекст повести Л.Н. Толстого «Альберт» [6] и рассказа Дж. Джойса «Мертвые» [7, с. 199–256] для выявления турбулентной вербализации синтеза искусств, свойственной фазовому переходу Стерна-Джойса.

Изложение основного материала исследования. Вербальный лейтмотив в ассоциативной сети музыкального впечатления. В сцене танцевального вечера с исполнением музыкального сочинения в «Альберте» Л.Н. Толстого и «Мертвых» Дж. Джойса нет межсемиотического перевода музыкального языка; общим является сцепление музыкальных впечатлений в вербализации контекста-текста-подтекста через театральные эффекты сцены. Театрализация воплощается возвышением, на котором замерзающий Альберт отдает вечности музыку своих мечтаний, и лестничной площадкой, отделяющей прислушивающуюся к пению Грету от Габриэля, наблюдающего за ней снизу.

«Альберт» посвящен музыканту-иностранцу, имя которого означает «благородный и блистательный». Альберт бедствует, обогреваясь, выпивая и музицируя на петербургском «балике» [6, с. 32]. Его странность проникает в «не то» обыденное, создавая «что-то» прекрасное, поглощая в воображаемых сце-

пленных объятиях луны и воды его самого. «Мертвые» описывают традиционный танцевальный вечер, три хозяйки которого связаны с музыкой (органистка и учительница музыки, сопрано в дублинской церкви и учительница музыки для начинающих); младшая из них, органистка, исполняет виртуозную пьесу для фортепиано, демонстрируя приглашенным ученикам свою технику фортепианной игры. Исполнение «Меланхолии» в «Альберте» и песни “The Lass of Aughrim” в «Мертвых» является толчком к неожиданной встрече через музыку. Музыка рассеивает грусть любви. Скрипка поет о трагической любви Альберта. Звуки песни из прошлого навевают грусть о трагической разлуке юноши и девушки в ирландской глубинке. Откровение «несомненной веры в возможность невозможного счастья» [6, с. 37] размывает действительность и воспоминание. В «Альберте» наслаждение и блаженство счастья доставляет исполнительское мастерство; в «Мертвых» звуки песни, скорее намек, чем исполнение (у тенора простужен голос), приглушенно-смягченное закрытой залы, вскрывают горечь личного воспоминания. Перед закрытой дверью угасает огонь жизни Альберта, прижимающего без голоса-смычка воображаемую стеклянную скрипку. Суть неожиданной встречи, как показывает через музыку ранний Л.Н. Толстой, состоит в том, что она «не то, что всегда окружает» [6, с. 40]. Внутренняя свобода музицирующего Альберта отрицает притяжение стеклянной клетки-благополучия, равное смерти. Песня об утрате в «Мертвых» передает ту же тоску и холод смерти, как и в скрипичном исполнении Альберта голос моцартовского Командора.

Новаторство Л.Н. Толстого состоит в свертке повествования за счет накопления сцен. Следуя Л. Стерну, определившему в «Тристане Шенди» путь свертывания повествования накоплением сцен, и Л.Н. Толстой, и Дж. Джойс размывают центр впечатления в пространственной одновременности музыки и слова. Альберт, незванный гость, меняет ход вечера исполнением сочинения для скрипки и фортепиано; его скрипичная версия русской народной песни завораживает слуг; потрясает имитация целого оркестра в его скрипичном переложении первого акта «Дон Жуана» Моцарта; театрально-бутафорное стекло в форме скрипки звучит реквиемом таланту, погибшему на чужбине от русской тоски. Благодеяние Делесова – мишура для скрипача, играющего на чужих скрипках и отдающего невозможной восторженной любви-меланхолии, странной недомолвками. Л.Н. Толстой сцепляет словесно-музыкальные образы с не имеющей отношения к искусству рутинной. Серийная частица «то» и серийные отрицания вторят в действительности и в воспоминании движениям смычка (из-за такта – «не то» и на сильную долю такта – «то»). Необычайно убедительная трансформация смысла слов, однокоренных прилагательному «странный». Искусно подобраны глаголы, передающие динамику звукового потока в волнообразной вербализации. Му-

зыкальні варіації подвійних і трійних однородних членів речення, якими насичені «Альберт». Серійні союзи зберігають музикальний ритм сплелого враження, зводячи різні однородні члени речення, наприклад, однородні обставини місця з союзом «и» розводять однородні сказуємі, так же зв'язуємі цим союзом: «Альберт разом з нею кинувся в луну і воду і зрозумів» [6, с. 57]. Надстроїки значення (дивний музикант, дивний інструмент, дивність враження) постійним поверненням виводять звужуваними і розширюваними колами ускладнених речень на прозорий, холодний дублюєт справжньої скрипки, з яким «кращий і щасливіший» [6, с. 58], без голосу-смички розчиняється в мисленнях-меланхоліях. Дж. Джойс, як і Л.Н. Толстой, обігрує повтор з допомогою службових слів, як в «listening to distant music, a symbol of» [7, с. 240]. Толстовське «то» і джойсовське «of» з'єднують з чимось ще в аккорді контексту-тексту-підтексту (Альберт говорить про веселого художника Петрова, який уже не займається живописом, а в «Мертвих» літератор шукає живописний еквівалент музикальному враженню, не маючи таланта живописця).

Вербалізація відкриття душі в «Альберте» органічна «Мертвими». Індивідуально-авторське зусилля вводить контекст-текст-підтекст в стан розриву (потік нот – потік сліз). Індивідуально-авторські концепції, т. є. внутрішня життя художественного мови в варіативності дискурсивного поля свідомості, розділяють художественне освоєння світу синергією. Мовотворчість черпає у музики ритміку, коли «не то» розвивається в пошуках «того», а повтор службової частини мови зводиться до повтору однієї і тієї ж ноти, повернення до якої задає розвиток музикальної теми. Турбулентність «то» і «не то», «що-то» і «something», т. є. хаотичні коливання, руйнівні стару систему контексту-тексту-підтексту і породжують новий порядок вибухом індивідуально-авторських відхилень в дискурсивне свідомість сучасності, підкоряється і у Л.Н. Толстого, і у Дж. Джойса ритміці музикальної циклічності і звукодекларації. Кришталова скрипка, стиснута обома руками в сонливому затемненні свідомості, передбачає джойсовські епіфанічні відкриття, такі ж моменти високого, чистого духовного напруження. Гра на кришталовій скрипці синергічна застиглому стану молодої жінки, потрясеної вторгненням прихованого спогаду з минулого.

Важко, як музика звучить в голові читача. Якщо пісня у Дж. Джойса вповні на слуху, то твір, вибране Альбертом, завуалюється, хоча у піаніста є ноти. «Меланхолія» містить контраст між романтичним називом, станом хандри і музикальною тональністю без альтернатив. «Меланхолія» викликає асоціації з фантазією до-мажор для скрипки і фортепіано Ф. Шуберта, opus 159, і фантазією до-мажор для скрипки і фортепіано Р. Шумана, opus 131. Перша довга нота кантіленної теми, виконується нисходячим рухом смычки в фантазії Шуберта, вказує саме на це твір, як, по крайній мірі, джерело «Melancholie C-dur». Фантазія Шуберта композиційно близька «Альберту», бо вона відрізняється циклічністю, варіативною розробкою мелодій, неперервністю, принципом сопоставлення. Хоча до-мажор є єдиною мажорною тональністю без альтернатив (без підвищення або зниження тона), турбулентність створюється модуляційними ходами, які ведуть до висот творчого відкриття. Через вказані Л.Н. Тол-

стым тональності крізь «Меланхолію» проходять симфонія Й. Гайдна (до-мажор), моцартовська симфонія № 41 «Юпітер» (до-мажор), перша симфонія Бетховена (до-мажор) і п'ята героїчна симфонія Бетховена (до-мінор – тональність, в якій помилився піаніст). Тональність розсіює входження в ризому романтичної музики (через пряме згадування Ф. Шопена). В контекст-текст-підтекст вплітаються обидва цикли фортепіанних етюдів Шопена (соч. 10 і 25), заключительні етюди з яких написані в до-мінорі; цікаво, що більш ранній з циклів обрамляється етюдами в до-мажорі і до-мінорі. В асоціативний круг включається друга симфонія Р. Шумана в до-мажорі. Важко не тільки зв'язка Шопен-Шуберт-Шуман, але і зв'язка називу п'єси з станом глибокої меланхолії, в якій перебував Р. Шуман в психіатричній клініці; подвійно згадування Альбертом Роберта одразу після імені Шопена, можливо, мовить не тільки про «Роберта-дьявола» Мейєрбера, оперу з ефектною театралізацією, але і про душевну хворобу Шумана і Альбера. Думається, що до-мажор великих музикальних творів вступає в різкий контраст з циклічністю побутової «не то і не потрібно» [6, с. 32], трансформуючись вокальною кантіленою і виртуозною орнаментикою виконавця в серійні «то» і «що-то»: «Якої-то холодної кола, то звужуючись, то розширюючись <...> **що-то**, все вище і вище підходячи до горла» [6, с. 36] (мурашки радості розсіюються в потоці сліз). Внаслідок А. Скрябін олицетворяв тональність до-мажор, яку відчував в червоному кольорі, з адом. А ось Н.А. Римський-Корсаков бачив цю тональність в білому кольорі (подібність з сніжним містом і кришталовою скрипкою в епітанях Альберта).

В відмінності від Л.Н. Толстого, охоплюючого весь процес виконання твору, Дж. Джойс хвилює мить, перехвачене, подивлене одним чоловіком у іншого. Як остання скрипка Альберта була «дивного пристрою» [6, с. 56], так і дивний пристрій людського горла обмежує чистоту співу при простуді. Якщо гра Альберта стає викликом, то викликом в «Мертвих» стає спів, а сам музикальний матеріал, надавши глибини струни душі. Дж. Джойс приводить три рядки з пісні, вставляючи сцену «далекій музики» в сцену уходу гостей.

Своєю грою Альберт створює театральну-драматичну ефект. В його виконанні немає створюючої логіки, бо піаніст підкоряється волі скрипача. Перед виконанням Альберт робить «то», що було «не потрібно» для виконавця танцювальної музики, гравшого на своєму інструменті; Альберт звикає до чужого інструменту і розташовується у фортепіано, як колись стояв у басу в оркестровій ямі, не зводячи очей з дами своєї мрії. Друга скрипка в минулому, артист оркестру, він відчуває себе солістом, вільним в відкритті музикування. Його гра виводить кожного слухача з «стану свідомості, шумного розсіяння і душевного сна» [6, с. 35]. Музикальний ритм проникає в мовний ряд: «Всі звуки були ясні, зявисті і значущі» [6, с. 35]. В тому ж ритмі персоналізується єдиність музиканта з скрипкою: «Плач за ним, виплач всі сльози, умри в сльозах про цей час, – це одне краще щастя, яке залишилось у тебе» [6, с. 37]. Шестикратний повтор «то» передає набігаючі хвилі естетичного співпереживання: «Звуки, вільно перемішувалися між собою, лилися і лилися друг за другом **так** зявисто, **так** сильно і **так** бессвідомо» [6, с. 35]. Виконання створює у слухачів як мінімум сім вражень:

созерцание, воспоминание, желание власти, мечта о блеске, покорность, любовь и грусть.

Слушание внутреннего мира сквозь звуки музыки также наполняет «Мертвые» Дж. Джойса. На танцевальном вечере играют вальс, французскую кадрили и английское (имперское) лансье. Как и в «Альберте», восприятие волнующего чистотой исполнения виртуозной колоратурной партии из оперы Беллини (“she did not miss even the smallest of the grace notes” [7, с. 220]) предполагает сопереживание исполнителя и слушателя (“To follow the voice <...> was to feel **and share** the excitement of swift and secure flight” [7, с. 220]). Но сопереживания нет в музыке, лишенной мелодии, как в виртуозном исполнении Джен Моркан, бессодержательном мелодически: “He liked music, but the piece she was playing **had no melody** for him” [7, с. 211]. Ее слушатель, чуткий к искусству, слышит лишь механический рокот октав: “The piece ended with a trill of octaves in the treble and a final deep octave in the bass” [7, с. 213]. Если во время игры на скрипке у Л.Н. Толстого внимание приковано к странно поглощающему исполнению, то демонстрация фортепианной техники в рассказе Дж. Джойса переключает слушателей на другое, где музыка служит лишь фоном, например, для скольжения взглядом по комнате. В отличие от Л.Н. Толстого, до конца озвучивающего повесть скрипкой, Дж. Джойс подключает к фортепианной игре пение под аккомпанемент фортепиано, близкое ему по духу (у Дж. Джойса был замечательный тенор): “But he could hear little <...> a few chords on the piano and a few notes of a man’s voice singing” [7, с. 239]. Хорошее исполнение наделяется озаряющим светом, не подвластным времени, как в первых звуках игры Альберта, так и в исполнении тети Джулии, пропевшей вдохновенно и виртуозно арию из «Пуритан» Беллини (оба исполнителя слабы здоровьем). Однако, в отличие от молчания-потрясения после исполнения Альберта, у Дж. Джойса гости выступают как публика, которая благодарит за выступление аплодисментами. Общим является то, что творящий искусство исполнитель, как Альберт, так и тетя Джулия, преображаются искусством музыки. Они становятся не такими, как все, а избранными и выделяемыми среди всех вне времени.

Приращение смысла в интермедийной непрерывности и цикличности. В эпоху написания «Альберта» танцевальные вечера пользовались большой популярностью. У Анны Ивановны после полуночи танцуют польку и кадрили. В России танцевали польку («половинный шаг», чешский танец размером 2/4) в великосветских салонах и на балах по моде, завезенной из Франции танцовщиком Н.О. Гольцем. На «балике», где «играли одну польку за другой» [6, с. 32], ритмическое однообразие танца навело скуку. Альберт выходит в танцевальный круг на кадрили (размер 2/4 или 3/8), которая строится мелодиями из популярных опер, близких ему по потерянной работе в оперном театре. Но кадрили требует ловкости, изящества и технического мастерства, в то время как Альберт «неловко пошел прыгать по зале» [6, с. 33]. Положение странного танцующего музыканта («Со *всего* росту упал на пол» [6, с. 34]) меняется, когда он проводит смычком по струнам скрипки. Если Альберт приглашал себя к танцу «улыбкой, взглядом и притопыванием ног» [6, с. 35], то во время игры на скрипке он «судорожно передвигал ногами» [6, с. 36], творя искусство. В «Мертвых» тетя Джулия выбирает место, с которого диапазон ее голоса раскроется наилучшим образом, как и Альберт, который и в предсмертном откровении видит себя на возвышении, подобно сцене.

Воздействие игры странного скрипача на душу каждого слушателя венчает нечто, чему нет подобного: «**Что-то**

странное произошло со всеми присутствующими, и **что-то** странное чувствовалось в мертвом молчании, последовавшим за игрой Альберта» [6, с. 38]. В такое состояние ввел человек, своим искусством более не казавшийся странным, издававший чудо-звуки грязными руками на чужой скрипке. Разврат-унижение-нищета Альберта вызывают у Делесова удивление-любовь-сострадание, желание помочь музыканту-артисту-художнику выкарабкаться из запоя. Но для магии искусства важно воздействие на слушателя, когда исчезает странная неопрятная фигура, передающая свою странность (состояние души) другому человеку, покоряемому искусством: «Тут в первый раз со мной сделалось странно» [6, с. 47]. Странность красоты, не оставляющей равнодушным («Даже со всех этажей пришли люди в сени слушать» [6, с. 47]), увлеченность кружения в глубинах музыки («У Делесова зашевелились волосы на голове, когда он играл голос умирающего командора» [6, с. 46]) завлекают непрерывным льющим огнем музыки в исполнении избранника, «лучшего и счастливейшего» [6, с. 55]. «Костлявая рука» [6, с. 34] художника, для которого «главное – огонь!» [6, с. 45], создает «действительность и воспоминание» [6, с. 57], вневременность прекрасной улыбки человека в искусстве. Через упоминание «Дон Жуана» Моцарта можно выйти на чешского Паганини Йозефа Славика (1806–1833), который перевел на чешский либретто «Дон Жуана» и которому посвящена фантазия Шуберта с первой длинной нотой.

Вербализация музыкальных констант эпохи для расцеяния вербального откровения. Альберт создал «прекрасный поток» [6, с. 35], когда он «плавным движением руки провел по струнам» [6, с. 35], издав «чистый стройный звук» [6, с. 35]. Скрипач занимал больше пространства (казался выше), очевидно, при ведении смычка от конца к колодке, когда предплечье отходит назад. У Альберта была избыточная мышечная активность в танце. Игра же на скрипке отличалась рассчитанной мышечной активностью. Напряжения его рук дозированы, звучание ровное. «Левая напряженно-согнутая рука, казалось, замерла» [6, с. 36] (кисть и предплечье составляют одну линию), «правая двигалась плавно, изящно, незаметно» [6, с. 36]. Впечатляет свобода пальцев на трости смычка. Альберт нашел оптимальный контакт смычка со струной, владеет правильным движением смычка (хорошая школа исполнения). Склоненная голова к скрипке свидетельствует об умении варьировать тембрами, ведь плавность смычка позволяет варьировать тембровую окраску звучания. Романтическая музыка в эпоху Джойса подчинена механичности индустриализованного общества: мелодия, чистая и полная, как у Беллини или в народной песне, заменяется в академической музыке шумом технических эффектов.

Синтез искусств как источник турбулентной вербализации в художественном тексте. Единение музыки и словесного впечатления от музыки Л.Н. Толстой выражает сходными грамматическими структурами: «То грустно-нежные, то порывисто-отчаянные звуки» [6, с. 35] струнно-смычкового искусства дают слушателю возможность почувствовать себя «самодовольно-красивым, блаженно-глупым и бессознательно-счастливым существом» [6, с. 37]. Реминисценции тем у Л.Н. Толстого вводятся в турбулентность серийными отрицательными частицами как перепевами «не то»: «... она в тумане **неопределенных надежд, непонятных желаний и несомненной веры** в возможность **невозможного счастья**» [6, с. 37] или «**Никто никогда больше не** будет играть на этом инструменте» [6, с. 57].

Подобно пятой симфонии Бетховена Л.Н. Толстой создает единую сквозную линию, связанную таинством искусства «высказанной поэзии» [6, с. 35]. Льющиеся звуки музыки, передающиеся единой формой, составленной кратким и полным прилагательным («то грустно-нежные, то порывисто-отчаянные» [6, с. 35]) через музыканта («напряженно-согнутая рука» [6, с. 35]) переходят в воспоминания Делесова, когда он был «самодовольно-красивым, блаженно-глупым и бессознательно-счастливым существом» [6, с. 37]. В сцеплении впечатлений Л.Н. Толстой новаторски использует серийные повторы («**лились и лились** <...> **лились** в душу каждого какой-то прекрасной чистотой» [6, с. 35]) и использует динамику отрицательных частиц, наполняющих текст: «На небе **не** было видно **ни** звезд, **ни** зари, **ни** месяца, фонарей тоже **не** было, но все предметы обозначались ясно» [6, с. 54].

Л.Н. Толстой в «Альберте» вводит стихии искусств в один водоворот ненарушения кругового движения, усиленного, как ниже, десятикратным союзом «и»: «На пороге залы Альберт увидел луну **и** воду <...> Луна **и** вода были вместе **и** везде – **и** наверху, **и** внизу, **и** сбоку, **и** вокруг их обоих. Альберт вместе с нею бросился в луну **и** воду **и** понял, что теперь можно ему обнять ту, которую он любил больше всего на свете; он обнял ее **и** почувствовал невыносимое счастье» [6, с. 57]. Диссонанс вводится в соположении Альберта в искусстве и Альберта в обыденной жизни. Диссонанс Габриэля состоит в невозможности для него невыносимо-чистого счастья Альберта.

Музыка служит Дж. Джойсу источником дополнительного приращения смысла сквозь ризоморфную среду музыкального искусства в родном Дублине. Заголовок «Мертвых» является аллюзией на элегию Т. Мура “Oh, ye Dead” из знаменитого сборника «Ирландских мелодий». Т. Мур переиначил мелодию и ритм, видоизменив первоначально подвижную мелодию. Да и песня-потрясение-откровение содержит в своем названии “The Lass of Aughrim” название улицы, на которой жили родственницы Дж. Джойса, сестры Флинн, известные музыкальными талантами. Джулия Моркан исполняет виртуозную арию Эльвиры, в которой поется о воссоединении влюбленных (у Л.Н. Толстого Альберту видится прыжок в бездну луны-воды вместе с любимой дамой). Если Альберт упоминает оперу «Роберт-дьявол» Мейербера, то Дж. Джойс выбирает оперу того же композитора под названием «Динора» о пастушке и пастухе, свадьбу которых расстроила страшная буря.

Выводы. Синергетический эффект синтеза искусств достигается синхронизацией сцепляемых впечатлений. И «Альберт» Л.Н. Толстого, и «Мертвые» Дж. Джойса являются синергетическим контекстом-текстом-подтекстом, сближаемым переосмыслением художественности, не замкнутой на словесном искусстве. Самоорганизация интермедиального контекста-текста-подтекста обнаруживает (1) вербальный лейтмотив в ассоциативной сети музыкального впечатления, (2) прираще-

ние смысла в интермедиальной непрерывности и цикличности, (3) вербализацию музыкальных констант эпохи для рассеяния словесного откровения.

Перспективным является изучение вербализации интермедиального контекста-текста-подтекста в фазовом переходе Стерна-Джойса на материале разных языков и литератур.

Литература:

1. Гей Н.К. Традиции романтизма и поэтики Л. Толстого / Н.К. Гей // Русская литература. – 1972. – № 1. – С. 34–48.
2. Кайда Л.Г. Интермедиальное пространство композиции : [монография] / Л.Г. Кайду. – М. : Флинта, 2013. – 184 с.
3. Пихтовникова Л.С. Самоорганизация дискурса и отдельных типов дискурса / Л.С. Пихтовникова // Синергетика в филологических исследованиях : [монография] / под ред. проф. Л.С. Пихтовниковой. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2015. – С. 88–101.
4. Силантьева В.И. Литература и живопись в контексте компаративистики / В.И. Силантьева. – Одесса : Астропринт, 2015. – 336 с.
5. Фатюшина Е.Ю. Повесть «Альберт» как художественный эксперимент Льва Николаевича Толстого : дисс. ... канд. филол. наук / Е.Ю. Фатюшина. – М., 2005. – 249 с.

Использованные источники:

6. Толстой Л.Н. Альберт / Л.Н. Толстой // Собрание сочинений : в 22 т. – М. : Художественная литература, 1979. – Т. 3. – 1979. – С. 32–58.
7. Joyce J. Dubliners / J. Joyce. – L. : Penguin, 1996. – 256 p.

Фоменко О. Г. Интермедіальний контекст-текст-підтекст

Анотація. Стаття досліджує турбулентну вербалізацію синтезу мистецтв у фазовому переході Стерна-Джойса на матеріалі «Альберта» Л.М. Толстого та «Мертвих» Дж. Джойса. Виявляється самоорганізація інтермедіального контексту-тексту-підтексту: вербальний лейтмотив в асоціативній мережі музичного враження, прирошування сенсу в інтермедіальній безперервності й циклічності, вербалізація музичних констант епохи для розсіяння вербального одкровення.

Ключові слова: контекст-текст-підтекст, інтермедіальність, художній дискурс, синергія письменника, турбулентність, індивідуально-авторська концепція.

Fomenko E. Intermedial context-text-subtext

Summary. The article explores turbulent verbalization of art synthesis in the Sterne-Joyce phase shift based on “Albert” by L.N. Tolstoy and “The Dead” by J. Joyce. It reveals self-organization of intermedial context-text-subtext: the verbal leitmotif in the associative network of musical impression, augmentation of meaning in the intermedial continuity and circulation, verbalization of musical constants of the epoch that dissipate verbalized revelations.

Key words: context-text-subtext, intermediality, fictional discourse, synergy of writer, turbulence, individual-authorial conception.

*Цветаєва О. В.,**кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри іноземних мов для інженерно-технічних
та природничих спеціальностей**факультету української й іноземної філології та мистецтвознавства
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара*

ЛІНГВОДИДАКТИКА І ПРАГМАЛІНГВОДИДАКТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Анотація. У статті досліджується термінологічний і науковий контекст, що має безпосередній стосунок до проблем вивчення іноземної мови, а саме лінгводидактика і прагмалінгводидактика; подано основні категорії лінгводидактики – система навчання, цілі, контент, засоби й технології навчання іноземної мови; прагмалінгводидактики – ситуативна варіативність уживання мови.

Ключові слова: навчання іноземної мови, лінгводидактика, прагмалінгводидактика.

Постановка проблеми. Стаття присвячена питанню, що стосується термінологічного інструментарію сфери освіти (у цьому випадку лінгводидактики) як частини загальної проблематики, пов'язаної з навчанням іноземної мови.

Аналіз науково-методичної літератури із цієї проблеми й педагогічний досвід автора показують, що, незважаючи на значну кількість досліджень проблем під час навчання іноземної мови, сьогодні на практиці її інноваційні форми використовуються недостатньо мірою.

Серед методистів немає єдиної думки з питання, є лінгводидактика й методика навчання іноземних мов різними науками чи їх зміст збігається. Прихильники концепції, що лінгводидактика й методика навчання іноземних мов – різні науки, стверджують, що лінгводидактика досліджує загальні закономірності навчання мов, формулює загальні закономірності, які стосуються способів засвоєння іншомовних знань, формування навичок, умінь. Методика навчання іноземних мов займається пошуком ефективних шляхів навчання конкретної мови в певних навчальних умовах. Дослідники, які вважають, що зміст лінгводидактики й методики навчання іноземних мов збігається, вбачають лише термінологічні відмінності в назві двох дисциплін. Інші науковці розглядають лінгводидактику як науку, що включає теоретичну і практичну методики навчання мов.

Об'єкт дослідження – методологічна основа навчально-педагогічного процесу навчання іноземної мови з метою формування основних лінгвістичних компетенцій.

Мета статті – уточнення ключових понять «лінгводидактика» і «прагмалінгводидактика»; систематизація основних підходів до проблем лінгводидактики та прагмалінгводидактики у вітчизняній і зарубіжній науці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасних українських і зарубіжних публікацій свідчить про те, що, починаючи з 1970-х рр., методична наука прагне зміцнити свої теоретичні основи за рахунок здійснення справді інтегративного підходу до визначення основних закономірностей педагогічного процесу навчання іноземних мов з метою створення об'єктивної наукової основи для оцінювання ефективності методів

навчання та їх подальшого розвитку. Іншими словами, відзначається загальна спрямованість на посилення теоретичної бази методичної науки за рахунок лінгводидактичних даних, що дають змогу зорієнтуватися в поліфонії методичних думок, які мають часом суперечливий характер і нерідко недостатньо обґрунтовані в теоретичному плані. Однак однозначної думки щодо статусу лінгводидактики як науки, її об'єкта і предмета дослідження немає.

Так, в українській науці відстоюється точка зору, що лінгводидактика є загальною теорією оволодіння й володіння мовою в умовах навчання, теорією «придбання» мови або свого роду лінгвістичною антропологією, яка виступає як «метатеорія» для розробки модусу виробництва методик навчання іноземних мов. У певному сенсі таке розуміння лінгводидактики як науки близьке до окремих аспектів прикладної лінгвістики (Applied Linguistics), що розвивається в англійських країнах.

Лінгводидактика – наукова дисципліна, яка бере свій початок із 1970-х рр. Починаючи із цих років, методична наука прагне зміцнити свої теоретичні основи за рахунок здійснення справді інтегративного підходу до визначення основних закономірностей педагогічного процесу навчання іноземних мов з метою створення об'єктивної наукової бази для оцінювання ефективності методів навчання і їх подальшого вдосконалення. Справа в тому, що саме в цей період у більшості розвинених країн світу, в тому числі й в Україні, виникла нова соціально-економічна та політична ситуація, відмінною особливістю якої є інтеграційні тенденції в усіх сферах людської діяльності представників різних культур. У цих умовах практичне володіння іноземними мовами стало нагальною потребою людей. «Необхідність задовольнити ці різноманітні потреби стимулювала створення гнучкої та варіативної системи форм, засобів і способів навчання іноземних мов, розробку різних методичних підходів» [1, с. 13–18].

Теоретичні засади досліджень із педагогіки, дидактики, психолінгвістики та лінгводидактики заклали вчені: С. Архангельський (1980 р.) [2], В. Бондар (1996 р.) [3] та ін., продовжували науковці: Н. Баранник (2004 р.) [4], Ф. Бацевич (2004 р.) [5], Н. Гальськова (2005 р.) [6], В. Мороз (2003 р.) [7] та ін.

Різноманіття варіантів навчання іноземних мов і навчальних засобів висуває нові вимоги до вчителя/викладача, якому в нових педагогічних умовах необхідно вміти діяти не за чітко запропонованими правилами, а згідно з власним усвідомленим вибором із багатьох можливих методичних систем тієї, яка більшою мірою є адекватною умовам навчання. Для цього йому також необхідно знати, що потрібно розуміти під «володінням мовою» і за якими законами протікає процес оволодіння мовою

в навчальних умовах. Нова освітня «ідеологія» зажадала переосмислення методичних проблем із погляду процесів оволодіння студентами мовою в різних навчальних умовах. Ідеться про отримання об'єктивних даних оволодіння мовою, підкріплених не так емпіричними дослідженнями на матеріалі конкретної мови (ці дані випливають із галузі приватної методики), а глибоким теоретичним обґрунтуванням усіх факторів, що впливають на процес оволодіння іноземною мовою незалежно від конкретних умов навчання.

Іншими словами, у зарубіжній і вітчизняній методичній науці відзначається загальна спрямованість на посилення її теоретичної бази за рахунок лінгводидактичних даних, що дає змогу орієнтуватися в різноманітті методичних думок і підходів, які мають часом суперечливий характер і нерідко недостатньо обґрунтовані в теоретичному плані.

Процес оволодіння мовою в навчальних умовах є предметом зацікавленості психологів, психолінгвістів, лінгвістів і методистів. Водночас підійти до осмислення цього процесу лише з позиції тієї чи іншої окремої дисципліни – значить не отримати повної картини, яка б показала механізм засвоєння мови в навчальних цілях. Зробити це дає можливість тільки лінгводидактика, бо вона, будучи інтегративною наукою, покликана подати як опис механізмів засвоєння мови, так і специфіку управління цими механізмами в навчальних умовах.

В основі розробленої В. Райніке концепції лежить ідея про існування трьох самостійних і разом із тим взаємопов'язаних наукових дисциплін, що становлять теорію навчання іноземних мов: 1) теорії оволодіння мовою, або лінгводидактики; 2) дидактики іноземної мови; 3) методики навчання конкретної мови, або приватної методики [8, с. 257–263].

Спільність названих вище наукових дисциплін зумовлена тим, що в центрі їх досліджень знаходиться здатність людини користуватися мовним кодом з метою комунікації. Висування здібності людини здійснювати мовне спілкування в ранг центральної категорії названих вище наук є досить прогресивним, так як тільки в цьому випадку можна говорити про те, що предметом інтересів учених, котрі займаються багатоаспектними проблемами навчання іноземних мов, стає мовна особистість.

Говорячи про специфіку наукових галузей, що є складовими теорії навчання іноземних мов, відзначимо, що вона (специфіка) пов'язана з різним ставленням кожної з них до головної категорії дослідження – здатності до мовного спілкування. Так, лінгводидактика вивчає проблеми, пов'язані з аналізом, управлінням і моделюванням процесів оволодіння мовою. При цьому мова йде про опис і пояснення механізмів і внутрішніх структурно-утворюючих процесів оволодіння мовою, як рідною, так й іноземною. Для фахівця, котрий займається дидактичними питаннями, здатність до мовного спілкування є стратегічною метою навчання, тоді як предметом приватної методики є процес передачі й засвоєння (вивчення) здатності до спілкування іноземною мовою з урахуванням конкретних умов навчання.

Оскільки методист займається питаннями формування здатності до спілкування мовою, що вивчається, він повинен володіти знанням особливостей процесу оволодіння цією здатністю. Однак сама методика не формує подібні знання, вона бере їх з інших галузей знань, насамперед із дидактики. Остання є наукою про загальні закономірності навчання будь-якої мови [9, с. 12–18].

Визнаючи важливість проведення лінгводидактичних досліджень, не можна не відзначити помилковість пов'язання лінгводидактики виключно з лінгвістикою. Незважаючи на те

що саме лінгвістика є тим істотним чинником, який становить специфіку методики навчання іноземних мов, необхідно врахувати багатофункціональність і багатоаспектність процесу навчання предмета. Міждисциплінарний лінгводидактичний підхід до аналізу зазначених проблем базується на даних філософії мови, лінгвістики, психології, теорії міжкультурної комунікації, теорії оволодіння другою (нерідною) мовою, психолінгвістики тощо. При цьому лінгводидактика не є обґрунтуванням тієї чи іншої приватної мовної методики. Будучи однією з галузей методичної науки, «яка обґрунтовує змістові компоненти освіти, навчання в їх нерозривному зв'язку з природою мови і природою спілкування як соціального феномена, який визначає сутність мовних творів, в основі яких лежать механізми соціальної взаємодії індивідів» [6, с. 81], лінгводидактика є методологічним аспектом теорії навчання. Це означає, що ця наука покликана розробляти основи методології навчання іноземних мов стосовно різних результатів цього процесу. Вона дає змогу виявити об'єктивні закономірності, згідно з якими повинна будуватися модель навчання іноземних мов, у центрі якої знаходиться білінгвальна (полілінгвальна) і бікультурна (полікультурна) мовна особистість учня. Лінгводидактика як наука покликана осмислити й описати лінгвокогнітивну структуру мовної особистості, обґрунтувати умови та закономірності її розвитку як бажаного результату в процесі викладання й вивчення іноземної мови, а також вивчити специфіку як об'єкт засвоєння/викладання (мови, мовної картини світу носія мови, що вивчається), так і взаємодію всіх суб'єктів цього процесу, природу помилок (мовних, краєзнавчих і, більш ширше, культурологічних) і механізм їх усунення. Велику перспективність має дослідження особливостей навчання й засвоєння мови в контексті багатомовності, індивідуальних і культурних особливостей студентів, їхньої вікової специфіки, факторів, що визначають повноту/неповноту володіння мовою, тощо [6, с. 81–88].

Отже, актуальність лінгводидактичних досліджень зумовлена необхідністю створення об'єктивної наукової основи для оцінювання ефективності методів навчання та їх подальшого розвитку, методів, в основі яких лежить насамперед ідея про формування мовної особистості.

Вітчизняні лінгводидактичні традиції протягом десятиліть були основними орієнтирами в мовній підготовці студентів і методиці навчання іноземних мов як спеціальності. Однак сучасна вища освіта потребує змін у мовній підготовці студентів як у методиці, засобах навчання, так і в його змісті. Студенти неповною мірою можуть оперувати різними регістрами мовного спілкування іноземною мовою, нерідко мають місце невідповідності синтаксичного та лексичного аспектів мовлення.

Володіння іноземною мовою як спеціальністю необхідно в тих випадках, коли воно має прагматичний характер і фахівець здатний ефективно використовувати свої іншомовні компетенції у сфері професійної діяльності [10, с. 23–24]. Прагматизація іншомовної діяльності студентів стала однією з гострих проблем і їх мовної підготовки.

Інтеграція прагматики, соціолінгвістики та методики викладання іноземних мов зумовила новий напрям у методиці, який отримав робочу назву «прагмалінгводидактика».

Метою прагмалінгводидактики є дослідження проблем навчання іншомовної комунікативної компетенції, що дає змогу тим, хто вивчає, адекватно брати участь у реальній міжкультурній комунікації залежно від ситуації спілкування (формальної чи неформальної, нейтральної).

Пріоритетним завданням прагмалінгводидактики є практична реалізація підготовки студентів до тих глобальних змін, які відбуваються в сучасній англійській мові, що забезпечує розвиток діапазону іншомовної комунікації, становлення вміння чітко, ясно, логічно й точно висловлювати думки, адекватно використовуючи мовні засоби відповідно до функціонального стилю мовного спілкування.

Аналізуючи практику викладання англійської мови з позиції сучасних уявлень про мету й завдання розвитку міжкультурної комунікативної компетенції студентів, розвитку їхніх здібностей як міжкультурних комунікантів, можна дійти висновку, що у сформованих умовах потрібні підручники та навчальні посібники нового покоління, створені з урахуванням прагмалінгводидактичного аспекту навчання іноземних мов.

Прагмалінгводидактичним поглядом на зміст навчання іноземних мов зумовлено розширення міжкультурних знань студентів, під якими в сучасному освітньому просторі маються на увазі знання й розуміння подібностей і відмінностей між культурами рідної країни та країни, що вивчається, знання й розуміння регіонального та соціального розмаїття обох країн, а також знання більш широкого кола світових культур [11, с. 10–13].

На думку А. Акоюнц, якісні показники іншомовної комунікативної компетенції студентів досягнуть більш високого рівня, якщо цілеспрямовано забезпечити прагматизацію іншомовного мовлення студентів засобами мовного матеріалу, адекватного сучасного образу мови, який дасть майбутнім фахівцям змогу брати участь у реальній міжкультурній комунікації, відповідній принаймні трьом функціонально-стилістичним реєстрам мовного спілкування (формальному, нейтральному та неформальному) [12, с. 17–21].

Не відкидаючи фундаментальних принципів вітчизняної лінгводидактики, а саме: особистісно-орієнтованої спрямованості навчання, когнітивної спрямованості навчання, міжкультурної спрямованості процесу навчання автономії студента в навчальній діяльності, докладності процесу навчання іноземним мовам – й акцентуючи увагу на прагматичному аспекті, виділили такі основні принципи прагмалінгводидактики:

1. Прагматизація іншомовної комунікативної діяльності студентів.

У центрі уваги прагмалінгводидактики – взаємозв'язок мови та середовища її функціонування, мовних структур, з одного боку, і діяльнісних структур – з іншого. Прагматика в цій концепції встановлює, які цілі й результати використання мови в мовній діяльності. Мається на увазі прагматика іншомовної комунікації, до якої можна зарахувати не тільки правила спілкування, а й знання закономірностей зовнішнього світу загалом. Ефективним засобом прагматизації мовлення студентів англійською мовою є новітні результати генезису лексичного складу англійської мови, в тому числі й аббревіатури, використовувани в мові самостійних повноскладних лексичних одиниць, запозичень від інших мов, які збагачують лексикон сучасної англійської мови.

2. Урахування тенденції розвитку мови, що вивчається.

У сучасному культурно-прагматичному просторі, який оточує людину, з'являються все нові мовні явища, що становлять невід'ємну частину повсякденного життя іншомовної спільноти, відображають події, явища, стилі, погляди, нові течії в мистецтві, літературі тощо. Оскільки будь-яка модель навчання іноземних мов, на думку Ю. Караулова, будується на «об-

разі мови», наявному в лінгвістиці в кожен конкретний період часу, то очевидним є те, що сучасний «образ мови» повинен використовуватися в лінгводидактичних цілях. Володіння студентом новітнім шаром лексики іноземної мови необхідно, оскільки це допоможе йому краще орієнтуватися в сучасному іншомовному інформаційному середовищі, продуктивно використовувати мультимедійні ресурси та комп'ютерні технології [13, с. 200–203].

3. Урахування функціонально-стилістичного реєстру мовного спілкування.

Іншомовну комунікативну компетенцію студентів можна вважати сформованою достатньою мірою для професійної діяльності лише в тому випадку, якщо студент, майбутній фахівець із міжкультурної комунікації, буде здатний адекватно брати участь у реальній міжкультурній комунікації, вільно спілкуючись у різних мовних реєстрах і залежно від комунікативної ситуації обирати відповідний стиль спілкування від формального до неформального.

4. Граничність стилістичного зниження мови.

Прагматизація іншомовного мовлення студентів за рахунок використання новітнього шару лексичного складу іноземної мови – це не навмисне зниження реєстра мовного спілкування мови та культури іншомовного спілкування, а лінгводидактично виправдана модель (форма) мовної підготовки студентів до реальної міжкультурної комунікації, це вправи для розвитку мовного чуття й культури спілкування іноземною мовою.

5. Опосередкованість міжкультурної комунікації в аудиторних умовах.

Однією з істотних особливостей міжкультурної комунікації в навчанні іноземної мови, на думку Н. Баришнікова, є те, що підготовка до реальної міжкультурної комунікації полягає в тренувальній комунікації іноземною мовою зі своїми однолітками, котрі належать до однієї культури, і має опосередкований характер, оскільки процес навчання іноземної мови здійснюється поза мовним середовищем, далеко від реального функціонування досліджуваних мови та культури [6, с. 10–13]. Цю реальність викладачам іноземної мови не можна не враховувати під час підбору матеріалів і розробки технологій навчання, які повинні створювати спільну прагматичну територію й загальну інформаційну зону, коли студенти спільно поділяють значення лінгвістичних категорій і, відповідно, вибирають реєстри мовного спілкування. Однією з таких технологій можуть бути прагмакомунікативні комплекси, які підвищують ефективність придбаних знань і вмінь.

Висновки. Отже, розроблена концепція прагмалінгводидактичного навчання сучасної англійської мови та система технологій, яка її забезпечує, мають універсальний характер і можуть застосовуватись у навчанні іноземних мов у різних умовах. Навчальні прагмакомунікативні комплекси можуть розроблятися на іншому мовному матеріалі, відповідному сучасному лексичному шарові досліджуваної іноземної мови.

Література:

1. Мильруд Р.П. Методология и развитие методики обучения иностранным языкам / Р.П. Мильруд // Иностр. яз. в шк. – 1995. – № 5. – С. 13–18.
2. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы / С.И. Архангельский. – М. : Высшая школа, 1980. – 380 с.
3. Бондарь В.И. Дидактика: эффективные технологии обучения студентов / В.И. Бондарь. – К. : Сентябрь, 1996. – 129 с.

4. Баранник Н. Система роботи над розвитком граматико-стилістичних умінь студентів-філологів / Н. Баранник // Укр. мова і літ. в шк. – 2004. – № 7–8. – С. 54–57.
5. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф.С. Бацевич. – К. : Вид. центр «Академія», 2004. – 344 с.
6. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика : [учебное пособие] / Н.Д. Гальскова, Н.И. Гез. – 3-е изд., стер. – М. : Академия, 2005. – 336 с.
7. Мороз О.Г. Педагогіка і психологія вищої школи : [навчальний посібник] / О.Г. Мороз, О.С. Падалка, В.І. Юрченко ; за заг. ред. О.Г. Мороза. – К. : НПУ, 2003. – 267 с.
8. Reinecke W. Zur Theorie des Fremdspracherwerbs – ein methodologischer Ansatz / W. Reinecke ; пер. с нем. – М. : Академия, 1983. – 310 с.
9. Митрофанова О.Д. Лингводидактические уроки и прогнозы конца XX века / О.Д. Митрофанова // Иностран. яз. в шк. – 1999. – № 4. – С. 12–18.
10. Общеєвропейские компетенции владения иностранным языком: Изучение, преподавание, оценка. МГЛУ, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://learnweb.ru/articles/eurocomp.doc>.
11. Барышников Н.В. Параметры обучения межкультурной коммуникации в средней школе / Н.В. Барышников // Иностран. яз. в шк. – 2002. – № 2. – С. 10–13.
12. Акопянц А.М. Прагмалингводидактика – современная парадигма обучения иностранным языкам / А.М. Акопянц // Иностран. яз. в шк. – 2009. – № 3. – С. 17–21.
13. Караулов Ю.Л. О состоянии русского языка современности / Ю.Л. Караулов // Проблемы и перспективы развития русистики и материалы почтовой дискуссии. – М. : Изд. Моск. ун-та, 1991. –

[Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/analiz-lingvodidakticheskikh-aspektov-obucheniya-professionalno-orientirovannomu-oposredovannomu-obscheniyu>.

Цветаева Е. В. Лингводидактика и прагмалингводидактика как методологическая основа обучения иностранным языкам

Аннотация. В статье исследуется терминологический и научный инструментарий, имеющий непосредственное отношение к проблемам изучения иностранного языка, а именно лингводидактика и прагмалингводидактика; представлены основные категории лингводидактики – система обучения, цели, контент, средства и технологии обучения иностранному языку; прагмалингводидактики – ситуативная вариативность употребления языка.

Ключевые слова: обучение иностранному языку, лингводидактика, прагмалингводидактика.

Tsvetaieva O. Linguodidactics and Pragmalinguodidactics as a methodological basis of foreign language teaching

Summary. The present article examines the terminology and scientific context, directly related to the problems of learning a foreign language, Linguodidactics and Pragmalinguodidactics. The major categories of linguodidactics – teaching system, objectives, content, means and technology of training of foreign language and pragmalinguodidactics – situational variability of language use are presented.

Key words: foreign language teaching, linguodidactics, pragmalinguodidactics.

Яйко Н. С.,
кандидат філологічних наук,
асистент кафедри французької філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПРАГМАТИЧНА РОЛЬ МОВЛЕННЄВИХ ЕЛЕМЕНТІВ АВТЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ АННІ ЕРНО «МАЙДАН» («LA PLACE»)

Анотація. У статті розглянуто концепцію біографічного роману Анні Ерно «Майдан», центральне місце у якій займає автентичність оповіді. Вона реалізується, по-перше, у візуальному аспекті, по-друге, через введення опису реалій суспільства. Зрештою, вона відображається в різноманітних мовленнєвих відхиленнях від літературного стандарту. У всіх трьох випадках засобом вираження автентичності є псевдоцитата (з графічним і пунктуаційним маркуванням). Її прагматичний потенціал полягає в зацікавленні читача, стимулюванні його уваги та довіри до прочитаного.

Ключові слова: автентичність, об'єктивність, оповідь, прагматичний потенціал, псевдоцитата.

Постановка наукової проблеми та її значення. Роман сучасної французької письменниці Анні Ерно «Майдан» (1983), відзначений літературною премією Ренодо (le prix Renaudot), посідає чільне місце у її творчості. Він також є знаковим для опису соціолінгвістичного підходу до конструювання художньої оповіді, який використовує письменниця.

Завдяки оригінальності манери побудови оповіді художні тексти авторства Анні Ерно займають особливу нішу в сучасному жіночому франкомовному літературному дискурсі. Інтенсивність прагматичного впливу тексту на читача письменниця забезпечує не через метафоричну насиченість, акумуляцію епітетів чи інших стилістичних фігур, а застосовуючи оповідну стратегію автентичності. Саме мовні та візуальні прийоми реалізації останньої є багатим джерелом для лінгвістичного дослідження.

Аналіз досліджень. Дослідження цієї наукової проблеми є актуальним, оскільки воно доповнює літературно-критичний аналіз сучасного франкомовного жіночого дискурсу, здійснений В.І. Фесенко [1], Е. Констан [5], М. Реїд [8]. Йдеться також про поширення прагматичного підходу до аналізу творів Анні Ерно, який вже використовувався нами раніше щодо її роману «Жінка» («Une femme») [4].

Мета і завдання статті. Стаття спрямована на те, щоб уточнити авторську концепцію біографічного жанру роману та соціолінгвістичного підходу до побудови оповіді, показати роль оповідної стратегії автентичності у здійсненні прагматичного впливу на читача, проаналізувати такі лінгвістичні засоби, як псевдоцитата, пунктуаційні та паравербальні маркування.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Насамперед автор за посередництвом оповідача висловлює свою інтенцію створити біографічний твір, присвячений своєму батькові: «Je voulais dire, écrire au sujet de mon père, sa vie, et cette distance venue à l'adolescence entre lui et moi» [6, с. 25].

Водночас письменниця декларує, що основою концепції художньої оповіді є *об'єктивність*. З одного боку, об'єктивність трактується як *абсолютна відмова від художньої вигадки* та уяви і зводиться до *сухої констатації фактів і подій*: «Plusieurs mois ce sont passés depuis le moment où j'ai commencé ce récit, en novembre. J'ai mis beaucoup de temps, parce qu'il ne m'était pas facile de ramener au jour des faits oubliés que d'inventer» [6, с. 100]. З іншого боку, вона *відкидає введення емотивності* в оповідь і не передбачає емпатії з боку читача: «Je n'ai pas le droit de prendre d'abord le parti de l'art, ni de chercher à faire quelque chose de "passionnant", ou d'"émouvant"» [6, с. 26]; «lui [au lecteur] offrir le Plaisir de complicité, que je refuse sous toutes formes, nostalgie, pathétique ou dérision» [6, с. 47].

З точки зору стилістики виклад оповіді вирізняється своєю лаконічністю, строгістю та стриманістю. Присутність у тексті стилістичних фігур, таких як метафора чи епітет, зведена до мінімуму. Наприклад, роман містить всього чотири метафоричні порівняння, які безпосередньо чи опосередковано стосуються головного героя – батька: «Ma mère s'adressait à mon père comme s'il était encore vivant, ou habité par une forme spéciale de vie, semblable à celle des nouveau-nés» [6, с. 16]; «Dans son costume bleu sombre lâche autour du corps, il ressemblait à un oiseau couché» [6, с. 18]; «Il fut considéré dans la Vallée comme le héros du ravitaillement» [6, с. 51]; «Ton père, regarde-le, c'est un coq en pâte!» [6, с. 91].

Епітети є нечисленними, однак присутніми в характеристиці батька. Треба зазначити, що всі прикметники, що відіграють роль епітетів, вживаються у прямому значенні й не містять додаткових емотивних імплікацій. Таким чином, автор строго обмежує читача винятково денотативною сферою значення. Наведемо кілька прикладів: «Mon père était gai de caractère, joueur, toujours prêt à raconter des histoires» [6, с. 36]; «Il était sérieux, c'est-à-dire, pour un ouvrier, ni feignant, ni nocœur» [6, с. 37]; «Il était gai. Il blaguait avec les clientes qui aimaient à rire» [6, с. 67]; «Il paraissait heureux» [6, с. 67]; «Mais il n'était pas *malheureux*» [6, с. 78]; «Autour de la cinquantaine, encore la force de l'âge, la tête très droite, l'air soucieux» [6, с. 57]; «Un jour, avec un regard fier: "Je ne t'ai jamais fait honte"» [6, с. 93]. Очевидно, що епітети *heureux, gai, pas malheureux, joueur, sérieux, soucieux, fier* належать до так званої «лексики емоцій» і є індикативами, які денотують емоції, не виражаючи їх. Прагматичний ефект таких лексичних засобів мінімальний, оскільки вони ставлять читача перед готовим когнітивним фактом, який не вимагає інтерпретації. В.І. Шаховський вказує на те, що «називання емоції ставлення у висловленні знижує комунікативно-емоційний ефект одразу на кілька рівнів» [3, с. 95]. Проте таке зниження не можна вважати негативним, адже воно повністю збігається з початковою задекларованою концепцією оповіді.

Об'єктивність оповіді, її *автентичність*, тобто найточніша відповідність оригінальному дискурсу реальності, створюються завдяки введенню в текст виразів референційного характеру, або ж псевдоцитат. Згідно з поясненнями оповідача, такі вирази (виділені курсивом, лапками, дужками або ж не виділені графічно) є цитатами реплік батьків: «je me tiens au plus près des mots et des phrases entendues, les soulignant parfois par des italiques <...> Simplement parce que ces mots et ces phrases disent les limites et la couleur du monde où vécut mon père» [6, с. 48]. Однак ні у формальному, ні в смислово-аспекті вони не відповідають лінгвістичному визначенню цитати (дослівне введення іншого висловлення, авторитетність цитованої думки, наявність покликання на джерело, відповідне пунктуаційне оформлення [2, с. 784]), а тому можуть бути визначені як псевдоцитати.

Головна інтенція автора полягає в тому, щоб переконати читача в правдивості поданих фактів. З цією метою Анні Ерно використовує псевдоцитати як основний мовленнєвий засіб прагматичного впливу. Їхній ефект ґрунтується на автентичності художніх образів, описі тогочасних реалій, реплік персонажів, які вони вводять в оповідь. Зацікавлення читача художнім текстом виникає завдяки відкриттю побутового та мовленнєвого колориту, зануренню в атмосферу епохи та розгляду її з точки зору обивателя. Прагматика автентичності реалізується на декількох рівнях. Зокрема, вона підпорядковує собі емотивність, а точніше відсутність її як такої. Емотивна бідність оповіді передає емоційну стриманість відносин між героями роману, строгість звичаїв, неприйнятність прилюдного висловлення почуттів.

Найочевиднішим вираженням автентичності оповіді є *візуалізація* предметів, реалій, про які йде мова. Паравербальне маркування тексту не лише рефлекторно привертає увагу читача, але й допомагає підсилити смислові акценти, ввести пласт імпліцитної інформації. Наприклад, напис на візитівці «madame veuve A...D...» [6, с. 23] чи на дипломі «j'ai écrit à mes parents que j'étais professeur "titulaire"» [6, с. 12] не тільки допомагають звернути увагу на зміну соціального статусу, а й імплікують емоції суму чи гордості. Інший приклад, який ілюструє рівень орфографічної компетенції – «autre souvenir de honte: chez le notaire, il a dû écrire le premier "lu et approuvé", il ne savait pas comment orthographier, il a choisi "à prouver"» [6, с. 61] – дає поштовх до побудови пресупозиції щодо неосвіченості батька, його необізнаності про найпростіші юридичні процедури.

Автентичність оповіді полягає також у відтворенні культурно-історичного та соціально-побутового колориту Франції у першій половині ХХ століття, що реалізується за посередництвом псевдоцитат, які умовно можна розділити на кілька смислових категорій.

I. Соціальний статус і взаємини. Ця категорія об'єднує левову частку псевдоцитат, що ілюструють життєву позицію і суспільну філософію (1–3), соціальну нішу (4–6), специфіку праці (7), бідність (8), достаток (9), манірність вищих класів (10): 1) «Obsession: "Qu'est-ce qu'on va penser de nous?" (les voisins, les clients, tout le monde)» [6, с. 63]; 2) «la peur d'être déplacé, d'avoir honte» [6, с. 61]; 3) «Personne à Y..., dans les classes moyennes, commerçants du centre, employés de bureau, ne veut avoir l'air de "sortir de sa campagne"» [6, с. 72]; 4) «<...> quelques clients qui auraient pu, avec leur situation, choisir un établissement moins populaire <...> des gens pas fiers donc» [6, с. 55]; 5) «tu sais chez moi c'est simple» [6, с. 92]; 6) Comment

un homme né dans une bourgeoisie à diplômés <...> aurait-il pu se plaire en compagnie de braves gens» [6, с. 96]; 7) «Sous le bonheur, la crispation de l'aisance gagnée à l'arrachée. Je n'ai pas quatre bras. Même pas une minute pour aller au petit coin. La grippe, moi, je la fais en marchant. Etc. Chant quotidien» [6, с. 60]; 8) «Comment décrire la vision d'un monde où tout coûte cher!» [6, с. 60]; 9) «La gosse n'est privée de rien. Au pensionnat, on ne pouvait pas dire que j'avais moins bien que les autres, j'avais autant que les filles des cultivateurs» [6, с. 58]; 10) «si l'on cassait un verre, quelqu'un s'écriait aussitôt, "n'y touchez pas, il est brisé!" (Vers de Sully Prud'homme)» [6, с. 97].

II. Суспільні реалії. Референційні вирази цієї групи констатують наявність певних історичних фактів, відображаючи водночас ставлення персонажів до них. Приклади ілюструють реалії політики (1–2), релігії (3), освіти (4), дозвілля (5–6): 1) «<...> la Marseillaise en ajoutant à la fin "tas de cochons" pour rimer avec "sillon"» [6, с. 52]; 2) «La politique, surtout, comment ça va finir tout ça (la guerre d'Algérie, putsh des généraux, attentats de l'O.A.S.), familiarité complice avec le grand Charles» [6, с. 88]; 3) «l'archiprêtre a parlé d'une "vie d'hônetteté, de travail", "un homme qui n'a jamais fait de tort à personne"» [6, с. 22]; 4) «Il enseignait durement, la règle de fer sur les doigts, respecté» [6, с. 31]; 5) «Mais aussi la galette des rois, l'almanach Vermot, les châtaignes grillées, Mardi gras t'en va pas nous ferons des crêpes» [6, с. 35]; 6) «Il lui chantait souvent Parlez-moi d'amour, elle chantait à bouleverser <...> Voici mon corps pour vous aimer» [6, с. 40].

III. Мораль і сімейні взаємини. Псевдоцитати цієї категорії відображають відносини (1) та цінності (2) родини, шлюбу (3), принципи статевого виховання (4): 1) «Elle lui faisait la guerre pour qu'il retourne à la messe <...> pour qu'il perde ses mauvaises manières (c'est-à-dire de paysan ou d'ouvrier)» [6, с. 45]; 2) «Un jour: "Les livres, la musique, c'est bon pour toi. Moi je n'en ai pas besoin pour vivre"» [6, с. 85]; 3) «A celui-ci [à mon fiancé], il suffisait d'être bien élevé, c'était la qualité que mes parents appréciaient le plus» [6, с. 94]; 4) «Vers l'âge de dix-huit ans, je l'ai parfois attendue me jeter, "s'il t'arrive un malheur [tomber enceinte] ... tu sais ce qu'il te reste à faire"» [6, с. 106].

Автентичність оповіді спирається також на вживання мовленнєвих конструкцій фамільярного регістру та діалектизмів. По-перше, це дає змогу відтворити мовленнєвий колорит епохи, який також є невід'ємною частиною реалій. По-друге, таким чином забезпечується простота, неформальність, подекуди жартівливість оповіді, а це зацікавлює та стимулює читача. Треба зазначити, що автор за посередництвом оповідача вводить в оповідь елементи лінгвістичного аналізу просторіччя, що сигналізує про наявність відхилень від літературної норми, наприклад:

1) лексичні девіації, пов'язані з вживанням діалектизмів і жаргонізмів: «"Espèce de grand piot" (nom du dindon en normand)» [6, с. 30]; «Le mot "prof" lui déplaisait, ou "dirlo", même "bouquin"» [6, с. 82];

2) синтагматичні девіації: діалектичне використання дієслова *apprendre* як неперехідного, хоча за даними словника Petit Robert 2009 [7, с. 122] це дієслово є перехідним: «Il aimait apprendre. (On disait apprendre tout court, comme boire ou manger)» [6, с. 31]; вказівка години характерна для просторіччя: «quart moins d'onze heures» [6, с. 66];

3) мовно-стилістичні девіації: вживання іменника *mademoiselle* у сполученні з ім'ям, а не прізвиськом, що є характерним для просторіччя: «est-ce que mademoiselle Geneviève aime les tomates?»

[6, с. 93]; використання фамільярних фразеологізмів у формальному контексті: «une expression cauchoise dans la conversation comme “elle pète par la sente” au lieu de “elle va bien”, mon père répétait la phrase du docteur à ma mère avec satisfaction» [6, с. 64].

Цікавим фактом у романі є констатування мовленнєвої моди на використання тих чи інших лексичних засобів: «Mais il détestait aussi les grandes phrases et les expressions nouvelles qui ne “voulaient rien dire”. Tout le monde à un moment disait: “Sûrement pas” à tout bout de champ, il ne comprenait pas qu’on dise deux mots se contredisant» [6, с. 65]. Автор використовує також мовленнєві кліше, наголошуючи на їхньому евфемічному потенціалі, наприклад щоб непрямо виразити поняття *смерті*: «Grand-père fait dodo» [6, с. 17]; «chaque habitué, sitôt assis, commentait l’événement [...] : “Il a drôlement fait vite ...”, ou faussement joviale: “Alors il s’est laissé aller le patron!”» [6, с. 19].

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

У нашій статті вдалося уточнити авторську концепцію біографічного жанру роману та соціолінгвістичного підходу до побудови оповіді. Проаналізовано також прагматичний потенціал псевдоцитат як основних засобів забезпечення соціальної, побутової, мовленнєвої та емоційної автентичності оповіді в романі А. Ерно «Майдан». Встановлено, що авторська інтенція щодо забезпечення об’єктивності твору успішно здійснюється. Надалі можна глибше аналізувати реалізацію різних оповідних стратегій, які використовує А. Ерно у своїх численних романах.

Література:

1. Алхімія слова живого. Французький роман 1945–2000 рр. : [навч. посіб. для вищ. навч. закл.] / [М. Мільнер, Ж. Бесьєр, Б. Бланкман та ін.]; автор-упорядник В.І. Фесенко. – К. : Промінь, 2005. – 382 с.
2. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
3. Шаховский В.И. Категоризация эмоции в лексико-семантической системе языка / В.И. Шаховский. – Воронеж : Из-во Воронеж. унта, 1987. – 192 с.
4. Ярошко Н. Реалізація оповідної стратегії автентичності в романі Анні Ерно «Жінка» («Une femme») / Н. Ярошко // Науковий вісник

- Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Сер. Філологічні науки. – 2016. – Вип. 5 (330). – С. 202–207.
5. Constan E. Ouvrières des lettres / E. Constan. – Limoges : Pulim, 2007. – 177 p.
 6. Ernaux A. La place : [roman] / A. Ernaux. – Paris : Éditions Gallimard, 1983. – 113 p.
 7. Petit Robert de la langue française / [sous la direction de J. Rey-Debove, A. Rey]. – Paris : Le Robert, 2009. – 2837 p.
 8. Reid M. Les femmes en littérature / M. Reid. – Paris : Belin, 2010. – 331 p.

Яйко Н. С. Прагматическая роль элементов автентичности в романе Анни Эрно «La place»

Аннотация. В статье рассматривается концепция биографического романа Анни Эрно «La place», центральное место в которой принадлежит автентичности повествования. Она реализуется, во-первых, в визуальном аспекте, во-вторых, через введение описаний реалий общества и, наконец, в разных речевых отклонениях от литературного стандарта. Средством выражения автентичности является псевдоцитата (с графическим и пунктуационным маркированием). Ее прагматический потенциал состоит в том, чтобы заинтересовать читателя, стимулировать его внимание и доверие.

Ключевые слова: автентичность, объективность, повествование, прагматический потенциал, псевдоцитата.

Yaiko N. Pragmatic role of the authenticity elements in the novel «La place» by Annie Ernaux

Summary. The article focuses upon the authenticity of the narration in the framework of the conception of the biographic novel «La place» by Annie Ernaux. Firstly, it is presented in the visual aspect, secondly, by means of description of the social realities. Finally, it is reflected in different speech deviations of the literary standard. In all cases, the authenticity is expressed by pseudo-quotations (with graphic and punctuation markings). Its pragmatic potential consists in attracting reader’s attention and confidence.

Key words: authenticity, objectivity, narration, pragmatic potential, pseudo-quotations.

ПОРІВНЯЛЬНЕ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Медвідь Н. О.,*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики їх викладання
Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНА СПІВВІДНЕСЕНІСТЬ ПОЕЗІЇ М. ВОРОНОГО І ТВОРЧОСТІ П. ВЕРЛЕНА

Анотація. У статті охарактеризовані основні риси поетичних світів П. Верлена і М. Вороного, визначено їх співвіднесеність на рівнях символіки створеного образу, тем, мотивів, поетики. Увага акцентована на своєрідності світогляду, світовідчуття, світосприйняття поетів з урахуванням пізнання ними оточуючої дійсності, розуміння законів буття, сутності духовних цінностей та ідеалів.

Ключові слова: інтертекстуальність, модернізм, символізм, світовідчуття, ідеал, краса, музичність.

Постановка проблеми. Тема, що є предметом статті, недостатньо привертала увагу вчених. Розгляд творчості одного з найвідоміших українських поетів-символістів М. Вороного, елементи компаративного аналізу знайшли місце у ряді оглядових праць, наукових розвідок, таких як «Поезія початку ХХ ст. // Історія української літератури» М. Бондара (Київ, «Наукова думка», 1987 рік), «Початок ХХ ст.: загальні тенденції художнього розвитку // Історія української літератури ХХ ст.» Т. Гундорової, Н. Шумило (Київ, «Либідь», 1993 рік), «Архітектоніка поетичних циклів Миколи Вороного» В. Колкутіної (Одеса, «Астропринт», 1998 рік), «Інтертекстуальність лірики Миколи Вороного // Новаторські тенденції в українській літературі кінця ХІХ – перших десятиліть ХХ ст.» Л. Голомб (Ужгород, «Гражда», 2008 рік), «Художня література України: Від міфів до модерної реальності» М. Наєнко (Київ, «Просвіта», 2008 рік). Проте предметом окремого ґрунтовного дослідження ще не стали інтертекстуальні зв'язки поезії М. Вороного з творчістю П. Верлена. Ми робимо спробу здійснити зрушення в цьому напрямі, адже зацікавленість М. Вороного теорією символізму була зумовлена насамперед увагою поета до здобутків світової художньої думки. Тому залишається важливим наукове осмислення його поезії в контексті світових досягнень, зокрема естетики французького символізму.

Метою статті є дослідження інтертекстуальних зв'язків поезії М. Вороного і П. Верлена на основі аналізу їх творів.

Виклад основного матеріалу. Світогляд М. Вороного формувався під впливом здобутків французького символізму, чим пояснюються глибинний гуманістичний сенс його поезії, проголошення першорядності краси, любові і абсолютної духовності, а також синтез трагічного світовідчуття та інтуїтивного позарационального пізнання. Слушно зауважує С. Павличко: «У М. Вороного нібито присутній увесь комплекс європейських, західних модерністичних тем. Він пише про місто, а не про село, Красу, а не батьківщину, нудьгу, а не радість. Він хоче «йти за віком»» [1, с. 108].

Уже у посланні М. Вороного «Іванові Франкові» означені новаторські (суголосні верленівським) інтерпретації теми ролі поета й поезії в суспільстві. Французький поет у «Поетичному мистецтві» (вірш був сприйнятий символістами як поетичний маніфест), заперечуючи будь-який раціоналізм у мистецтві,

першорядним проголосив інтуїтивне пізнання, за допомогою якого лише й можливо досягнути таємничий світ людських почуттів, природи, думок, мрій. На думку автора, лірика має бути націлена на душу людини, щоб пробудити у ній «нову блакить, нову любов». Поет же має пізнати таємниці світу через інтуїтивні відчуття, тому й «посилає» свій вірш у політ: «Щоб вірш твій завше був крилатий, / Щоб душу поривав – шукати / Нову блакить, нову любов» [2, с. 433]. Про нову блакить і любов покликає мріяти душа поета, створюючи свою особливу дійсність, протиставну реальній, але наповнену силою життя, волі й натхнення.

За аналогією до французького поета-символіста М. Вороний у вірші «Іванові Франкові» закликає створити естетичну концепцію нового світу, у якому перевагу над буденністю з її соціальними проблемами і матеріальними потребами має отримати світ духовних цінностей та ідеалів – «геній-визволитель». Митець же, на думку українського поета, має досягнути вищі таємниці світу мрій та ідеалів. Його покликання й призначення – «Життя брудне, життя нікчемне / Забути і пізнати надземне, / Все неосяжне – охопити, / Незрозуміле – зрозуміти!» [3, с. 16]. Поетові належить оспівувати красу і високу силу почуттів: «А як поет – без перепони / Я стежу творчості закони; / З них повстають мої ідеї – / Найкращий скарб душі моєї» [3, с. 16].

Схилиння перед красою М. Вороний декларує і у вірші «Краса!». Краса для поета – це вищий ідеал, її він прославляє скрізь і завжди. А у вірші «Мавзолей» краса набуває ознак образу-символу, якій вірно служить поет, бо вона для нього є найвищою духовною цінністю. Як підкреслює дослідник О. Камінчук, «поезія «Мавзолей» розкриває індивідуально-особистісну цінність естетикоцентричної надреальності, еквівалентність поривання до таємниць абсолютного особистісного самовираження поета, що знаково репрезентується мотивом усамітненого служіння абсолютній Красі» [4, с. 87–88]. З абсолютною красою, гармонією пов'язані мрії поета, що засвідчує і вірш «В сяйві мрій». «Блакитно-чиста краса», «чуття святого» протиставлені «ворожим силам життя земного», що, відповідно до символістичного дискурсу, поляризує антитезу абсолютного ідеалу і обтяженого земного буття. Сферою істинного, духовно наповненого бачиться поетові мистецтво.

Лірика М. Вороного і П. Верлена відтворює складні й суперечливі переживання душі, яка прагне вирватися з сутінок буденності і сягнути світла, чистоти й краси. Особистісні враження й переживання пов'язані з описаними подіями (любов і розлука, надія і самотність, радість і сум тощо), які, як правило, позначені відчуттями туги, тривоги, відчаю (табл. 1).

Таке трагічне світовідчуття обох поетів пояснюється розбіжністю між ідеалом і дійсністю. Душі, зболені буденністю земного існування, прагнули до вищого ідеалу і не знаходили його. Проблеми самотності людини в суспільстві, в житті

Порівняння лірики П. Верлена і М. Вороного

П. Верлен	М. Вороний
<i>Вже нічого більше – хочу тільки флейти / В тихому леліні дальніх вечорів... / Так мене втомил ці падіння й злети, / Що ніщо не миле – хочу тільки флейти... («Вже нічого більше – хочу тільки флейти...») [5, с. 272].</i> <i>Багато я страждав, повір... / Тепер зацькований, мов звір, / У різні боки я мечуся: / Нема рятунку, хоч умри, / Ніде ні схрону, ні нори, / Я від хортів не відкрочуся. («Багато я страждав, повір...») [5, с. 266].</i>	<i>... я боровся, шукав ідеалу, / Мов свободний орел, моя думка в просторах шугала – / В тих просторах життя! / І мов нагла мара мені світ весь од сонця закрила... / У гонитві даремній минули найкращі літа... (“Vae victis!” («Горе переможеним!»)) [3, с. 24].</i> <i>Мало зазнали ми світла й тепла: / Холод, тумани та сіра імла – / От наша доля! / Пасербам в рідній своїй стороні, / Нам хіба тільки вижаються в сні / Щастя та воля!.. («Сонце заходить...») [3, с. 24].</i>

загалом, відчуття катастрофізму, душевної розпуки, марності прожитих літ вказують на бажання підкреслити незахищеність земного життя людини. Цікавою у цьому плані є «Осіння пісня» П. Верлена, у якій воедино зливаються осінній пейзаж і пейзаж душі ліричного героя. Осінь для поета – це прощальна пісня, близький кінець, за яким – лише небуття. Тому вона асоціюється з тугою, смутком, самотністю, невлаштованістю: «Ячать хлипкі, / Хрипкі скрипки / Листопада... / Їх тужний хлип / У серця глибо / Просто пада. / Від їх плачу / Я весь тремчу / І ридаю... / Мов жовклий лист / Під вітру свист – / В безвість лину» [5, с. 238]. Свій стан зболеної душі французький поет-символіст описав і у вірші «В серці і сльози, і біль...». Плач серця ліричного героя поширюється на всю оточуючу дійсність. Його смуток передається через образ дощу.

Свої враження від зовнішнього світу прагне передати і М. Вороний. Трагічне світовідчуття характерне для ряду його поезій, хоча й не є домінуючим у його творчості. Як і П. Верлену, М. Вороному властиве відчуття катастрофізму, незахищеності земного життя людини, трагічної самотності, що засвідчує, наприклад, вірш “Vae victis!” («Горе переможеним!»). Зневіра, розчарування в пошуках ідеалу, пізнанні життя підкреслюються мотивом втраченого шляху: «Я самотній стою. Наді мною реве хуртовина. / Зграї гарпій проклятих, що зветься «навіщо», «куди», / Мою душу жеруть... Як покинута в лісі дитина, / Я самотній стою. Наді мною реве хуртовина. / Замітає сліди» [3, с. 24]. Трагічності світовідчуття позначені і поезії «В кирей темній тихо суне ніч...», «Нічка на землю упала...» тощо.

Але песимістичне світовідчуття гальмується вищими духовними ідеалами, до яких прагнуть і П. Верлен, і М. Вороний. В українського поета-символіста протидією силам зла виступають творчість і любов, про що свідчать такі вірші, як, зокрема, “Dies irae”, «Чи зумієш?», «Перед брамою», «В душі моїй не згас...». Скажімо, у вірші “Dies irae” майстерність поета творити нову реальність прирівнюється до вищих духовних цінностей, а втрата такої можливості через смерть поета означає втрату пісні, що була «єдиною втіхою», «єдину надію в <...> душі несла». А у поезії «Перед брамою» категорія любові асоціюється з «порогом святого раю» як межею між світом земним і світом абсолютної духовності.

Символічна концепція творчості як осягнення абсолютних духовних цінностей властива і П. Верлену. Це засвідчує ряд його віршів, наприклад, «Савітрі» («Магабгарата») зі збірки «Сатурнічні поезії», де митець поетизує «душі величній невичерпну силу», підносить особистість, здатну йти на самопожертву заради вірності і кохання. Попри трагізм долі, ліричний герой не втрачає високого потягу до Ідеалу – Добра, Істини, Краси, Гармонії й Кохання. Подібні ідеї знайшли вираження і у вірші «Над дахом дому – неба дах» зі збірки «Мудрість». Протиставляючи природне і міське життя, поет демонструє збереження віри в торжество високих Ідеалів, символами яких виступають «неба

дах», висока тополя і піднесений небесний дзвін. Незважаючи на те, що вірш сповнений суму, песимістичний настрої не пронизує його, адже в ньому утверджується сила духу особистості, яка не змирилася з буденністю життя і на схилі літ, а продовжує мріяти й відчувати: «О світле мій, яке життя / Просте і тихе! / Із міста лине шум життя, / Довілля, втіхи» [5, с. 259].

Визначальною рисою поезії П. Верлена і творчості М. Вороного є їхня музичність. І це не просто звукова організація віршів, поєднання певних звуків задля милозвучності. Музичність в обох поетів стала вираженням поетичного світовідчуття. Для них чарівних мелодій сповнений не лише навколишній світ, але й (насамперед!) світ душі ліричного героя. Сповнена мелодій, така чуйна душа озивається у світ переливами тонів і напівтонів. Ось як про це пише П. Верлен у вірші «До Клімени»: «За голос твій співочий, / За усміх твій дівочий, / Що в серці будить рій / Жагучих мрій... / За те, що з тебе лине / Світіння янголіне / І музика тонка, / Така п’янка...» [5, с. 241]. Для французького поета музичність стає вираженням найтонших вражень і найпотаємніших емоцій: «Бо наймиліший спів – сп’янілий: / Він невиразне й точне сплів. / В нім – любий погляд з-під вуалю, / В нім – золоте тремтіння дня / Й зірок осіння метушня / На небі, скутому печалю» («Поетичне мистецтво») [2, с. 432].

У М. Вороного багатомірність бачення світу також увиразнюється динамічною ритмомелодикою і музичними ефектами: «А вона, як мрія сну / Чарівна, / Сяє вродою святою, / Неземною чистотою, / Сміючись на пелюстках, / На квітках / Променистою росою. / І уже в душі моїй / В сьайві мрій / В’ються хмелем арабески, / Миготять камеї, фрески, / Гомонять-бринять пісні / Голосні / І сплітаються в гротески» («Блакитна Панна») [3, с. 40].

Споріднюють поезію П. Верлена і творчість М. Вороного і семантична нечіткість, неокресленість створених ними образів. Таку якість можна простежити на прикладах віршів П. Верлена «Нічний ефект», «О сумна пустеле!...» і М. Вороного «Старе місто», «Тіні». Так, у вірші «Нічний ефект» гармонійно поєднане широке розмаїття барв, ліній, відтінків, контрастів і світлотіней. Оскільки поет прагнув зобразити не реальні об’єкти, а свої відчуття і враження від них, то вимальовується нечітка напівмістична картина нічної пори, що породжує спогади ліричного героя, почуття, пов’язані з недосяжним Ідеалом. Поет навіть власні відчуття туги, суму, безнадії.

Відсутністю чітких ліній, контрастних кольорів і зримих образів характеризується і вірш «О сумна пустеле!...» (збірка «Романси без слів»). Поет малює похмурі хмари, місяць на темному небі, відсутність зірок, безлистя ліс. Цей сумний, безрадісний пейзаж П. Верлен називає пустелею, яка асоціюється зі станом ліричного героя. Душа його самотня і відчужена, сповнена нездійснених мрій про Ідеал.

У поезії «Старе місто» М. Вороний передає окремі враження, об’єднані спільною емоційною основою: «Тумани, тумани

над містом пливають, / Як хвилі гойдаються сонні... / І клаптями тануть, і лавою йдуть / Такі монотонні...» [3, с. 41]. Тут фіксується культивована ще П. Верленом, як і іншими французькими поетами-символістами, «розмитість» обрисів зображуваного, неокресленість, візуальна нечіткість образу: «У млі потопаять доми, димарі, / Як витвори злої омани, / І сунуться, сунуться тихо вгорі / Тумани... тумани...» [3, с. 42].

Висновки. Отже, поезію П. Верлена і творчість М. Вороного об'єднують вищий філософський ступінь образного узагальнення; заглиблення у світ духовних переживань, передача душевних настроїв; відчуття трагізму буття; звернення до вічних ідеалів (Краси, Істини, Добра, Гармонії тощо); творення неповторного світу особистісних переживань; поєднання рис символізму та імпресіонізму; музичність. П. Верлен і М. Вороний, безумовно, цікаві як поети-символісти. Цією роботою були зроблені кроки на шляху відкриття нових граней їх поетичного таланту.

Література:

1. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : [монографія] / С. Павличко. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 447 с.
2. Зарубіжна література: 10 кл. : [посібник-хрестоматія] / [уп. Б. Щавурський]. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 592 с.
3. Вороний М. «Свшан-зілля», поема ; Поезії ; Переклади / М. Вороний. – К. : Наук. думка, 2003. – 128 с.

4. Камінчук О. Поезія Миколи Вороного і український символізм / О. Камінчук // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колежіумах. – 2010. – № 1. – С. 85–100.
5. Лукаш М. Від Бокаччо до Аполлінера : Переклади / М. Лукаш ; ред., уп., авт. передм. М. Москаленко. – К. : Дніпро, 1990. – 510 с.

Медвидь Н. А. Интертекстуальная соотносительность поэзии Н. Вороного и творчества П. Верлена

Аннотация. В статье охарактеризованы основные черты поэтических миров П. Верлена и Н. Вороного, определена их соотносительность на уровнях символики созданного образа, тем, мотивов, поэтики. Внимание акцентировано на своеобразии мировоззрения, мироощущения, мировосприятия поэтов с учетом познания ими окружающей действительности, понимания законов бытия, сущности духовных ценностей и идеалов.

Ключевые слова: интертекстуальность, модернизм, символизм, мироощущение, идеал, красота, музыкальность.

Medvid N. Intertextual correlation of the poetry of M. Voronyi and the poetry of P. Verlaine

Summary. The main features of the poetic world of P. Verlaine and M. Voronyi are characterized in the article, there have been determined their correlation on the level of symbolic of the created image, themes, motive, poetics. Our attention is accentuated on the originality of the outlook of the poets considering the knowledge of the surrounding reality; understanding of being's laws, essence of the spiritual values and ideals.

Key words: intertextuality, modernism, symbolism, outlook, ideal, beauty, musicality.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Акоп'яниц Н. М.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут»

СПОСОБИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНІВ У ТЕКСТАХ ПОЛІГРАФІЧНО-ВИДАВНИЧОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Анотація. У статті досліджуються способи та особливості перекладу термінології поліграфічно-видавничої спрямованості на основі текстів спеціалізованої науково-технічної літератури. Серед основних способів перекладу термінів було виділено пошук лексичного відповідника, транскодування та калькування. Надано вирішення перекладацьких завдань.

Ключові слова: термін, способи перекладу, лексичний відповідник, транскодування, калькування, граматичні трансформації.

Постановка проблеми. Сучасний інтенсивний розвиток інформаційних та комп'ютерних технологій активно стимулює появу нових термінів та сприяє пошуку вже наявних лексичних відповідників в інших мовах з метою збагачення та вдосконалення власної. Однією з найбільш динамічних і вразливих у цьому сенсі сфер людської діяльності є поліграфічно-видавнича галузь. Терміни, що позначають техніки створення шрифтів, елементи тексту, методи і засоби друку тощо, у широкій перспективі є ключем до більш ефективного впливу на людську свідомість, влучного донесення важливої інформації до кінцевого адресата, продуктивного обміну знаннями та навичками, оскільки допомагають створити дизайн тексту таким, що є візуально і психологічно дієвим. Текст як такий, виконуючи інформаційну, розважальну, прагматичну, комунікативну, освітню та виховну функції, тісно пов'язаний з особливостями поліграфічно-видавничої галузі, оскільки є її безпосереднім продуктом. З огляду на вищезазначене питання про адекватний переклад та обізнаність перекладача у термінологічній варіативності текстів поліграфічно-видавничої спрямованості набуває особливої актуальності та значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші серйозні спроби глибинного наукового аналізу у вигляді систематизації української видавничо-поліграфічної термінології було здійснено лише у 90-х роках ХХ століття, що зумовлено екстралінгвістичними, а саме соціально-політичними, факторами. Передусім здобуття державою незалежності спонукало наукову спільноту звернутися до створення власного національного термінологічного апарата на протигагу російськомовному, радянському. Історія питання представлена фрагментарним, аспектним дослідженням термінології у вказаній сфері. Вивченню теоретичних засад проблем термінотворення та систематизації терміносистем присвячені праці Е.І. Огар, М.М. Полужина, А.С. Д'якова, І.С. Квітко, І.І. Ковалика, Т.В. Михайлової, Т.І. Панько, В.І. Пилецького, Н.С. Родзевич, Т. Секунди, Л.О. Симоненко та інших українських учених, серед робіт зарубіжних мовознавців у своєму дослідженні виділяємо праці В.П. Даниленко, В.М. Лейчика, О.О. Реформатського, А.Д. Хаютина, С.Д. Шелова. Термінологічним проблемам саме у видавничо-поліграфічній справі присвячені роботи Е.Т. Лазаренка і О.В. Мельникова [3], С.М. Гунька і

О.Ф. Сокол [1], Г.І. Миرونюк і Б.В. Дурняк [5]. Останнім часом активно видаються словники та довідники, серед яких слід назвати «Англо-український тлумачний словник редакційно-видавничої термінології» за редакцією В.Е. Шевченко (2006 рік), «Словник-довідник основних видавничих термінів: для практики наукових установ», упорядником якого є А.І. Радченко (2009 рік), «Енциклопедію для видавця та журналіста» Ю.В. Бондара, М.Ф. Головатого, М.І. Сенченка (2010 рік), «Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи» за загальною редакцією П.О. Киричка (2012 рік). У 1995 році ряд поліграфічних термінів і визначень було розроблено й внесено до Держстандарту 3018-95 Українським науково-дослідним інститутом поліграфічної промисловості імені Т.Г. Шевченка, що значно допомагає роботі перекладача у цій галузі.

Однак, як бачимо, аналіз історії питання наукового осмислення української термінології у видавничо-поліграфічній сфері показав, що за рамками наукових досліджень досі все ж залишаються питання, пов'язані з більш детальним вивченням способів та особливостей перекладу термінології поліграфічно-видавничої спрямованості, які фактично ніколи не ставали предметом окремого комплексного наукового дослідження.

Метою статті є визначення та комплексний аналіз способів та особливостей перекладу термінології поліграфічно-видавничої спрямованості з англійської мови українською на основі текстів спеціалізованої науково-технічної літератури. Для досягнення цієї мети передбачається вирішення таких завдань: окреслити основні особливості терміносистем англійської і української мов у поліграфічно-видавничій галузі, проаналізувати процеси творення міжмовних термінів та виділити основні класифікації термінів у зазначеній сфері, здійснити аналіз способів та особливостей перекладу термінології поліграфічно-видавничої спрямованості з англійської мови українською на основі текстів спеціалізованої науково-технічної літератури.

Виклад основного матеріалу. Під час дослідження цієї проблеми було застосовано комплекс методів, серед яких слід назвати метод суцільної вибірки з метою забезпечення репрезентативності терміносистем, метод семантико-компонентного аналізу, завдяки якому визначено структуру поліграфічно-видавничих термінів, та метод зіставлення під час здійснення аналізу способів та особливостей перекладу термінології поліграфічно-видавничої спрямованості з англійської мови українською на основі текстів спеціалізованої науково-технічної літератури.

Об'єктом дослідження є терміни в текстах поліграфічно-видавничої спрямованості. Предметом дослідження є способи та особливості перекладу термінології поліграфічно-видавничої спрямованості з англійської мови українською.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що в ньому вперше з позиції системного підходу розглядаються способи та особливості перекладу термінології поліграфічно-видавничої

спрямованості з англійської мови українською, застосовується комплексний підхід до аналізу проблем перекладу англословної терміносистеми у цій галузі.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх викладення для студентів інженерних груп напряму 6.051501 «Видавничо-поліграфічна справа» під час викладання дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням».

Загалом, як зазначають дослідники Е.Т. Лазаренко та О.В. Мельников, до термінів висувається ряд вимог, які є формоутворюючими для дефініції, серед яких слід назвати однозначну відповідність терміна поняттю, відповідність лексичного значення терміна позначеному ним поняттю, системність, раціональну стислість, словотворчу (дериваційну) здатність і мовну правильність [3, с. 195].

Для коректного перекладу терміна важливо знати, на думку В.І. Карабана, його словотвірну і морфологічну структуру та семантичні відмінності від загальнонародних слів [2, с. 315]. Так, згідно з класифікацією термінів дослідника можемо виділити у поліграфічно-видавничій сфері прості терміни (*digest* – дайджест, *dicut* – дайкати, *сору* – екземпляр, *tin* – жерсть); похідні, які поділяються на суфіксальні (*roller* – валик, *wavers* – вальці, *facsimilist* – оператор факсиміле), префіксальні (*macrofont* – оригінал шрифту у цифровому вигляді, *microreproduction* – виготовлення мікрокопій, *multiway* – багатомірне (шкалування), *reprinting* – перевидання в незмінному вигляді) і суфіксально-префіксальні (*polychromatic* – багатофарбове (друкування), *multilayered* – багатошарова, *macroscopic* – макроскопічна); складні (*faceplate* – екран, *fade-resistant* – світлостійкий, *fanfold* – фальцований (папір), *fat-faced* – жирний, про шрифт); терміни-словосполучення (*columnar makeup* – багатоколонкова верстка, *block makeup* – блокова верстка, *line weight* – вага лінії, *white page* – ваката, *bold rule* – жирна лінійка, *bright metre / luminance meter* – яскравомір, *monitor proof* – екранна кольоропроба). Також помічаємо, що заради принципу раціональної стислості терміна під час словотворення відбувається комбінація декількох видів творення дефініцій. Наприклад, такі терміни є префіксальними термінами-словосполученнями: *multi-troughetching* – багатобазані переліки, *microscopicalshot* – мікрофотографія, *over-speedroller* – валик з надмірною швидкістю обертів. Методом суцільної вибірки та кількісного аналізу було встановлено, що за своєю будовою переважає тип термінів-словосполучень, що пояснюється потребою вираження складної сутності тих чи інших багатокомпонентних явищ та процесів у максимально стислому лексичному визначенні, що можна здійснити засобами поєднання декількох компонентів у терміні.

Однією з найбільших проблем перекладу англословних термінів у текстах поліграфічно-видавничої спрямованості, як і у сфері науково-технічного перекладу загалом, є проблема міжгалузевої та внутрішньогалузевої омонімії. Так, наприклад, розглядаючи можливість перекладацької помилки через неправильний вибір омонімічного відповідника із дотичної галузі науки і техніки, В.І. Карабан наводить як приклад термін “*leader*”, що у поліграфії означає «пунктир», однак в інших галузях має ряд значень абсолютно не співвідносних з вказаним: «іскровий або грозовий розряд» у фізиці, «зарядка ділянки кіноплівки» у кінематографії, «початок масиву» у кібернетиці, «ходовий гвинт» у слюсарній справі, «передній мершак» у геодезії, «направляюча стріла копра» у гірничій справі, «провідник, керівник» у гірничій справі, «провідник, керівник» у політології [2, с. 315].

Міжгалузеву термінологічну омонімію можна також простежити на прикладі таких часто вживаних у поліграфічно-видавничій галузі термінах, як “*font*” – шрифт, який має такі міжгалузеві омоніми: «чаша живлення скломаси» у силікатному виробництві, «вихідні дані» в автоматичі систем і пристроїв і «резервуар керосинової лампи» в електротехніці; поліграфічно-видавничий термін “*type*” – гарнітура, що має значення «природа, склад» у хімії, «клас (корабля)» у мореплавстві та суднобудівництві, «типорозмір» в автоматичі систем і пристроїв, «конституція» в медицині, «характеристика» у програмуванні, «вид продукції» в економіці. Отож, щоб запобігти помилкам, пов’язаним з омонімічною природою терміна, перекладач має володіти фоновими знаннями у суміжних з поліграфічно-видавничою сферою галузями, бути обізнаним у тематиці конкретного тексту, щоб уникнути вибору неправильного варіанта перекладу терміна.

У текстах поліграфічно-видавничої галузі знаходимо також низку термінів, що позначені внутрішньогалузевою омонімією. Наприклад, термін «фотометр» є гіперонімом по відношенню до гіпоніма «яскравомір», оскільки останній є одним із видів фотометра для вимірювання яскравості [6], тоді як фотометр застосовується для виміру будь-яких фотометричних величин. Це потрібно брати до уваги під час перекладу термінів “*bright metre / luminance meter*”, оскільки якщо термін з більш вузьким значенням може бути замінений на свій гіперонім, то синонімія є неможливою у зворотному напрямі, фотометр не може бути перекладений яскравометром, оскільки це звучить його справжнє значення. Квазісинонімією позначені також такі пари термінів «шмуцтитул» (гіпонім) – «ваката» (гіперонім), останній позначає чисту сторінку, що використовується у виданні для композиційно ритмічних цілей, і лише іноді може бути представлений зворотом титульного аркуша, шмуцтитулом. Звідси випливає, що під час перекладу англійських термінів “*blank page / white page*” у тексті поліграфічно-видавничої спрямованості на це потрібно звертати увагу, щоб помилково не обмежити значення гіпероніма до гіпоніма. Перекладач має визначити, виходячи з контексту, яким чином перекладати термін, на який поширюється явище омонімії.

Помилково синонімічними часом вважаються факсимільні (англ. *facsimile*) та репринтні видання (англ. *reprint*), якщо перший термін визначається як друк твору, що графічно точно відтворює раніше випущене оригінальне видання або рукопис, підпис, малюнок, креслення, гравюри, монограми, включаючи усі особливості паперу й обкладинки, то в останньому відтворюються, але зберігаються не всі особливості оригіналу.

Слушним, на наш погляд, є також зауваження про помилковий переклад у англійсько-українських словниках слова “*ink*” як «чорнила», оскільки у друкарському процесі застосовується фарба, а в жодному разі не чорнило. Але між тим у текстах поліграфічно-видавничої галузі знаходимо і абсолютні синоніми для перекладу термінів. Так, наприклад, термін “*thixotropy*” може перекладатися термінами «желатинування» або «тіксотропія друкарської фарби», які мають абсолютно еквівалентні значення.

Під час здійснення перекладу термінів у текстах поліграфічно-видавничої галузі часто звертаються до граматичних і лексичних трансформацій. Серед граматичних трансформацій можемо виділити активне використання пермутації (перестановки), коли іменник із препозиції стає в постпозицію за означуване слово (наприклад, *exposure modulation* – модуляція

експозиції, line weight – вага лінії, leather-bound book – книга у шкіряній палітурці), а також широко застосовуються субституція (наприклад, іменників у множині на однину і навпаки: leaders – пунктир, quotationquads – бабашка, composition – наборні процеси), додавання (index – єдиний допоміжний покажчик, ding bats – неалфавітні шрифти, image setter – фотонабірний автомат, measure – формат набору, lean face – вічко світлого шрифту) та вилучення (screenlocate – екранування, parcelltag – ярлик, photographic composition – фотонабір).

Серед способів перекладу лексичних одиниць на основі проаналізованих нами термінів як найбільш поширені виділяємо пошук лексичного відповідника (edition – видання, data – дані, wavering – вальцювання), транскодування (транскрибування (digest – дайджест, bug – баг, copywright – копірайт), транслітерування (dagger – даггер, kerning – кернінг, aliasing – аліасінг), змішане транскодування (tracking – трекінг, auto-hinting – автохінтінг), адаптивне транскодування (rangram – панграма, polygram – поліграма, pixel – піксель, explication – експлікація, exposure – експозиція)), калькування (boldrule – жирна лінійка, European Scale of PrintingInks – європейська шкала друкарських фарб, double pagetitle – двосторінковий титул), антонімічний переклад (негативація: hardspace – нерозривний пробіл, ding bats – неалфавітні шрифти, monoweight – неконтрастні шрифти).

Висновки. Таким чином, найбільш поширеними способами перекладу термінів у текстах поліграфічно-видавничій спрямованості є пошук лексичного відповідника, транскодування, калькування та антонімічний переклад у сукупності з такими граматичними трансформаціями, як перmutація, субституція, додавання та вилучення. Серед перспектив подальших пошуків у цьому науковому напрямі бачимо аналіз перекладацьких трансформацій в межах терміносистем із семантико-стилістичної точки зору, наприклад, дослідження метонімізації та метафоризації у термінотворенні на основі текстів поліграфічно-видавничій спрямованості.

Література:

1. Гулько С.М. Термінологічні проблеми у видавничо-поліграфічній справі, або Чому українські видавці і поліграфісти не мають спільної мови / С.М. Гулько, О.Ф. Сокол // Палітра друку. – 2002. – № 1. – С. 5–6.
2. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми : [навч. посібник] / В.І. Карабан. – 4-е вид., випр. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 576 с.
3. Лазаренко Е.Т. Новий тлумачний словник з видавничої справи та поліграфічної діяльності / Е.Т. Лазаренко, О.В. Мельников // Поліграфія і видавничої справа. – 2011. – № 2. – С. 193–196.
4. Необхідність уніфікації термінів у поліграфії та видавничій справі / [О.В. Мельников, С.А. Нечай, Д.В. Василюшин] // Друкарство. – 2002. – № 6. – С. 34–35.
5. Стандартизування термінів та визначень понять поліграфії й видавничої справи / [Г.І. Миронюк, Б.В. Дурняк, О.В. Мельников] // Друкарство. – 2002. – № 5. – С. 32–33.
6. Український тлумачний словник видавничо-поліграфічної справи / [уклад.: П.О. Киричок, Л.І. Величко, С.Ф. Гавенко, О.В. Зоренко, Т.Ю. Киричок, Т.В. Розум] ; передм.: П.О. Киричок. – К. : НТУУ «КПІ», 2010. – 896 с.

Акопьянц Н. М. Способы и особенности перевода терминов в текстах полиграфическо-издательской направленности

Аннотация. В статье исследуются способы и особенности перевода терминологии полиграфическо-издательской направленности на основе текстов специализированной научно-технической литературы. Среди основных способов перевода терминов были выделены поиск лексического эквивалента, транскодирование и калькирование. Предоставлено решение переводческих заданий.

Ключевые слова: термин, способы перевода, лексический эквивалент, транскодирование, калькирование, грамматические трансформации.

Akopjants N. The methods and features of the translation of the terms in the texts of polygraph and publishing direction

Summary. The article examines how the terminology and features of the translation and publishing of polygraph direction on the basis of the specialized scientific and technical literature texts. Among the main ways to transfer terms were highlighted search for lexical equivalents, transcoding and tracing. Courtesy decision interpreting assignments.

Key words: term, transfer methods, lexical equivalent, transcoding, tracing, grammatical transformation.

Вотінова Д. О.,
аспірант кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка

ФАНТАСТИЧНІ ЕЛЕМЕНТИ У КАРТИНІ СВІТУ РОМАНУ-АНТИУТОПІЇ «ПРЕКРАСНИЙ НОВИЙ СВІТ» ОЛДОСА ГАКСЛІ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню засобів формування антиутопічної картини світу за допомогою елементів жанру фантастики на матеріалі роману-антиутопії "Brave New World" («Прекрасний новий світ», 1932 рік) відомого британського письменника ХХ століття Олдоса Гакслі та особливостей їх відтворення українською мовою у перекладі Сергія Маренка (1994 рік).

Ключові слова: художній переклад, роман-антиутопія, картина світу, наукова фантастика, Олдос Гакслі.

Постановка проблеми. Художній переклад посідає важливе місце в історії розвитку людства ще з часів появи писемності й зародження перекладознавства як самостійної науки. Під художнім перекладом розуміють переклад творів художньої літератури, які протиставляються усім іншим мовленнєвим творам завдяки тому, що для них домінантною є художньо-естетична функція. Через те, що форма і зміст художнього твору перебувають у нерозривній діалектичній єдності, головними завданнями перекладача є збереження цієї єдності і, більше того, адекватна її передача засобами мови перекладу. Таким чином, увага перекладача зосереджується передусім на жанрово-стилістичних особливостях художнього твору.

Із приходом ери постмодернізму художній переклад зазнає численних трансформацій і відмовляється від перекладацьких принципів модерну, що були панівними досі, а саме «тотально-об'єктивізму, детермінізму, догматизму мислення на користь релятивізму, інтелектуалізму, суб'єктивізму, бачення тексту відкритою лінгвосистемою, доступною для перекладацьких інтерпретацій, для відображення особливостей однієї мовної культури засобами іншої» [1, с. 298]

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На нашу думку, найцікавішим жанром постмодерністської художньої літератури, який становить значний інтерес для перекладознавчих досліджень, є роман-антиутопія, генеза якого сягає першої половини ХХ століття, коли Є. Замятін написанням роману «Ми» заклав підвалини згодом популярної художньої формації. Дослідженню антиутопії присвячено численні розвідки вітчизняних та зарубіжних дослідників, серед яких слід назвати таких, як С. Безчотнікова, О. Дашко, Ю. Жаданов, О. Копач, Г. Сабат, Б. Ланін, Л. Сарджент, Л. Юр'єва. Проте, попри численні літературознавчі розвідки, антиутопія є майже недослідженою у ракурсі перекладу. Картини світу антиутопічних романів ХХ – ХХІ століть насичені значною кількістю авторських оказіоналізмів, термінів та квазітермінів, реалій та квазіреалій, оказіональних фразеологізмів тощо, дослідження яких з точки зору перекладу становить неабияку практичну цінність та актуальність.

Метою статті є аналіз застосованих С. Маренко перекладацьких рішень під час відтворення фантастичних об'єктів антиутопічного світу. Така мета поставлена з огляду на те, що

дослідження антиутопії поширюється на суміжні із нею жанри, серед яких особливої уваги заслуговує фантастика. Матеріалом розвідки слугував роман-антиутопія "Brave New World" («Прекрасний новий світ», 1932 рік) Олдоса Гакслі, який разом із романом «1984» Джорджа Орвелла є основоположником жанру і одним із найяскравіших його представників.

Виклад основного матеріалу. Антиутопія є критичним зображенням державної системи і з'являється тоді, коли держава та суспільство виявляють свої негативні риси і стають згубними для людини. Антиутопія має на меті розгорнути панораму суспільного майбутнього, розкрити жахливе «завтра», зобразити ідеал таким, яким він є втіленим у дійсності. Значний вплив на формування антиутопії здійснили науково-технічна революція і бурхливий розвиток технологій, причому в центрі уваги опиняються досягнення не стільки математики, фізики, астрономії тощо, скільки тих наук, які мають безпосереднє відношення до людської діяльності, – генетики, психології, філології. Про це свідчать створення гасел парадоксального характеру, контроль над особистістю, впровадження штучних мов, використовуваних авторами антиутопій концепції штучного запліднення, навіювання уві сні тощо. Реалізація цих характеристик в картині світу антиутопії постає як прояв змішування жанру антиутопії із науковою фантастикою, а репрезентація їх на мовностилістичному та семантичному рівнях становлять перспективу перекладознавчого дослідження обох жанрів.

Фантастика найчастіше розглядається як художній метод, літературний жанр, особливий вид світосприйняття. Вона дає змогу осмислити зміну соціальної і морально-світоглядної парадигми, що відбулася в результаті численних революцій і воєн, вона порушує низку актуальних проблем: значення науково-технічного прогресу в історії людства, відповідальність ученого за результати наукових винаходів, можливість побудови ідеального суспільства тощо [2, с. 280].

За допомогою фантастичного в антиутопії здійснюється художнє прогнозування: воно допомагає розкрити недосконалість наявного порядку й негативні наслідки суспільних процесів. Крім того, роль фантастики полягає у намаганні передбачити протікання певних суспільних процесів у майбутньому та запобігти їх негативним наслідкам. Тобто фантастика виконує в антиутопії викривальну і прогностичну функції, стаючи дедалі більше соціально й історично вмотивованою [3, с. 146].

Як вважає К. Долгіна, міксування цих жанрів є особливо поширеним у західній художній традиції [4, с. 32], проте вітчизняна література вже давно намагається наслідувати цей канон. На відміну від фантастики, яка орієнтується на пошук нових світів і моделювання нової реальності, антиутопія розповідає про набагато реальніші та більш впізнавані речі. Однак це не означає, що антиутопія і фантастика різняться між собою;

навіпаки, антиутопія активно використовує фантастику як прийом [5], а жанр фантастики другої половини ХХ століття тяжіє до соціальної сатири та антиутопій-попереджень. На думку С. Шишкіної, антиутопічні мотиви, несміливо використовувані авторами-фантастами у першій половині ХХ століття, стають все більш домінуючими у другій його половині [6]. Ці явища підтверджують зв'язок антиутопії й фантастики і яскраво демонструють взаємопроникнення жанрів. Активне використання елементів фантастики ми простежуємо у романі «*Прекрасний новий світ*», мовне втілення якого представлено у нашому дослідженні як важливий об'єкт перекладознавчого аналізу.

Світова Держава О. Гакслі на 632 році ери стабільності Форда – її божественного творця – є світом майбутнього, у якому все піддано абсурду відносно звичайного бачення світу сьогодення. Людські ембріони дозрівають у пробірках, проходять через численну кількість відділів, відповідальних за їх дозрівання, їх генетично запрограмовують на певні відчуття та емоції. Вирощування людей відбувається у будівлі, існування якої вже є власне фантастичним:

A squat grey building of only thirty-four stories. Over the main entrance the words, Central London Hatchery and Conditioning Centre, and, in a shield, the World State's motto, Community, Identity, Stability [7].

Присадкуватий сірий будинок всього тільки на тридцять чотири поверхи. Над головним входом напис: «Головний Лондонський Інкубаторій і Кондиціювальний Центр», а на геральдичному щиті – девіз Світової Держави: «СПІЛЬНІСТЬ, ІДЕНТИЧНІСТЬ, СТАБІЛЬНІСТЬ» [8].

Лексична одиниця “hatchery” («інкубаторій») в картині світу носіїв обох мов позначає місце, у якому штучно вирощують сільськогосподарських птахів або рибу, проте в антиутопічному світі лексема позначає вирощування людських індивідів, що, безумовно, є неймовірним навіть за умови високого рівня досягнень генної інженерії. Незрозумілим для українського читача може видатися перекладацький відповідник до топоніму “Conditioning Centre” – «Кондиціювальний Центр», – застосований С. Маренко, оскільки може викликати хибні асоціації та спотворити інтенцію автора. На нашу думку, з огляду на те, що одне із значень лексеми *conditioning* є *адаптування, вироблення умовного рефлексу*, більш вдалим рішенням було б відтворити лексему відповідником на кшталт «*Центр Адаптування*», який влучніше пасував би заданому контексту.

Тим паче, ми спостерігаємо прийом перекладної дисперсії (створення перекладачем «пучків» відповідників) стосовно лексеми *conditioning*, оскільки в іншому контексті цю ж саму лексичну одиницю С. Маренко відтворює вже по-іншому:

Infant Nurseries. Neo-Pavlovian Conditioning Rooms, announced the notice board [7].

«Ясла для немовлят. Неопавловські кімнати виховання», повідомляв напис при вході [8].

Звичайно, рішення стосовно того, чи варто мінімізувати або максимізувати кількість перекладацьких відповідників, залежить від перекладача, проте їх свідоме застосування більшою мірою залежить від специфіки тексту оригіналу і здатності читача зрозуміти той чи інший елемент іншомовної культури [9, с. 127]. У цьому прикладі перекладачу влучніше вдається підібрати відповідник, тим більше, що О. Гакслі називає кімнати виховання *Neo-pavlovian* – із референцією на І.П. Павлова, усесвітньо відомого російського фізіолога, який займався вивченням умовних рефлексів. Існування *Неопавловських кім-*

нат виховання є проявом жорстокості світу роману-антиутопії, оскільки процес виховання дітей проходить шляхом навіювання уві сні гіпнопедичних сугестій, навчання еротичним забавам, биття струмом задля засвоєння певних емоцій тощо.

Дисперсію також спостерігаємо у перекладі назви дитячої гри:

Still, she led the too inquisitive twins away and made them join in the game of hunt-the-zipper, which had been organized by one of her colleagues at the other end of the room [7].

Але все-таки вона відвела надто допитливих близнюків у другийкінець палати, де інша медсестра організувала сидячу гру «лови блискавку».[8]

Очевидно, що у відтворенні квазіреалії С. Маренко відштовхувався від лексичного відповідника *zipper* – *блискавка*. Проте в іншій ситуації перекладач трансформує назву гри *hunt-the-zipper* в забаву «*лови черевика*». На нашу думку, жоден із варіантів належним чином не передає суть цієї гри. З огляду на те, що гра має еротичний характер, можна припустити, що вона полягає у тому, щоб розстігнути якийсь елемент одягу.

Ще одним фантастичним елементом роману є наркотик сома, який створює певне відчуття нірвани і дає людині змогу зануритися у підсвідомість, «піти у сомовідпустку» або притупити базові відчуття. Сому приймають у чистому вигляді або додають у їжу та напої:

He remained obstinately gloomy the whole afternoon; wouldn't talk to Lenina's friends (of whom they met dozens in the ice-cream soma bar between the wrestling bouts); and in spite of his misery absolutely refused to take the half-gramme raspberry sundae which she pressed upon him [7].

І до самого вечора Бернард був уперто нахнюплений, не хотів розмовляти з друзями Леніни, яких вони зустріли в барі сомого морозива в інтервалах між змаганнями борців, і навідріз відмовився прогнати нудьгу сомовою водичкою з полуничним морозивом, як вона пропонувала [8].

С. Маренко відтворює квазіреалію *the half-gramme raspberry sundae* як *сомова водичка з полуничним морозивом*, хоча лексема *sundae* тлумачиться як *морозиво (з фруктами та / або горіхами)*. У такому випадку незрозуміло, звідки з'являється іменник з демінутивним суфіксом *водичка*, а також чому *raspberry* (*малина*) трансформується у перекладі на *полуницю*. Кращим перекладацьким рішенням, на наш погляд, було б передати квазіреалію як *малинове морозиво із сомою (сомове малинове морозиво)*, що сприяло би адекватному сприйняттю квазіреалії рецепієнтом.

Значний інтерес викликає така фантастична деталь роману, як *стереоконтактний фільм*:

The house lights went down; fiery letters stood out solid and asthough self-supported in the darkness. THREE WEEKS IN A HELICOPTER . AN ALL-SUPER-SINGING, SYNTHETIC-TALKING, COLOURED, STEREOSCOPIC FEELY WITH SYNCHRONIZED SCENT-ORGAN ACCOMPANIMENT [7].

В залі позасло світло, масивні вогняні літери виступали з темряви. ТРИ ТИЖНІ В ГЕЛІКОПТЕРІ. СУЦІЛЬНИЙ СУПЕР-СПІВ, СИНТЕТИЧНА МОВА. КОЛЬОРОВИЙ СТЕРЕОКОНТАКТНИЙ ФІЛЬМ ІЗ СИНХРОНІЗОВАНИМ АРОМАТО-ОРГАННИМ СУПРОВОДОМ [8].

С. Маренко знаходить досить вдалий перекладацький відповідник до лексеми *feely*, відтворюючи характеристики цієї квазіреалії. Принцип *стереоконтактного фільму* полягає у тому, що він активує усі чуття глядача, якщо він розміститься у

спеціальному пневматичному кріслі із поручнями. Під час перегляду такого фільму людина може відчувати запахи, температуру, смак тощо.

Висновки. У результаті дослідження, проведеного на матеріалі роману-антиутопії *“Brave New World”* Олдоса Гакслі, маємо усі підстави стверджувати, що фантастичні елементи не лише насичують картину світу антиутопії, але й досить часто виступають домінуючою рисою формування світу майбутнього з негативною оцінкою. Проаналізований переклад С. Маренка підтверджує, що відтворення лексичних одиниць фантастичного характеру становить значні перекладацькі труднощі і вимагає від перекладача високого рівня майстерності й креативності задля того, щоб продукт перекладу був доступним і зрозумілим цільовій аудиторії.

Література:

1. Стежко Ю. Художній переклад як форма творчості / Ю. Стежко // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика : збірник наукових праць / за заг. ред. А. Гудманяна, С. Сидоренка. – К. : АграрМедіаГруп, 2015. – 376 с.
2. Ленська С. Формування жанру фантастичного оповідання в українській новелістиці 1920-х років / С. Ленська // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки. – 2015. – Вип. 5. – С. 280–287. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2015_5_38.
3. Роман-антиутопія в контексті світової літератури / [Г. Давиденко, О. Чайка, Н. Гричаник, М. Кушнерьова] / Історія новітньої зарубіжної літератури : [навч. посібник]. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – С. 143–171.
4. Долгина Е. Проблема дефиниций «утопия» и «научная фантастика» в историческом дискурсе / Е. Долгина / Мир науки, культуры, образования. – 2012. – № 6 (37). – С. 32–33.
5. Ланин Б. Анатомия литературной антиутопии / Б. Ланин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ecsocman.hse.ru/data/120/386/1217/017_LANIN.pdf.
6. Шишкина С.Г. К вопросу об особенностях литературных жанров социальной прогностики: утопия антиутопия – научная фантастика. Век XXI / С.Г. Шишкина // Вестник гуманитарного факультета Ивановского государственного химико-технического института. – 2012. – Вып. 5. – С. 23–30. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.isuct.ru/e-publ/vgf/sites/ru.e-publ.vgf/files/2012/vgf-2012-05-23.pdf>.
7. Huxley A. Brave New World / A. Huxley [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://vk.com/doc219407793_326082536?hash=6fd2013299507555d&dl=b64ce8904de9a415dd.
8. Гакслі О. Прекрасний новий світ / О. Гакслі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://vk.com/doc87460542_249339787?hash=33ad220ba95ec1059d&dl=f7128970eb9290eaa8.
9. Голубенко Н. Перекладацькі стратегії відтворення етнокультурного концепту / Н. Голубенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія : зб. наук. пр. / відп. ред.: І. Ступак. – Вип. 10. – № 2. – О. : Вид. дім «Гельветика», 2014. – С. 126–128. – ISSN 2409-1154.

Вотинова Д. А. Фантастические элементы в картине мира романа-антиутопии «Прекрасный новый мир» Олдоса Хаксли и особенности их перевода на украинский язык

Аннотация. Статья посвящена исследованию средств формирования антиутопической картины мира с помощью элементов жанра фантастики на материале романа-антиутопии “Brave New World” («Прекрасный новый мир», 1932 год) известного британского писателя XX столетия Олдоса Хаксли и особенностей их воссоздания на украинском языке в переводе Сергея Маренко.

Ключевые слова: художественный перевод, роман-антиутопия, картина мира, научная фантастика, Олдос Хаксли.

Votina D. Fantastic elements in the world image of the dystopian novel “Brave new world” by Aldous Huxley and peculiarities of their translation into Ukrainian

Summary. The article deals with how the dystopian image of the world is formed with the help of science fiction elements on the basis of dystopian novel “Brave New World” (1932) by famous British novelist Aldous Huxley and considers the peculiarities of their representation in Ukrainian translation by Serhiy Marenko.

Key words: literary translation, dystopian novel, image of the world, science fiction, Aldous Huxley.

Дорофеева М. С.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри германської філології і перекладу
Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

НЕРАВНОВЕСНОСТЬ СИСТЕМЫ В СИНЕРГЕТИКЕ ПЕРЕВОДА

Аннотация. В статье рассматривается принцип неравновесности синергетической системы перевода. На материале немецкого технического текста и его многочисленных переводов на украинский язык проанализированы особенности вербальной реализации неравновесности системы в переводческих отношениях неустойчивого равновесия и отсутствия равновесия.

Ключевые слова: неравновесность, система специального перевода, синергетика перевода, неустойчивое равновесие, отсутствие равновесия.

Постановка проблемы. Познание глубинных механизмов осуществления переводческой деятельности с целью повышения качества перевода представляется перспективным в рамках междисциплинарного направления синергетики. Синергетика перевода как частная дисциплина берет свое начало в классической (аутентичной) синергетике, изучающей сверхсложные системы живой и неживой природы, объединенные по общему признаку самоорганизации.

Анализ последних исследований и публикаций. Работы ученых последних лет позволяют утверждать, что к подобным самоорганизующимся системам относятся язык и перевод [1; 6; 12]. Однако в теории перевода до сих пор не создано методологии, основанной на принципах синергетики, одинаково действующих на все системные объекты, в частности на перевод. В зарубежном переводоведении предпринимались попытки обосновать синергетический характер переводческой деятельности преимущественно на материале художественного перевода [2; 3]. Отсутствие общей методологии, охватывающей закономерности трансляции в любой сфере перевода, и одновременно необходимость выявления таких закономерностей обуславливают актуальность предлагаемого исследования.

Целью статьи является рассмотрение понятия неравновесности в контексте общих принципов синергетики перевода. Объект изучения составляют отношения переводческого равновесия типов «неустойчивое равновесие» и «отсутствие равновесия» в системе самоорганизации специального перевода. Предмет исследования охватывает языковые особенности реализации указанных типов равновесия в переводах специальных текстов как проявление неравновесности системы перевода.

Материалом для статьи послужили фрагмент технического текста на немецком языке, посвященного технологиям сбора, транспортировки и водоотведения сточных вод, а также его множественные переводы на украинский язык, выполненные участниками Всеукраинской Олимпиады по переводу, организованной Институтом филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченка (данные 2014 года).

Изложение основного материала. Мы считаем, что синергетика перевода определяется теми же принципами, что и классическая синергетика. Среди таких принципов С.П. Курдюмов и Е.Н. Князева выделяют, в частности, самоорганизацию, когерентность и неравновесность [6, с. 56].

Проявления нелинейности перевода и неравновесные состояния переводческого процесса в целом, реализованные путем ошибочных переводческих решений, можно соотносить с понятием равновесия. Логично допустить, что общая оппозиция равновесности / неравновесности системы в синергетике выражается через отношения равновесия в переводе.

Так, выполняя переводческий заказ, а также осуществляя сравнительно-переводческий анализ и оценивая результаты перевода, мы постоянно сталкиваемся с равновесностью либо неравновесностью синергетической системы перевода, в частности специального.

Согласно Физическому энциклопедическому словарю состояние равновесия определяется как «состояние динамической системы, которое не изменяется во времени. Состояния равновесия могут быть устойчивыми, неустойчивыми и безразлично-устойчивыми» [13, с. 602]. По нашему мнению, понятие трех состояний равновесия в классической механике можно применить в теории перевода с целью пояснения синергетического принципа неравновесности системы переводческого процесса. Тут следует оговориться, что, несмотря на то, что неравновесность сама по себе является типичным признаком системы самоорганизации в фазе становления [1, с. 53–59], то есть формирует процессуальный признак системы перевода, мы можем изучать неравновесность системы лишь на материале готовых результатов (транслятов). Иначе говоря, в процессе переводческого анализа мы будем осуществлять реконструкцию процессуальных отношений равновесия в системе, руководствуясь результатами перевода.

Итак, рассмотрим отношения переводческого равновесия в контексте синергетики. Источником текста оригинала послужила официальная веб-страница производителя оборудования в области водоотведения, отопления, кондиционирования, охлаждения, а также солнечной и геотермальной энергии – немецкой компании «Вило» («Wilo») [15].

Проанализируем отношения переводческого равновесия на материале фрагмента технического текста и его множественных переводов, акцентируя внимание на отношениях неустойчивого равновесия и отсутствия равновесия.

Кроме того, в процессе анализа выясним факторы возникновения нарушений равновесия, особенности вербальной реализации точек нарушения равновесия системы, а также влияние нарушений обоих типов на синергетическую систему перевода в целом. Звездочкой обозначены ошибоч-

ные переводческие решения в тексте перевода (см. фрагмент 1 и вариант перевода 1.1).

Поєднання*: у шахтовій системі, що була розроблена спеціально для конкретної місцевості*, насос та необхідна для керування техніка оптимально налаштовані один під одне.

С целью наглядного представления отношений неустойчивого переводческого равновесия и критических случаев отсутствия такового воспользуемся таблицей (см. табл. 1).

В таблице 1 приведены два отношения переводческого равновесия, представляющие угрозу для понимания целевого текста. Так, в графе «Неустойчивое равновесие (тип II)» наблюдаем искажение семантической информации оригинала на уровне отдельных лексических единиц. Однако на уровне текста данные искажения не приводят к разрушению всей синергетической системы перевода, поскольку доми-

нанта оригинала (передача специализированной информации) в целом воспроизводится в переводе.

Неустойчивое равновесие в переводе 1.1., по нашему мнению, вызвано двумя факторами. Во-первых, некоторые ошибочные решения связаны с недостаточностью общеязыковой и специальной переводческих компетенций исполнителя. Например, ошибочное воспроизведение части пропозиции *ideal für den mobilen Einsatz* – *ідеально підходить для транспортування** происходит от незнания украинского аналога лексеме *der Einsatz*. Упомянутая единица в немецком языке характеризуется исключительной многозначностью, поэтому относится к единицам высокого уровня информационной энтропии.

Так, Большой немецко-украинский словарь В. Мюллера приводит девять значений данной единицы, два из которых относятся к общеупотребительным значениям, а семь входят

Таблица 1

Отношения переводческого равновесия в переводе технического текста

Отношение переводческого равновесия	Фрагмент оригинала (1)	Вариант перевода (1.1)
Неустойчивое равновесие (тип II)	<i>ideal für den mobilen Einsatz</i>	<...> ідеально підходить для транспортування*
	<i>hochwertige Motoabdichtung</i>	високоякісне покриття мотору*
	<i>Lösbare Anschlusskabel</i>	мобільний* кабель
	<i>unterschiedliche Komponenten <lassen sich> miteinander kombinieren</i>	<...> різноманітні компоненти можуть змішатися*
Отсутствие равновесия (тип IV)	<i>Die Wilo-AxumLift ist in unterschiedlichen Versionen erhältlich, abgestimmt auf die spezifischen Anforderungen vor Ort</i>	“Wilo-Axum Lift” наявні у різноманітних варіантах, у залежності від особливостей місцевості*
	<i>Beim vordefinierten Schachtsystem sind Pumpe und Regeltechnik optimal aufeinander abgestimmt.</i>	у шахтовій системі, що була розроблена спеціально для конкретної місцевості*
	<i>Schwimmerschalter</i>	датчик рівню води*
	<i>Mantelstromkühlung und Überwachung der Motortemperatur</i>	–
	<i>FIT:</i>	поєднання*
	<i>PRO:</i>	переваги*

Die Wilo-AxumLift ist in unterschiedlichen Versionen erhältlich, abgestimmt auf die spezifischen Anforderungen vor Ort:
 – FIT: *Beim vordefinierten Schachtsystem sind Pumpe und Regeltechnik optimal aufeinander abgestimmt;*
 – PRO: *Mit der anderen Lösung lassen sich unterschiedliche Komponenten miteinander kombinieren. So kann individuell auf Kundenwünsche eingegangen werden.*
 Produkt vorteile
 – Robustes, stoßfestes Edelstahlgehäuse – *ideal für den mobilen Einsatz;*
 – Schnelle Installation dank anschlussfertiger Pumpe (Plug & Pump);
 Mantelstromkühlung und Überwachung der Motortemperatur;
 – *Hochwertige Motorabdichtung mit zusätzlichem Schmutzabweiser;*
 – *Lösbare Anschlusskabel und Schwimmerschalter*

1.1.*¹ “Wilo-Axum Lift” наявні у різноманітних варіантах, у залежності від особливостей місцевості*.

Поєднання*: у шахтовій системі, що була розроблена спеціально для конкретної місцевості*, насос та необхідна для керування техніка оптимально налаштовані один під одне.

Переваги*: За іншого вирішення різноманітні компоненти можуть змішатися*. А таким чином можуть бути враховані індивідуальні побажання клієнтів.

Переваги продукту:

– міцний, ударостійкий корпус з високоякісної сталі ідеально підходить для транспортування*;
 – швидке встановлення завдяки готовому до використання насосу (“Plug & Pump” - система);
 – високоякісне покриття мотору* з додатковим відитовуванням брудю;
 – мобільний* кабель підключення та датчик рівню води*.

¹ Орфография, пунктуация и стилистика исполнителя перевода сохранены.

в перечень отраслевых значений [9, с. 193]. Причем даже в рамках одного общеупотребительного значения представлены несколько синонимов (см. семантические соответствия для значения (2) – *введення у дію; впровадження; застосування; використання*) [9, с. 193].

Кроме того, можно допустить наличие ассоциативной ошибки, обусловленной контекстом ближайшего окружения лексемы: *der mobile Einsatz*.

Очевидно, переводчик сосредотачивает внимание на значении прилагательного *mobil*, ошибочно интерпретируя соответствующую часть пропозиции. Приведенный случай неустойчивого равновесия демонстрирует недостаточность общеязыковой компетенции переводчика.

Доказательством недостаточно сформированной специальной компетенции переводчика служит ошибочное воспроизведение словосочетания *“hochwertige Motorabdichtung”* как *«високоякісне покриття мотору*»*. Согласно информации Большого немецко-украинского словаря В. Мюллера имя существительное *die Abdichtung* охватывает следующие терминологические значения: 1) ущільнення, герметизація; 2) (ущільнювальна) прокладка; 3) гідроізоляція [9, с. 14]. Основываясь на данных параллельного текста (описание типовых изделий компании «Вило»), можно сказать, что эквивалентом сложного термина *Motorabdichtung* в предложенном контексте является *ущільнення двигуна* [14].

Еще одним случаем неверного воспроизведения термина в переводческой версии 1.1. является *lösbares Anschlusskabel – мобільний* кабель <підключення>*.

Учитывая жанр технической характеристики напорной установки водоотведения, переводчику следовало бы выбрать такой эквивалент для технического дискурса: *кабелі з рознімним з'єднанням*.

Во-вторых, причиной возникновения неустойчивого равновесия в системе могут стать конкретные условия работы переводчика: ограниченное время выполнения перевода, нервное напряжение, наличие жестких требований к качеству перевода, высокая мера ответственности. Именно такие ситуативные факторы сопровождали выполнение рассматриваемого варианта перевода 1.1 (Всеукраинская студенческая олимпиада с большим количеством участников и контролем со стороны членов жюри).

Мы считаем, что именно фактор условий работы является определяющим для ошибочных переводческих решений в стилистическом и языковом плане, которые в других случаях не составляют особых трудностей перевода. К подобным переводческим ошибкам варианта 1.1 относятся, в частности, такие: *unterschiedliche Komponenten <lassen sich> miteinander kombinieren – різноманітні компоненти можуть змішатися**.

Рассмотрим случаи отсутствия равновесия, которые демонстрируют неверный выбор пути развития всей системы вследствие ошибочного решения переводчика. Напомним, что отсутствие равновесия критично для существования системы перевода как таковой, поскольку приводит к потере ключевых частей информации оригинала и утрате функциональности всего текста перевода для адресатов. Упомянутые потери могут касаться как семантической, так и специальной информации исходного текста.

Учитывая доминанту перевода технического текста, которая состоит в передаче информационного содержания

оригинала, можно сказать, что критическое искажение либо опущение обоих типов информации приводит к эффекту катастрофы системы. В нашем понимании катастрофа системы специального перевода означает невозможность осуществления специальной межкультурной коммуникации из-за отсутствия равновесия. Ошибочные переводческие решения, приводящие к разрушению системы, могут происходить как на уровне предложения, так и на уровне словосочетания и отдельной лексемы.

Так, примером отсутствия равновесия системы в переводческой версии 1.1 на уровне предложения служит искажение следующей части пропозиции: *Die Wilo-AxumLift ist in unterschiedlichen Versionen erhältlich, abgestimmt auf die spezifischen Anforderungen vor Ort – “Wilo-Axum Lift” наявні у різноманітних варіантах, у залежності від особливостей місцевості**. Тупиковый путь развития системы связан с ошибочным решением переводчика во время воспроизведения устойчивого словосочетания *vor Ort – на місці (локальний в сочетании с существительным)*. В то же время в переводе произошло опущение ключевого имени существительного *die Anforderungen – потреби*.

О недостаточности переводческой компетенции говорит тот факт, что исполнитель не ощущает фразеологическое сращение конструкции *vor Ort*, переводя ее как изолированную лексическую единицу *der Ort – місцевість**.

Можно наблюдать последствия принятого решения сначала на уровне словосочетания: переводчик опускает существительное *die Anforderungen – потреби* и заменяет его на ошибочное контекстуальное соответствие *особливості*, стремясь достигнуть целостности содержания пропозиции: *особливості місцевості*. Далее ошибочное решение «растягивается» до уровня предложения *“Wilo-Axum Lift” наявні у різноманітних варіантах*. Затем путем семантической когерентности отсутствие равновесия «захватывает» следующий абзац: *у шахтовій системі, що була розроблена спеціально для конкретної місцевості**.

Очевидно, переводчик попытался с семантической точки зрения согласовать передачу причастия *vordefiniert* в переводе с предыдущим предложением (ключевое слово – *місцевість*), не обращая внимания на ошибочность воспроизведения значения самого причастия в функции определения. Таким образом, возникает эффект катастрофы всей системы специального перевода.

Следует отметить, что в печатных немецко-украинских словарях отсутствует эквивалент для лексемы *vordefiniert* [9]. Немецко-украинский политехнический словарь-минимум, как и двуязычный политехнический словарь в обоих направлениях перевода, не содержит лексикографических записей для упомянутой единицы [10; 11]. Согласно данным онлайн-словаря Multitran соответствиями лексемы *vordefiniert* в русском языке выступают *заданный, предусмотренный; заранее заданный; предварительно определенный* [8].

Переводчик интуитивно ощущает семантику причастия, добавляя в свой вариант наречие *спеціально* и прилагательное *конкретної*. Однако с учетом контекста оригинала в целом можно было бы воспользоваться контекстуальным соответствием *готовий* либо *укомплектований*.

Следующий пример отсутствия переводческого равновесия касается ошибочного воспроизведения термина, при-

меняемого в рамках технической характеристики установки напорного водоотведения: *Schwimmerschalter* – датчик рівню води*. В данном случае происходит неверный выбор соответствия в перечне отраслевых эквивалентов для термина-омонима *Schwimmerschalter*, представленных в словаре. Можно допустить, что переводчик воспользовался одним из многоязычных онлайн-словарей, поскольку в печатных немецко-украинских политехнических словарях термин *Schwimmerschalter* не зафиксирован [10; 11].

Так, словарь Multitran приводит несколько отраслевых эквивалентов упомянутого термина на русском языке: 1) *водоснабжение* – поплавковое реле; 2) *холодильная техника* – реле уровня; 3) *судостроение* – поплавковый сигнализатор уровня; 4) *электроника* – поплавковый выключатель. В контексте оригинала эквивалентом термина *Schwimmerschalter* служит последний вариант из списка: *поплавковый выключатель*. Это подтверждается данными параллельного текста – онлайн-каталога продукции компании «Вило» в Украине, переведенного на украинский язык (см., напр., технические характеристики модели “Wilo-Rexa FIT” на локализованной веб-странице компании «Вило» [14]).

Очевидно, в силу дефицита специальной компетенции переводчик ошибочно выбрал из словарного списка эквивалент термина для отрасли судостроения – датчик рівню води*. Однако если бы переводчик воспользовался поисковой компетенцией, то он смог бы по аналогии установить отношение устойчивого равновесия, даже не владея достаточной специальной компетенцией в сфере водоотведения.

Например, двуязычный политехнический словарь, изданный авторским коллективом Ивано-Франковского технического университета нефти и газа, приводит следующие однокоренные термины с основой на *schwimm-*: *das Schwimmergehäuse* – поплавцевая камера карбюратора; *schwimmerlos* – безпоплавковий; *der Schwimmerniveauregler* – поплавковий регулятор рівня; *das Schwimmerventil* – поплавковий клапан [11, с. 892–893].

А термин *der Schalter* также представлен в упомянутом словаре эквивалентами *перемикач, выключатель, коммутатор* [11, с. 878]. Таким образом, обратившись к специализированному словарю, переводчик смог бы найти эквивалент термина, который не понял по контексту.

Еще одним примером отсутствия равновесия может служить опущение в тексте перевода фрагмента технической характеристики, касающейся установки водоотведения (модели версии PRO): *Mantelstromkühlung und Überwachung der Motortemperatur* (см. Табл. 1). Очевидно, данное решение связано с дефицитом специальной компетенции переводчика, недостаточной для верного воспроизведения термина *die Mantelstromkühlung*. Следует подчеркнуть, что упомянутый термин отсутствует в печатных немецко-украинских политехнических словарях [10; 11].

Для поиска эквивалента, как и в прокомментированных выше отношениях неустойчивого равновесия, переводчику следовало бы воспользоваться параллельными текстами украинских переводов на локализованной веб-странице немецкого производителя «Вило» [14]. Согласно данным описаний продукции из разделов «Збирання і транспортування стічних вод», «Обробка стічних вод», «Водовідведення, захист від повені» соответствующей веб-страницы эквивалентом термина *die Mantelstromkühlung* является *автоматичне*

охолодження корпусу. А для несвязанного словосочетания *Überwachung der Motortemperatur* эквивалентом выступает словосочетание *термічний контроль двигуна*.

Однако не следует забывать о том, что правила выполнения заданий во время Олимпиады не позволяли переводчикам пользоваться доступом к сети Интернет, что объясняет решение исполнителя оставить непонятный для него фрагмент оригинала без перевода.

Показательный пример разрушения системы вследствие ошибочного переводческого решения на уровне лексической единицы демонстрирует воспроизведение номенклатурных наименований FIT и PRO в переводе. Мы придерживаемся мнения о том, что номенклатуры формируют отдельную страту профессиональной коммуникации. В отличие от других страт, в частности терминов и профессионализмов, обозначающих обобщенные денотаты, среди которых стоит назвать предметы, явления и отношения, номенклатура объединяет обозначения частных, единичных либо серийных предметов и явлений, которые воспринимаются как единичные [4, с. 51].

Т.Р. Кияк относит номенклатуры к отдельному словообразовательному типу терминологических единиц с особой архитектурой (см. классификацию словообразовательных типов терминов) [5, с. 39]. Другие исследователи причисляют номенклатуры наряду с научной терминологией к приоритетным зонам «искусственной номинации» [7, с. 45].

В результате проверки транслатов технического текста, выполненных участниками Всеукраинской студенческой олимпиады, обнаружилось, что номенклатуры образуют типичную точку неравновесности системы специального перевода. Несмотря на то, что содержание и внешняя структура (*Layout*) фрагмента оригинала (1) «подсказывают» верное направление перевода, большинство участников не справились с поставленной задачей. Ключевым словом оригинала для принятия верного переводческого решения является дополнение *Versionen (пізнi варіанти <однієї моделі>): Die Wilo-AxumLift ist in unterschiedlichen Versionen erhältlich*. Именно лексема *Versionen* формирует семантический референт для номенклатур-коррелятов последующего предложения: FIT і PRO.

На уровне схематического расположения элементов текста (внешней структуры оригинала) можно увидеть абзац и маркированный список, которые сигнализируют о начале описания каждого варианта модели установки водоотведения *Wilo-AxumLift*.

В рассмотренном варианте перевода 1.1. переводчик не разделяет номенклатуру и общепотребительную лексику, о чем свидетельствуют ошибочные переводческие решения: *FIT*: – поєднання*; *PRO*: – переваги*.

Таким образом, искажение всего лишь одной лексемы в переводе приводит к нарушению понимания целого блока информации, в котором размещена техническая характеристика модели. Повторное ошибочное воспроизведение номенклатуры «тянет» за собой целую систему и разрушает общую доминанту перевода. Итак, принятое дважды ошибочное переводческое решение на уровне лексических единиц вызывает катастрофу системы специального перевода сначала на уровне сверхфразового единства, а затем на уровне всего целевого текста.

Выводы. Подводя итоги анализа неравновесности системы специального перевода на материале фрагмента технического текста и его множественных переводов, выполненных участниками Всеукраинской студенческой олимпиады, можно сделать следующие выводы. Здесь необходимо отметить, что ввиду ограниченного объема статьи мы не имели возможности продемонстрировать остальные варианты переводов предложенного фрагмента, поэтому выводы будут основываться на анализе и других переводческих версий.

Большинство переводов участников Олимпиады демонстрируют одинаковые точки неравновесности системы, в которых принимались неверные переводческие решения. Данный факт свидетельствует о наличии типичных точек неравновесности, характерных не только для конкретного исходного текста, но и для специального перевода вообще. Ошибочные решения в упомянутых точках неравновесности (точках бифуркации системы) приводили к нарушениям переводческого равновесия по типу II – неустойчивое равновесие, и по типу IV – отсутствие равновесия.

Среди языковых факторов неравновесности системы, ставших причиной ошибочного переводческого решения, обнаружены такие: единицы высокого уровня информационной энтропии, в частности многозначные лексемы, принадлежащие разным частям речи: существительные *der Einsatz, Fachhandwerker, Belastbarkeit, Haltbarkeit*; причастия в функции определения *vordefiniert, zukunftsorientiert*; прилагательные *wirtschaftlich, lösbar*; сложные термины, отсутствующие в отраслевых словарях: *Mantelstromkühlung, Motorabdichtung, Druckentwässerung, Abwassersammlung, Schwimmerschalter*; номенклатурные наименования моделей FIT, PRO; стандартные клише и выражения, характерные для рекламных текстов: *vor Ort, auf etw. / aufeinander abstimmen, auf die Wünsche eingehen*. Упомянутые единицы исходного текста маркируют точки неравновесности системы специального перевода.

Была обнаружена степень релевантности передачи отдельных видов информации оригинала в переводе. Общая коммуникативно-ситуативная информация, а также семантическая информация исходного текста допускают утрату ее отдельных компонентов, как и употребление ошибочных соответствий в переводе без нарушения цели коммуникации. Такие искажения / утраты мы причисляем к отношениям неустойчивого равновесия. В отличие от ситуативной информации, утрата либо искажение специальной информации всегда приводит к катастрофе всей синергетической системы, поскольку не воспроизводится доминанта перевода. Упомянутые искажения мы относим к отсутствию равновесия.

Перспективой исследований в русле синергетики перевода можно считать изучение неравновесности системы пере-

вода с ограничением по типу исходного текста: информативные, экспрессивные либо апеллятивные тексты.

Литература:

1. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и в образовании / В.Г. Буданов. – М. : Изд-во ЛКИ, 2009. – 240 с.
2. Введение в синергетику перевода : [монография] / [Л.В. Кушнина, И.Н. Хайдарова, С.С. Назмутдинова и др.] – Пермь : Изд-во Пермского нац. исслед. политехн. ун-та, 2014. – 278 с.
3. Герман И.А. Лингвосинергетика : [монография] / И.А. Герман. – Барнаул : Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. – 168 с.
4. Голованова Е.И. Введение в когнитивное терминоведение : [учеб. пособие] / Е.И. Голованова. – М. : ФЛИНТА: Наука, 2011. – 224 с.
5. Теорія та практика перекладу (німецька мова) / [Т.Р. Кияк, О.В. Огуй, А.М. Науменко]. – Вінниця : Нова книга, 2006. – 592 с.
6. Князева Е.Н. Основания синергетики / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – СПб. : Алетейя, 2002. – 414 с.
7. Комарова З.И. Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З.И. Комарова. – Свердловск : Изд-во УрГУ, 1991. – 156 с.
8. Мультитран. Многоязычный онлайн-словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.multitrans.ru>.
9. Мюллер В. Великий німецько-український словник. Близько 170 000 слів та словосполучень / Мюллер В. – К. : Чумацький шлях, 2005. – 792 с.
10. Німецько-український політехнічний словник-мінімум / [В.Н. Бублик, І.М. Дабагян, А.П. Крапивкіна]. – К. : Вища шк., 1995. – 207 с.
11. Німецько-український та українсько-німецький політехнічний словник : [навчальний посібник] / [Л.Ф. Когут, Г.Ф. Проців, Г.Р. Сокол, Л.Г. Сорока]. – Івано-Франківськ : Факел, 2011. – 1010 с.
12. Синергетика в філологічних дослідженнях : [монографія] / [Т.И. Домброван, С.М. Еникеева, Л.С. Пихтовникова, А.Н. Приходько и др.]. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 340 с.
13. Физический энциклопедический словарь / гл. ред.: А.М. Прохоров. – М. : Сов. энциклопедия, 1984. – 944 с.
14. Віло Україна (Водопостачання та водовідведення) [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wilo.ua/ua/golovna>.
15. Schmutz und Abwasser [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wilo.de/home/produkte-kompetenzen/schmutz-und-abwasser>.

Дорофєєва М. С. Нерівноважність системи у синергетиці перекладу

Анотація. У статті розглянуто принцип нерівноважності синергетичної системи перекладу. На матеріалі німецького технічного тексту та його численних перекладів українською мовою проаналізовано особливості вербальної реалізації нерівноважності системи у перекладацьких відношеннях нестійкої рівноваги та відсутності рівноваги.

Ключові слова: нерівноважність, система спеціального перекладу, синергетика перекладу, нестійка рівновага, відсутність рівноваги.

Dorofeeva M. The system's disequilibrium in translation synergetic

Summary. The article deals with a principle of the disequilibrium in the synergetic translation system. Based on German technical text and its multiple Ukrainian translations the

verbal realization of the system's disequilibrium in translation relations "unstable equilibrium" and "non-equilibrium" were analyzed as well.

Key words: disequilibrium, specialized translation system, translation synergetic, unstable equilibrium, non-equilibrium.

*Кузнецова М. О.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Запорізького національного технічного університету*

*Колотило Д. С.,
студент гуманітарного факультету
Запорізького національного технічного університету*

ДО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ РЕАЛІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖ. Р. Р. МАРТІНА “A GAME OF THRONES” ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ)

Анотація. У статті йдеться про особливості реалій у романі Дж.Р.Р. Мартіна “A Game of Thrones” та їх перекладу українською мовою. Запропоновано класифікацію реалій, розглянуто основні способи їх відтворення. Пояснюється вибір перекладачем перекладацьких прийомів, які використовуються під час відтворення реалій українською мовою.

Ключові слова: реалія, художній текст, переклад, транслітерація, транскрипція, калькування, описовий переклад.

Постановка проблеми. Перекладознавство як самостійна галузь філології визначилася відносно недавно, проте досить швидко посіла своє місце в системі лінгвістичних дисциплін. Її появі передувала наполеглива діяльність лінгвістів, літературознавців і перекладачів-практиків, серед яких слід назвати таких, як С.Г. Бархударов, В.Н. Комісаров, Р.К. Міньяр-Белоручев, Л.Л. Нелюбін, Я.Й. Рецкер, О.В. Федоров, Г.Т. Хухуні, А. Швейцер. Як навчальна та наукова галузь філології перекладознавство має власну історію існування, велику теоретичну базу, а також власний набір методик дослідження.

Вибір теми представленої наукової розвідки зумовлений перш за все актуальністю питання, пов'язаного з перекладом реалій новітньої англійської художньої літератури, наприклад, прози фентезі, яскравими представниками якої є Дж.Р.Р. Мартін, Дж.Р.Р. Толкін, Дж.К. Роулінг та інші письменники. Тема дослідження належить до числа праць, які виконуються в руслі приватної теорії перекладу, предметом якої є художній текст [1, с. 24]. Отже, з усіх наявних видів перекладу для здійснення нашого дослідження важливим є переклад художній, при якому здійснюється передача змісту художнього тексту, виконаного однією мовою, засобами іншої мови. Він може бути визначений як «інструмент культурного освоєння світу і розширення колективної пам'яті людства, фактор самої культури» [2, с. 247].

Метою статті є аналіз особливостей відтворення реалій роману Дж.Р.Р. Мартіна “A Game of Thrones” в українському перекладі.

Виклад основного матеріалу. Одним із основних об'єктів теорії перекладу художнього тексту є так звані реалії. Питання про виділення реалій, їх опис і спроби класифікації є досить дискусійним [3, с. 23]. Як національно-культурний елемент художнього тексту реалії неодноразово ставали предметом лінгвістичних і суто перекладознавчих досліджень. Так, їх вивчають з позицій еволюції перекладацьких принципів; їх розглядають як один з компонентів безеквівалентної лексики (Є.Л. Жених);

досліджують їх функціональну приналежність, наприклад, індійські реалії в англійському тексті (Є.Ю. Пугіна), лицарські реалії (Л.І. Титова).

Наукова новизна представленої дослідження полягає у тому, що вперше здійснено інвентаризацію реалій, використаних в автентичному тексті роману-фентезі Дж.Р.Р. Мартіна “A Game of Thrones”, що отримав премію Локус як найкращий фантастичний роман і став бестселером, та в його українському перекладі, який виконав Віталій Данмер, запропоновано класифікацію виявлених реалій, а також визначено і проаналізовано прийоми їх перекладу. Вибір матеріалу дослідження обумовлений власне «культовим» статусом зазначеного циклу книг (серії епічних романів) “A Song of Ice and Fire” Дж.Р.Р. Мартіна [4, с. 7].

Існує безліч визначень реалій. Так, відомий лінгвіст О.С. Ахманова розуміє реалії, по-перше, як «різноманітні чинники у класичній граматиці, які вивчаються зовнішньою лінгвістикою, такі як державний устрій певної країни, історія та культура певного народу, мовні контакти носіїв цієї мови тощо, з точки зору їх відображення в цій мові»; а по-друге, як «предмети матеріальної культури» [5, с. 381]. Відповідно до наведеного визначення за словом «реалія» стоять поняття, що є матеріальними об'єктами навколишнього світу.

Слово «реалія» використовується в теорії перекладу як спеціальна лексична одиниця (термін) для назви певних перекладацьких понять. Однак, як і перекладацький термін, це слово має кілька значень. Так, згідно з «Тлумачним перекладознавчим словником» реалії – це, по-перше, слова і вирази, що позначають предмети, поняття, ситуації, яких не існує в практичному досвіді людей, які говорять іншою мовою; по-друге, предмети матеріальної культури, що слугують основою для номінативного значення слова; по-третє, слова, що позначають національно-специфічні особливості життя і побуту [1, с. 178].

Як бачимо, слово «реалія» може бути використано в різних контекстах і може вступати у синонімічні зв'язки з різними словами. Часто поряд з терміном «реалія» вживаються такі терміни, як «безеквівалентна лексика», «екзотична лексика», «екзотизм», «етнографізм». Ці поняття ріднить національне, історичне, місцеве та побутове забарвлення, а також відсутність відповідностей (еквівалентів) в мові перекладу [6, с. 13].

Термін «безеквівалентна лексика» зустрічається у багатьох авторів, які, однак, трактують його по-різному. Зокрема, зустрічаються такі визначення: синонім «реалії»; слова, відсутні в іншій культурі і в іншій мові; нарешті, просто непереказні на іншу мову слова [1; 7; 8; 9]. Згідно з тлумачним перекладознавчим словником

безеквівалентна лексика – це «лексичні одиниці (слова і стійкі словосполучення), які не мають ні повних, ні часткових еквівалентів серед лексичних одиниць іншої мови. Традиційно до безеквівалентної лексики відносять слова-реалії, тимчасово безеквівалентні терміни, випадково безеквівалентні слова» [1, с. 25]. На базі цього визначення можна зробити висновок, що слова-реалії є частиною сукупності безеквівалентної лексики. Іншими словами, реалії входять як самостійне коло слів в межі безеквівалентної лексики. Оскільки реалії складають значну частину безеквівалентної лексики, можна виділити культурологічні реалії, власнемовні реалії та лінгвокультурологічні реалії.

Одним із найскладніших питань в теорії перекладу і водночас винятково важливим для будь-якого перекладача художньої літератури є питання про переклад реалій, оскільки пов'язане воно з цілою низкою різнорідних елементів, таких як перекладацький аспект країнознавства, культура перекладача, облік фонових знань (знайомство з відповідним середовищем, культурою, епохою) читача перекладу порівняно зі звичним сприйняттям і психологією читача оригіналу і, нарешті, чимало літературознавчих і лінгвістичних моментів [2, с. 66]. На думку С.І. Влахова і С.П. Флоріна, «переклад реалій – частина великої і важливої проблеми передачі національної та історичної своєрідності, яка сходить, мабуть, до самого зародження теорії перекладу як самостійної дисципліни» [10, с. 5]. До важливих обставин, які не можна не брати до уваги під час вибору найбільш відповідного прийому перекладу, відноситься осмислення незнайомих реалій в оригіналі, тобто місце, яке вона займає в контексті; визначення, як вона подана автором; опис засобів, якими користується останній, аби довести до свідомості читача її семантичний і конотативний зміст [3, с. 56].

Незнайомою найчастіше є чужа реалія. Автор вводить її в текст художнього твору головним чином під час опису нової для носія цієї мови дійсності, наприклад, в романі з життя якогось народу, оповідаючи про чужий для читача побут. Ці малознайомі або зовсім незнайомі слова вимагають такої подачі, яка б дала змогу сприйняти описуване без труднощів, тобто зрозуміти смисл і вловити національний чи історичний колорит. С.І. Влахов і С.П. Флорін відзначають, що «при недостатньо вмілому їх введенні, якщо письменник переступив якусь трохи помітну межу міри й смаку, читач сприйме реалію як непотрібну екзотику» [10, с. 80]. Крім того, дослідники пропонують таку загальну схему прийомів передачі реалій у художньому перекладі:

1) транскрипція;

2) переклад (і заміна):

– *неологізм*:

– калька;

– напівкалька;

– освоєння;

– семантичний неологізм;

– *приблизний переклад*:

– родо-видова заміна;

– функціональний аналог;

– опис, пояснення, тлумачення;

– *контекстуальний переклад* [10, с. 87].

Так, транскрипція передбачає введення в текст перекладу за допомогою графічних засобів відповідної реалії максимально допустимими засобами, фонетичним наближенням до її оригінальної фонетичної форми [11, с. 49]. Переклад (і заміна) реалії як прийом передачі застосовують зазвичай в тих випадках, коли транскрипція з тих чи інших причин неможлива або небажа-

на. Введення неологізму, на думку С.І. Влахова і С.П. Флоріна [12, с. 88], є найбільш вдалим (після транскрипції) способом збереження змісту і колориту реалії, оскільки шляхом створення нового слова (або словосполучення) іноді вдається досягти майже такого ж ефекту. Кальки – запозичення шляхом буквального перекладу (зазвичай по частинах) слова або звороту. Напівкальки – це свого роду часткові запозичення, теж нові слова або (стійкі) словосполучення, але складаються вони здебільшого зі свого власного матеріалу і частково з матеріалу іншомовного слова. Освоєнням називають адаптацію іншомовної реалії, тобто надання їй на основі іншомовного матеріалу вигляду рідної мови. Семантичним неологізмом називають умовно нове слово або словосполучення, скомпоноване перекладачем, яке дає змогу передати смисловий зміст реалії. Принцип родо-видової заміни дає змогу передати (приблизно) зміст реалії одиницею з більш широким значенням. Приблизний переклад реалій застосовується частіше, ніж будь-який інший прийом. Зазвичай цим шляхом вдається, хоча часто і не дуже точно, передати предметний зміст реалії, але колорит майже завжди втрачається.

Далі на прикладах із всесвітньвідомого роману у жанрі епічного фентезі американського письменника Дж.Р.Р. Мартіна «A Game of Thrones» розглянемо декілька типів реалій та способів їх перекладу. Зіставляючи роман [13] і його український переклад [14], здійснений Віталієм Данмером, ми проаналізуємо типи реалій та основні способи їх перекладу. Виділені методом суцільної вибірки реалії роману Дж.Р.Р. Мартіна «A Game of Thrones» можна класифікувати таким чином:

1) побутові реалії (*Holdfast – фортеця; brown gloves – коричневі рукавички; scabbard – футляр для меча; three acres – три акри*);

2) етнографічні та міфологічні реалії (*Wildings – одичалі; Others – Інші; Children of the forest – дім лісу; Rhoynars – роїнари; the First Men – перші люди; dragon – дракон; Dothraki – дотракійці; the Wall – стіна*);

3) реалії державно-адміністративного устрою і суспільного життя (*Night Watch – Нічний Дозор; master of horse – майстер над кіньми; Archon – Архонт; Hand of the King – правиця короля; Black brothers – Чорні Брати; guard – гвардія; Guardian of the North – Хранитель Півночі*);

4) реалії світу природи (*direwolf – лютововк; Trident – Тризубець; Narrow sea – Вузьке море*);

5) ономастичні реалії (*Winterfell – Вінтерфел; the King-beyond-the-Wall – Король за Стіною; Mad King – Божевільний Король; Free Cities – Вільні Міста*);

6) асоціативні реалії (*crowned stag – вінценосний олень; the winter is coming – зима близько; blue is calling – синява кличе*).

В ході дослідження було виявлено, що найбільш уживаними реаліями є ономастичні реалії, етнографічні реалії, а також реалії державного устрою і суспільного життя. Це обумовлено великою кількістю дійових осіб у романі, а також його сюжетом, який описує подробиці фантастичного світу і подій, які в ньому відбуваються.

Як вже зазначалося раніше, найпоширенішими способами перекладу реалій є транслітерація, транскрипція, калькування, описовий переклад, приблизний переклад. Так, під час перекладу роману «A Game of Thrones» українською мовою використовуються такі прийоми відтворення реалій:

1) транслітерація (*Braavos – Браавос; Eddard – Еддард; Khal – Кхал; Sansa – Санса*), за допомогою якої, як бачимо, перекладаються здебільшого ономастичні реалії;

2) калькування (*Lord of the Seven Kingdoms – владика Сими Королівств; blood riders – кровні всадники; Dragon stone – Драконівський камінь; Iron Throne – Залізний Трон*), яким перекладаються переважно ономастичні та етнографічні реалії;

3) описовий переклад (*shadow skin cloak – плащ зі шкури сутінкового kota*), який характерний здебільшого для побутових реалій;

4) трансформаційний переклад (*Princess Elia of Dorne – принцеса Елія Дорнійська*), за допомогою якого перекладаються ономастичні реалії та реалії державно-адміністративного устрою і суспільного життя.

Висновки. Проблема дослідження прийомів перекладу реалій і досі залишається невирішеною. Це пов'язано не тільки з різними поглядами перекладознавців на це питання, але і з великою кількістю факторів і нюансів, які впливають на його вирішення. Так, спірними моментами залишаються такі, як тлумачення поняття «реалія», питання класифікації реалій (зокрема, питання про те, на основі яких ознак слід поділяти на групи мовні одиниці), виділення і розмежування безпосередньо способів перекладу реалій.

За результатами нашого дослідження можна стверджувати, що під час вибору прийому перекладу важливу роль відіграють характер тексту, місце реалії в тексті і точка зору перекладача, тому що саме він вибирає той чи інший прийом, покладаючись на свій перекладацький інстинкт, спираючись на отримані знання та накопичений в процесі роботи досвід. Тому остаточне слово, незалежно від теоретичних досліджень, здебільшого залишається за перекладачем.

Література:

1. Нелюбин Л.Л. История науки о языке : [учебник] / Л.Л. Нелюбин, Г.Т. Хухуни. – М. : Изд-во МГОУ, 2003. – 330 с.
2. Нелюбин Л.Л. Лингвостилистика современного английского языка / Л. Л. Нелюбин. – М. : Флинта ; Наука, 2007. – 128 с.
3. Сорокина К.В. Особенности перевода реалий в художественном тексте : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / К.В. Сорокина. – М., 2013. – 170 с.
4. Кузнецова М.О. Вторинний дискурс англomовних текстів сучасної масової культури : [монографія] / М.О. Кузнецова. – Запоріжжя : ЗНТУ, 2015. – 216 с.
5. Ахманова О.С. Словарь омонимов русского языка / О.С. Ахманова. – М. : Русский язык, 1976. – 448 с.
6. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики межъязыковой и межкультурной коммуникации / С.Г. Тер-Минасова. – М. : АСТ: Астрель. Хранитель, 2007. – 286 с.
7. Жених Е.Л. Особенности природы немецкой безэквивалентной лексики и ее влияние на перевод (с немецкого языка на русский) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Е.Л. Жених. – М., 2000. – 20 с.
8. Тер-Минасова С.Г. Личность и коллектив в языках и культурах / С.Г. Тер-Минасова // Вестник МГУ. Серия 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2003. – № 2. – С. 13.
9. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика / А.Д. Швейцер. – М. : Воениздат, 1973. – 251 с.
10. Влахов С.И. Непереводимое в переводе. Мастерство перевода / С.И. Влахов, С.П. Флорин. – М. : Международные отношения, 1970. – 511 с.
11. Виноградов В.С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В.С. Виноградов. – М. : Наука, 1978. – 205 с.
12. Влахов С.И. Непереводимое в переводе / С.И. Влахов, С.П. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 352 с.
13. Martin G.R.R. A Game of Thrones. Book One of A Song of Ice and Fire / G.R.R. Martin. – New York : Bantam Books, 1996. – 274 p.
14. Мартин Дж.Р.Р. Гра Престолів / Дж.Р.Р. Мартин ; пер. з англ. В. Данмер. – Кривий Пир : Hurtom.com, 2013. – 321 с.

Кузнецова М. А., Колотило Д. С. К проблеме перевода реалий в художественном тексте (на материале романа Дж. Р. Р. Мартина “A Game of Thrones” и его перевода на украинский язык)

Аннотация. В статье идет речь об особенностях реалий в романе Дж. Р. Р. Мартина “A Game of Thrones” и их перевода на украинский язык. Предложена классификация реалий, рассмотрены основные способы их перевода. Объясняется выбор переводческих приемов, используемых при воспроизведении реалий на украинский язык.

Ключевые слова: реалия, художественный текст, перевод, транслитерация, транскрипция, калькирование, описательный перевод.

Kuznetsova M., Kolotylo D. To the translation problem of reality in the literary text (based on the novel “A Game of Thrones” by G.R.R. Martin and its translation into Ukrainian)

Summary. The article deals with some of the reality peculiarities in the novel “Game of Thrones” by G.R.R. Martin and its translation into Ukrainian. The article also offers the classification of reality. It considers the main ways of their translation and explains the translation techniques.

Key words: reality, literary text, translation, transliteration, transcription, tracing, descriptive translation.

*Миколишена Т. В.,
аспірант кафедри англійської філології та перекладу
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

ЧАРІВНИЙ ТОПОФОН КАЗОК РОАЛЬДА ДАЛА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЙОГО ІНДИВІДУАЛЬНО- АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ ВИМІРІ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗКИ «ЧАРЛІ І ШОКОЛАДНА ФАБРИКА»)

Анотація. Статтю присвячено дослідженню топофону чарівного світу дитячих творів Роальда Дала на матеріалі казки «Чарлі і шоколадна фабрика» та аналізу засобів його відтворення в українському перекладі.

Ключові слова: топофон, дитячий твір, художній переклад, картина світу, чарівний світ.

Постановка проблеми. Останнім часом спостерігається посилена увага науковців до проблем художнього перекладу, а саме до відтворення в ньому індивідуально-авторської картини світу, що є важливою умовою та водночас непростим завданням під час перекладу будь-якого художнього твору. Перекладач як перший реципієнт тексту оригіналу повинен максимально наблизитись до образу пересічного читача, відчути художній твір, аби передбачити сприйняття цільовою аудиторією картини світу автора. Щоб відтворити інтенцію автора, необхідно також урахувати індивідуальний стиль письменника, що відображає його творчу індивідуальність. Це не лише емоційно-експресивні одиниці художнього твору, це авторський світогляд, переконання і принципи, відтворені на вербальному рівні. Перекладач, мовна картина світу якого значно відрізняється від мовної картини світу автора першотвору, приречений шукати компроміс між мовами оригіналу й перекладу, картинами світу автора та реципієнта, враховуючи при цьому власний світогляд, досвід і знання.

Дослідженню індивідуально-авторської картини світу художніх текстів присвячено розвідки таких провідних науковців: М.Ф. Алефіренка, Є.О. Дегтярєвої, В.І. Кононенко, В.А. Маслової, Т.Є. Некряч, Ю.П. Чалого та ін. Проте проблема вивчення картини світу авторів дитячих творів і досі залишається недостатньо висвітленою особливо в перекладацькому вимірі.

Мета статті – проаналізувати індивідуально-авторську картину світу Р. Дала, а саме топофон чарівного світу, зображений у дитячому творі «Чарлі і шоколадна фабрика», й особливості його відтворення в українському перекладі, виконаному В.Є. Морозовим.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індивідуально-авторська картина світу є результатом концептуалізації та категоризації свого світовідчуття певною мовною особистістю [1, с. 72]. Опосередковуючись через мову й авторське розуміння навколишнього світу, вона матеріалізується в процесі розумово-мовленнєвої діяльності письменника, тобто під час написання ним художніх творів [9, с. 175], «мовні простори яких відображають внутрішній світ автора і переломлений у його свідомості світ зовнішній» [8, с. 42–43]. Картина світу, народжуючись у текстах однієї людини, характеризується суб'єктивністю, зумовленою рисами мовної особистості її творця.

Таку образну картину розуміють як альтернативу реальному світу, в якій особистість автора є відображенням її існування [8, с. 42–43].

Індивідуально-авторська картина світу відображається в лексико-семантичному та образному просторах творів письменника, у яких змальовано його суб'єктивне бачення об'єктивного світу, а також ті акценти і пріоритети, які він сам розміщує в тексті. Її суттєва відмінність від наукових уявлень про предмети, явища та властивості пояснюється тим, що цей образ світу сконструйований крізь призму свідомості й мови письменника, його особистої духовної діяльності [8, с. 42–43]. Саме автор визначає замисел, структуру твору, систему образів, стиль, манеру мовлення та символіку. Отже, надаючи перевагу тому чи іншому фрагменту дійсності, пропонуючи власну оцінку та описуючи все це за допомогою спеціально відібраної лексики, автор уводить читача у свою творчу майстерню.

Специфіка бачення світу автором відображається на всіх рівнях ієрархічно організованої структури тексту й зумовлює вибір саме тих елементів, які за своїми мовними властивостями є найбільш ефективними для відбиття авторського розуміння дійсності та реалізації прагматичних установок тексту. Неможливо дослідити всі фрагменти картини світу письменника через їх різноманітність, проте перекладач повинен максимально точно їх відтворити, не обмежуючись при цьому лише знанням лексики конкретної мовної системи. Працюючи на твором і намагаючись передати авторський замисел, стиль та всі чесноти оригіналу, перекладач підкорюється, інколи підсвідомо, не лише законам граматики й лексики, а й вимогам читача свого часу [10, с. 155].

Зберігаючи всі відмінні риси першотвору, у тому числі його недоліки та слабкі місця, перекладач повинен урахувати, що зрозуміє, а чого не зможе осягнути іншомовний та іншочасовий для тексту оригіналу читач, подолати ціною найменших жертв бар'єри місця, часу, відмінностей у способі мислення й, залишаючись вірним автору, перенести його твір у «фізичний і духовний клімат іншої мови» [10, с. 153]. При цьому перекладач просто зобов'язаний хоча б за допомогою підказки зберегти історичний і національний колорит оригіналу.

Крім картин світу автора першотвору й перекладача, існує ще й картина світу отримувача перекладеного тексту, точніше уявлення перекладача про цю картину. Саме сумніви перекладача стосовного того, наскільки добре реальна дійсність, описана в оригіналі, відома читачу, змушують застосовувати його різного роду перетворення [4, с. 233]. Оскільки переклад здійснюється у два етапи сприйняття смислу та його вираження, важливо визначити, якими одиницями послуговується перекладач, переходячи від однієї стадії до іншої, й чи збігаються вони

з мовними одиницями першотвору, адже будь-який мовний елемент тексту – безпосередньо чи опосередковано – відображає авторську картину світу.

Картина світу валлійського письменника Р. Дала, якого в Британії називають «казкар номер один», автора романів, новел і казок, призначених для дорослої та дитячої аудиторії, вирізняється майстерним поєднанням чарівного й реального світів на фоні змалювання повсякденних побутових проблем. Дитячі твори Р. Дала, що визначаються як повісті-фентезі, мають багато спільних рис із казкою як літературним жанром, яку Л.Ю. Брауде тлумачить як «авторський художній твір, прозаїчний або поетичний, який ґрунтується або на фольклорних джерелах, або є суто оригінальним; твір переважно фантастичний, чарівний, який змальовує незвичайні пригоди вигаданих героїв і в деяких випадках орієнтований на дітей; твір, у якому чудо відіграє роль сюжетоутворювального фактора, служить відправною точкою характеристики персонажів» [3, с. 234]. Особлива художня картина світу казки створюється саме завдяки фантастичним подіям, які «не усвідомлюються казковими персонажами як щось ірреальне. Вони – норма казкового світу. Вони нікого не дивують. Вони наче розчинилися в атмосфері казки...» [7, с. 35].

Для казок Р. Дала характерним є тонка, інколи невловима, межа між реальним світом і фантастичним. Чарівний світ, у якому опиняються головні герої, надзвичайно подібний до людського, а схожість полягає не лише в мові, звичках і якостях персонажів, а й у середовищі їхнього існування. Топофон як жанроутворювальний фактор художнього твору відіграє важливу роль у системі образів фантастичного світу. Особливістю топофону як художнього образу є те, що він шляхом створення нової реальності не лише забезпечує читачу нове пізнання навколишньої дійсності, а й одночасно передає певне ставлення до зображуваного [2, с. 74].

Простір як один із найважливіших елементів організації дитячих творів Р. Дала характеризується багатомірністю й розмаїтістю. Для максимальної достовірності автор залучає ті географічні об'єкти, що є звичними для пересічного читача. Реальному простору протиставляється простір фантастичний, що відрізняється наявністю вигаданих мешканців і чарівних предметів [6, с. 13]. Фантастичний простір, накладаючись на реальний, створює відчуття можливості існування чудес у повсякденному житті людини.

Так, історія Чарлі Бакета, головного героя казки «Чарлі і шоколадна фабрика», починається зі знайомства читачів із родиною маленького хлопчика та умовами його життя, замкненого між хатинкою на краю великого міста (*a small wooden house on the edge of a great town*) і школою. Автору вистачає кількох рядків для влучного змалювання атмосфери повної убогості існування родини Бакетів:

“The house wasn't nearly large enough for so many people, and life was extremely uncomfortable for them all. There were only two rooms in the place altogether, and there was only one bed. The bed was given to the four old grandparents... Mr. and Mrs. Bucket and little Charlie slept in the other room, upon mattresses on the floor” [11].

«Хатинка аж ніяк не була розрахована на стількох людей, і жилося їм там страшенно незручно. Мала вона всього дві кімнатки й однісіньке ліжко. Ліжко віддали чотирьом стареньким... Пан і пані Бакети спали з малим Чарлі в іншій кімнатці, на матрацах на підлозі» [5].

У перекладі ця буденна сірість і безнадійність звучать ще більш жалібно завдяки демінутивним суфіксам, що посилюють експресивне навантаження повідомлення.

Уперше нотку загадковості, а з нею й очікування чогось дивовижного привносить опис шоколадної фабрики, повз яку маленький Чарлі змушений проходити двічі на день дорогою до школи та повертаючись додому. Вона зовсім не схожа на решту будівель міста. Оповита ореолом таємничості, фабрика притягує до себе погляди перехожих, змушує їх перешіптуватися та передавати один одному незвичайні історії:

“And what a tremendous, marvellous place it was! It had huge iron gates leading into it, and a high wall surrounding it, and smoke belching from its chimneys, and strange whizzing sounds coming from deep inside it. And outside the walls, for half a mile around in every direction, the air was scented with the heavy rich smell of melting chocolate!” [11].

«І що то була за чудесна, неймовірна будівля! Оточена височеним муром з величезною залізною брамою, вона вся диміла й химерно гула. А повітря навколо муру аж на кілометр просякло густими й розкішними пахощами рідкого шоколаду!» [5].

Попри те, що український переклад дещо зазнає трансформацій генералізації та вилучення, вони компенсуються наявністю емоційно забарвлених суфіксів у прикметників, що описують фабрику, і збільшенням метричної величини для підсилення враження від описуваного об'єкта.

Невимовного суму сповнений малий шоколадолоб Чарлі Бакет, змушений споглядати шоколадні плитки лише у вітринах крамниць. Не маючи хоч якихось грошей на повноцінне харчування, його родина може дозволити собі купити лише один шоколадний батончик на День народження Чарлі. Прагнення хоча б одним оком глянути, що ж насправді відбувається за залізною брамою, підсилюють неймовірні розповіді дідуся Джо про фантастичного власника фабрики Віллі Вонку. Чого вартує історія про величезний шоколадний палац, виконаний містером Вонкою на замовлення індійського принца Пондівішні:

“And what a palace it was! It had one hundred rooms, and everything was made of either dark or light chocolate! The bricks were chocolate, and the cement holding them together was chocolate, and the windows were chocolate, and all the walls and ceilings were made of chocolate, so were the carpets and the pictures and the furniture and the beds; and when you turned on the taps in the bathroom, hot chocolate came pouring out” [11].

«І що то був за палац! Там було сто кімнат, і все було зроблене з темного чи світлого шоколаду. Шоколадна цегла, шоколадний цемент, шоколадні вікна, усі стіни й стеля були з шоколаду, а ще килими, картини, ліжка й меблі. А з кранів у ванній лився гарячий шоколад» [5].

У перекладі помічаємо спрощення на синтаксичному рівні, випущення полісиндетону, що, однак, не спотворює загального враження та цілісного сприйняття повідомлення.

Усі ці історії про фантастичні винаходи Віллі Вонки й загадкове відкриття фабрики надзвичайно захоплюють Чарлі, проте все ж залишаються лише розповідями. Так би й минуло життя головного героя в нездійсненних мріях і фантазіях, якби одного дня не сталася подія, що докорінно змінює все його життя, відкривши невидиму завісу між буденністю та казковістю. Золотий квиток, який Чарлі знаходить у шоколадному батончику, стає не лише пропуском у довгоочікувану подорож шоколадною фабрикою, а й путівником юного читача в солодкий казковий світ, такий фантастичний і реальний водночас,

адже хто знає, можливо, магія існує за кожними зачиненими дверима, у кожному, недоступному для чужих поглядів місці. Принаймні в це змушує повірити маленького читача майстерне поєднання автором двох світів, межа між якими здається такою хиткою, що ніколи не вгадаєш, які таємниці можуть бути приховані за кожним наступним кроком.

Отримавши із Золотим квитком шанс стати частинкою чарівного світу, Чарлі разом опиняється в дивовижній країні солодоців. Чого там тільки немає? Здається, втілилися в життя найсміливіші мрії солодунів:

"They were looking down upon a lovely valley. There were green meadows on either side of the valley, and along the bottom of it there flowed a great brown river. What is more, there was a tremendous waterfall halfway along the river – a steep cliff over which the water curled and rolled in a solid sheet, and then went crashing down into a boiling churning whirlpool of froth and spray" [11].

«Вони стояли посеред чудової долини. Обабіч простяглися зелені луки, а поміж них текла велика коричнева ріка і ба більше, посеред ріки шумів велетенський водоспад – вода стікала з стрімкої скелі, закручувалася щільними пластами, а тоді з розмаху верглася в бурхливий вир, що клемотів піною та бризками» [5].

Автор удається до детальних описів, майстерно відтворених у перекладі, зокрема шоколадного цеху, який містер Вонка називає мозковим центром усієї фабрики, серцем усього бізнесу:

"Graceful trees and bushes were growing along the riverbanks – weeping willows and alders and tall clumps of rhododendrons with their pink and red and mauve blossoms. In the meadows there were thousands of buttercups" [11].

«Річкові береги поросли мальовничими деревами й кущами – плакучими вербами, вільхами та високими купами рододендронів з рожевими, червоними й бузковими квітами. Луки були всіяні тисячами квіточок жовтцю» [5].

Гарячий рідкий шоколад найвищої якості, тисячі літрів якого змішуються у водоспаді, є гордістю власника фабрики. Більше того, усе, що кожен пересічний читач може побачити у своєму повсякденному житті, – дерева, куші, луки, траву й жовтець – можна покуштувати, не сходячи з місця.

Для посилення ефекту реальності автор наділяє фабрику різноманітними цехами, кожен із яких має свою назву та особливе устаткування, серед якого – шоколадомішалка (*chocolate-mixing barrel*), казан для помадок (*fudge boiler*), дивні залізні апарати (*strange iron machines*), велетенська духовка (*gigantic oven*), важільці та ручечки (*knobs*) тощо:

"It was a mountain of gleaming metal that towered high above the children and their parents. Out of the very top of it there sprouted hundreds and hundreds of thin glass tubes, and the glass tubes all curled downwards and came together in a bunch and hung suspended over an enormous round tub as big as a bath" [11].

«То була справжня гора блискучого металу, яка височіла над дітьми та батьками. З її вершини галузилися сотні тонесеньких скляних трубочок, і всі ці скляні трубочки закручувалися донизу, спліталися в суцільний жемут і нависали над величезною круглою балією завбільшки як ванна» [5].

Шоколадна фабрика нагадує живий організм, ефективне функціонування всіх частин якого забезпечує її успішну роботу загалом. Тому автор надає такого особливого значення найменуванню кожного цеху, послугуючись при цьому квазіреаліями,

побудованими на основі антитези та гри слів, що зберігаються й у перекладі: *cokernut-ice skating rinks* (льодяникові ковзанки), *strawberry-juice water pistols* (водяні ністоleti з полуничним соком), *toffee-apple trees for planting out in your garden – all sizes* (ірискові яблуні для вашого саду – всіх розмірів), *exploding sweets for your enemies* (вибухові цукерки для ваших ворогів), *luminous lollies for eating in bed at night* (чупа-чупси, що світяться – для споживання вночі в ліжку), *cavity-filling caramels* (карамелькові пломби) тощо.

Проте шоколадна фабрика є не єдиним чарівним місцем у казці. Розповідаючи про своїх незвичайних працівників, Віллі Вонка згадує про жажливу країну Лумпаландію, що кишить найнебезпечнішими у світі звірюками, які полюють на мешканців цієї країни умпа-лумпів:

"And oh, what a terrible country it is! Nothing but thick jungles infested by the most dangerous beasts in the world – hornswogglers and snozzwangers and those terrible wicked whangdoodles. A whangdoodle would eat ten Oompa-Loompas ... who spent every moment of their days climbing through the treetops looking for other things to mash up with the caterpillars to make them taste better – red beetles, for instance, and eucalyptus leaves, and the bark of the bong-bong tree" [11].

«Ой, яка ж то жажлива країна! Нема там нічого, крім густої джунглі. Там аж кишить найнебезпечнішими у світі звірюками – роговоглі, снуцвангери і жахливі злісні вангдудлі. Один вангдудль легко може зжерти десяток умпа-лумпів, ... що харчувалися зеленою гусінню, а гусинь на смак була огидна, тож умпа-лумпи цілісінькими днями нишпорили у верхівках дерев, шукали, з чим би ту гусинь змішати, щоб поліпити її смак, – червоних жучків, наприклад, або евкаліптового листя чи кори бон-бонового дерева» [5].

Під час відтворення квазіреалій перекладач послуговується переважно транслітерацією та калькуванням, що, хоча й зберігають сему казковості, все ж не передають необхідного експресивного навантаження через відсутність асоціацій із реальними істотами й, відповідно, не дають змоги зарахувати згадані істоти до позитивних чи негативних.

Висновки. Складність перекладу художніх творів полягає в тому, що перекладач не має безпосереднього відчуття реальності першотвору, вона подається йому як певна абстракція, матеріалізована в знаках вихідної мови, образ її окремого фрагмента, відображеного свідомістю автора вихідного тексту. Така авторська картина реальності може бути або ідеальною копією реального об'єкта, або ж викривленим уявленням про нього, вимислом. У процесі перекладу авторська картина фрагмента дійсності зіштовхується з уявленнями перекладача про цей фрагмент, який, розшифровуючи знаки вихідного тексту, створює у своїй свідомості власну картину цього фрагмента на основі пізнавального досвіду та уміння проникати в смисли, зашифровані в знаках першотвору. Зважаючи на суб'єктивність уявленнь перекладача й автора твору про певний фрагмент дійсності, їх повний збіг видається малоімовірним [4, с. 231]. Наступним кроком перекладача стає пошук найбільш влучних засобів для відтворення цих смислів у перекладеному тексті.

Дослідивши топонім чарівного світу на матеріалі однієї з казок Р. Дала, ми доходимо висновку, що відтворення в перекладі реального та фантастичного просторів максимально наближене до авторського задуму, досягаючи поставлених цілей письменника під час написання першотвору, а відтак адекватно відтворюючи картину світу автора в перекладі.

Чарівний топофон є не єдиною складовою індивідуально-авторської картини світу Р. Дала, тим паче, що скарбниця відомого казкаря не обмежується лише проаналізованим твором. Перспективним матеріалом надалі могли б стати дослідження перекладацьких домінант ідіостилу письменника на матеріалі всіх його творів, перекладених українською мовою.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая картина мира и ее отражение в языковом знаке / Н.Ф. Алефиренко // Художественный текст и языковая личность : тезисы докл. IV Всерос. науч. конф., 27–28 сентября 2005 г. – Томск, 2005. – С. 67–72.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования) / И.В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
3. Брауде Л.Ю. К истории понятия «литературная сказка» / Л.Ю. Брауде // Известия АН СССР. Серия «Язык и литература». – М., 1977. – Т. 36. – С. 231–239.
4. Гарбовский Н.К. Теория перевода : [учебник] / Н.К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с.
5. Дал Р. Чарлі і шоколадна фабрика / Р. Дал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ae-lib.org.ua/texts/dahl_charlie_and_the_chocolate_factory_ua.htm.
6. Зворыгина О.И. Русская литературная сказка: речевые параметры жанра : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / О.И. Зворыгина. – Екатеринбург, 2012. – 35 с.
7. Липовецкий М.Н. Поэтика литературной сказки (на материале литературы 1920–1980-х годов) / М.Н. Липовецкий. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1992. – 184 с.
8. Маслова В.А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой : [учебное пособие] / В.А. Маслова. – М. : Флинта, 2004. – 256 с.
9. Ніконова В.Г. Концептуальний простір трагічного в п'єсах Шекспіра: поетико-когнітивний аналіз : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.Г. Ніконова ; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2008. – 558 с.
10. Флорин С. Муки переводческие: практика перевода / С. Флорин. – М. : Высшая школа, 1983. – 213 с.
11. Dahl R. Charlie and the chocolate factory / R. Dahl [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.readanybook.com/online/127>.

Миколишена Т. В. Волшебный топофон сказок Роальда Даля как неотъемлемая составляющая его индивидуально-авторской картины мира в переводческом измерении (на материале сказки «Чарли и шоколадная фабрика»)

Аннотация. Статья посвящена исследованию топофона волшебного мира детских произведений Роальда Даля на материале сказки «Чарли и шоколадная фабрика», а также анализу средств его воссоздания в украинском переводе.

Ключевые слова: топофон, детское произведение, художественный перевод, картина мира, волшебный мир.

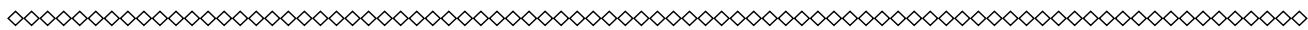
Mykolyshena T. Magic Topofon of Roald Dahl's Fairy-Tales as an Integral Constituent of the Author's Individual Worldview in Terms of Translation (a Case Study of the Fairy-Tale "Charlie and the Chocolate Factory")

Summary. The article is dedicated to the investigation of the magic world topofon of Roald Dahl's fairy-tales, particularly in his "Charlie and the Chocolate Factory", as well as to the analysis of the means of its interpreting in the Ukrainian language.

Key words: topofon, children's literature, literary translation, worldview, fairyland.

МОВА І ЗАСОБИ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Гриняк О. О.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської та турецької мов
Херсонського державного університету

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ ІДЕНТИФІКАЦІЇ СКЛАДНИКІВ ІМПЛІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ АМЕРИКАНСЬКИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТІВ ХХ – ХХІ СТОЛІТЬ

Анотація. У статті визначено роль та місце компонентів імпліцитного смислу відповідно до якості та кількості індикаторів, що представляють його у тексті. Архетипні символи, алегоричні образи, символи, параболи, стилістично марковані одиниці виступають індикаторами імплікатів. На кожному з текстових рівнів у формуванні імплікатів домінують різні типи мапування: на дотекстовому є аналогове, контрастивне; на текстовому – субститутивне, конструктивно-творче; на позатекстовому – наративне.

Ключові слова: імплікативний простір, імпліцитність, імплікат, індикатор імплікату, інференція, значення, смисл.

Постановка проблеми. Статтю присвячено проблемі ідентифікації та систематизації складників імплікативного простору як окремого поетичного тексту, так і всього літературного напрямку. Актуальність роботи полягає в її відповідності загальній спрямованості сучасної лінгвістики на розгляд семантики художнього тексту в площині ментальних процесів, що допомагає з'ясувати і виявити механізми породження прихованих смислів.

Важливість дослідження проблеми імплікативного простору зумовлена необхідністю подальшого комплексного аналізу природи імпліцитного з використанням методів когнітивної поетики, орієнтованих на проникнення в глибинні механізми мовної творчості.

Метою статті є реконструкція імплікативного простору сучасної американської поезії шляхом визначення лінгвокогнітивних механізмів формування його складників.

Для досягнення мети були поставлені завдання, які вирішувались за допомогою таких методів, як компонентний, контекстуальний, інтерпретаційно-текстовий, лінгвостилістичний, кількісний, метод концептуального аналізу. Новою є комплексна методика інференційного аналізу імплікатів як прихованих компонентів смислу.

У рамках лінгвокогнітивної парадигми, а також на основі творчого опрацювання положень когнітивної лінгвістики та когнітивної поетики імплікативний простір отримав у нашій роботі статус лінгвокогнітивного конструктору, який виявляється у ході прочитання та осмислення художнього тексту.

Виклад основного матеріалу. Носіями прихованого смислу поетичного тексту виступають **індикатори імплікатів**, які пронизують дотекстовий, текстовий і позатекстовий рівні. **Дотекстовий** рівень когнітивної обробки поетичного тексту передбачає аналіз архетипів, що є формою існування колективного позасвідомого (К. Юнг), котра наповнюється змістом через вживання в тексті архетипних образів, символів, мотивів, сюжетів (Дж. Кемпбелл, Н. Фрай). Аналіз **текстового рівня** включає лінгвокогнітивні операції з фонографічними, морфо-

логічними, лексичними і синтаксичними стилістичними засобами. Необхідною умовою виявлення імплікатів на **позатекстовому** рівні є залучення фонових та енциклопедичних знань і виявлення інтертекстуальних зв'язків.

З метою вилучення імплікатів розроблено методику інференційного аналізу, яка включає низку послідовних і човникових лінгвокогнітивних операцій і процедур на різних рівнях тексту. Вилучені у такий спосіб імплікати складають **систему – імплікативний простір** досліджуваного поетичного тексту. Кожна **система** як деякий матеріальний або ідеальний об'єкт є певним чином улаштованою, організованою, упорядкованою. Структура системи визначається упорядкованим розміщенням імплікатів від центру до периферії та сукупністю парадигматичних зв'язків між ними.

Визначення лінгвокогнітивних механізмів формування індикаторів імплікатів, в основі яких лежить інакомовлення, стає поштовхом до виокремлення з них смислу. У контексті нашого дослідження розглядаємо інакомовлення як лінгвокогнітивний прийом нетривіального переносу значення. Як зазначає В.М. Телія, будь-який троп є інакомовленням у широкому розумінні цього терміна [6, с. 27].

З компонентів словесних поетичних образів, підґрунтям яких є парабола, алюзія або алегорія, імплікати виявляємо через залучення різного роду знань (енциклопедичних та лінгвістичних). Також важливою умовою проведення лінгвокогнітивної операції інференції є використання інтертекстуальних зв'язків між індикаторами імплікатів. Як зауважує Л.І. Белехова, інтертекстуалізація як одна з лінгвокогнітивних процедур наративного мапування є встановленням міжтекстових зв'язків не тільки в інших авторів, але й у того ж самого автора [1, с. 184].

Не існує чіткої межі, що відділяє поезію бітників від школи поетів Сан-Франциско, до яких відносять всю поезію Західного побережжя США. Як на Е. Паунда, А. Гінзберга, так і на Дж. Спайсера, Р. Данкена, Г. Снайдера, – представників школи Сан-Франциско, – значний вплив мала філософія і поезія сходу. Аналіз творчості одного з представників школи – Гері Снайдера – показав, що центральним імплікатом його поетичних текстів є «*взаємозв'язок людини, природи і космосу*». Гармонійна організація всесвіту, впорядкованість законів природи слугують прикладом для людини, яка прагне досягти внутрішньої рівноваги, вгамувавши свої пристрасті (*The pointless wars of the heart (безглузді війни серця)*), знайти своє місце під «товстими осінніми зірками» (*Under thick autumn stars*), при цьому враховуючи інтереси інших, перш за все найближчих, людей (*"Venus and Jupiter! The first time I have / Ever seen them close"* [2, с. 133] (*Венера і Юпітер. / Вперше побачив їх поруч*)).

На відміну від бітників та поетів Сан-Франциско, поети, що належали до нью-йоркської школи, мало цікавилися злободенними моральними проблемами і політикою. Вірші Джона Ешбері, Френка О'Хари та Кеннета Коха – трьох основних поетів школи, які познайомилися під час навчання в Гарварді [5], – відрізняються урбаністичністю образів, парадоксальністю, розважливостю. Якщо бітники шукали натхнення у наркотиках, подорожах, східній філософії [4], представники школи Сан-Франциско – у природі, то головним джерелом насаги представників нью-йоркської школи став Нью-Йорк – головний центр розвитку американського мистецтва [5], місце народження абстрактного експресіонізму (напрям живопису, що характеризується суб'єктивізацією сприйняття художником оточуючої дійсності) [3, с. 192].

Тяжіння нью-йоркських поетів до абстрактного мистецтва, яке «з недовірою ставилося до фігуративного і прямого вираження будь-яких смислів» [4], значно ускладнює розкриття прихованих у поетичних текстах смислів. Наприклад, «текуча образність» Дж. Ешбері, що є фіксацією думок та емоцій у тому вигляді, в якому вони спливають у свідомості [3, с. 231]: *“A ship / Flying unknown colors has entered the harbor. / You areal lowing extraneous matters / To break up your day”* (from *“Self-Portrait in a Convex Mirror”*) [12], виступає індикатором імплікату «*зміни*», порушення сталого порядку речей.

Зміна вражень, емоцій, почуттів у поетичних текстах Дж. Ешбері імплікує «*мінливість світу*», яка приводить до змін у житті: *“No previous day would have been like this”* [12, с. 460]. Підґрунтям імплікату «*мінливість світу*» слугують вербалізовані в поетичних текстах такі філософські поняття, як простір і час, які, згідно з теорією відносності А. Ейнштейна, не існують самі по собі, у відриві від матерії, а знаходяться в такому універсальному взаємозв'язку, в якому втрачають самостійність [7, с. 69]:

*Only the wait in stations is vague and
Dimensionless, like oneself. How do they decide how much
Time to spend in each?* [12, с. 464]

Незворотність часу, його рух у напрямі від минулого до майбутнього втілено в алегоричному образі потягу (*train*), рух якого переривається «зупинками»:

*In short any stop before the final one creates
Clouds of anxiety, of sad, regretful impatience
With ourselves, our lives, the way we have been dealing
With other people up until now...
These figures leaving
The platform or waiting to board the train...* [12, с. 464].

Імпліцитний смисл номінативної одиниці “*stop*” – етап життя, що несе із собою зміни, які стосуються не лише власного існування, але й життя тих, хто нас оточує. Інтертекстуальний зв'язок знаходимо з поетичними текстами Р. Фроста “*Stopping by Woodson a Snowy Evening*” («Зупинка біля лісу сніжним вечором») та “*Last Night I Drove a Car*” («Минулої ночі я сидів за кермом») Г. Корсо. На початку ХХ століття, коли засобом пересування слугує кінь, «зупинку», необхідну для обміркування змін і подальшого життя, бачать так: *“My little horse must think it queer / To stop without a farm house near / Between the woods and frozen lake»* [2, с. 236]. А в середині та другій половині століття завдяки індустріалізації на перший план виходять технічні засоби пересування, втілені в образах-алегоріях “*train*”, “*car*” (потяг, автомобіль), імпліцитний

смысл яких такий: «*швидкий темп життя*», що залишає небагато часу на роздуми про власні вчинки та їхні наслідки: *“Last night I drove a car / I drove and knocked down / people I loved / <...> went 120 through one town. / I stopped at Hedgeville / and slept in the back seat / <...> excited about my new life* [11].

Сюрреалізм як одна з основних течій європейської поезії, яка склалася у 20-х роках ХХ століття та засновувалася на вченні З. Фрейда про підсвідоме, знайшов своє відображення в символістській техніці Т.С. Еліота та Е. Паунда [3, с. 83]. Але в США він разом із екзистенціалізмом (філософський напрям середини ХХ століття, що висував на перший план абсолютну унікальність людського буття) отримав «право громадянства» у 60-х роках під дією потрясінь, пов'язаних із війною у В'єтнамі [2, с. 36], яка продовжувалася з середини 1940-х років до 1975 року. Так, наприклад, у антивоєнній поемі Р. Блая “*The Teeth Mother Naked at Last*” («Нарешті мати показала свої зуби») реалії війни зображені таким чином, що межа між свідомим і підсвідомим сприйняттям предметів реальності руйнується:

*The mad beast covered with European hair rushes...
The waters underneath part: in one ocean luminous
globes float up (in them hairy and ecstatic men)
in the other, Teeth Mother, naked at last* [10].

Індикатором імплікату «*війна*» є образ-алегорія “*beast*” (звір), при цьому номінативна одиниця “*hair*” (волосся), що вживається замість притаманного звіру хутра (*fur*), надає образу антропоморфних характеристик. Війна – це справа рук людини, і мішенню її є також людина. Якщо первісні захищалися від звірів, то homo sapiens має захищатися вже від собі подібних.

Образ матері – це імпліцитне втілення всього кращого, що є в людині: любові, ніжності, розуміння. Як дитина підсвідомо шукає порятунку та розраду у матері як головного авторитету, так і людство шукає вихід і сподівається на перемогу вищих моральних якостей, здорового глузду (*mother wit*). Окрім антивоєнного спрямування, поема “*The Teeth Mother Naked at Last*” імплікує в собі й соціальне. За означенням У. Хохмана, вона є найефективнішим вираженням незгоди і критики американської культури від часу виходу «Крику» Аллена Гінзберга у 1956 році [4]. Наприклад, екологічні, міжнаціональні, суспільні проблеми у поетичному тексті Р. Блая виступають своєрідною розплатою за непомірне бажання мати необмежені можливості, «гарно жити»: *“Let us drive cars / up / the light beams / to the stars <...> / And return to earth crouched inside the drop of sweat / That falls from the chin of the Protestant tied in the fire* [10].

Таким чином, імпліцитний смисл образу-алегорії “*car*” такий: «*швидкий темп життя*» що є наслідком швидкого розвитку індустріальної цивілізації, її стрімкого злету (“*up <...> to the stars*”), та трагічний результат, який цей злет буде мати: *“the drop of sweat / That falls from the chin of the Protestant tied in the fire”*.

Центральним в імплікативному просторі поетичних текстів у збірках “*Sleepers Joining My Hands*” та “*The Insanity of Empire: A Book of Poems Against the Iraq War*” є імплікат «*необхідність мирного існування*». Коли після публікації “*The Teeth Mother Naked at Last*» в інтерв'ю Р. Блая спитали, чи спрямує він усю свою енергію та час для протесту, якщо війна у В'єтнамі розпочнеться знову, він відповів: «Звичайно» [10]. Р. Блай дотримався свого слова, виступивши в 2002 році проти війни з Іраком із віршем “*Call and Answer*”, у якому

втілено імплікат «*відповідальності за свою бездіяльність*»: *“Have we agreed to so many wars that we can't / escape from silence? If we don't lift our voices, we allow / Others (who are ourselves) to rob the house* [10].

Індикатором імплікату «*невикористане право голосу*» виступає номінативна одиниця “*silence*” (тиша), яка алегорично вказує на головну демократичну свободу американців – право голосу – та закликає скористатися ним для виступу проти воєнних дій, щоб не дозволяти владі (*others*), яка представляє інтереси всієї нації (*who are ourselves*), знехтувати ними (*to rob the house*). Індикатором імплікату «*душа*» є слово-символ “*house*” (дім) як вмістилище моральних якостей, які легко втратити (*rob*), якщо не відстоювати (*lift our voices*). Індикатором імплікату «*заклик до дій*» є номінативна одиниця “*lift*” (підійняти). На основі розширення контексту за рахунок процедури інтертекстуалізації встановлюється міжтекстуальний зв'язок із «Заповітом» Т.Г. Шевченка: «*Поховайте та вставайте, кайдани порвіте*» [8, с. 123].

Необхідною умовою об'єктивної експлікації імпліцитних смислів вірша “*Call and Answer*” є залучення фонових історичних та біографічних знань, а саме року написання віршу – 2002 року, коли США вступили у війну з Іраком, – та пацифістської позиції Р. Блая, якої він дотримується протягом усього життя. Отже, можемо зробити висновок, що імплікативний простір наведеного поетичного тексту складають центральний імплікат «*необхідність мирного існування*» і периферійні імплікати «*заклик до дій*», «*невикористане право голосу*» тощо.

Взявши за основу ідею Р. Фроста про споконвічне прагнення людини до гармонії з природою, позицію Р. Джефферса стосовно несприйняття ідеалів суспільства та антивоєнну спрямованість бітників, група поетів, таких як Роберт Блай, Чарльз Сімік, Марк Странд, Вільям Стенлі Мервін, звернулася до досвіду французьких та іспанських сюрреалістів, для яких характерними були чиста емоційність, архетипність образів та антираціональні, екзистенціальні моделі поведінки людини [3, с. 81–82].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що суспільні, економічні, індустріальні, політичні зміни, потрясіння та війни, які доводилося переживати людині протягом ХХ століття, знайшли своє реалістичне, імажистське, символічне, експресивне, екзистенційне та сюрреалістичне зображення в поезії Е.А. Робінсона, Е. Лі Мастерса, Р. Фроста, К. Сендберга, Р. Джефферса, А. Гінзберга, Г. Корсо, Г. Снайдера, Дж. Ешбері, Р. Блая та багатьох інших. Як на початку, так і наприкінці століття поезія характеризується своєю антропоцентричністю, яка відображається у таких центральних і периферійних імплікатах: «*цінність особистості*», «*свобода особистості*», «*своєрідність людської особистості*», соціологізації людини – «*гармонія внутрішнього і зовнішнього світу*», сприйнятті її як, з одного боку, невід'ємної частки природи («*гармонія природи і людини*»), а з іншого – головної руйнівної сили природи («*знецінення життя*»), «*безвідповідальність за свою діяльність*»). Лінгвокогнітивний аналіз основних характеристик епох модерну й постмодерну, історичних і біографічних даних дав змогу певною мірою окреслити імплікативний простір віршованих текстів американських поетів, у яких знайшли своє відображення як їх власні переживання, так і суспільно-політичні події минулого століття.

Література:

1. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд : [монографія] / Л.І. Белехова. – Херсон : Айлант, 2004. – 376 с.
2. Джимбинов С. Б. Американская поэзия в русских переводах XIX – XX века / С.Б. Джимбинов. – М. : Радуга, 1983. – 667 с.
3. Мир культуры. Энциклопедический справочник / гл. ред.: А.Н. Мянчин. – М. : Вече, 1997. – 624 с.
4. Могутин Я.Ю. Интервью с Алленом Гинзбургом / А.Ю. Могутин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.mitn.com/people/mogutin/ginsberg.shtml>.
5. Спэнкерен К. ван. Американская поэзия после 1945 г. Анти-традиционализм / К. ван Спэнкерен [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/spankeren/37.php.
6. Телия В.Н. Метафора как модель смыслопроизводства и её экспрессивно-оценочная функция / В.Н. Телия // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 26–51.
7. Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. – К. : Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1986. – 798 с.
8. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко. – К. : Країна мрій, 2007. – 424 с.
9. Ashbery J. Self-Portrait in a Convex Mirror / J. Ashbery [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.poemhunter.com/self-portrait-in-a-convex-mirror.
10. Bly R. The Teeth Mother Naked at Last / R. Bly [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.caterina.net/paw/archives/000213.html>.
11. Corso G. Best Poems / G. Corso [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://famouspoetsandpoems.com/poets/gregory_corso.
12. The Norton Anthology of American Literature / [ed. By N. Baym, R. Gottesman, L.B. Holl and others]. – N.Y. ; L. : W.W. Norton & Company, 1989. – P. 460–470.

Гриняк О. А. Лингвокогнитивные особенности идентификации составляющих имплицитного пространства американских поэтических текстов XX – XXI столетий

Аннотация. В статье определены роль и место компонентов имплицитного смысла соответственно качеству и количеству индикаторов, которые представляют его в тексте. Архетипные символы, аллегорические образы, символы, параболы, стилистически маркированные единицы выступают индикаторами имплицитного. На каждом из текстовых уровней в формировании имплицитного доминируют разные виды картирования: на дотекстовом есть аналоговое, контрастивное; на текстовом – субститутивное, конструктивно-творческое; на внетекстовом – нарративное.

Ключевые слова: имплицитное пространство, имплицитность, имплицит, индикатор имплицита, инференция, значение, смысл.

Grinyak O. Lingvocognitive specifics of identification of components of the implicative space of the American poetry of XX – XXI century

Summary. The role and place of the components of implicit senses are defined according to the quality and quantity of their indicators. Archetypal symbols, allegorical images, symbols, paraboles, titles, stylistically marked or salient units of the text, its specific syntactic constructions are considered as indicators of implicates. It is proved that the dominant means in the formation of implicates on the pre-textual level are analogical and contrastive types of mapping, on the intra-textual – constructive and substitutive, on the extra-textual level – the narrative type of mapping.

Key words: implicative space, implicate, indicator of an implicate, inference, sense, meaning.

Рубцова В. В.,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Саліонович Л. М.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

ТЕХНОЛОГІЇ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ІЗ МЕДІАКОМУНІКАЦІЙ

Анотація. У статті розглянуто практичне застосування технологій розвитку навиків критичного мислення в контексті формування професійних компетентностей фахівців із медіакомунікацій на практичних заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.

Ключові слова: критичне мислення, компетентність, медіакомунікації, технології формування, освітня програма.

Постановка проблеми. Головною метою технологій розвитку критичного мислення є розвиток інтелектуальних здібностей, рефлексивного мислення, когнітивних і метакогнітивних умінь високого рівня. Згадані вміння є надзвичайно важливими для фахівця з медіакомунікацій, оскільки медіасфера оперує великими швидкоплинними інформаційними потоками, й не лише здатність оперувати ними й у них, а й уміння їх формувати є однією з ключових компетентностей медіафахівця, і сформована вона може бути лише завдяки високорозвиненому критичному мисленню.

Дослідження теоретико-методологічних засад компетентнісного підходу загалом і формування професійних компетентностей зокрема розглянуто в роботах таких науковців, як В. Байденко, О. Дубасенюк, Е. Зеєр, І. Зимня, В. Луговий, О. Овчарук, О. Пометун, М. Пустовий, Л. Хоружа та багато інших, оскільки застосування зазначеного підходу вже понад десять років поспіль є не лише європейською, а і світовою інституційно закріпленою тенденцією розвитку освіти [1]. Разом із тим аналіз наукової літератури свідчить, що бракує робіт, які б мали прикладну спрямованість. Крім того, формуванню професійних компетентностей власне медіафахівців присвячені лише поодинокі праці [2].

Мета статті полягає в тому, щоб дослідити й продемонструвати, як на практиці втілюються технології критичного мислення і якими саме засобами формуються професійні компетентності фахівців із медіакомунікацій на практичних заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення сучасного змісту освіти загалом і вищої зокрема сьогодні є надзвичайно актуальною проблемою. Адже нещодавно прийнятий Закон України «Про вищу освіту» [3] покликаний передусім вивести освіту в нашій державі на новий якісний рівень, що не лише відповідає європейським стандартам і сприяє інтеграції українського освітнього простору в Болонський процес, а

й забезпечить надання конкурентоспроможних освітніх послуг. Останнім часом науково-методичні комісії сектора вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України інтенсивно працюють над розробкою стандартів вищої освіти всіх рівнів згідно з новим переліком галузей знань і спеціальностей [4; 5].

Професійні стандарти є основою для укладання у вищих освітніх програм, що, у свою чергу, створені із залученням компетентнісного підходу й використанням концепції результатів навчання. Зазначений підхід є доцільним з огляду на інтернаціоналізацію освіти, він забезпечує прозорість і зрозумілість кваліфікацій.

Компетентності й результати навчання є складовими освітніх програм, і, незважаючи на близькість цих понять і дискусії щодо їх остаточного визначення, основна їх відмінність полягає в тому, що результати «*формулюються викладачами на рівні освітньої програми, а також на рівні дисципліни, а компетентності набуваються особами, які навчаються*» [6, с. 8].

З огляду на компетентнісний підхід у студії розглянемо методологію його реалізації на практиці на прикладі освітньої магістерської програми спеціальності 061 «Журналістика» спеціалізації 061-01 «Медіакомунікації», впровадженої в Національному технічному університеті «Харківський політехнічний інститут» (далі – НТУ «ХПІ»). Зауважимо, що професійні стандарти зазначеної спеціальності наразі знаходяться в стадії розробки, тому користуємось тимчасовою освітньою програмою, розробленою науково-методичною радою НТУ «ХПІ» зі спеціальності 061 «Журналістика».

Розроблена освітня програма містить ключові загальні та професійні компетентності, формування яких є необхідною умовою для комунікації в медіасфері, створення медіаконтенту, поширення інформації та менеджменту медіапроектів, а також для формування в студента наукового світогляду й надання широкого кругозору в соціальній, гуманітарній, фундаментальній і професійній сферах.

Серед найважливіших загальних компетентностей можна виокремити *здатність до критичного осмислення проблем у навчанні та/або професійній діяльності, здатність до розв'язання складних завдань і проблем, що потребує оновлення й інтеграції знань, зокрема, в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог, здатність до зрозумілого й недовзначного донесення інформації, поясень і власних обґрунтованих виснов-*

ків фахівців і нефакхівців певної галузі. Формування зазначених компетентностей стає можливим лише за умови розвиненої ключової компетентності – критичного мислення.

Основні професійні компетентності включають здатність аналізувати політичні комунікації, використовувати новітні інформаційні ресурси та виявляти інформаційні загрози й дестабілізаційні чинники в сучасному суспільстві, здатність аналізувати теоретичні та емпіричні матеріали з історії й генези медіа, вміння аналізувати комунікативні сервіси мережі Інтернет (зокрема соціальні медіа) у науковій і професійній кар'єрі, розуміння специфіки, функцій і призначення різноманітних текстів і документів, що використовують у медіасфері. Набуваються зазначені компетентності шляхом оволодіння знаннями й уміннями, визначеними в робочих програмах з окремих дисциплін. Розглянемо деякі з них.

У рамках дисципліни «Основи прес-служби» студенти набувають навички готувати інформаційно-аналітичні матеріали для ЗМІ: прес-реліз, інформаційні повідомлення, офіційну заяву; синтезувати знання з різних сфер науково-практичної діяльності з метою підготовки й написання інформаційних і аналітичних матеріалів; користуватися конкретними методиками та методами обробки інформаційних потоків, збору матеріалу й підготовки публікацій; застосувати набуті знання в повсякденній практиці зі збору та обробки інформації про політичні події; визначати роль інформаційних агенцій у системі міжнародних відносин тощо.

У процесі вивчення дисципліни «Основи веб-комунікації» студенти набувають умінь використовувати й аналізувати комунікативні сервіси мережі Інтернет (зокрема соціальних медіа) у науковій і професійній кар'єрі; створювати контент у мережі Інтернет і використовувати його в майбутній професійній і науковій діяльності; аналізувати текстову інформацію в Інтернеті; правильно подавати текстову інформацію в мережі; орієнтуватись у жанровій палітрі Інтернету; аналізувати паралінгвістичні особливості Інтернет-мови.

Дисципліна «Теорія комунікації» розвиває здатність обирати коректну тактику поведінки в основних формах професійного спілкування, отримувати зворотний зв'язок і долати комунікативні бар'єри.

Уважаємо, що на практичних заняттях з іноземної мови не лише можливо, а й необхідно, окрім розвитку іншомовних професійних компетентностей, приділяти увагу розвитку загальних і професійних компетентностей майбутніх журналістів. Аналіз зазначених компетентностей дає змогу зробити певні узагальнення, суттєво звужуючи перелік навичок і вмінь, що мають набути студенти на заняттях з іноземної мови задля до-

сягнення основної мети програми – підготовки компетентного спеціаліста з медіакомунікацій.

Значимо, що основою для формування загальних і професійних компетентностей, репрезентованих у згаданій освітній програмі, є формування в майбутніх журналістів критичного мислення, а саме навичок аналітичного та синтетичного мислення, набуття інформаційної компетентності, розвиток пізнавальної самостійності, і доведемо, що ці завдання можуть бути реалізовані засобами дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» паралельно з формуванням таких самих компетентностей на заняттях із професійних навчальних дисциплін.

Розглянемо взаємозв'язок між формуванням ключових компетентностей і відпрацюванням складових частин критичного мислення на заняттях з іноземної мови за професійним спрямуванням.

1. У процесі формування здатності до зрозумілого й недвозначного донесення інформації, вміння виявляти інформаційні загрози та дестабілізаційні чинники в сучасному суспільстві, аналізувати текстову інформацію в Інтернеті; правильно подавати текстову інформацію в мережі, зокрема, в умовах неповної/недостатньої інформації та суперечливих вимог ми повинні активно сприяти побудові інформаційної компетентності як «здатності самостійно шукати, аналізувати, відбирати, обробляти й передавати необхідну інформацію за допомогою усних і письмових комунікативних інформаційних технологій» [7, с. 184], навчати вміння інтерпретувати текст із таких причин.

По-перше, не можна не враховувати того факту, що в сучасному світі медіаджерела так чи інакше відображають точку зору видавця, власника видання, ідеологію політичної партії, громадської організації або навіть державних структур.

По-друге, журналісти здебільшого змушені вбудовуватися в цю систему, перебуваючи в більшій чи меншій залежності від політичних, ідеологічних і культурних умов функціонування медіаструктур, і під час подачі матеріалу можуть використовуватися певні технології з метою надати тій чи іншій події певного ідеологічного спрямування й так вплинути на думку читача. Тому в процесі роботи з медіатекстами вміння інтерпретувати текст, очистити його від ідеологічних нашарувань, виокремлювати адекватну актуальну інформацію стає критичним для майбутнього журналіста. Задля досягнення цієї мети студенти вчать аналізувати та оцінювати текст за допомогою завдань на визначення типології тексту: чи він є фактом, чи думкою, ставлячи питання типу: Is this text fact or opinion? If fact, is it true? If opinion, do I agree? Can this writer be trusted?

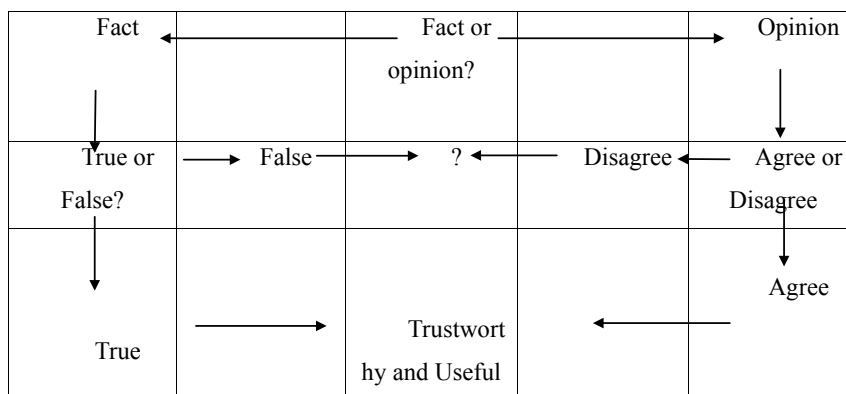

Рис. 1. Алгоритм аналізу медіатексту

Можливе використання певних діаграм, що відображають алгоритм аналізу (див. рис. 1).

Ще одним безперечно корисним засобом формування вміння якісно інтерпретувати текст є робота, пов'язана з факт-чекінгом, доцільно розробляти завдання для самостійної роботи студентів з інформацією за допомогою таких відомих англомовних fact checking сайтів, як <https://www.factcheck.org/>; <http://www.politifact.com/>; <https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/>.

2. Формування здатності аналізувати політичні комунікації, теоретичні та емпіричні матеріали з історії й генези медіа, вміння аналізувати комунікативні сервіси мережі Інтернет, готувати інформаційно-аналітичні матеріали для ЗМІ (прес-релізи, інформаційні повідомлення, офіційні заяви), застосовувати теоретичні та емпіричні методи аналізу для дослідження, аналізу, оцінювання, стану й тенденцій розвитку інформаційного суспільства вимагає використовувати методики та технології, покликани відпрацювати навички критичного мислення. Доцільним вважаємо застосовувати певну модель формування аналітичного мислення, яка складається з послідовних видів діяльності, а саме: фази визначення мети й вибору стратегії для її досягнення; фази ідентифікації, на якій студенти констатують наявність інформації щодо проблеми та існуючі релевантні аргументи; фази оцінювання інших точок зору і прийняття рішення; фази конструювання власної думки; рефлексійної фази, на якій проводиться критичний аналіз та оцінювання в тому числі власної діяльності.

Застосування основних принципів, покладених в основу таксономії освітніх цілей Блума, також є результативним, якщо адаптувати її базову структуру та за її допомогою конструювати питання різних рівнів для відпрацювання аналітико-синтетичних навичок найвищого рівня, а саме критичного мислення.

Розглянемо п'ять основних типів питань, що корелюють із фазами розвитку критичного мислення, за таксономією Блума. Метою уточнювальних питань є отримання імпліцитної інформації, що на перший погляд відсутня в повідомленні; інтерпретаційні питання спрямовані на встановлення причинно-наслідкових зв'язків; творчі питання містять компоненти умовності, припущення, прогнозу; функцією оцінних питань є визначення критеріїв, за якими класифікуються події, явища, факти. Найскладнішими є практичні питання, метою яких є встановлення взаємозв'язку між теорією і практикою, та вихід за рамки когнітивних умінь у сферу метакогнітивного досвіду. Зазначені типи питань вважаємо доцільним широко використовувати, зокрема, на практичних заняттях з іноземної мови з огляду на інформаційні матеріали, з якими працюють студенти.

3. Для формування здатності до розв'язання складних завдань і проблем, що потребує інтеграції знань, умінь синтезувати знання з різних сфер науково-практичної діяльності з метою підготовки та написання інформаційних і аналітичних матеріалів, доцільно використовувати певні стратегії рішення проблем, наприклад, технологію розв'язання проблем Дж. Бремсфорда. Уважаємо, що зазначену методику варто застосовувати в тих випадках, коли під час аналізу ситуації необхідно розширити коло обговорюваних питань, залучити дані суміжних сфер задля оптимального розв'язання проблеми. Вона полягає у виконанні певних послідовних дій, а саме: формулювання проблеми у вигляді конкретного запитання (бажано зі словом «як?»), генерування великої кількості варіантів розв'язання проблеми (бажано не вдаватися до критики на

цьому етапі), відбір трьох основних способів рішення та визначення найкращого способу вирішення цієї проблеми. Варто зазначити, що критичним умінням під час формування аналітико-синтетичного мислення є здатність знаходити й презентувати загальні та специфічні характеристики в процесі порівняння явищ і фактів. Для цього доцільно використовувати метод «загальне-унікальне», що сприяє розвитку навичок критичного мислення на рівні синтезу й рефлексії.

Висновки. Розглянуті технології формування критичного мислення сприяють розвитку пізнавальної самостійності студента, що є складним комплексним навиком, який потребує певної бази – достатнього рівня знань і сукупності необхідних умінь. У процесі формування критичного мислення на першому етапі доцільними вважаємо такі форми роботи, що стимулюють розкриття творчого потенціалу студентів, як установлення фактів, надання їм характеристик, формулювання проблеми, завдання, висування гіпотези тощо; на другому етапі – порівняння, зіставлення і протиставлення фактів, установлення суттєвих внутрішніх зв'язків певного явища й виявлення закономірностей, за якими воно має розвиватися. Зазначений комплексний навик формується та вдосконалюється протягом усього процесу навчання, як наслідок, сприяє оволодінню професійними компетентностями.

Оскільки методологія перевірки рівня володіння професійними компетентностями наразі широко обговорюється, перспективу дослідження вважаємо в репрезентації методологічних засад і їх практичного застосування для комплексної перевірки складових професійних компетентностей на прикладі зазначеної освітньої програми підготовки фахівців із медіакомунікацій.

Література:

1. Рашкевич Ю.М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : [монографія] / Ю.М. Рашкевич. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.
2. Чемерис І.М. Формування професійної компетентності майбутніх журналістів засобами іншомовних періодичних видань : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І.М. Чемерис. – К., 2007. – 20 с.
3. Про вищу освіту : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступ : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
4. Перелік галузей знань і спеціальностей [Електронний ресурс]. – Режим доступ : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-п>.
5. Національна рамка кваліфікацій (НРК) [Електронний ресурс]. – Режим доступ : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-п>.
6. Розроблення освітніх програм : [методичні рекомендації] [Електронний ресурс]. – Режим доступ : http://ihed.org.ua/images/biblioteka/rozroblennya_osv_program_2014_tempus-office.pdf.
7. Сысоев П.В. Развитие информационной компетенции специалистов в области обучения иностранному языку / П.В. Сысоев, М.Н. Евстигнеев // Образование в регионах России: научные основы развития и инноваций : материалы V Всерос. науч.-практ. конф., Екатеринбург, 23–25 нояб. 2009 г. / Учреждение Рос. акад. образования «Урал. отд-ние» ; ГОУ ВПО «Рос. гос. проф.-пед. ун-т». – Екатеринбург, 2009. – Ч. 3. – С. 184–186.
8. Луговий В.І. Європейська концепція компетентнісного підходу у вищій школі та проблеми її реалізації в Україні / В.І. Луговий // Педагогіка і психологія. – 2009. – № 2. – С. 13–26.
9. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / за заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 15–24.

Рубцова В. В., Саліонович Л. М. Технологии развития критического мышления как основа формирования профессиональных компетентностей специалистов по медиакоммуникациям

Аннотация. В статье рассматривается практическое применение технологий развития навыков критического мышления в контексте формирования профессиональных компетентностей специалистов по медиакоммуникациям на практических занятиях по иностранному языку для профессиональных целей.

Ключевые слова: критическое мышление, компетентность, медиакоммуникации, технологии формирования, образовательная программа.

Rubtsova V., Salionovich L. Technologies of developing critical thinking as the basis for forming professional competences of media communication specialists

Summary. The article deals with the practical application of technologies aimed at developing critical thinking skills in the context of forming professional competences of media communication specialists in the foreign language for professional purposes classroom.

Key words: critical thinking, competence, media communication, technologies of formation, curriculum.

Тхоровська С. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЯРЛИКИ В ІДЕОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ АНГЛОМОВНОЇ РЕДАКЦІЙНОЇ СТАТТІ

Анотація. У статті розглянуто природу ярликів, їх функцію в здійсненні впливу на адресата, виокремлено різні види ярликів і простежено їх роль у реалізації комунікативних стратегій ідеологічного дискурсу.

Ключові слова: ярлик, ідеологічний дискурс, пейоратив, антропонім, етніонім, лексична надмірність, топонім, політично-ідеологічний ярлик.

Постановка проблеми. Дослідження особливостей дискурсу засобів масової інформації (далі – ЗМІ) загалом і проблема деконструкції форм комунікації, прихованих смислів, завдяки чому виявляються оцінки, переконання, що лежать в основі певних ідеологічних позицій, стають дедалі актуальнішими в контексті процесів глобалізації. Це передовсім стосується редакційних статей, автором яких є колективний мовець – адресант, котрий відображає позицію всієї редакційної колегії та періодичного видання загалом і прагматична інтенція якого полягає в оптимізації впливу на адресата, забезпечивши його готовою моделлю інтерпретації події, що надалі керуватиме його сприйняттям подібних ситуацій і явищ.

Серед розмаїття засобів для вербальної реалізації стратегій переконання лексика посідає одне з провідних місць, слугуючи основою для утворення та розгортання ідеологем, у контексті яких адресат сприйматиме повідомлення.

Одним із лексико-семантичних інструментів реалізації стратегій ідеологічного дискурсу є вживання ярликів, слів і словосполучень експліцитної та імпліцитної зазвичай (хоча й не завжди) негативної оцінки, які сприймаються й відтворюються автоматично, слугуючи опорою для інтерпретації всього змісту і сприяючи виникненню стереотипного мислення в адресата.

Явище стигматизації – навішування ярликів – є одним із найпоширеніших засобів реалізації стратегій ідеологічного дискурсу, перебуває в центрі уваги багатьох лінгвістів, які займаються вивченням особливостей мови різних ЗМІ, промов політиків, інтерв'ю з політиками, політичного дискурсу тощо (О. Іссерс [4; 5], С. Тер-Мінасова [6], О. Шейгал [7]).

Мета статті полягає у відстеженні типів ярликів, які використовуються в текстах редакційних статей The New York Times (NYT), The Guardian, The Daily Telegraph (DT), присвячених висвітленню подій на Близькому Сході, у країнах Латинської Америки та Африки, у з'ясуванні їх функціонального навантаження.

Виклад основного матеріалу дослідження. За словами Р. Барта, усяке слово наповнене безліччю мінливих ідеологічних смислів, які воно здобуває в контексті своїх уживань, відтак справжнє завдання комунікатора полягає в тому, щоб розглядіти смисли, якими наповнюються слова [1, с. 13]. З огляду на це використання ярликів – певних слів-маркерів, сигналів – дає змогу впливати на свідомість людей, прищеплюючи їм сте-

реотипи, «своєрідні фільтри, через які індивід сприймає та інтерпретує дійсність» [2, с. 108]. В основі створення стереотипу лежить принцип узагальнення, схематизації цього досвіду, що уможливує його сприйняття як стандартизованого, стійкого, емоційно насиченого образу. За допомогою таких стереотипів нав'язуються певні мисленнєві штампи, атрофується здатність розмірковувати критично, а звідси можливості маніпулювання свідомістю адресата.

Будь-які мовні особливості можна розглядати як спосіб реалізації адресантом своїх інтенцій, які полягають у донесенні до адресата певної точки зору на ситуацію з метою переконання у правильності саме такої позиції. З огляду на це у виборі слова, а саме у свідомому чи несвідомому виборі номінації, виявляються прагматичні інтенції адресанта. Обираючи певне ім'я, адресант рухається від комунікативного задуму до номінації події або предмета, подаючи їх у встановленому ракурсі й формуючи смисл висловлення в процесі вибору номінативних засобів, «кожен із яких, роблячи свій внесок у номінацію події, коректує її значення» [3, с. 74]. Специфіка мовної номінації полягає в тому, що певний об'єкт підводиться під загальну категорію, а одержавши назву, «будь-яка реальність перетворюється в знак цієї реальності, в умовну етикетку, під яку підпадають усі явища цього роду: номінація не «виражає», а ніби «зображає» свій предмет» [1, с. 24].

Ярлики належать до стереотипних засобів мови, що мають особливу здатність впливати на формування ціннісних переконань адресата. Це передусім слова експліцитної й імпліцитної оцінки, які використовують для ідентифікації особи [8, с. 65]. Вони зазвичай сприймаються й відтворюються автоматично, не потребують особливих аналітичних здібностей для засвоєння. Використання ярликів передбачає поділ подій, людей, предметів на категорії, які легко розпізнаються адресатом, оскільки категоризація спрощує сприйняття, уможливує опрацювання інформації з витратою мінімальних ментальних ресурсів.

Такі слова і словосполучення використовуються доволі часто, відтак вони стають маркерами дискурсу, акцентуючи на собі увагу та виступаючи опорою для інтерпретації всього змісту. У разі постійного повторення, скажімо, словосполучення *Islamist terrorists* адресат формує уявлення про тероризм шляхом його асоціації з ісламом, а це призводить до спотвореного сприйняття дійсності. Із цього випливає, що мова йде про деяке спотворення інформації або навіть маніпуляцію її подачею. За таким висловом закріплюється виразний смисл, якого важко позбутись і який впливає на поведінку, оцінки, переконання адресата.

Аналіз текстів редакційних статей найчастотнішими виявляє такі типи ярликів:

1. Пейоративи – найтипівіші в проаналізованому матеріалі ярлики, до яких належать лексеми-номінації представників т. з. «іхньої» групи: *bigot, extremist, dictator, fanatic, islamist, jihadist, militant, opportunist, populist, terrorist, tyrant, zealot*.

Такими засобами створюється девіантний образ тих, хто представляє уповноважених із «їхнього» боку приймати рішення, адже такі ярлики застосовуються передовсім стосовно керівників країн, організацій, груп: *the ruling militant group Hamas; Evo Morales, Bolivia's populist president; this inexperienced zealot; Iran's maverick president; new generation of caudillos.*

2. Антропоніми. Імена політичних та інших знакових фігур використовуються в репрезентативно-символічній функції [7, с. 123–124], як-от: *Saddam* (екс-президент Іраку Саддам Хуссейн), *Chav* (скорочене прізвище екс-президента Венесуели У. Чавеза (Chavez), семантика якого до того ж несе додаткову негативну конотацію: *chav* – гопник, босота), *Fidel* (Фідель Кастро, лідер Куби). Такі ярлики мають яскраво виражену інвективну функцію, яка полягає в тому, щоб, з одного боку, применшити вагомість фігури політика, навіть принизити його, зіронізувавши з його імені, а з іншого – показати адресатові, що така людина заслуговує на те ставлення, яке есплікується позицією адресанта: *Chav politics; replacing Fidel; overthrow Saddam.*

3. Етніоніми. Такі ярлики представлені найменуваннями етнічних груп і використовуються передовсім як засіб поляризації, розмежування «своїх» від «чужих»: *Africans, Americans, Arabs, Cubans, Kurds, Mexicans, Muslims, Shiites, Sunnis* тощо. Такі групи наділяються певними властивостями на основі стереотипних уявлень про неї: *Alarming new advances by Sunni extremists have finally forced Iraq's prime minister to put the future of his country over his political disputes* (NYT, 06.08.2014). У цьому прикладі сунітам «закидається» екстремізм у поглядах, адже, як це стає очевидним із ширшого контексту, саме ця група становить основу Ісламської держави (ISIS).

4. Лексична надмірність. Іноді в процесі характеристики «їхніх» стереотипних образів простежуємо феномен лексичної надмірності (Р. Фаулер використовує поняття *overlexicalization* [9, с. 85]): для позначення представників «їхньої» групи застосовують номінації в супроводі яскраво забарвлених епітетів, що викликають у свідомості адресата виключно негативні асоціації: *Violent jihadism can threaten any society on earth that stands against its vision of a humourless, lifeless homogeneity, where unbending obedience is continually enforced by the sword* (Guardian, 16.11.2015). У комбінації з лексемами *jihadism, homogeneity, obedience, sword* такі епітети здатні викликати потужний образ, який суперечить «нашим» фундаментальним цінностям – свобода вибору й думки, мир і ненасилля. Типовим асоціаціями на слово-сигнал *dictator*, зокрема, є прикметники *brutal, evil, hideous, despotic*. Лексема *tyrant*, яка вже сама містить виражену сему пейоративізму, використовується в супроводі дескриптора *bloody*. Часто завдяки такому перебільшенню через номінацію з негативною оцінкою в комбінації з емоційно-оцінною лексикою реалізується стратегія негативної презентації «інших» шляхом створення постаті «чорного опонента». До того ж такого роду ярлики дають адресантові змогу «скоротити інформативність матеріалу», достатньо лише позначити певне явище чи предмет, викликавши відповідні асоціації [8, с. 88]. Конотативні смисли, що містяться в таких лексемах, або характеризують сам денотат, або виражають ставлення адресанта до предмета мовлення. Оскільки конотації виникають передовсім у соціокультурному контексті, їх декодування залежить від світогляду інтерпретатора [1, с. 16]. Очевидно, що західний адресат, котрий інтерпретуватиме повідомлення в ракурсі закладених адресантом конотацій, сприйме оцінну точку зору адресанта.

5. Політично-ідеологічні ярлики. Ще одним варіантом утворення ярликів є есплікації політично-ідеологічної орієнтації об'єкта. Наприклад, коментуючи ситуацію в країнах Латинської Америки, аналізовані періодичні видання застосовують кваліфікатор *Marksist*, щоб позначити той тип політики, економічного управління чи ідеології, який не відповідає західним нормам. Тому соціалістичний устрій у тих країнах, що не належать до «наших» друзів, одержує характеристику *Marksist* із відповідними імплікатами: ручне керування економікою, схильність до революції, застій тощо. З огляду на це контекстуальне середовище лексеми має пейоративний характер: *former Marxist dictator of Nicaragua; island's disastrous Marxist economic policies; the utter bankruptcy of Cuba's Marxist experiment.* Така ж конотація у словосполучення *Chavismo socialism*, яке визначає політику екс-президента Венесуели У. Чавеза. Натомість соціалістичну політику країн-«друзів» (Чилі, Бразилії) характеризують інші епітети: *moderate social democrats, market-led policies, moderate Left.* Це дає можливість зробити припущення, що лексеми типу *Marxist* використовуються виключно з оцінною метою, щоб здійснити вплив на адресата.

6. Топоніми. Нарешті, ще одним видом ярликів, які простежуємо в межах вибірки, є відібрані адресантом топонімічні терміни, що мають яскраво виражену прагматичну спрямованість. Типовим є застосування метонімії, коли, наприклад, номінація *Brazil* позначає керівництво країни, її уряд, проте його властивості імпліцитно переносяться на всіх людей, які там мешкають: *Brazil has been reproached for failing to live up to the promise that its size, its resources and its insulation from the wars and troubles afflicting other parts of the world seemed to hold out* (Guardian, 18.04.2016). У реченні *In an action clearly coordinated to maximise diplomatic pressure on Damascus, David Cameron, the prime minister, Nicolas Sarkozy, the French president, and Chancellor Angela Merkel of Germany issued a simultaneous statement saying President Assad should step aside "in the best interests of Syria and the unity of its people"* (DT, 19.11.2011) столиця Сирії Дамаск використовується для позначення політики уряду цієї країни. Такі одиниці містять певний обсяг фонових знань, якими адресат повинен володіти, щоб правильно проінтерпретувати повідомлення. Речення *Even as Brussels mourns, Palmyra has been recaptured and Lahore violated* (Guardian, 28.03.2016) містить 3 топоніми, 3 назви міст, які згадані в контексті діяльності Ісламської держави й у цьому випадку виконують емотивну функцію – викликати образ страждань, які мешканці цих міст пережили внаслідок нападів на них.

Висновки. Отже, застосування лексем, що виконують функції ярликів, – доволі поширений інструмент для реалізації комунікативних стратегій ідеологічного дискурсу, адже, незважаючи на те що адресат здатний розпізнати ярлик, вплив таких слів і словосполучень залишається високим. Такі лексеми відтворюються автоматично, перетворюючись на усталені стереотипи мислення, адже будь-якого суб'єкта можна визначити як члена групи чи особистість, із використанням імені чи прізвища або прізвиська, через його функцію в соціумі, особисті якості тощо. Такі позначення не є ідеологічно нейтральними, вони завжди несуть семантико-функціональне навантаження, виконуючи функцію впливу. Тому відстежувати процеси виникнення певних знаків-актуалізаторів вторинної інформативності, якими часто є ярлики, та аналізувати їх роль у процесі сприйняття інформації адресатом – важливе завдання в дослідженні дискурсу ЗМІ.

Література:

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр. – М. : Прогресс, 1989. – 616 с.
2. Потятиник Б.В. Медіа: ключі до розуміння / Б. В. Потятиник. – Львів : ПАІС, 2004. – 312 с.
3. Телия В.Н. Типы языковых значений: связанное значение слова в языке / В.Н. Телия. – М. : Наука, 1981. – 269 с.
4. Иссерс О.С. Что говорят политики, чтобы нравиться своему народу / О.С. Иссерс // Вестник Омского университета. – Омск, 1996. – Вып. 1. – С. 71–74.
5. Иссерс О.С. Паша-«Мерседес», или речевая стратегия дискредитации / О.С. Иссерс // Вестник Омского университета. – Омск, 1997. – Вып. 2. – С. 51–54.
6. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация : [учебное пособие] / С.Г. Тер-Минасова. – М., 2000. – 624 с.
7. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.
8. Стриженко А.А. Роль языка в системе средств пропаганды / А.А. Стриженко. – Томск : Изд-во ТГУ, 1980. – 210 с.
9. Fowler R. Language in the news. Discourse and ideology in the press / R. Fowler. – London and New York : Routledge, 1991. – 254 p.

Тхоровская С. В. Ярлыки в идеологическом дискурсе англоязычной редакционной статьи

Аннотация. В статье рассмотрены природа ярлыка, его функции в воздействии на адресата, выделены разные виды ярлыков и прослежена их роль в реализации коммуникативных стратегий идеологического дискурса.

Ключевые слова: ярлык, идеологический дискурс, пейоратив, антропоним, этноним, лексическая избыточность, топоним, политико-идеологический ярлык.

Tkhorovska S. Labels in ideological discourse of the English-language editorial

Summary. The article examines the nature of the label, its functions in influencing the recipient. Various types of labels have been singled out and their role in implementing the communicative strategies of ideological discourse has been outlined.

Key words: label, ideological discourse, pejorative, anthroponym, ethnonym, lexical abundance, toponym, political ideological label.

Франчук Н. Л.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету

Андросчук К. М.,
викладач кафедри мовознавства
Вінницького національного технічного університету

МІЖМОВНА КОРЕЛЯЦІЯ СЕМАНТИЧНИХ ЄДНОСТЕЙ ТРЬОХЕЛЕМЕНТНОЇ БУДОВИ В ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ ПЕРІОДИКИ

Анотація. У статті досліджуються особливості функціонування семантичних єдностей трьохелементної будови в сучасних публіцистичних текстах української та англійської мов.

Ключові слова: релятивні дієслова, модель речення, семантична єдність, періодичні видання, засоби масової інформації.

Постановка проблеми. Необхідною умовою наукового пізнання мови є створення класифікаційних схем чи моделей речення, які об'єктивно відтворюють наявні в реченнях зв'язки, відношення, залежності, а також відповідають способу відображення в них дійсності [1, с. 118]. Останнім часом у зв'язку з активізацією наукових досліджень мови та мовлення робилися спроби визначити інваріантну синтаксичну й семантичну моделі речення, у такий спосіб упорядкувати типологію простого речення. Багатоманітність і різноплановість конкретних спостережень над взаємозв'язками, взаємовідношеннями синтаксичних структур, а також намагання вчених узагальнити результати спостережень, подати їх у системному вигляді сприяли інтенсифікації пошуків у цій галузі.

У сучасних дослідженнях мовознавці все частіше порушують питання, що стосуються природи семантичних єдностей, які утворюються релятивними дієсловами. Моделі таких єдностей уперше були розроблені Н.Ю. Шведовою, досліджувалися А.П. Загнітком, Т.В. Савчук, І.М. Прокопенко, а згодом Н.Л. Іваницькою були здійснені спроби систематизувати їх з урахуванням словесного синсемантизму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій демонструє наявність ґрунтовних праць, автори яких досліджують певні аспекти функціонування семантичних єдностей. Зокрема, Ю.Б. Лебедь виділила й охарактеризувала основні формально-синтаксичні моделі прислівних обов'язкових компонентів [2], І.А. Мельник проаналізувала вияв дієслівного синсемантизму в моделях речень дієслівної будови [3], Н.Л. Іваницька дослідила моделі семантичних єдностей на формально-синтаксичному рівні [4]. Однак питання стилістичного навантаження таких конструкцій залишається не дослідженим.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування семантичних єдностей трьохелементної будови в сучасних публіцистичних текстах української й англійської мов.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше здійснено міжмовну кореляцію таких єдностей із погляду їх стилістичних потенцій.

Предметом дослідження є семантичні єдності трьохелементної будови, а об'єктом, відповідно, – граматична структура мови.

Матеріалом дослідження послуговували конструкції, дібрані з публіцистичних текстів сучасних україномовних (*Голос України, Незалежна газета «Свобода слова», Україна Бізнес Ревю, Урядовий кур'єр*) та англійськомовних (*Daily Telegraph, The New York Times*) періодичних видань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Домінантною ознакою релятивних дієслів Н.Л. Іваницька вважає їх нездатність реалізувати семантику самостійно, без обов'язково залежних слів, що безпосередньо впливає на специфіку структури речення, забезпечуючи функціонування релятивних дієслів в обов'язковій сполучуваності зі словами, які заміщують відкриті такими дієсловами позиції для заповнення їх обов'язковими придієслівними компонентами [4, с. 58]. Сполучуваність у таких випадках визначається предметно-логічними зв'язками між дієсловом і залежними від нього словами, адже релятивному дієслову властива семантична вибірковість відповідних слів як компенсаторів незалежної дієслівної семантики.

Заповнення залежних позицій у семантичних єдностях не є довільним, а має певні закономірності, зумовлені передусім змістом відтворюваного фрагменту позамовної реальності та сполучувальними особливостями релятивних дієслів. Залежний компонент семантичної єдності є обов'язковим придієслівним компонентом, що позначає предмет (об'єкт дійсності) або супровідну ознаку дії чи стану, за допомогою яких завершено реалізується семантика релятивного дієслова.

Н.Ю. Шведова зазначає, що семантико-граматична заданість заповнення відкритої позиції слова характеризує більшість слів сучасної української літературної мови, виявляється в наявності сильних прислівних зв'язків між залежним і підпорядковуючим словом [5, с. 308]. Подібні сполучення слів називаються семантичним єдностями. Релятивне дієслово, поєднуючись із двома обов'язковими придієслівними компонентами, утворює трикомпонентну семантичну єдність.

Залежно від морфологічного вираження обов'язкових придієслівних поширювачів, Н.Ю. Шведова виділяє дві основні моделі, за якими будуються трикомпонентні семантичні єдності [5, с. 306–321]:

- предикативно-двооб'єктну модель;
- предикативно-об'єктно-обставинну модель.

1. **Предикативно-двооб'єктна модель** типізує синтаксичну структуру двоскладних речень із двома обов'язковими

компонентами приприсудкової залежності з об'єктивним відношенням [4, с. 147]. Вона об'єднує речення, позицію присудків у яких заміщують тривалентні дієслова, загальною семантичною властивістю яких є спрямованість дії (стану) на два предмети: «Незалежна газета «Свобода слова» дає можливість жителю нашої області звернутися зі сторінок до влади (Незалежна газета «Свобода слова») – дає (що?, кому?).

У таких реченнях, як стверджує Н.Л. Іваницька, предикативна ознака виражається присудком і двома приприсудковими компонентами, один із яких компенсує семантику присудка в плані спрямованості дії на предмет, а другий указує на інший предмет як сферу концентрації дії [4, с. 170]. Речення відтворюють ситуацію, в якій беруть участь три учасники: суб'єкт, об'єкт і адресат. На формально-синтаксичному рівні в моделі речення наявні два обов'язкові приприсудкові поширювачі у формі знахідного й давального відмінків без прийменника: *Вінничани через два тижні дадуть оцінку экс-губернатору* («Незалежна газета «Свобода слова»); *Страховий ринок відшкодував понад 2 млрд. збитків потерпілим у ДТП* (Україна Бізнес Ревю).

Функціонування таких конструкцій у періодичних виданнях має свою особливість, що зумовлена специфікою публіцистичного стилю. На відміну від художніх творів, у публіцистиці не підтекст, а сам текст досить чітко виражає авторське ставлення до викладених фактів. Зосередженість преси насамперед на подієвості виявляється в активному функціонуванні присудків, виражених релятивними дієсловами, що потребують обов'язкових поширювачів об'єктної семантики. Такі присудки можуть виражати:

1) спосіб передачі об'єкта певному суб'єкту: укр. *дати* (що?, кому?), *віддати* (що?, кому?), *відшкодувати* (що?, кому?); англ. *to give* – *давати* (що?, кому?), *to sell* – *продавати* (що?, кому?): *Зокрема голова уряду дає таке доручення керівництву міста* (Незалежна газета «Свобода слова»); *Знайдені гроші Снітько віддає жертві терактів* (Незалежна газета «Свобода слова»); *Страховий ринок відшкодував понад 2 млрд. збитків потерпілим у ДТП* (Україна Бізнес Ревю); *Prime Minister Silvio Berlusconi gave all necessary documents to the court on Monday* (Daily Telegraph); *The company sold 14.1 million last quarter to the users* (The New York Times);

2) ментальну діяльність суб'єкта: укр. *приділяти* (що?, кому?), *виразити* (що?, кому?), *призначити* (кого?, ким?); англ. *to sue* – *пред'явити* (що?, кому?): *Уряд приділяє Вінниччині особливу увагу* (Незалежна газета «Свобода слова»); *У документах ЄНП також виразила підтримку українським партіям-спостерігачам* (Голос України); *Головою Деснянського району міста Києва Президент призначив Віктора Жеребнюка* (Урядовий кур'єр); *Motorola sued Apple the clame in October over patent infringement* (The New York Times);

3) мовленнєву діяльність суб'єкта з метою надання певної інформації: укр. *казати* (що? кому?), *оголосити* (що? кому?), *інформувати* (кого?, про що?), англ. *to comment* – *коментувати* (що? кому?), *to inform* – *інформувати* (кого?, про що?): *Новому Податковому кодексу Президент сказав «ні»* (Голос України); *Микола Джига оголосив подяку голові Козятинської РДА* (Незалежна газета «Свобода слова»); *Під час зустрічі Стоунстріт поінформував міністра про мандат групи експертів* (Урядовий кур'єр); *Obama has commented his decision to the journalists* (The New York Times); *Mr. Sarkozy informed the government about rebalancing currencies and lessening their large fluctuations* (Daily Telegraph);

4) мовленнєву діяльність суб'єкта з метою впливу на іншого суб'єкта: укр. *привітати* (кого?, із чим?), *переконати* (кого?, у чому?), *закликати* (кого?, до чого?): *О. Жупанов привітав усіх учасників пленарного засідання із знаменним днем в історії Вінниччини* (Незалежна газета «Свобода слова»); *Організатор фестивалю Сергій Кудласенко привітав «Вінницький подійум» з його третім проведенням* (Незалежна газета «Свобода слова»); *Володимир Гройсман на черговому засіданні закликав чиновників до зменшення чисельності своїх підлеглих* (Україна Бізнес Ревю); *Україна переконала МВФ у спроможності виплатити кредит* (Голос України).

Моделі з присудками відповідної семантики нехарактерні для англомовної преси, оскільки, як зазначає І.В. Арнольд, відповідні лексеми англійської мови реалізують своє значення в складі дієслівного присудка неелементарної будови й вимагають після себе дієслова у формі інфінітива [5, с. 53], напр.: *to appeal to proud of the country – заликати гордитися країною; to persuade to stay at home – переконати залишитися вдома*.

Крім того, в проаналізованих нами англомовних періодичних виданнях відсутні фразеологічні чи фразеологізовані вислови, побудовані за предикативно-двохоб'єктною моделлю. Зате в українській періодиці такі конструкції активно транспонуються в елементарні речення, репрезентуючи негативну оцінку автором певних явищ суспільного життя: *Натомість кийівські підприємці загрибали жар чужими руками* (Україна Бізнес Ревю); *Скоро депутати знов загрибать жар руками довірливих виборців* (Україна молода); *Але бюрократи й на людському горі нагріли руки, «переполовинивши» розмір грошової допомоги постраждалим від повені* (Незалежна газета «Свобода слова»).

Як бачимо, спрямованість преси на масового читача виражається в активному використанні речень, присудки яких репрезентовані дієсловами, що відображають різний характер взаємодії суб'єктів-членів суспільства.

2. **Предикативно-об'єктно-обставинна модель** типізує речення, в яких дія співвідноситься з об'єктом і обмежується відповідними обставинними параметрами [4, с. 171]: *Чому ж вони не спрямують всі сили на розвиток виробництва чи відновлення роботи промислових підприємств?* (Незалежна газета «Свобода слова») – *спрямувати* (що?, куди?)

У періодичних виданнях трикомпонентні семантичні єдності з обов'язковими придієслівними компонентами обставинно-локативного значення транспонуються в речення з метою конкретизації описаних подій, що зумовлено пропагандистсько-інформаційною спрямованістю преси. Для читача важливо знати локалізацію події, її вплив на суспільство, її оцінку з уст компетентних людей. Тексти друкованих засобів масової інформації зорієнтовані на задоволення читацьких потреб, тому в них активно функціонують речення, дієслівні присудки яких репрезентовані дієсловами із семантикою:

1) локалізації події: укр. *встановити* (що?, де?), *спорудити* (що?, де?); англ. *to place* – *розмістити* (що?, кого?, де?), *to spend* – *проводити* (що?, де?); *to conclude* – *представити* (що?, де?): *Католицька громада Вінниці встановила у місті бронзову фігуру понтифіка Іоанна Павла II* (Незалежна газета «Свобода слова»); *У центральному парку майстри спорудили чимало прекрасних льодових скульптур* (Газета по-українськи); *On Saturday night Ms. Garfield's "Twin Pines" concluded its premiere run at Duo Multicultural Arts Center* (Daily Telegraph); *They will then spend another three months in Hanawon* (The New York

Times); *Several hundred of Mr. Limonov's supporters organized the sanctioned protest on the main square of the city* (The New York Times);

2) цілеспрямованого впливу суб'єкта на іншого суб'єкта або на об'єкт: укр. *спрямувати* (кого?, що?, куди?), *запросити* (кого?, куди?), *наближати* (кого?, куди?); англ. *to make – прокладати*¹ (що?, куди?): *Чому ж вони не спрямують всі сили на розвиток виробництва чи відновлення роботи промислових підприємств?* (Україна молода); *А Владика Тульчинський і Брацлавський Іонафан всіх присутніх запросив на наступне сторіччя храму* (Незалежна газета «Свобода слова»); *Екс-голова обласної ради якось ненароком й нібито ненавмисно наближає собі першого заступника голови ОДА* (Газета по-українськи); *Most defectors from Yanggang cross directly into neighbouring China and then make their way to South Korea* (The New York Times);

3) переміщення об'єкта: укр. *направляти* (що?, куди?), *привезти* (що?, куди?), *вкласти* (що?, куди?); *отримати* (що?, звідки?); англ. *to bring – принести* (кого?/що? куди?): *В державну казну органи місцевого самоврядування направляють майже половину власних доходів місцевих бюджетів* (Україна Бізнес Ревю); *Прем'єр-міністр України привіз до Вінниці низку конкретних пропозицій* (Голос України); *Приміром, німецький Commerzbank вклав у банк «Форум» майже \$0,3 млрд.* (Україна Бізнес Ревю); *Інформацію про подальші кроки і плани аналітики отримують із заяв різних високопосадовців* (Голос України); *In 2003, a local Islamist network loyal to Al Qaeda killed 5 people and brought them to the British Consulate* (Daily Telegraph).

Речення, побудовані за об'єктно-обставинною моделлю, досить широко використовуються в газетних статтях, які присвячені аналізу політичних, соціально-економічних та інших проблем, що зумовлено різноспрямованістю семантики обов'язкових поширювачів – об'єктної та обставинної, які зосереджують увагу реципієнта на різних аспектах конкретної події.

Висновки. Отже, порівняння семантичних єдностей трьохелементної будови української та англійської мов дає можливість зробити висновок про їх широке і продуктивне функціонування в українських та англійських періодичних виданнях, а також про досить багатий арсенал виконуваних ними стилістичних функцій у досліджуваних текстах обох мов. Спрямованість публіцистичного стилю на емоційне, динамічне, різнобічне висвітлення явищ у житті конкретної людини

зокрема й суспільства загалом зумовлює активне використання семантичних єдностей трьохелементної будови в сучасних газетних статтях за рахунок різноманітної семантичної наснаженості присудків.

Література:

1. Іваницька Н.Л. Двоскладне речення в українській мові / Н.Л. Іваницька. – К. : Вища шк., 1986. – 167 с.
2. Лебедь Ю.Б. Семантико-синтаксична типологія обов'язкових прислівних компонентів речення в сучасній українській літературній мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ю.Б. Лебедь. – К., 2010. – 30 с.
3. Мельник І.А. Вияв дієслівного синсемантизму в моделях речень дієслівної будови / І.А. Мельник. // Філологічні студії : збірник наукових статей / ред. В.Я. Теклюк. – Вінниця : ВДПУ, 2009. – Вип. 7. – С. 99–102.
4. Іваницька Н.Л. Сучасні теорії категорійної граматики в лінгводидактиці : [науково-методичний посібник] / Н.Л. Іваницька. – Вінниця : ПП Балук І.Б., Видавництво Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, 2009. – 208 с.
5. Шведова Н.Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения / Н.Ю. Шведова // Славянское языкознание : материалы IX Межд. съезд славистов. – М., 1983. – С. 306–321.
6. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (Стилистика декодирования) : [учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.»] / И.В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.

Франчук Н. Л., Андрощук Е. Н. Межъязыковая корреляция семантических единств трехэлементной структуры в текстах современной периодики

Аннотація. В статті досліджуються особливості функціонування семантичних єдинств трьохелементної структури сучасних публіцистичних текстів російського та англійського мов.

Ключевые слова: релятивні глаголи, модель речення, семантичне єдинство, періодичні видання, засоби масової інформації.

Franchuk N., Androshchuk K. Interlanguage correlation of the ternary semantic unities in the texts of modern periodicals

Summary. The article explores the features of functioning of the three-element semantic unities in the modern journalistic texts of Ukrainian and English languages.

Key words: relative verbs, model of sentence, semantic unity, periodicals, media.

¹ Одне зі значень полісемійного дієслова to make.

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Нечаяк І. О.,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри іноземних мов
Дипломатичної академії України при Міністерстві зарубіжних справ України*

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В НАВЧАННІ ДИПЛОМАТІВ

Анотація. Стаття є аналізом міжкультурної комунікативної компетенції як ключового компонента у вивченні іноземної мови, що збільшує значення та потребу в адаптації методів викладання задля підвищення рівня культурної обізнаності цільової аудиторії. Викладено критичний аналіз наукових досліджень і їх результати, окреслено способи набуття навичок міжкультурної комунікації, їх вплив на якість вивчення іноземної мови дипломатами, основне завдання яких на високому кваліфікаційному рівні налагоджувати міжнародні контакти й уникати непорозуміння через міжкультурну комунікативну взаємодію.

Ключові слова: мова, культура, міжкультурна комунікація, комунікативна компетенція, дипломатія.

Постановка проблеми. Сучасна картина світу являє собою взаємопроникнення культур у результаті глобалізаційних та інтеграційних процесів, що значною мірою впливають і змінюють систему налагодження міжнародних відносин і їх структуру. Тенденція до адаптації сучасної людини до швидкоплинних процесів у всіх сферах буття передбачає інтегрування в простір єднання культур, де неминучим є вплив культури на свідомість і мислення людини, що безпосередньо впливає на формування мовної картини світу, «що є глобальним образом світу, віддзеркаленням у свідомості людини, що створюється як результат різноманітного досвіду й духовної діяльності людини та цілої нації» [1, с. 18–19] чи як особливий спосіб сприйняття світу кожної цивілізації, соціальної системи [2, с. 68].

Проте наявність непорозуміння у процесі взаємодії представників різних культур є неминучою. Знання мови співрозмовника передбачає знання культури, звичаїв, поведінки, менталітету. І цей аспект є невід'ємним у вивченні іноземної мови. Він є основним інструментом у роботі дипломата. Професійна компетентність спеціалістів нової формації вимагає володіння необхідними знаннями, вміннями, навичками для здійснення міжнародних відносин шляхом налагодження діалогу та взаєморозуміння з іноземними партнерами на високому професійному рівні, а отже, налагодження діалогу культур; толерантного ставлення до мовних і культурних відмінностей співрозмовника, непорозуміння, яких неможливо уникнути під час спілкування з представниками іншої культури.

Проблема міжкультурної комунікації викликає значний інтерес вітчизняних та іноземних фахівців, представників різних наукових шкіл. Так, концептуальний аналіз сутності, змісту, особливостей і вияву міжкультурної комунікації представлено в роботах Т. Грушевицької, П. Донця, І. М'язової, Н. Ларіної, А. Садохіна, С. Тер-Мінасогової, Л. Кулікової [3–9]. Проблемі комунікативних ускладнень і непорозуміння між представниками різних культур і способів їх подолання належать дослідження

А. Вежбицької, У. Гудікунста, Н. Ларіної, В. Манакіна, Г. Тріандіса, Е. Холла, Г. Хофстеде [10–18].

Проблему толерантності в межах міжкультурної комунікації розкрито в працях Н. Захарчук [19], Л. Зникіної [20], О.П. Садохіна [21; 22], В. Сафонової [23], С. Тер-Мінасогової [8]. Викладанню іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації у вищій школі присвячено роботи Л. Бербенець, І. Михайленко, В. Тупченко [24–26] та ін.

Вивчивши й проаналізувавши останні дослідження проблеми міжкультурної комунікації, зазначимо, що більшість робіт орієнтована на визначення й аналіз самого поняття «міжкультурна комунікація», її складових, процес взаємодії культури та мови, питання культурної ідентичності й відмінностей; розвиток і вдосконалення комунікативних компетенцій і загалом на висвітлення теоретичного аспекту (Ф. Бацевич [27], М. Галицька [28], І. Дзюба [29], П. Донець [30], І. М'язова [5], Л. Нагорна [31], О. Потебня [32]). Тоді як іноземні фахівці (А. Мюллер [33], З. Мур [34]) пропонують практичні рекомендації щодо методики навчання іноземної мови, вдосконалення іншомовної компетенції в рамках міжкультурної комунікації на основі аналітичних досліджень, соціопитувань, аналізу ефективності практичних занять на задану тему тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виникнення поняття «міжкультурна комунікація» пов'язують із другою половиною ХХ ст. й такими науковцями, як Едвард Т. Холл [16] і Джордж Л. Трагер [17], К. Клакхон і А. Кребер [35], Р. Портер і Л. Самовар [36]. Зупинимось на аналізі останніх досліджень і публікацій щодо виникнення й визначення сутності самого поняття.

Міжкультурна комунікація як академічна дисципліна бере свій початок у 1951–1955-х рр., пов'язана з іменем американського дослідника, антрополога Едварда Г. Холла. Саме він, на нашу думку, вводить у науковий дискурс термін «міжкультурна комунікація», вважає її «ідеальною метою, якої має прагнути людина у своєму бажанні якомога краще та ефективніше адаптуватися до навколишнього світу» [5, с. 7; 37]. Протягом зазначених років Едвард Т. Холл, працюючи в Інституті дипломатичної служби Держдепартаменту США, окреслив концепцію міжкультурної комунікації, проте з погляду антрополога й загалом орієнтовану на невербальну комунікацію. Такий підхід мав прогалини в роботі з дипломатами, отже, незначну ефективність у практичному застосуванні цих навичок.

Передумовами наукового інтересу Е.Т. Холла стала його служба в багатокультурному суспільстві, командування афро-американським полком під час Другої світової війни. Науковець зазначає, що, працюючи з індіанцями племен навахо та хопі, він із «перших рук» дізнався про всі деталі й складності однієї з найважливіших проблем світу – міжнародні відносини

[15, с. 76]. Проте його робота була основним чином орієнтована на дослідження особливостей культур, поведінку, психологію. Лінгвістичні проблеми дослідник не брав до уваги.

Урядовці й дипломати, працюючи за кордоном, скаржилися, що вони зовсім не були пристосовані до роботи з представниками інших культур. Знать мови, які вони отримали, практично не вистачало для того, щоб підготуватися до складних викликів за кордоном. Реакцією на такі заяви стало рішення Конгресу США 1946 р. прийняти Закон про Дипломатичну службу, згідно з яким було започатковано Інститут дипломатичної служби при Департаменті США для забезпечення навчання дипломатів і працівників дипкорпусу. До навчального процесу були залучені провідні фахівці – Едвард Т. Холл, Рей Бердвисел і Джордж Трагер, завданням яких було розробити програму адаптації дипломатів в інших країнах. Адже до цього американські дипломати майже не вивчали мову й культуру країни призначення (лише 115 із 3 076 співробітників дипкорпусу США знали китайську чи японську, а посли США у Франції, Італії, Німеччині, Бельгії, Нідерландах, Норвегії, Туреччині, Японії, Кореї не знали мову країни призначення [38, с. 8]). Тепер основна увага приділялась навчання мов через розуміння культур. Отже, оволодіння навичками міжкультурної комунікації стало головним аспектом у підготовці американських дипломатів.

Згодом саме завдяки співпраці з лінгвістом Дж. Трагером Е.Т. Холл розробив концепцію «лінгвістичної відносності» – процес впливу мови на людську думку та її значення [39]. Історія міжкультурної комунікації починається саме в Інституті дипломатичної служби, а більшість концепцій, що застосовуються сьогодні в галузі міжкультурної комунікації, були сформовані в 1951–1955-х рр. [40]. Це твердження є цілком слушним, адже Е.Т. Холл і Дж.Л. Трагер мали визначальну роль у встановленні нової галузі науки «міжкультурна комунікація», яка була розвинена саме під час їхньої співпраці в Інституті дипломатичної служби США. Визначення ж терміна «міжкультурна комунікація» було вперше представлено в книзі Е.Т. Холла «Німа мова» [15]. Згодом міжкультурна комунікація стала предметом дослідження наукової еліти США та інших країн.

Проте існує й інша думка щодо виникнення досліджуваної проблеми. Так, науковці (Т. Аврамко [42]) зазначають, що термін «міжкультурна комунікація» у вузькому змісті з'явився в літературі в 1970-х рр., коли було подано визначення терміна в праці Л. Самовара й Р. Портера «Комунікація між культурами» [36], чи в публікації в 1975 р. роботи Дж. Кондона та Йос. Фейсі «Вступ до міжкультурної комунікації» [41, с. 158].

Щодо визначення самого терміна варто зазначити такі підходи. Професор А. Садохін вважає, що «міжкультурна комунікація – це сукупність різноманітних форм відносин і спілкування між індивідами та групами, що належать до різних культур» [43]. «Класичним», на нашу думку, є визначення, запропоноване Е. Верещагіним і В. Костомаровим у книзі «Мова і культура», де міжкультурна комунікація є «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур» [44].

Загалом, як на видається, міжкультурна комунікація є сукупністю форм комунікації представників різних культур, метою якої є налагодження діалогу чи взаємодії культур, де мова є зв'язною ланкою. При цьому ключовою складовою є міжкультурна комунікативна компетенція – здатність спілкуватися з представниками інших культур, яка забезпечується наявністю

чи набуттям загальнокультурних знань, умінь і навичок практичного спілкування, психологічною готовністю, «відкритістю» до сприйняття й занурення у відмінне культурологічне середовище. Для дипломатів це здатність і вміння встановлювати та налагоджувати міжнародні зв'язки через спілкування, мінімізуючи комунікаційні непорозуміння, передбачати й прогнозувати поведінку співрозмовника, отже, налагоджувати більш ефективні міжкультурні відносини з мінімальними втратами (уникаючи непорозуміння), співпрацювати для досягнення взаємних інтересів [45], а взаємодія різних мов і культур сприятиме пришвидшенню розвитку міжкультурної комунікативної компетенції.

Уперше термін «міжкультурна комунікативна компетенція» було запропоновано Н. Чомськи [46] і Д. Хаймсом [47]. У 1965 р. Н. Чомськи навів детальне та чітке розмежування двох важливих концепцій, а саме компетенції й функціонування. На його думку, компетенція визначає рівень засвоєних лінгвістичних знань, а не практичне використання мови. Функціонування ж означає практичне використання мови в специфічних ситуаціях або практичне використання мови в унікальному лінгвістичному середовищі всіма учасниками комунікативного процесу. При цьому основним об'єктом лінгвістичної теорії насамперед має бути саме учасник однорідного лінгвістичного комунікативного середовища. Проте пріоритетним питанням для дослідника залишалася компетенція, а не сама мова.

На протипагу Д. Хаймс уважав компетенцію у визначенні Н. Чомськи виключно мовною компетенцією, яка не може включати все практичне використання мови в унікальному мовному середовищі. Він розглядав мовну компетенцію як складову комунікативної компетенції, яка не лише уможливила процес вивчення мови, а й забезпечує здатність використовувати мову належним чином у процесі комунікативної взаємодії.

Д. Хаймс наводить чотири параметри цієї компетенції: рівень можливості, спроможність виконання, доречність, виконання. У процесі зростання наукового інтересу до досліджуваної проблеми в 1970-х рр. було запропоноване більш детальне визначення компетенції й зазначено, що ця компетенція складається з таких компетенцій, як лінгвістична, соціолінгвістична, прагматична. Загалом в основі теорії лежить адаптація в суспільстві, яке й визначає ступінь використання мови [47, с. 23].

У складі міжкультурної комунікативної компетенції визначають такі компоненти: лінгвістичний, соціолінгвістичний, соціологічний, стратегічний, дискурсивний, соціальний (Е. Соловова [48]); стратегічний, організаційний, прагматичний (С. Балуйн [49]); мовний, мовленнєвий, соціокультурний, компенсаторний, навчальний (Е. Гром [50]); лінгвістичний, тематичний, соціокультурний, дискурсивний, компенсаторний, навчальний (Н. Калашнік [51]). Такі дослідники, як А. Феннер [52], М. Байрам [53], наголошують на тому, що взаємодія різних мов і культур сприяє пришвидшенню розвитку міжкультурної комунікативної компетенції.

Щодо загальної системи міжкультурної комунікативної компетенції варто виокремити такі складові:

– *система, що характеризує комунікативну компетенцію* – набута компетенція, яка стосується соціальних правил (мови та жестів, соціальної лінгвістичної компетенції й правил адаптації, відповідних комунікативних знань, мотивації спілкування; методу визначення соціально-культурних знань);

– *система епізодичної комунікативної компетенції* – здатність абсолютно інакше реагувати в нестандартних комунікативних ситуаціях. Ця система містить такі дві змінні величини,

як здатність продемонструвати вищий комунікативний статус, задовольнити сподівання інших для досягнення вищої оцінки;

– *система доцільної (виправданої) компетенції*, в основі якої лежить якість комунікації. Відповідна якість є специфічною ознакою ефективності комунікації за таких умов: комунікація має бути «вільною» та «близькою»; подібність культур має бути дуже гіпотетичною, а в плані розбіжностей варто йти на компроміс; донесення, передача сприйняття; прагнення адаптації, а не егоцентричності. Зазначені складові цієї системи становлять основу «занурення» в іншомовне культурне середовище, впливу на набуття міжкультурної комунікативної компетенції [54].

Узагальнюючи вищезазначене, можемо констатувати, що іншомовна комунікативна компетенція є синтезом спектру мовних компетенцій (лінгвокраїнознавчої, соціолінгвістичної, дискурсивної), які уможливають вирішення професійних питань у процесі міжнародної комунікації.

У цьому аспекті досить слушною є думка В. Тупченко, згідно з якою іноземну мову потрібно вивчати як «феномен національної культури, як «мовну модель» світу цього народу й цієї культури, як результат, можливо сформувати особливий тип компетенції – лінгвосоціокультурну, цим забезпечити повноцінне міжкультурне спілкування та взаєморозуміння, тобто діалог культур» [55, с. 201–202].

Загалом основою міжкультурної комунікації є вдосконалення міжкультурної комунікативної компетенції, а успішне інтегрування міжкультурної комунікації в навчальний процес забезпечується розробкою методичного і практичного матеріалу як синтезу завдань, спрямованих на розвиток комунікативних навичок, вивчення культурологічних особливостей.

Звернімо увагу на компаративний аналіз литовських науковців Р. Кріаучіюніене та А. Сюгждініене (R. Kriaučiūnienė, A. Šiugždienė) [56] щодо розвитку міжкультурної комунікативної компетенції в процесі навчання англійської мови, а саме процесу інкорпорування видів діяльності з культури під час практичних занять. Бралися до уваги результати опитування саме учнів. Найвагомішими стали види діяльності, спрямовані на пізнання культури.

Як показало дослідження, найчастіше пропонувалася інформація про *повсякденне життя й роботу*. Досить часто торкалися питання *цінностей і вірувань народів іншої культури* (дуже часто й часто – 16,1%), інформації про *загальні цінності й вірування* (дуже часто й часто – 16,1%), аніж набуття *фактичних знань про географію іншої країни* (12,7%) чи *політичну ситуацію* (12,7%).

Низькі показники рівня знань іншої культури були спричинені недостатньою кількістю практичних занять, спрямованих на розвиток міжкультурної компетенції [56, с. 99]. Проте найефективнішим стало обговорення проблем поваги представників інших/відмінних культур (27,1%), поваги власної культури (25,9%) і дискусії про власну культуру (25%).

Крім того, опитування виявило перелік тем, які заслуговують на особливу увагу й мають бути включені викладачем до навчальної програми та переліку ключових для обговорення як такі, що «розвивають здатність учня краще врегулювати питання міжкультурної взаємодії» [56, с. 101], а саме: спілкування щодо етикету інших культур, навчання налагодження міжкультурних контактів і комунікації, висловлювання власного ставлення до культурних відмінностей в усній і письмовій формах, навчання способів урегулювання міжкультурних конфліктів, отримання но-

вої інформації про власну культуру, розвиток навичок адекватного реагування на культурні відмінності, здатності досягати порозуміння та врегулювати міжкультурні конфлікти.

Узагальнюючи вищезазначене, варто констатувати, що, відповідно до вимог і потреб сучасного глобалізованого суспільства, недостатньо складати навчальні програми з мови виключно на лінгвістичному аспекті, концентруючись на розвитку комунікативних навичок. Основною складовою в навчанні мови сьогодні є культура, культурні особливості, відмінності, історія, традиції. Отже, саме лінгво-культурний аспект має стати пріоритетним у викладанні та вивченні іноземної мови. Міжкультурна комунікативна компетенція (знання, ставлення, навички), як правило, визначається як здатність ефективно спілкуватися з представниками інших культур. Розвиток міжкультурної компетенції як невід'ємної складової у вивченні іноземної мови сприяє розвитку навичок і здібності встановлення й налагодження міжкультурних відносин.

Знання культурних особливостей співрозмовника, готовність до їх сприйняття та розуміння є шляхом побудови комунікації. Міжкультурна комунікація має забезпечити цей процес. Культура контролює поведінку людей постійно й багатьма способами, більшість із яких поза межами свідомості і, отже, за межами свідомого контролю особистості [15, с. 48]

Наскільки важливою є міжкультурна комунікативна компетенція для міжнародної дипломатії? Існують думки щодо ймовірності мінімізації культурних відмінностей у зв'язку з економічною, політичною взаємодією держав, міжурядовою співпрацею. Проблема однак існує. Установлюючи міжнародні відносини, необхідно розуміти культурні особливості й культурні норми. Дипломати та урядовці, працюючи з іноземними представництвами, урядами, міжнародними організаціями, повинні розуміти культурний контекст для успішної співпраці. Зокрема, працюючи з представниками культури, в основі якої лежать комунікативні методи, потрібно брати до уваги той факт, що співрозмовник може не розуміти форми комунікації, поширені в культурах із непрямими формами комунікації, наприклад, невербальні сигнали та контекстні підказки. Відповідно, недоліки процесу комунікації можуть спричинити проблеми в налагодженні міжкультурних зв'язків. У цьому контексті є слушним компаративний аналіз недоліків налагодження комунікації на прикладах спілкування бізнесменів із Норвегії та Японії: успішна взаємодія представників різних культур забезпечується володінням певних форм міжкультурної компетенції за умови перебування в самій культурі [57; 58].

Загалом вивчення іноземної мови включає в себе набагато більше, ніж просто засвоєння навичок, системи правил або граматики; воно включає в себе зміну самосприйняття, прийняття нової соціальної й культурної поведінки, способів буття, отже, має значний вплив на соціальну природу учня [59, с. 115].

Оскільки мотивація відіграє важливу роль у вивченні іноземної мови з акцентом на крос-культурні комунікативні особливості, варто надавати велике значення нарощуванню потенціалу цільовою аудиторією, брати до уваги та аналізувати різні міжкультурні приклади спілкування й поведінки, проводити порівняння відмінних типів комунікативних підходів, зіставляти з власною культурою в тому числі. Основою такої програми має бути також і теоретичний аспект – визначення основних понять: «культура», «культурна самобутність», «мультикультуралізм», «багатокультурне середовище», «культурні стереотипи», «акulturізація» – у порівнянні з власною культурою; аналіз і практика

форм взаємодії у визначених наукових і ділових колах. Така компетенція може бути сформована через дискусію, обговорення, роботу в групах, діалоги, опитування. Навички міжкультурної комунікативної компетенції можна набути за умови встановлення відносин, спілкуючись мовою іншого учасника комунікативного процесу, обговорюючи ефективні шляхи комунікації для всіх учасників комунікації, виступаючи посередником у переговорах представників різних культур, продовжуючи опанування навичками спілкування з представниками відмінних культур [60].

Висновки. Задля досягнення поставленої мети необхідними умовами у викладанні мови в рамках міжкультурної комунікації з метою розвитку міжкультурної комунікативної компетенції є такі аспекти:

Порівняння форм звернення до співрозмовника, встановлення контакту, визначення теми для обговорення, пунктуальність, гумор.

Визначення передумов налагодження кроскультурних професійних зв'язків, аналіз та обговорення конкретних проблем і шляхів їх вирішення.

Розуміння й аналіз міжкультурних відмінностей (поведінки, особливостей спілкування, етикету).

Обговорення міжкультурних комунікативних особливостей на базі вивчення літературних творів, періодики, перегляду документальних і художніх фільмів; перегляду, обговорення та аналізу останніх новин, що транслюються різними каналами (наприклад, CNN, BBC, EuroNews; порівнюючи й обговорюючи міжкультурні особливості, факти та обґрунтування); написання резюме і складання компаративного аналізу.

Вивчення стилістичних особливостей; комунікативних одиниць, характерних для певного визначеного культурного середовища (ідіоми, прислів'я, образні порівняння, асоціації; особливості політичного та дипломатичного дискурсу, порівнюючи виступи політичних діячів різних країн, зіставлення).

Отже, вивчаючи іноземну мову сьогодні, дипломати мають не лише володіти нею, а й отримувати необхідні навички спілкування з представниками іншої культури, незважаючи на поширення тенденції уніфікації світу, взаємопроникнення культур. Основний аспект, який потрібно брати до уваги, викладаючи та вивчаючи мову, – це інтеграція культури в процес вивчення мови через адаптацію до іншомовного культурного середовища, застосовуючи комунікативно цілеспрямовані способи вербальної й невербальної комунікації в умовах професійної міжкультурної взаємодії.

Література:

- Голубенко Н.І. Особливості відтворення у перекладі мовних репрезентацій концептів американського Півдня ПВДЕННА ЛЕДІ і ПВДЕННИЙ ДЖЕНТЛЬМЕН / Н.І. Голубенко // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. / відп. ред. А.В. Корольова. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015.
- Маслова В.А. Когнитивная лингвистика : [учебник пособие] / В.А. Маслова. – Мн. : Тет-раСистемс, 2004. – 256 с.
- Грушевицкая Т.Г. Основы межкультурной коммуникации : [учебник для вузов] / Т.Г. Грушевицкая, В.Д. Попков, А.П. Садохин ; под ред. А.П. Садохина. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2002. – 352 с.
- Донець П.М. Основы общей теории межкультурной коммуникации : [монография] / П.М. Донець. – Х. : Штрих, 2001. – 386 с.
- М'язова І.Ю. Міжкультурна комунікація: зміст, сутність та особливості прояву (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / І.Ю. М'язова ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2008. – 18 с.
- Ларіна Н.Б. Міжкультурна комунікація й особливості її проявів / Н.Б. Ларіна // Держава та регіони. Серія «Державне управління». – 2013. – № 2 (42). – С. 15–18.
- Садохин А.П. Межкультурная коммуникация : [учебное пособие] / А.П. Садохин. – М. : Альфа – М : ИНФРА, 2004. – 288 с.
- Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация / С.Г. Тер-Минасова. – М. : Русский язык, 2000. – 317 с.
- Куликова Л.В. Межкультурная коммуникация: теоретические и прикладные аспекты: на материале русской и немецкой лингвокультур : [монография] / Л.В. Куликова. – Красноярск : РИО КГПУ, 2004. – 196 с.
- Вежицка А. Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Вежицка. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
- Gudykunst W.B., S. Ting-Toomey. Verbal Communication Styles, in: Culture and Interpersonal Communication, ed. W. B. Gudykunst and S. Ting-Toomey. – Newbury Park, Calif. : Sage, 1988. – P. 99–115.
- Ларіна Н.Б. Міжкультурна комунікація як феномен впливу на відносини суб'єктів владних повноважень державно-адміністративної та політичної діяльності / Н.Б. Ларіна // Право та державне управління. – 2013. – № 2. – С. 93–97. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/_2013_2_19.
- Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація / В.М. Манакін. – К. : ВЦ «Академія», 2012. – 298 с.
- Triandis H. "The Psychological Measurement of Cultural Syndromes". American Psychologist. 51.4 – 1996. – P. 407–415.
- Hall Edward T. The Silent Language. – New York : Doubleday, 1959.
- Hall Edward T. An Anthropology of Everyday Life. New York: Doubleday / Anchor Books. – 1992.
- Hall Edward T., Trager George L. The Analysis of Culture. Washington, DC: Foreign Service Institute/American Council of Learned Societies. – 1953.
- Hofstede G. Culture's Consequences, Comparing Values, Behaviors, Institutions, and Organizations Across Nations. Thousand Oaks CA: Sage Publications. – 2001.
- Захарчук Н.В. Філософсько-соціологічний аспект категорії «толерантність» та її роль у міжкультурній комунікації / Н.В. Захарчук // Вісник НТУУ «КПІ». Серія «Філософія. Психологія. Педагогіка». – 2012. – Випуск 3. – С. 23–28. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://novyn.kpi.ua/2012-3/Zakharchuk.pdf>.
- Зникина Л.С. Профессионально-коммуникативная компетенция как фактор повышения качества образования менеджеров : дисс. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.08 / Л.С. Зникина. – М., 2005. – 406 с.
- Садохин А.П. Основы этнологии : [учебное пособие для вузов] / А.П. Садохин, Т.Г. Грушевицкая. – М. : ЮНИТИ – ДАНА, 2003. – 351 с.
- Садохин А.П. Межкультурная коммуникация : [учебное пособие] / А.П. Садохин. – М. : Альфа – М : ИНФРА, 2004. – 288 с.
- Сафонова В.В. Культуроведение в системе современного языкового образования / В.В. Сафонова // Иностранный язык в школе. – 2001. – № 3. – С. 17–23.
- Бербенек Л. Мета викладання іноземної мови професійного спілкування та шляхи її реалізації [Електронний ресурс] / Л. Бербенек // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Наука в інформаційному просторі», 2009 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.confcontact.com/2009ip/berbenets.htm>.
- Михайленко І. Міжкультурна комунікація в контексті вивчення іноземних мов на неспеціальних факультетах ВНЗ / І. Михайленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Ukrainm/2012_9/myhajlenko.pdf.
- Тупченко В.В. Викладання іноземної мови як засобу міжкультурної комунікації у вищій школі / В.В. Тупченко // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2013. – № 5 (58). – С. 199–204.
- Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 343 с.
- Галицька М.М. Мовленнєвий етикет як елемент культури іншомовного спілкування менеджерів туризму / М.М. Галицька // Іно-

- земні мови в навчальних закладах. Науково-методичний журнал. – К., 2004. – № 3. – С. 134–140.
29. Дзюба І. Україна-Росія: концептуальні основи гуманітарних відносин / І. Дзюба. – К., 2001. – С. 265–333.
 30. Донец П.Н. Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики / П.Н. Донец. – Х. : Штрих, 2001. – 386 с.
 31. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / Л. Нагорна. – К. : Світогляд, 2005. – 315 с.
 32. Потебня О.О. Проблемы современной филологии : сб. науч. пр. / О.О. Потебня ; редкол. В.Ю. Франчук та ін. – К. : Наук. думка, 1992. – 241 с.
 33. Moeller A.J., Nugent K. Building intercultural competence in the language classroom. *Unlock the Gateway to Communication*. – 2014. – P. 1–18. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1160&context=teachlearnfacpub>.
 34. Moore Z. Technology and teaching culture: What Spanish teachers do. *Foreign Language Annals*. – 2006. – № 39 (4). – P. 579–594.
 35. Kroeber A.L., Kluckhohn C. Culture: a Critical Review of Concepts and Definitions // *Papers peabody Mus. // Papers peabody Mus.*. – 1952, 47. – № 1. – P. 181.
 36. Samovar L.A., Porter R.E., McDaniel E.R. *Intercultural Communication: A Reader*. – Cengage Learning, 2009. – 480 p.
 37. Hall E.T. *Hidden Differences: Studies in International Communication*. – Grunder and Jahr, 1983. – P. 24.
 38. Anonymous. “A Tongue-Tied Foreign Service?” *American Foreign Service Journal*. – 1956. – P. 33: 28. From Everett M. ROGERS, William B. HART, Yoshitaka MIKE, Edward T. Hall and The History of Intercultural Communication: The United States and Japan. *Keio Communication Review No. 24, 2002*. – P. 3–26.
 39. Whorf B.L. *Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. John B. Carroll (ed.). – Cambridge, MA : MIT Press. – 1940/1956.
 40. Leeds-Hurwitz W. “Notes in the History of Intercultural Communication: The Foreign Service Institute and the Mandate for Intercultural Training”. *Quarterly Journal of Speech*, 76(3). – 1990. – P. 262–281.
 41. Condon John C., Faithy S. Yousef An Introduction to Intercultural Communication. – Bobbs-Merrill, 1975. – 306 p.
 42. Аврамко Т.О. Міжкультурна комунікативна компетенція / Т.О. Аврамко // Наукові записки. Серія «Філологічна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lingvj.oa.edu.ua/articles/2012/n23/3.pdf>.
 43. Садохин А.П. Введение в межкультурную коммуникацию / А.П. Садохин. – М. : Высшая школа, 2005. – 310 с.
 44. Верещагин Е.М. Язык и культура / Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М. : Индик, 2005. – 1038 с.
 45. Fantini A.E. About Intercultural Communicative Competence: A Construct. *Federation of the Experiment in International Living Research Project*. – 2006. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.sit.edu/SitoccasionalPapers/feil_appendix_e.pdf.
 46. Chomsky N. *Linguistics and Cognitive Science : Problems and Mysteries* / N. Chomsky // *The Chomskyan Turn* / [ed. A. Kasher]. – Cambridge, Mass. : Basil Blackwell, 1991. – P. 26–53.
 47. Hymes D. *On Communicative competence*. London : St.John's Press. – 1971.
 48. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам : базовый курс лекций : [пособие для студентов пед. вузов и учителей] / Е.Н. Соловова. – М. : Просвещение, 2002. – 239 с.
 49. Балуйн С.Р. Тестирование коммуникативной компетенции в устной речи абитуриентов специальности лингвистика и межкультурная коммуникация (на материале английского языка) : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / С.Р. Балуйн. – Таганрог, 1999. – 24 с.
 50. Гром Е.Н. Содержание и формы контроля уровня сформированности иноязычной коммуникативной компетенции у учащихся 10–11 классов школ с углубленным изучением иностранного языка : автореф. дисс. ... канд. пед. наук / Е.Н. Гром. – М., 1999. – 34 с.
 51. Калашник Н.В. Структура межкультурной коммуникативной компетентности иноземных студентов – майбутніх медиків / Н.В. Калашник // *Наукові записки. Серія «Педагогіка»*. – 2014. – № 3.
 52. Fenner A. Intercultural awareness as an integral part of foreign language learning. In: *Coherence of principles, cohesion of competences*. European Centre for Modern Languages: Council of Europe Publishing. – 2006. – P. 40–59.
 53. Byram M. Assessing intercultural competence. *Sprogforum*. – 2000. – No. 18. – Vol. 6. – P. 8–13. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://inet.dpb.dpu.dk/infodok/sprogforum,Espr_nr18.html.
 54. Xiaohui P. Analysis of Cross-cultural Communicative Competence. *Foreign Language Research*. – 1996. – № 34 (2). – P. 7.
 55. Тупченко В.В. Викладання іноземної мови як засобу межкультурної комунікації у вищій школі / В.В. Тупченко // *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. – 2013. – № 5(58). – С. 199–204. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oaji.net/articles/2014/690-1396431655.pdf>.
 56. Kriauciūnienė R., Šiugždinienė A. Viewpoints of intercultural competence development in English language teaching/learning classroom. *Kalbų didaktika. Įteikta*. – 2010 m. lapkričio 15 d. P. 95–105.
 57. Adler N. *International dimensions of organizational behavior*. (5th ed.). Cincinnati, Ohio: South-Western. – 2008.
 58. How important is Intercultural Competence to international diplomacy? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://afs.org/category/learning/> (paul.edinger@afs.org).
 59. Williams M., Burden Robert L. “Psychology for Language Teachers: a Social Constructivist Approach”. – New York, Cambridge : Cambridge University Press. – 1997.
 60. Byram M. *Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence*. – Clevedon, UK : Multilingual Matters, 1997.
- Нечаюк И. О. Межкультурная коммуникативная компетенция как составляющая межкультурной коммуникации в обучении дипломатов**
- Аннотация.** Статья является анализом межкультурной коммуникативной компетенции как ключевого компонента в изучении иностранного языка, что влечет адаптацию методов преподавания для повышения уровня культурной осведомленности целевой аудитории. Изложены критический анализ научных исследований и их результаты, способы приобретения навыков межкультурной коммуникации, их влияние на качество изучения и овладения иностранным языком дипломатами, основная задача которых на высоком квалификационном уровне устанавливать контакты и избегать недоразумений посредством межкультурного коммуникативного взаимодействия.
- Ключевые слова:** язык, культура, межкультурная коммуникация, коммуникативная компетенция, дипломатия.
- Nechayuk I. Intercultural communicative competence as a component of intercultural communication in training diplomats**
- Summary.** This article is an analysis of the intercultural communicative competence as a key component in learning a foreign language, which increases the value and the need to adapt teaching methods to improve the level of cultural awareness of the target audience. The article provides the critical analysis of scientific research and its results. It is outlined how the acquisition of skills of intercultural communication influences the quality of learning and mastering a foreign language by diplomats, whose main task is to establish contacts and to avoid misunderstandings through cross-cultural communicative interaction.
- Key words:** language, culture, intercultural communication, communicative competence, diplomacy.

ЗМІСТ

РОМАНСЬКІ, GERMANСЬКІ ТА СХІДНІ МОВИ

Eglè Petronienè, Садовник-Чучвага Н. В.

**ФУНКЦІОНУВАННЯ КАТЕГОРІЇ РОДУ В СУЧАСНИХ ТЕКСТАХ ЖАНРУ ФЕНТЕЗІ:
ВИСХІДНА ТА НИЗХІДНА ЗАЙМЕННИКОВА ТРАНСПОЗИЦІЯ..... 4**

Ахмедова Э. Г.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ И СОСТОЯНИЯ МОРСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ
НА АЗЕРБАЙДЖАНСКОМ ЯЗЫКЕ..... 8**

Билецкая С. Ю.

ТЕМПОРАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РЕЧИ БРИТАНСКОЙ МОЛОДЕЖИ..... 11

Бобчинець Л. І.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЛЕКСИКИ АЗАРТНИХ ІГОР У СУЧАСНІЙ ІСПАНСЬКІЙ МОВІ..... 15

Григорян Н. Р., Демина Н. Е.

**ЭНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОКАЗАТЕЛЬ КАК ДИФФЕРЕНТОР ЭРИСТИЧЕСКИХ
АРГУМЕНТАТИВНЫХ ДИАЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНСТВ..... 18**

Качур І. В.

СУЧАСНА ЛІНГВІСТИЧНА ТЕОРІЯ МЕТОНІМІЇ: ЛІНГВОКОНІТИВНИЙ І ДИСКУРСИВНИЙ ПІДХОДИ..... 21

Колесникова О. В.

ЯПОНСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЧНА ТРАДИЦІЯ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ..... 26

Меликов Т. П.

ОСОБЕННОСТИ НЕОЛОГИЗМОВ В СОВРЕМЕННОМ АРАБСКОМ ЯЗЫКЕ..... 30

Мельник І. М.

СТРАТЕГІЇ ВВІЧЛИВОСТІ У НАКАЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ МОВИ)..... 34

Mykhaulyenko V. V.

INTERPROFESSIONAL DISCOURSE IN CROSS-CULTURAL COMMUNICATION..... 37

М'ясоїд Г. І., Беспалова Н. В.

**ДОБІР ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ ДЛЯ НАВЧАННЯ СПЕЦІАЛІСТІВ З ІНДУСТРІЇ
ГОСТИННОСТІ Й ТУРИЗМУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІЛЕЙ..... 41**

Пуленко І. А., Сазикіна Т. П.

РІЗНІ ГРАНІ ІНТЕНСИВНОГО МЕТОДУ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ..... 44

Пуш О. М.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ РОДУ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ КОНЦЕПТОСФЕРИ РОДУ..... 48

Савчук Г. О.

**КОНТЕКСТУАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ ЗНАЧЕННЯ ОКАЗІОНАЛЬНИХ СУБСТАНТИВАТИВ
(НА МАТЕРІАЛІ РІЗНОЖАНРОВИХ ТЕКСТІВ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ)..... 53**

Суворова Т. М.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАМОРФОЗА В АМЕРИКАНСЬКИХ ФОЛЬКЛОРНИХ БАЛАДАХ..... 57

Томнюк Л. М.

**ЛЕКСИЧНІ КОЛОКАЦІЇ ЛЕКСЕМИ-ДОМІНАНТИ GEFÄHNGNIS
(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОГО НІМЕЦЬКОГО ПУБЛІЦИСТИЧНОГО Й ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСІВ)..... 60**

Фоменко Е. Г.

ИНТЕРМЕДИАЛЬНЫЙ КОНТЕКСТ-ТЕКСТ-ПОДТЕКСТ..... 64

Цвєтасєва О. В.

**ЛІНГВОДИДАКТИКА І ПРАГМАЛІНГВОДИДАКТИКА
ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ..... 68**

Яйко Н. С.

**ПРАГМАТИЧНА РОЛЬ МОВЛЕННЄВИХ ЕЛЕМЕНТІВ АВТЕНТИЧНОСТІ В РОМАНІ
АННІ ЕРНО «МАЙДАН» («LA PLACE»)..... 72**

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія: ФІЛОЛОГІЯ

Науковий збірник

№ 23 том 2, 2016

Серію засновано у 2010 р.

Коректор – Вишнякова Я.І.

Комп'ютерна верстка – Кузнєцова Н.С.

Підписано до друку 07.11.2016 р. Формат 60x84/8. Обл.-вид. арк. 15,73, ум.-друк. арк. 14,18.
Папір офсетний. Цифровий друк. Наклад 200 примірників. Замовлення № 0711-16.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»

(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4392 від 20.08.2012 р.)

Україна, м. Херсон, 73034, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105. Тел. (0552) 39-95-80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua